VASILE C. IONIŢĂ

CONTRIBUŢII LINGVISTICE

ONOMASTICĂ. LEXICOLOGIE

3

2006

Vasile C. Ioniţă

CONTRIBUŢII LINGVISTICE.

ONOMASTICĂ. LEXICOLOGIE

3

VASILE C. IONIŢĂ

CONTRIBUŢII LINGVISTICE
ONOMASTICĂ. LEXICOLOGIE
3

2006

INTRODUCERE

Acest volum de contribuţii lingvistice, al treilea, pe care îl încredinţez tiparului, are un caracter aparte faţă de cele anterior apărute (Ioniţă 2002 şi Ioniţă 2004). Dacă în primele două delimitam net onomastica de lexicologie, de fapt o opţiune artificială, căci, de regulă, ambele compartimente se completează reciproc, volumul de faţă este structurat altfel. El cuprinde, mai întâi, două secţiuni ample: *I. Astronimia – categorie onomastică* şi *II. Glose biblice*. *Semantica unor cuvinte şi sintagme din Sfânta Scriptură*. Prima a fost scrisă acum 25 de ani, folosindu-mă, în principal, de două lucrări (Otescu 1907 şi Karpenko 1981). Apariţia lucrării în întregime stând mereu sub semnul incertitudinii, au apărut, de-a lungul anilor, câteva părţi, ca articole de sine stătătoare, în diverse publicaţii. A doua, *Glose biblice...,* reprezintă un mănunchi de 28 de articole publicate în cotidianul „Timpul" la rubrica „Ecumenica".

În partea a doua a lucrării, capitolul III este alcătuit din diverse articole apărute în publicaţii lingvistice din ţară, comunicări de la întruniri filologice (unele dintre ele nepublicate). De asemenea, am extras dintr-o lucrare mai amplă, care nu a putut să apară în întregime, două secţiuni (reproduceri) după mapele cadastrale ale localităţilor Petroşniţa şi Teregova, precum şi un amplu extras din Conscripţia localităţii Gârlişte (material pus la dispoziţie de istoricul Valeriu Leu). Cea de a patra secţiune cuprinde câteva articole mărunte, despre lexic şi onomastică.

În sfârşit, înaintea *Indicelui de cuvinte*, editorul a introdus un medalion bio-bibliografic desprins dintr-un volum despre activitatea filologică a Reşiţei (Deleanu 1999), completat cu câteva date din perioada următoare anului 1999.

Consider că primul capitol va fi de folos din cel puţin două motive: cele două cărţi la care m-am referit (Otescu 1907 şi Karpenko 1981) sunt inaccesibile virtualilor interesaţi de denumirile corpurilor cereşti; este puţin probabil ca ampla comunicare a lui I. Otescu, prezentată la Academia Română, să fie republicată, şi mai puţin probabilă se întrevede o eventuală traducere a lucrării lui I.A. Karpenko. Pentru a uşura orientarea în spectrul astral, am completat capitolul cu două anexe (o reproducere după harta boltei cereşti şi o listă a denumirilor ştiinţifice după un dicţionar de astronomie). Am mai adăuga faptul că materialul astronimic nu se referă doar la nomenclatorul popular românesc, ci şi la cele ale altor popoare, dând astfel posibilitatea de a compara mentalitatea diferitelor etnii şi de a face comparaţii cu motivaţiile care au stat la baza denumirilor corpurilor cereşti.

Cât despre celălalt capitol privitor la semantica unor sintagme şi termeni religioşi întâlniţi în *Sfânta Scriptură*, sper ca cele 28 de articole să fie de folos mai cu seamă acelor cititori ai *Sfintei Scripturi* care nu înţeleg unele cuvinte arhaizate sau sintagme nu îndestul de explicite. Am observat că mulţi dintre credincioşi (şi mă refer la oameni simpli, fără o instrucţie mai largă) citesc *Sfânta Scripură* mecanic, neînţelegând mesajul sau interpretând eronat unele sintagme. M-am folosit intens de cartea unui profesor care predă *Noul Testament* la Universitatea din Glascow (Barclay 1992), dar şi de interpretările unor slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române (Corneanu 1981, Cleopa 1991).

Capitolul III cuprinde câteva articole cu caracter teoretic (despre apelativizare, onimizare, transonimizare, despre semnificaţiile simbolice existente în onomastică). Aflat în faţa unui corpus de circa 100 de documente medievale bănăţene, am extras câteva nume de persoană sau toponime, le-am interpretat, când acestea nu aveau clarificările necesare, am îndreptat unele interpretări făcute în pripă de autorul volumului (Feneşan 1981). Acestora le-am mai adăugat o comunicare despre vatra de aşezare a strămoşilor craşovenilor de astăzi, susţinută la Sesiunea de comunicări *Cultura populară şi influenţe interetnice*, care a avut loc la Caraşova în ziua de 6 iunie 1997, comunicare nepublicată.

Invitat de Direcţia pentru Cultură, Culte şi Patrimoniul Cultural Naţional al judeţului Caraş-Severin, în 2002, de a face parte din colectivul care ar fi urmat să dea viaţă rezultatelor „unei cercetări complexe privind cultura populară [. . .] pe tipologia cercetărilor etnofolclorice [. . .] de natură să pună în lumină, adecvat realităţilor de fapt, particularităţilor socioculturale ale Banatului...", după cum grăia invitaţia, am găsit de cuviinţă să întocmesc o lucrare privind cadastrul a 13 localităţi din bazinul superior al Văii Timişului (bănăţean). Explicaţii mai ample se găsesc în preambulul extrasului din lucrare (două localităţi: Petroşniţa şi Teregova), căci lucrarea mi-a fost înapoiată după un an, fără explicaţii, probabil, neîncadrându-se în programul instituţiei respective. Tot în acest capitol, am mai inclus un articol care reprezintă comunicarea susţinută la Simpozionul Naţional de Dialectologie, care a avut loc la Belinţ, în 13-15 X 1994. Şi, în sfârşit, am adăugat şi *Postfaţa* la un proiect care vizează un atlas lingvistic al graiului românilor dintre Timoc, Morava şi Dunăre, de tipul celor din seria atlaselor pe regiuni (Neiescu – Beltechi – Mocanu 2006). Toate acestea au fost orânduite în capitolul numit VARIA (I).

Capitolul IV, VARIA (II), conţine câteva articole mărunte (material onomastic sau referitor la numele comune din graiurile bănăţene), constituind soluţii etimologice, îndreptări sau simple ipoteze, majoritatea apărute în cotidianul „Timpul", asemănătoare celor din *Contribuţii 2* (Ioniţă 2004), modificate simţitor faţă de forma lor iniţială.

Fişa bio-bibliografică din *Postfaţă* a fost inclusă convins fiind că acest al 3-lea volum este ultimul, apariţia lui fiind un dar pe care mi-l face instituţia unde colaborez, Studioul Regional Radio Reşiţa, cea care a sprijinit şi apariţia celorlalte două, precum şi a două volume de memorialistică, cinstindu-mi modestul aport cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viaţă, din care peste 40 i-am închinat lingvisticii, fişa fiind doveditoare în acest sens.

În finalul acestei introduceri, mulţumirile autorului se îndreaptă spre cel care conduce instituţia amintită (SRR – Reşiţa), care a promovat consecvent şi a susţinut demersuri culturale cu un spectru larg, dovadă că şi filologia şi-a găsit loc de împlinire. Nu mă refer numai la tipăriturile proprii, ci şi la ceea ce face pentru românii din provincia Voivodina, pentru cei din sudul Dunării (v. Neiescu – Beltechi – Mocanu 2006), lucrare a cărei *Postfaţă* am semnat-o şi a fost inclusă în prezentul volum.

*

*   *

În această parte de sfârşit a *Introducerii*, chiar dacă am mai adus în discuţie succint problema trecerii numelor comune în categoria celor proprii (a apelativelor în cea a onimelor) şi invers (infra 89 ş.u.), dat fiind faptul că DOOM-2 a apărut ulterior materialului respectiv, îmi voi exprima opinia în legătură cu norma „*3. Scrierea cu literă mică sau mare*” din DOOM-2, p. LIII-LXI.

În primul rând, DOOM-2 precizează de ce anume depinde opţiunea pentru caracteristica literei, „… litera mică sau mare fiind o ***marcă*** a caracterului de nume ***comun***, respectiv ***propriu***, mai ales în cazul cuvintelor care pot fi folosite cu ambele valori” (p. LIII). Iau un exemplu la întâmplare, nu cel mai elocvent, din cuprinsul dicţionarului: „*adidas* (pantof) s.m., pl. *adidaşi*”, dar „*Adidas* (firmă, marcă) s. propriu” (p. 12). Merită să citām, în acest sens, precizarea care se face în prezentarea principalelor norme de care s-a ţinut cont în stabilirea unui mod sau al celuilalt de scriere (literă mare sau literă mică). „Există cuvinte sau poziţii în care se foloseşte ***totdeauna*** litera ***mică***, respectiv ***mare***. Probleme pun mai ales situaţiile în care unul sau acelaşi (tip de) cuvânt se scrie ***fie*** cu literă mică, ***fie*** cu literă mare: mai ales în unele cazuri de treceri între nume ***comune*** şi nume ***proprii*** – care se produc în ambele sensuri, grafia depinzând de modul în care sunt tratate cuvintele în contextul respectiv – distincţia nu este uşor de făcut” (p. LIII-LIV). Este adevărat că ezitările despre care scrie DOOM-2 în continuare sunt explicabile când astfel de cuvinte apar izolat, nu însă şi în enunţuri dezvoltate care creează contextul. Aşa de exemplu în „*dealul mare* (urmat de o precizare) din stânga râului era cândva cultivat cu viţă-de-vie” este clar nume comun plus determinant, dar în enunţul „Dintre soiurile de vin prezentate am ales *Dealul Mare*”, *Dealul Mare* este un nume propriu nu numai ca toponim, ci şi ca marcă a vinului. Norma se aplică ţinând seama de această motivaţie în cazul scrierii denumirii localităţii *Bordeaux* (nume de loc), dar soiul (marca, de fapt) de vin se scrie după indicaţiile DOOM-2: „*bordeaux* (vin) (fr.) (pron. *bordó*…)”; apoi, ne găsim în situaţia lui *bordo* adj. invar., scris tot cu literă mică, dar adaptat la fonetismul limbii române.

Mi se pare incorect să scriem cu literă mică şi *abrudeancă* (persoană din Abrud), şi *abrudeanca* (dans). După cum incorect este să scriem cu literă mică numele vânturilor (*austru, crivăţ, tisan* etc.), căci ele au caracteristicile lor deosebitoare, individuale etc., ceea ce le diferenţiază, trăsături specifice care se iau în consideraţie când stabilim statutul de nume propriu al unui cuvânt.

Lingvistica românească nu beneficiază de un studiu amplu, un tratat propriu-zis al numelui propriu. Domeniul onomasticii nu este pe deplin definit. Nu există studii care să fi abordat unele categorii onomastice: numele de mărci, numele de firme, ideonimele, coreonimele, cum am numit, după modele deja existente numele dansurilor ş.a. (Ioniţă 2002, 114-125). Am propus câteva repere despre procesul de trecere a cuvintelor din categoria numelor comune în cea a numelor proprii (cum este cazul articolului din volumul de faţă, „Apelativizare, onimizare, transonimizare") sau, în privinţa sferei onomasticii („Terminologie onomastică", în Ioniţă 2002, p. 9 ş.u.). Principiile care m-au călăuzit în stabilirea criteriilor luate în considerare la definirea numelui propriu au fost prezentate în articolul „Numele jocurilor populare – categorie onomastică" (Ioniţă 2002, p. 114-125), precum şi în „Astronimia – categorie onomastică" (din prezentul volum, p. 11-44). Tangenţial şi articolul „Aspecte ale procesului de denominaţii în toponimie" ating problema, unele argumente fiind aplicabile şi la alte categorii onomastice.

În DOOM-2 *nirvana* apare cu indicaţia s.f., fără plural, dacă este vorba de sensul alegoric, cuvânt polisemantic (Kernbach 1989, 422), dar când este vorba de sensul său originar, mitologic, trebuie să-l scriem cu literă mare.

Ne mărginim cu aceste puţine exemple, dar nu putem încheia înainte de a face observaţia că un studiu aprofundat al numelor proprii în limba română va trebui să accepte existenţa unor termeni generici (nume comune, în speţă), cum sunt *deal, râu, sat, vale* etc. şi cea a unor termeni proprii care provin din aceştia. Aşa am procedat în discutarea coreonimelor (a numelor de jocuri populare, peste 5000 de denumiri): *bătută, brâu, horă, sârbă* etc. au caracteristicile lor, dar dansul popular *Bătuta baciului, Sârba cu ciocane, Brâul oilor, Hora Albeştilor* etc. nu pot fi scrise cu literă mică. Aş aduce corecţia de rigoare, anume aceea că în articolul despre aceste denumiri, ar fi trebuit folosită cratima între membrii componenţi, aşa cum ar fi trebuit (în conformitate cu norma DOOM-2) şi astronimele scrise cu cratimă între membrii alcătuitori: *Cloşca-cu-Pui*. Precizări în acest sens, ample, sunt date de DOOM-2, chiar dacă unele ridică semne de întrebare, în subcapitolul *3.2. Scrierea cu literă mare*.

Oricum, nu este în intenţia noastră discutarea justeţei (sau a absenţei acesteia) a unor prevederi ale DOOM-2. Am vrut doar să-mi justific inconsecvenţele articolelor din prezentul volum, dar şi să-mi exprim nedumeririle faţă de unele inconsecvenţe ale acestui dicţionar normativ.

Autorul

ABREVIERI

a. = anul
adj. = adjectiv
alb. = albanez(ă)
ar. = aromân(ă)
art. cit. = articolul citat
blg. = bulgar(ă)
cf. = confer „compară”
com. = comuna
condiţ. = condiţional
dim. = diminutiv
dr. = dacoromân(ă)
elv. = elveţian(ă)
engl. = englez(ă)
fig. = figurat
fr. = francez(ă)
germ. = german(ă)
gr. = grec (greacă)
h. = hartă (în atlasele lingvistice)
ind. = indicativ
infra = în paginile următoare indicaţiei
invar. = invariabil
it. = italian(ă)
înv. = învechit(ă)
lat. = latin(ă)
loc. = locuţiune
loc. cit. = locul citat
neol. = neologism
n. V.I. = nota autorului (Vasile Ioniţă)
n. pers. = nume de persoană
nr. = numărul
op. cit = opera citată
p. = pagina
p. = punctul cartografic (în atlasele lingvistice)
pl. = plural
pol. = polonez(ă)
pren. = prenume
prez. = (timpul) prezent
rom. = român(ă)
rus. = rus(ă)
sb. = substantiv
scr. = sârbocroat(ă)
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
slv. = slav(ă)
sp. = spaniol(ă)
suf. = sufix
supra = în paginile anterioare indicaţiei
s.v. = sub voce (sub verbo) „sub cuvântul”
s. V.I. = sublinierea autorului (Vasile Ioniţă)
ş.a. = şi altele
ş.u. = şi următoarele
tc. = turc(ă)
v. = vezi
var. = variantă
v. slv. = slavă veche

I.

ASTRONIMIA – CATEGORIE ONOMASTICĂ

Ce este astronimia?

Corpurile cereşti, în calitatea lor de nume proprii, ca şi numele de oameni, de locuri, de animale etc. aparţin onomasticii, iar aceasta este considerată ramură aparţinătoare lingvisticii, dar, cu tot caracterul ei complex şi, deşi onomastica se găseşte în relaţii strânse cu atâtea alte discipline, ea nu poate, totuşi, fi socotită „ştiinţă de sine şi pentru sine" (Roşianu 1976, 50). Cât despre astronime (denumirile astrelor), acestea constituie un subsistem onomastic, în speţă lingvistic, de strictă individualizare a obiectului, „alcătuiesc o subclasă onomastică suficientă, în sensul că fiecare denumire corespunde unui obiect" (Ichim-Tomescu 1984, 204), spre deosebire de numele de oameni, de locuri sau de animale, unde vom întâlni, referindu-ne doar la realităţile româneşti, o sumedenie de toponime *Valea Mare* (Ind., 262). Chiar şi oiconime (nume de localităţi) cum e cel al oraşului *Galaţi* există în număr de cinci pe teritoriul ţării noastre (Ibidem, 142), ca să nu mai vorbim de antroponime de tipul *Ion* sau *Popescu* care există într-un număr de ordinul miilor. Aprecierea formulată de Al. Graur cu privire la toponimie este valabilă, mai mult sau mai puţin, şi pentru alte subsisteme onomastice (Graur 1972[2], 65-68).

Chiar şi numai din cele spuse până aici, reise clar caracterul interdisciplinar al studierii numelor proprii cosmice, căci onomastica nici nu poate fi concepută altfel decât ca „o disciplină de graniţă", dată fiind diversitatea obiectelor denumite şi a legăturilor multiple existente între obiecte, precum şi apartenenţa lor la domenii atât de diferite.

Indiferent de particularităţile denumirilor corpurilor cereşti, de motivaţia acestor denumiri, ele nu pot fi studiate decât cu ajutorul metodelor lingvistice. În acelaşi timp, trebuie să ţinem seama de faptul că cercetătorul astronimelor nu se poate limita strict şi fărâmiţat la un astronim sau altul, ci este obligat să-şi extindă cercetarea, abordând şi problemele astronomiei, ştiinţă de sine stătătoare atât dintr-o perspectivă actuală, cât şi din una istorică, diacronică, precum şi cercetarea datelor pe care i le oferă etnografia, folclorul etc. Trebuie, de asemenea, să urmărească răspândirea geografică a denumirilor populare existente în limba română, să le compare cu cele din limbile altor popoare, să le urmărească evoluţia din momentul (probabil) al apariţiei lor până în zilele noastre.

În demersul explicării etimologice a numelor de astre suntem obligaţi să le raportăm la credinţe şi obiceiuri care, la rândul lor, sunt legate de îndeletnicirile comunităţilor umane aflate pe locurile unde s-au născut denumirile respective.

Există două mari categorii de nume ale corpurilor cereşti: cele ştiinţifice (v. *Anexa 1*) şi cele populare, categorii între care nu se poate aşeza o graniţă rigidă, căci între ele există o strânsă legătură. Fără îndoială, denumirile populare (ne referim la cele date în adânca antichitate, indiferent în care parte a lumii) s-au născut înaintea instituţionalizării nomenclaturii ştiinţifice, oficiale, care însă a preluat în parte denumirile populare. Nu toată nomenclatura ştiinţifică este opera oamenilor de ştiinţă, nu toată a fost înlocuită cu o alta alcătuită după criterii ştiinţifice.

În calitatea lor de nume (cuvinte) proprii, denumirile corpurilor cereşti au o funcţie de identificare, ele desemnează şi individualizează fiecare corp ceresc, pe măsură ce acesta este descoperit. Astfel de nume nu au fost date la întâmplare, ci diferit, de fiecare dată, căci de la o comunitate la alta a existat o altă motivaţie. Dacă obiectul, corpul ceresc în speţă, are o caracteristică pregnantă, indiferent că este vorba de forma sa, de momentul sau locul apariţiei sale, de evoluţia acestuia, motivaţia se întâmplă să fie aceeaşi chiar şi la comunităţi îndepărtate una de alta, lipsite de legături între ele.

Foarte multe dintre denumirile cereşti ne dezvăluie nouă celor de azi modul cum îşi reprezentau oamenii din cele mai îndepărtate timpuri sumedenia de corpuri ale cosmosului şi cum le raportau la activităţile lor practice: orientarea în timp şi în spaţiu; ele marcau începutul sezonului agricol, culesul recoltelor, perioadele propice vânătorii sau pescuitului etc. Astronimele reflectă în modul cel mai cuprinzător, mai plastic şi mai expresiv, multiplele etape pe care le-a parcurs procesul de înţelegere a Universului, căci ele sunt, în acelaşi timp, jaloane trainice ale timpului care ilustrează drumul deloc uşor străbătut de oameni în cunoaşterea Universului (Karpenko 1981, 4).

Dar ne-am pune întrebarea: în ce măsură este util, pentru limba română, un studiu despre astronime, când se ştie că denumirile ştiinţifice, cele mai multe dintre ele, au un caracter internaţional şi că ele nu constituie, de fapt, elemente de vocabular ale limbii române. Chiar dacă ar fi aşa (deşi lucrurile stau cu totul altfel, căci nomenclatura astronomică populară românească numără circa 300 de denumiri, al căror studiu ne dezvăluie aspecte extrem de interesante), deci chiar dacă ar fi vorba numai despre denumirile ştiinţifice, şi tot am avea dreptul să spunem că ele prezintă pentru limba română o importanţă asemănătoare cu cea a neologismelor sau a termenilor tehnico-ştiinţifici în general.

Deşi, inerent, ne vom referi şi la nomenclatura ştiinţifică uneori, preocuparea noastră de bază se îndreaptă spre numele populare ale corpurilor cereşti, acestea stârnind interesul oamenilor de ştiinţă români încă de acum un secol (Pamfile 1915, Culianu 1893, Otescu 1907 ş.a.). Aceste aprecieri despre astronime, precum şi altele exprimate în subcapitolele următoare, le-am publicat recent, omagiindu-l pe Vasile Frăţilă (Ioniţă 2005).

Cât de vechi sunt numele astrelor?

Fără îndoială, primelor fiinţe umane *Cerul* li s-a părut mai aproape de ele decât propriul lor leagăn, *Pământul*, cu vastele lui întinderi, cu numeroase şi tainice obiective

aflate la mari distanţe, multe dintre ele nefiindu-le accesibile. În timp ce omului i-a trebuit milenii ca să descopere continentele, oceanele, să exploreze masivele montane şi să străbată întinsele cursuri de apă, Cerul i se înfăţişa privirilor în toată vastitatea şi măreţia sa, ca un tot unitar, vizibil, deşi nu îi era accesibil. Putea, în schimb, să-l contemple, dând frâu liber imaginaţiei, nestingherită de obstacole, cum erau atâtea obiective pământene, atât de potrivnice, care se opuneau cuceririi spaţiului terestru.

Când omul s-a ridicat în două picioare, devenind o fiinţă verticală, el şi-a îndreptat privirile spre înaltul cerului, a văzut puzderia de stele şi în momentul acela s-a născut mitul *Cerului*, născându-se, totodată, şi denumirile stelelor. A observat apoi că stelele îi veghează nopţile şi-i luminează căile încă necunoscute ale Pământului. Nu „departe" de el se afla Soarele, care-i dădea lumină şi căldură şi tot undeva „în apropiere" se găsea Luna, care pe timpul nopţilor lua locul Soarelui. A băgat de seamă că astrele se mişcă într-un anumit fel şi că între mişcarea lor şi succesiunea zilelor şi a nopţilor sau cea a anotimpurilor era o strânsă legătură, chiar dacă nu înţelegea rosturile şi resorturile acesteia.

Când a început să-şi numească semenii pentru a-i deosebi între ei, când a dat nume locurilor din jurul său, în acelaşi scop, dar şi pentru a face ordine în lumea obiectelor care deveneau tot mai numeroase pe măsură ce se îndepărta de leagănul apariţiei sale, omul a socotit că e firesc ca şi astrele să poarte nume: fiecare o denumire a sa proprie, motivaţia fiind aceeaşi ca şi în cazul acordării de nume oamenilor, locurilor, animalelor etc.

Cum în acele vremuri primordiale, starea de magie domina preponderent, omul primitiv nici nu-şi putea închipui că legătura dintre nume şi obiectul denumit este doar o asociere arbitrară şi ideală, ci o considera ca fiind o legătură reală şi esenţială care uneşte numele cu persoana sau cu lucrul numit (Evseev 1983, 128).

Identificarea numelui cu obiectul era unul din modurile specifice gândirii mitico-simbolice. Pentru oamenii acelei vremi „numele era consubstanţial obiectului numit, o latură esenţială şi necesară a acestuia" (Idem, ibidem). „Între nume şi cel care îl poartă există o legătură, oarecum de la cauză la efect, de fapt de la dorinţă la realizarea dorinţei…", concepţie care „n-a dispărut cu totul nici în epoca actuală, căpătând, bine înţeles, alte forme de aplicare practică" (Iordan 1979, 41 ş.u.). Această necesitate este exprimată plastic şi de cimilitura românească: „Ce lucru e în toate / Şi fără el nu se poate?". Există comunităţi umane chiar şi în zilele noastre, unde se păstrează credinţa că numele şi sufletul alcătuiesc un singur tot, motiv pentru care li se dau celor nou-născuţi exclusiv numele morţilor din familie, al unei rude, în general. La anumite triburi din Noua Guinee exista (şi, probabil, există şi acum) obiceiul „vânătorii de nume". Aşa-zişii „vânători" năvălesc în tribul vecin şi, înainte de a-şi ucide victima, îl somează să-şi spună numele, pe care, în felul acesta, îl „răpesc". Chiar şi în astfel de situaţii nu putem vorbi de arbitrar în acordarea numelor, indiferent că este vorba de oameni, locuri sau de astre; este o chestiune relativă, încât acordarea de nume este totdeauna motivată şi impusă de „necesitate".

Se poate afirma că şi astrele – evident nu toate, dintre cele care au astăzi un nume – au fost botezate deodată cu celelalte obiecte, cu oamenii şi locurile din preajma omului sau alte obiecte, vorbind în sens larg. Însă, în timp ce semenii săi şi animalele, pe care începuseră să le domesticească, aveau o existenţă trecătoare, iar locurile puteau fi părăsite, astrele îl însoţeau oriunde s-ar fi strămutat, erau mereu aceleaşi, erau văzute mereu în acelaşi loc, iar cele mişcătoare parcurgeau totdeauna acelaşi drum, încât am putea spune că permanenţa lor le făcea cu atât mai necesare, căci erau înzestrate cu atributul veşniciei.

Admiţând supoziţia exprimată mai sus, suntem îndreptăţiţi să credem că astronimele sunt tot atât de vechi ca oricare alt nume propriu, îndeosebi ca şi cele ale oamenilor şi locurilor. Primele corpuri cereşti care vor fi primit nume au fost acelea care au atras atenţia omului prin spectaculozitatea lor sau prin luminozitate, prin periodicitatea mişcării lor pe crugul Cerului, sau care au făcut o anumită impresie asupra oamenilor, iar mai târziu cele ale căror poziţie şi mişcare coincideau cu momentul declanşării diferitelor fenomene terestre, meteorologice etc. (revărsarea râurilor, începutul perioadelor caniculare sau ale celor pluviale etc.): Soarele, Luna, Calea Lactee, marile aglomerări de stele (constelaţiile) etc.

Pe măsură ce omenirea a descifrat hieroglifele firmamentului înstelat, pornind de la o constelaţie deja „cunoscută”, au fost numite, rând pe rând, astrele şi constelaţiile din preajma acesteia. Întâi au fost denumite cele mai uşor observabile cu ochiul liber până când, în mileniul al doilea, au venit în ajutorul ochiului omenesc mijloacele optice specializate, apoi cele radar etc. Aşadar, sunt stele vechi „de când lumea” şi altele mai noi.

Câte stele sunt pe Cer?

O astfel de întrebare nu poate primi un răspuns nici măcar aproximativ. În schimb, dacă ne întrebăm „câte denumiri cosmice (astronime) există”, s-ar putea da un răspuns cu o mai mare exactitate, cu condiţia să dispunem de liste ale denumirilor date de toate popoarele lumii. Nu este vorba de astronimele ştiinţifice, acceptate de majoritatea statelor prin convenţii, ci de numărul uriaş al celor populare. Chiar şi într-un singur idiom există mai multe denumiri pentru acelaşi obiectiv astronomic: la români, *Steaua Polară* se mai numeşte *Împăratul, Candela Cerului, Candela din Perete, Stâlpul, Steajărul, Steaua Ciobanului, Ţagâra sau Ţâgâra*. *Calea Lactee* are peste 30 de alte nume. M.E. Rut a cules 52 de denumiri populare ruseşti pentru *Carul Mare*, 21 pentru *Orion*, 20 pentru *Calea Lactee*, 18 pentru *Venus* etc. (apud Karpenko 1981, 9). Dacă astronomii au reuşit să aplice un sistem unitar, admiţându-se ca etalon al formelor naţionale scrierea astronimelor în limba latină, nomenclatura cosmică a popoarelor cunoaşte o mare diversitate de denumiri.

Universul este infinit. Numai Galaxia noastră numără peste 150 de miliarde de stele, iar partea accesibilă a *Cerului*, accesibilă vederii noastre, cuprinde peste 100 de miliarde de galaxii. Aceasta nu înseamnă că şi numărul astronimelor este infinit, deşi

numărul obiectelor cosmice descoperite de astronomi, cele care au putut fi identificate, numite şi clasificate, este într-adevăr mare. Nici măcar stelele Galaxiei noastre nu pot fi văzute toate, din cauză că multe sunt acoperite de aglomerări de pulberi întunecate, de nebuloase. Dar chiar şi cele vizibile nu poartă denumiri propriu-zise, exprimate prin cuvinte, căci astronomia foloseşte procedee speciale pentru catalogarea lor conform cu normele internaţionale destinate „uzului intern", potrivit cărora matricolele multor stele sunt alcătuite nu din simboluri lexicale, ci din cifre combinate cu litere. Este vorba, mai ales, de astronimele de dată recentă, ale căror denumiri sunt de fapt nişte indicative: *K 409*, *1948 SB* (asteroid), *NGC 1068* (galaxie) etc. (Idem, ibidem, 7; Ichim-Tomescu 1984, 204).

Strict vorbind, chiar şi aceste „nume false" sunt tot nume proprii. Ceea ce le conferă calitatea de onim (= nume propriu) sunt funcţiile lor: ele identifică, individualizează; mai mult chiar, căci cifrele şi literele dau informaţii privitoare la mărime, luminozitate, poziţie, depărtare etc. Însă aceste informaţii au un caracter pur tehnic, căci ele se adresează şi sunt accesibile doar specialiştilor. De aceea nici nu ne vom ocupa de ele, de vreme ce natura lucrării de faţă este una lingvistică, având ca obiect de studiu numele proprii, cu atribute depline pe care le are cuvântul.

Dacă despre inventarul de astronime actual, cel utilizat în prezent de astronomi, putem spune că are un caracter relativ închis, fixat mai ales prin tradiţie, dar şi prin decizii ale unor foruri preocupate pentru a uniformiza şi a standardiza, nu acelaşi lucru îl putem afirma despre sistemele astronomice populare, arhaice. „Numele de corpuri cereşti formează un inventar fixat, mai ales, prin tradiţie ştiinţifică. Chiar dacă iniţial numele de corpuri cereşti s-au constituit ca nume transferate (din apelative şi din alte nume proprii), ulterior „ele capătă un caracter stabil în relaţie cu obiectul denotat, restrângând aria de omonimie sau polisemie onomastică în limitele aceleaşi clase" (Ichim-Tomescu 1984, 204). În privinţa standardizării, Ptolomei lua în considerare 48 de constelaţii; învăţaţii mongoli socoteau că există 237, dar abia după Congresul Internaţional de Astronomie de la Roma, din 1922, s-a stabilit definitiv că acestea sunt în număr de 88, dispuse pe ambele emisfere ale boltei cereşti.

Aşadar, există un sistem astronimic ştiinţific, oficial, livresc, şi unul popular. Sistemul ştiinţific se sprijină în mare măsură pe cel popular, mai bine zis pe cele populare, căci sunt luate în considerare sistemele populare ale mai multor popoare. Primul este unitar şi tinde spre standardizare, internaţionalizare, pe când cel popular, dată fiind diversitatea sa şi nefiind îngrădit de norme, se caracterizează prin echivoc, este alcătuit după criterii „motivate" aleatoriu.

Astronimele ştiinţifice pot fi aplicate oricărui tip de obiect cosmic, pe când cele populare nu posedă această particularitate. Nu există, de exemplu, denumiri populare pentru asteroizi, deoarece aceştia nu pot fi văzuţi decât prin telescop; astronimele populare au fost acordate doar acelor obiecte cosmice care au putut fi observate, din cele mai vechi timpuri, cu ochiul liber.

Prioritatea sistemului astronimic popular

Am stabilit deja în capitolul anterior existenţa celor două sisteme astronimice: cel ştiinţific, şi cel popular. Prioritatea astronimelor populare nu are nevoie de a fi demonstrată, dar o expunere a faptelor ne va convinge de importanţa acestora şi, implicit, de prioritatea nomenclaturii astronimice populare.

Chiar dacă, inerent, ne vom referi şi la sisteme populare ale altor popoare, ne oprim pentru început la cel popular românesc. Acesta este alcătuit din denumiri străine (parte a vocabularului internaţional), cu precizarea că, deşi aparţin sistemului ştiinţific, au pătruns, în parte, şi în cel popular, aşa cum şi neologismele sunt preluate de graiurile populare. Acestora li se adaugă numele proprii (astronimele) româneşti (creaţii născute pe terenul limbii româneşti), precum şi preluări (traduceri, respectiv calchieri, sau adaptări ale denumirilor străine). Pe de o parte, astronime ca *Grapa, Cobiliţa, Găinuşa* ş.a. (formaţii create, fixate şi utilizate de tradiţia populară), pe de alta, *Balena* (sau cu numele arhaic *Chitul*), *Cuptorul, Peştii* ş.a. sunt traduceri după *Cetus, Fornax*, respectiv *Pisces* ş.a. (Ichim-Tomescu 1984, 205). În privinţa acestora din urmă este greu de spus cu certitudine că ele sunt realmente traduceri sau adaptări, şi că nu sunt, de fapt, creaţii proprii ale poporului român. Aşa, de exemplu, *Balena* apare – cum mai aminteam – în terminologia populară şi sub numele de *Chit* şi se crede că este vorba despre peştele cel mare biblic care l-a înghiţit pe Iona. Un argument este şi faptul că neologismul *balenă* apare târziu în limbă, la C. Negruzzi (DA), pe când *chit*, cuvânt de origine slavă veche, este pomenit la 1651 în ***Psaltirea*** tipărită la Alba Iulia (apud DA). Ambele denumiri sunt menţionate în diverse lucrări (Culianu 1893, 50; Pamfile 1915, 175). Un alt argument că ar putea fi o creaţie proprie românească este asemănarea constelaţiei cu o *balenă* (*chit*). Acelaşi lucru s-ar putea spune despre *Peştii* (numiţi în unele părţi *Crapii*) despre care se crede că sunt peştii cu care Hristos a hrănit pe cei cinci mii de oameni (Otescu 1907, 20).

Opoziţia terminologie ştiinţifică – terminologie populară se completează cu o alta: astronime vechi şi astronime noi. Această împărţire coincide, la prima vedere, cu cea care priveşte faptul că obiectivele (şi numele lor) aparţin obiectivelor cereşti văzute cu ochiul liber, iar cele noi obiectivelor descoperite cu mijloace tehnice ajutătoare. Sigur este că unele obiecte cosmice, cum sunt sateliţii de exemplu (în afară de *Lună*, evident) sau formele de relief de pe *Marte* poartă denumiri noi, deoarece oamenii nu au avut cunoştinţă despre ele decât în vremurile noastre (v. infra, 39, cu privire la elementele de relief de pe *Lună*).

Seria de denumiri noi a apărut după acea dată memorabilă, 7 ianuarie 1610, când Galileo Galilei şi-a îndreptat telescopul său spre bolta cerească şi a văzut obiecte cosmice la care ochiul omenesc nu ajunsese până atunci. Denumirile noi sunt extrem de diverse atât în privinţa caracterului lor (mărime, luminozitate etc.), cât şi în cea a momentului descoperirii lor, dat fiind faptul că din 1610 s-au scurs aproape patru secole, toate câte

au apărut de atunci pot fi şi datate şi li se pot stabili locul apariţiei, precum şi autorii descoperirii lor. De altfel, nu putem vorbi de o vechime propriu-zisă a astronimelor, ci de vechimea interesului faţă de corpurile cereşti, de vechimea astronomiei.

Preocupările astronomice măsoară câteva milenii dacă ne referim la astronomii chinezi, la astronomia asiro-babilonienilor, cea a arabilor sau a egiptenilor. Aşa, de exemplu, asiro-babilonienii au considerat astronomia nu numai ca ştiinţă de observaţie, ci şi ca o disciplină teoretică. Ei au efectuat o grupare a stelelor şi constelaţiilor. Ştiau (încă din sec. al XVIII-lea î.Hr.) să prevadă exact eclipsele de lună. Cosmologia şi astronomia egiptenilor au fost alterate de gândirea lor pronunţat mitică. Cunoşteau 36 de constelaţii; au întocmit un calendar lunar (în anul 2776 î.Hr.), în funcţie de fazele lunii. Surprinzător de exacte erau calculele astronomice ale populaţiei Maya. Cunoşteau constelaţiile: *Pleiadele, Gemenii,* pe cea a *Scorpionului, Ursele*; observau cu atenţie *Steaua Polară* şi planeta *Venus*. Aristah din Samoa a fost un precursor al lui Copernic, iar Hiparcus (sec. al II-lea î.Hr.) a întocmit un catalog al stelelor (v. DER, I, 227-228).

Despre cunoştinţele de astronomie ale strămoşilor noştri daco-geţi se cunosc relativ destul de multe lucruri. Se spune că Zamolxis a fost elevul lui Pythagoras şi a învăţat de la acesta multe noţiuni de astronomie, iar o parte le-a deprins de la egipteni, după cum mărturiseşte Strabon. Aceleaşi afirmaţii le găsim şi la Porphirios şi Iordanes (Crişan 1986, 317). Deceneu a demonstrat dacilor „tălmăcirea celor 12 semne ale Zodiacului, le-a arătat mersul planetelor…, cum creşte şi descreşte Luna; le-a explicat semnele şi numele celor 346 de stele care trec în drumul lor de la răsărit şi apus spre a se apropia şi depărta de polul ceresc” (Idem, ibidem, 317-318). Chiar dacă nu putem afirma cu toată certitudinea că inscripţiile de la Sarmizegetusa sunt calcule astronomice propriu-zise sau calcule matematice legate de astronomie, „existenţa unor preoţi geto-daci preocupaţi de ştiinţa astronomiei ne este dovedită de relatările lui Strabon şi Iordanes” (Idem, ibidem, 320).

Până aici a fost vorba despre necesitatea denumirii corpurilor cereşti, ca o cerinţă ştiinţifică, şi despre vechimea relativă a acestor denumiri, mai exact despre vechimea procesului de denominaţie cu privire la corpurile cereşti. Nu am răspuns însă întrebării „cum au fost numite astrele?”, „ce motivaţii au stat la baza denumirii lor?”, „ce procedee au fost întrebuinţate pentru a li se da nume?” Cele mai multe răspunsuri s-au mulţumit să raporteze vechile denumiri la cele ale unor personaje mitologice, legăturile stabilite între unele şi altele fiind, desigur, absolut arbitrare.

Categorii de astronime

O clasificare a astronimelor, fără să intrăm în detalii, am făcut-o într-un articol mai vechi (Ioniţă 1987, 40-42), aici urmând să ne ocupăm mai îndeaproape de toate cele 4 categorii: ***(1) astronime metaforice; (2) astronime metonimice; (3) astronime mitologice; (4) astronime comemorative***.

Din capul locului trebuie să precizăm că nu există astronime care să aparţină numai uneia din primele trei categorii (metaforice, metonimice şi mitologice). Nici în cazul celei de a patra categorii nu putem afirma că ele nu au legătură, mai evidentă sau mai subtilă, cu una din celelalte categorii, deşi în această categorie există unele pur mitologice, dar cele mai multe sunt date de cercetători convenţional, după modelul celor anterior menţionate.

Într-un alt articol, am grupat primele categorii într-un unic comentariu întitulat „Între metaforă şi metonimie…" (Ioniţă 2002, 125-132). Acordăm termenului stilistic ***metaforă*** un sens mai larg care cuprinde la un loc şi ***metafora*** propriu-zisă (în care regăsim ***epitetul*** şi ***comparaţia***), dar şi ***metonimia***, precum şi ***sinecdoca***, mai puţin reprezentată în sfera astronimelor.

Metafora

Originea metaforică a limbajului a fost mult dezbătută de cercetători (filosofi, lingvişti ş.a.). Nu este locul să insistăm aici asupra acestui aspect, decât doar să reamintim că „sărăcia limbii a fost considerată ca o stare de har" şi că „în această stare de graţie, copiii şi primitivii, chiar mediocri fiind, au adesea scăpări metaforice geniale" (Blaga 1977, 30), observaţii care amintesc de remarca lui Vico potrivit căruia „sărăcia limbilor constituie unul din izvoarele întregii vorbiri poetice" (Ibidem, în notă). Despre metaforă s-a spus că „este totdeauna o imagine a obiectului reflectată prin configuraţia altui obiect, iar conexiunea dintre cele două obiecte este un fapt de conştiinţă, o activitate de valorificare estetică şi morală" (Evseev 1983, 15). Toate acestea se regăsesc în vastul repertoriu al astronimelor, dar de existenţa lor, a figurilor de stil, ne dăm seama doar cercetând denumirile corpurilor cereşti.

Vedem stelele şi constelaţiile în raport unele cu altele, raport condiţionat de poziţia pe care o are Pământul în Univers, le privim adică dintr-un punct determinat. Dacă ne-am găsi în alt punct al Universului, fără îndoială că altfel ni s-ar înfăţişa stelele Dragonului sau cele ale lui Perseu.

În procesul de metaforizare, antropomorfismul şi zoomorfismul au jucat un rol uriaş, căci datorită lor „a reuşit omul să-şi apropie cosmosul şi să trăiască în acesta ca într-un mediu familial (Blaga 1977, 175).

În antichitate, din cele 57de stele şi constelaţii, 23 din denumirile lor erau de factură antropomorfică, 25 zoomorfică, iar 9 şi-au luat ca punct de plecare diverse alte obiecte.

Chipurile zeilor şi zeiţelor din Olimp, create după chipul şi asemănarea oamenilor, uneori după cele ale animalelor, au inclus în înfăţişarea lor „tot ce avea omul mai frumos în făptura sa fizică şi în însuşirile sale morale, pentru a face din acestea divinităţi modele reale (Evseev 1983, 170). Aceleaşi criterii şi motivaţii sunt valabile pentru personajele divine ale religiilor politeiste din Egipt, Roma ş.a. Noi ne referim mai mult la Olimpul grecilor, căci nomenclatura astronimică are legătură în cea mai mare parte cu zeităţile şi

personajele legendare ale acestuia. Oricum, lumea Olimpului a fost transferată în Universul astrelor, încât se poate spune că şi aşa-zisele denumiri mitologice ale corpurilor cereşti sunt tot metaforice, metafora antropomorfică şi cea zoomorfică fiind create în acest caz prin intermediul miturilor. Aşadar, metafora astronimică a avut drept model asemănarea corpurilor cereşti, mai bine spus cea a constelaţiilor, deoarece acestea oferă posibilităţi de asociere, cu anumite obiecte (vorbind în sens larg) familiare omului.

1. Am amintit deja că resorturile care au declanşat asocierile metaforice au fost extrem de diverse de la un popor la altul, de la o epocă la alta, în funcţie de specificul epocilor şi condiţiile social-economice ale comunităţilor umane, cărora le aparţineau denominatorii. Aşadar, fiecare popor şi-a reprezentat şi a interpretat bolta cerească diferit. În cazul constelaţiei *Orion,* indienii din zona Americii de Nord au asemuit-o cu „*Trei Reni*”, hotentoţii cu „*Trei Zebre*”, eschimoşii cu „*Trei Bărbaţi*”, hakazii cu „*Trei Fete*”, beloruşii cu „*Trei Surori*”, iar popoarele germanice cu „*Trei Pluguri*”. Caucazienii asemănau constelaţia cu „*Trei Toiege*”, metaforă care apare şi în nomenclatura românilor; popoarele din Oceania, dar şi cele dintr-o anumită parte a continentului nord american, comparau dispunerea stelelor din constelaţia *Orion* cu o „*Barcă*”, başchirii vedeau o „*Cruce*”. În graiurile româneşti este asemuită cu o *masă*, mai precis cu *Picioarele Mesei*, cu o *cobiliţă* sau cu o *greblă*, cu care, după credinţa oamenilor, aduna Dumnezeu stelele de pe Cer. Multe dintre denumirile româneşti le întâlnim şi la ucraineni, la care am mai adăuga denumirea de *Kičiga*, ceea ce înseamnă „cele trei degete ale mâinii împreunate pentru închinăciune” (Karpenko 1981, 47).

2. Un alt exemplu asemănător şi grăitor în acest sens ni-l oferă „istoria” *Căii Lactee*, cea mai grandioasă şi uimitoare imagine cerească. Această centură ceţoasă, argintie, care străbate sfera noastră, vizibilă cu uşurinţă în nopţile fără lună, i-a impresionat pe oameni din cele mai vechi timpuri.

Vechii greci îşi explicau acest fenomen ceresc în felul următor. Din ordinul lui Zeus, fiul său Herakles, născut dintr-o muritoare de rând, Alkmene, a fost aşezat la sânul Herei, în timp ce aceasta dormea, pentru ca laptele divin să-l facă nemuritor pe fiul nelegitim. Însă, Hera, trezindu-se, l-a îndepărtat de la sân. Herakles nu a devenit nemuritor, deşi s-a acoperit de glorie prin isprăvile sale (Kernbach 1989, 219-221), dar laptele zeiţei, ţâşnind, s-a răspândit pe bolta cerească şi a rămas acolo pe veşnicie, sub forma cunoscută, numită *Calea Lactee* (sau *Calea Laptelui*), *Galaxia*, denumire extinsă ulterior şi la alte aglomerări de stele şi constelaţii (cf. gr. *gala* „lapte”).

Interpretările de mai târziu ale *Galaxiei*, cu pretenţii de a fi ştiinţifice, nu sunt cu mult mai puţin naive decât cele ale grecilor. S-a crezut, de exemplu, că aceasta este o reflectare a Soarelui, a razelor acestuia, o aglomerare de vapori emanaţi de astre, un cordon de nituire a celor două emisfere ale Cerului etc. Abia Galileo Galilei, ajutat de telescopul inventat de el însuşi, a văzut că *Galaxia* este alcătuită dintr-un număr infinit de stele, dar disputa cu privire la natura acestui fenomen a continuat şi după descoperirea lui Galilei. Lăsând la o parte interpretarea mitologică, un lucru este evident: culoarea a fost asemuită cu laptele, iar forma cu un drum, o cale. S-a reţinut deci ceea ce era

esenţial, ca şi în cazul lui *Orion*, unde, oricum s-ar fi numit constelaţia, cifra *trei* era definitorie. Revenind la *Galaxie*, pe baza aceluiaşi resort metaforic, grecii au numit-o *Gala* „*Laptele*" sau *Kiklos Galakticos* („*Cercul de Lapte*").

Mitul a „explicat" doar provenienţa laptelui, mai bine zis, culoarea relativ albă, dar, trecând prin comparaţia obiectivului cosmic, în privinţa culorii sale, cu laptele, denumirea rămâne, în esenţă, metaforică. Grecii nu au fost, probabil, cei dintâi care s-au folosit de o asemenea interpretare, căci şi la vecinii lor sumerieni (popoare vechi din imperiul asiro-babilonian), *Calea Laptelui* era legată de zeiţa *Nana*, zeiţă socotită consoartă a zeului *Cerului*. În mitologiile străvechi există mai multe denumiri de zeităţi feminine denumite *Nana* (*Nanna*), *Namma* (*Nammu*) etc. (v. Kernbach 1989, 413-414), însă aici este vorba de *Nammu*, cea socotită „mamă care a zămislit Cerul şi Pământul" (Eliade I 1981, 59-60).

Cea de a doua parte a metaforei (*drum, cale*) se întâlneşte şi în vechile mituri ale Indiei, unde *Galaxia* se numea *Devatomoja* („*Drumul Zeilor*"), iar în Iran era cunoscută odinioară sub un nume care însemna „*Cărarea lui Ariman*", sau mai bine zis „*a lui Angra-Mainyu*". Interesant este faptul că atât *Namma*, cât şi *Angra-Mainyu* echivalentul grecescului *Ahriman* erau zeităţi malefice: primul „duh răufăcător al nopţii" (Kernbach 1989, 413), iar cel de al doilea, fie în varianta iraniană, fie în cea grecească, însemna „principiul răului", „zeu demonic" (Idem, ibidem, 31). La popoarele scandinave, *Galaxia* era numită cu un termen care semnifica „*Drumul lui Odhin*", zeul suprem al mitologiei scandinave.

Metafora „*drum de lapte*" este oarecum forţată, de aceea a fost nevoie de o interpretare mitologică. Mai raţională este metafora „râu de lapte", căci laptele se asociază mai uşor cu noţiunea *pârâu, râu* (cf. „curge lapte şi miere", expresie metaforică pentru belşug, abundenţă). Arabii aveau o denumire mai simplă: *Nahr* („*Râul*"), pe când alte popoare au simţit că este nevoie să i se adauge un determinativ, menit să concretizeze obiectivul cosmic: cf. indianul *Ruslo Ganga*. *Ganga* era râul sacru al Indiei, Gangele de azi, personificat într-o zeiţă, iar *Ruslo* este înrudit cu *Rusalka* „sărbătoare funerară la ruşi", care are la origine vechiul termen rusesc *ruslji* „blond, luminos" sau *ruslo* „albie de râu".

Cel mai la îndemână determinant este cuvântul care desemnează bolta cerească: akkadienii spuneau *Galaxiei* „*Râul Cerului*", asirienii „*Râul Marelui Întuneric*", chinezii „*Râul Ceresc*"; denumiri asemănătoare se găsesc şi în graiurile din Japonia şi Vietnam. Cei care au remarcat aspectul învălătucit al drumului ceresc au exprimat particularitatea prin intermediul imaginii şarpelui; cf. asirianul „*Râul Şerpesc* (*al Şarpelui*)".

Dacă în privinţa formei, metafora *drumului* alternează cu cea a *râului*, în schimb culoarea a fost exprimată prin diverse nume ale unor obiecte pe care o sugerează: *argint, cenuşă, brumă, făină, nisip, noroi, praf, zăpadă* ş.a. La akkadieni, popor din Asiro-Babilonia, *Galaxia* se numea „*Râul de Praf*" sau „*Râul Pulberii Strălucitoare*", la chinezi „*Râul de Argint*", sau, mai concret, vietnamezii îi spun „*Râul de Stele*", cu

varianta „*Drumul printre Stele*", aceasta, evident, pentru că nu se ştia că drumul însuşi este o aglomerare de stele.

Denumirile care au ca determinante apelativele *paie* sau *zăpadă* ori *brumă* au dat prilejul celor care s-au ocupat de repartiţia geografică a astronimelor, în special a celor care se dădeau *Galaxiei*, să formuleze câteva concluzii interesante. „*Drumul de Paie (sau Paielor)*" este o denumire răspândită pe largi spaţii, de la Atlantic (din Africa) până în Asia (în Pustiul Gobi), spre nord, până la Dunăre şi Caucaz, iar spre sud, până în Etiopia (Nikonov; apud Karpenko 1981, 17). Astronimul *Drumul (Calea) Paielor (de Paie)* apare şi în câteva puncte de pe teritoriul ţării noastre, anchetate pentru ALR I: *Drum(ul) cu (de) Paie(lor)*, în punctele 30 şi 837*; Carul cu (de) Paie* (18, 840); *Cărarea de Paie* (148) sau *Cărarea Paielor* (354)) *Calea de Paie* (150), *Paie* (12) (Bojan 1970, 66), puncte care ocupă compact aria Banatului şi, izolat, o zonă restrânsă din jurul oraşului Târgu Mureş şi o alta, de asemenea restrânsă, în jurul Sighetului.

În alte părţi apare metafora *zăpezii*: la suedezi, *Calea Lactee* se numeşte *Vintergatan* „*Drumul Zăpezii*". Denumiri similare găsim şi la popoarele din Altai. În zonele nordice, *Galaxiei* i se zice „*Drumul Brumei*" sau, într-un fel mai original, „*Urma de Schi*". Aria unor astfel de denumiri merge spre est până la Amur.

Metafora care se bazează pe cuvântul *paie* s-a născut la arabi, de unde s-a răspândit şi la alte popoare, iar denumirea se datorează importanţei paielor pentru popoarele acestor regiuni: *Zăpada* este, evident, o caracteristică a nordului.

Ce se poate deduce dintr-o atât de mare diversitate de nume? Astronimele reflectă o caracteristică materială specifică a locurilor (*nisip*, *zăpadă*) sau una care scoate în evidenţă specificul economic al popoarelor, importanţa acordată unui anume obiect material, în sens larg (*oi, făină, paie* etc.), dar nu de puţine ori *Calea Lactee*, prin diferitele denumiri ale ei, oglindeşte deopotrivă evenimente importante din trecutul popoarelor, relaţiile dintre straturile sociale existente la un moment dat. Faptul că denumiri cu motivaţii similare se găsesc pe spaţii largi, uneori cu hiatusuri în cuprinsul lor, e o dovadă că metaforele din nomenclatura corpurilor cereşti au apărut independent unele de altele, însă nu trebuie să neglijăm faptul că în spatele acestor coincidenţe se ascund şi influenţe despre care nu avem totdeauna dovezi. Dar e sigur că denumirile, cuvintele în general, au călătorit odată cu oamenii care străbăteau drumuri lungi, adesea aceştia nemaivenind la vetrele originare (este cazul popoarelor care, în urma migraţiilor au impus autohtonilor, fără să întâmpine rezistenţă din partea acestora, cuvinte, obiceiuri, legende etc.). Oare este întâmplător că în Banat s-au statornicit denumiri pentru *Calea Lactee* bazate pe metafora paielor? O explicaţie incontestabilă este că aici, în spaţiul bănăţean, au pătruns o mulţime de elemente de vocabular orientale prin intermediul graiurilor sârbo-croate (v. Gămulescu 1974).

Peste denumirile tradiţionale s-au suprapus cele împrumutate şi au continuat să circule în paralel: romanii au împrumutat grecescul *Kiklos Galaktikos*, traducându-l în *Circulus Lacteus*, dar înainte de a face acest împrumut aveau denumirea lor: *Via Caeli Regia* „*Drumul împărătesc al Cerului*". *Via Lactas* sau *Via Lactea* nu sunt altceva

decât calchieri ale denumirii originare greceşti. Dar, pentru că limba latină era limba ştiinţifică a Europei, denumirea a fost preluată prin traducere şi introdusă şi în alte limbi ale continentului; cf. engl. *Milky Way*, germ. *Milcstrasse*, fr. *Voie Lactée*, it. *Via Lattea* ş.a.

Dar, cum aminteam ceva mai înainte, nu excludem eventualitatea ca denumirile să se fi născut independent una de alta. Aşa, de exemplu, denumirile româneşti similare, *Drumul (Calea) Laptelui*, pot să nu fie traduceri cărturăreşti ale denumirii savante, latine. Ele sunt, de fapt, puţin răspândite: în Carpaţii sudici şi la nord de aceştia, la poalele munţilor, în depresiunea Petroşanilor, în zonele Sibiului şi ale Braşovului şi, izolat, în cea a Aradului. Faptul că *Drumul (Calea) Laptelui* coincide cu zone intens păstorite şi cu vechi tradiţii păstoreşti este o dovadă în plus că denominatorii au fost păstorii acestor regiuni (v. Bojan 1970, 68).

La multe popoare, precum şi la români, denumirile *Galaxiei* au fost acordate după criterii istorico-sociale. „Toate drumurile duc la Roma" se spunea încă din antichitate, astfel născându-se astronimul „*Drumul Romei*"; cf. it. *Strada di Roma*, elv. *Weg uf Rom* etc., denumiri explicabile prin prestigiul cultural şi religios al Mamei Roma. Pentru popoarele de alte religii sau pentru creştinii ortodocşi, *Galaxia* indica alte direcţii; cf. tc. *Haciloryolu* „*Drumul Pelerinilor*", locul de pelerinaj fiind, evident, Meka; în unele graiuri ruseşti i se spune „*Drumul Ierusalimului*". Se consideră, de asemenea, că această cale este cea pe care o urmează sufletele credincioşilor, după moarte, care se îndreptau spre Walhala, palatul ceresc al zeului Odhin.

În unele părţi ale ţării noastre s-au dat explicaţii ca acestea: „este drumul celor robiţi, adică al celor care au făcut fapte rele"; „pe el merg cei răi la iad, să muncească veşnic" (Fochi 1976, 70). Denumirea românilor pentru *Calea Lactee,* cea mai răspândită, este *Drumul (Calea) Robilor*, întâlnită în întreaga Muntenie, Oltenie, în Moldova şi Dobrogea, cu excepţia unei părţi din partea sudică a Moldovei, unde aceasta este concurată de *Drumul (Calea, Cărarea) lui Traian (Trăian sau Troian)* şi de *Drumul (Calea, Cărarea* etc.*) Ţiganului (Ţiganilor)*, fiecare având motivaţia sa.

Denumirea *Drumul Robilor* este explicată prin legenda românească, potrivit căreia, pe acest drum ar fi dus împăratul Traian robii la Roma, punându-i în cele două care: *Carul cel Mare* şi *Carul cel Mic* (Otescu 1907, 443; v. şi DA, s.v. *cale*), legendă care explică şi *Drumul lui Traian* sau altele asemănătoare acesteia. Cât despre denumirea în care apare determinantul *ţigani(i)*, este considerată de unii cercetători că provine de la unguri, căci se întâlneşte şi aici. La baza denumirilor care cuprind cuvintele *ţigan* şi *paie* stă de regulă anecdota cu ţiganul care a furat paie de la naşul său (Pamfile 1915, 188).

Ipoteza cea mai plauzibilă pare a fi totuşi, în privinţa prezenţei etnonimului *ţigan*, cea amintită şi pe care o avansa V. Bogrea, *ţigan* fiind sinonim cu *rob* (DR III, 443-445. Ungurii numesc Galaxia *Hadi utja* „*Drumul Armatelor (Trupelor)*", ceea ce ar aminti de strămutarea ungurilor din regiunea Volgăi spre ţinuturile în care locuiesc în prezent (Karpenko 1981, 19).

Cât despre metafora *paielor*, aceasta poate să fi fost adusă de turci din Orient în Balcani de unde să se fi extins şi în Banat, precum şi într-o zonă limitrofă a Ardealului cu Banatul, pătrundere facilitată de influenţa multiplă şi puternică a graiurilor sârbocroate, influenţă bogată în turcisme intrate mai întâi în graiurile acestora (Bojan 1970, 69).

Este puţin probabil ca toate denumirile de tipul *Drumul Robilor* să se explice prin „robii duşi la Roma"; ele pot să păstreze amintirea robilor luaţi de turci şi de tătari, precum şi drumul lor de întoarcere pe meleagurile natale. Robii prinşi de tătari făceau ce făceau şi scăpau fugind prin stufăriile locurilor şi numai noaptea ieşeau din acestea; însă pentru că nu cunoşteau niciun drum pe care să apuce, se rugau de Dumnezeu să-i călăuzească spre ţara lor, iar El le-a pus *calea cea albă* pe Cer şi şi până azi se zice „*Drumul Robilor*"; „românii au fost robiţi de turci – adaugă altcineva – şi, când nu ştiau pe unde să vie, au pus ochii pe brâul cel alb de pe Cer şi de aici îi zice *Drumul Robilor*" (Fochi 1976, 69).

Varianta *Drumul Orbilor* este fie rezultatul unei confuzii (dovadă fiind şi aria restrânsă, neunitară, înregistrată de ALR I: partea sudică a Moldovei şi o zonă din sud-estul Munteniei; cf. Bojan 1970, 68; de asemenea, Otescu 1907, 51), fie că are o altă explicaţie motivată istoric, cu un citat din Herodot: „Sciţii orbesc pe toţi robii lor" (Bogrea, loc. cit., 423, precum şi Bojan 1970, 67).

Paronimia *Traian (Trăian)* nume personal şi *troian* apelativ ar putea să explice paralelismul *Drumul lui Trăian, Cărarea lui Troian* sau doar *Troian*, dacă nu cumva este vorba realmente de *troian* „îngrămădire de zăpadă", cel puţin pentru partea nordică a ţării, unde au fost înregistrate aceste denumiri, cu motivaţia dată pentru denumirile străine de tipul „*Calea Zăpezii*" (supra 21).

Iată câteva explicaţii, mai mult sau mai puţin raţionale, date unor alte denumiri ale *Căii Lactee*, înregistrate în graiurile din Ucraina: *Ciumaţkii Şleah* care se referă la negustorii de sare numiţi *ciumaci* pentru că aceştia mergeau după sare la Marea Neagră, motiv pentru care *Galaxiei* i se mai spunea şi „*Drumul Sării (de Sare)*", funcţie orientativă practic discutabilă, căci *Calea Lactee* îşi schimbă direcţia în funcţie de durata unei zile şi, mai ales de cea a anului. Cu toate acestea, negustorii de sare plecau spre Crimeea în timpul iernii sau al verii, căci primăvara şi toamna drumurile nu erau prielnice; ei se îndreptau spre sud-est, iar în lunile de iarnă, *Calea Lactee* urmează într-adevăr direcţia nord-vest – sud-est. Vara, direcţia se modifică, dar tot putea constitui un indicator vrednic de urmat, mai ales că vara zilele sunt lungi, iar nopţile scurte, ceea ce micşora nevoia de a călători noaptea (Karpenko 1981, 19-20).

Păsările au mijloacele lor specifice de orientare şi, cu toate acestea se crede că, în migraţiile lor periodice, păsările se foloseau de *Calea Lactee*, de aceea la unele popoare apar denumiri de tipul „*Drumul Păsărilor*"; cf. finlandezul *Linnunrata*, estonul *Linnutee*, precum şi alte denumiri la diferite popoare ca: „*Drumul Raţelor*", „*Drumul Cocorilor*", „*Drumul Gaiţelor*" etc. Astfel de astronime motivate cu orientarea păsărilor, în plecările şi revenirea lor, rezultă mai degrabă din observaţiile oamenilor care au constatat coincidenţa dintre orientarea *Căii Lactee* şi direcţiile de mişcare a păsărilor călătoare,

nu pentru că ele, păsările, se orientau după *Galaxie* (Karpenko 1981, 21). Asocierea dintre „*Drumul Sufletelor*” şi „*Drumul Păsărilor*”, făcută de o cercetătoare poloneză (M. Gladyszowa) este socotită de Karpenko puţin probabilă (loc. cit.).

Nu numai apelativele *drum, cale, cărare* sau *râu* au stat la baza denumirii *Căii Lactee*, ci şi alte cuvinte: *aţă, cerc, coloană, cordon, crâng, fir, reazem, stâlp* ş.a.). *Crângul (Brâul) Luminos (al Cerului*), denumire atestată în câteva puncte din sudul Moldovei conservă ideea de „cerc” din numele latin *Circulus Lacteus* sau *Orbis Lacteus* (Bojan 1970, 69-70), dar *crâng* poate avea şi o altă explicaţie (infra 41). Denumiri relativ asemănătoare se întâlnesc şi la alte popoare: rus. „*Cingătoare*” (cf. lat. *Caeli Cingulum* „*Cingătoarea Cerului*”; la asirieni: „*Panglica cea Lungă*”, la malaezi: „*Firul Alb de Mătase*”; în vechiul Babilon: „*Şnurul de Mătase*”; în mai toate graiurile Mongoliei: „*Aţa Cerului*”; „*Marele Stâlp*” se zice la beloruşi; în graiurile germanice *Calea Lactee* este numită „*Reazemul Cerului*”; indienii din California îi zic „*Scheletul Lumii*”, adică „coloana vertebrală”; la indienii din America i se spune „*Balaurul*”, denumire pe care o întâlnim şi la ucraineni (Karpenko 1981, 25-26).

La români, la baza denumirilor ce s-au dat *Căii Lactee* au stat două criterii importante: cel semantic şi cel formal. Din punct de vedere semantic, toate denumirile sunt rezultatul unei analogii cu valoare de metaforă, observaţie valabilă şi pentru denumirile străine. Elementele mitice sunt corelate semantic, iar cele care aparţin mitologiei creştine lipsesc în denumirile propriu-zise, fiind prezente doar în explicaţiile date de informatori, spre deosebire de denumirile întâlnite la alte popoare, care au un caracter vădit religios: „*Drumul Sfânt*” (la ruşi), „*Drumul lui Dumnezeu*” (la ucraineni), „*Drumul Domnului Iisus*” (la polonezi), „*Drumul lui Iisus*” (la unguri), „*Drumul lui Iacob*” (la germani, francezi şi englezi) etc.

3. Cu toate explicaţiile mitologice de tot felul date constelaţiilor *Ursa Mare* şi *Ursa Mică*, acestea s-au născut şi ele ca urmare a unei asociaţii metaforice. Oamenii au văzut în configuraţia lor un *cal*, un *câine*, un *elan*, un *lup* etc. sau o *cupă*, un *car* sau o *căruţă* etc. Cuvintele sunt diferite, dar criteriul (motivaţia) este una singură: la bază stă asemănarea. Forma a oferit variate posibilităţi de interpretare, care pleacă de la principiul maximei asemănări şi al maximei importanţe, căci popoarele transferă pe *Cer* cele mai importante aspecte ale realităţilor pământene.

Comparaţia *Ursei Mari* cu un *car* sau o *căruţă* se întâlneşte aproape la toate popoarele. Această constelaţie dublă este numită de români *Carul Mare* şi *Carul Mic*. Cele patru stele se numesc *Roatele Carului*, iar celelalte trei: *Proţapul* (*Tânjala* sau *Oiştea*) *Carului*. În alte părţi, două din stelele „proţapului” se numesc *Boii Carului*, iar cea de a treia *Ursul* sau *Lupul*, astfel intrând în mitologia autohtonă, în folclor.

Din cauza ursului sau a lupului, de la caz la caz, potrivit legendei, s-au speriat boii şi au cârmit carul spre dreapta: cf. *Carul Mare*, „cu şapte stele, stă răsturnat cu oiştea ruptă şi o boldeicuţă păzeşte hamurile”(DA, s.v. *car*). Îndepărtându-ne pentru puţină vreme de problema astronimelor, credem că nu este lipsit de interes să explicăm şi

cuvântul (nu prea cunoscut) *boldeicuţă*. DA menţionează pe *boldei* „câine mic… cu părul scurt, inimos şi bun la vânat”, adăugându-se: „de rasă străină”, din care a derivat *boldeică* „căţeluşă mică, inimoasă, bună la vânat”. DA derivă amândouă cuvintele (desigur şi pe *boldeicuţă*, format prin dublă sufixare) din *bold* cu diverse sensuri, cu sensul de *bază* „obiect ascuţit”. În alte surse apare sub denumirea de *Carul cu (Doi, Patru sau Şase) Boi* (cf. DA, sv. *car*).

Legenda din care am desprins fragmentul mai înainte amintit merită să fie reprodusă în întregime, căci ea „explică” alte câteva denumiri româneşti de stele şi constelaţii.

La început, *Cerul* era foarte aproape de *Pământ*, dar, în urma unui act nechibzuit (o femeie a aruncat spre Cer o cârpă murdărită a unui copil), Dumnezeu s-a mâniat şi a despărţit Cerul de Pământul păcătos şi l-a aşezat departe „cât cerul de pământ”. Tot din cauza acestui act necugetat, omul s-a hotărât să se urce până la Dumnezeu. Şi cum la un asemenea drum nu se pleacă oricum şi-a luat cu el „carul mare cu patru boi”, „carul mic”, „candela din perete”, „crucea de pe biserică”, „fântâna din răscruci”, „barda”, „sfredelul”, „spiţelnicul”, „secera”, „coasa”, „plugul şi rariţa”, „dulăul de la târlă”, „căţelul din curte”, „cloşca cu pui”, „scroafa cu purcei”, „ciobanul de la oi”, „văcarul de la vaci”, „vizitiul de la cai”, „porcarul de la porci” şi… „hora din sat”. Când să ajungă – credea el – la capătul drumului, i-a ieşit înainte Ucigă-l Crucea, cu care s-a luat la harţă. Necuratul a scos din traista lui: „balaurul şi şarpele năprasnic”, „ursul”, „scorpia blestemată”, „calul furios”, „căpăţâna de om” şi le-a aruncat împrejurul omului ca să-l înspăimânte. Omul nu s-a speriat şi s-a luat la trântă cu Diavolul şi, în învălmăşeala luptei, s-a stârnit o vijelie, aşa-numită *vântul turbat*. Căţelul de la stână a pus calul pe fugă, ciobanul a zdrobit capul balaurului cu cobiliţa, ciobanul a pus pe fugă balaurul cu ajutorul horei, iar vizitiul a strivit căpăţâna şarpelui cu barda. Scorpia nu a mai avut vreme să vină în sprijinul Necuratului şi a plesnit fierea în ea de atâta necaz. Numai boii de la *Carul Mare* s-au dovedit nevolnici, s-au speriat de urs şi au cârmit proţapul carului spre dreapta. Omul nu a reuşit să ajungă la Dumnezeu, dar a izbutit să-l învingă pe Ucigă-l Crucea (Otescu 1907, 45-47). Aşadar, toate lucrurile şi fiinţele participante la încleştarea dintre Om şi Diavol au rămas însemnate pe bolta *Cerului*; asupra „participanţilor” şi a întâmplării vom reveni în capitolul despre „*Vatra Cerului*”. Această temă este tratată de Mircea Eliade care distinge trei tipuri cosmogonice, printre care şi cel al „depărtării *Cerului* de *Pământ*”, temă răspândită, derivată din tradiţia sumeriană (Eliade 1981, 60; 233).

Ursa Mare este cea mai luminoasă şi mai uşor observabilă dintre constelaţii şi de aceea presupunem că a fost printre primele numite de om. Faptul că una este numită *Ursa Mare*, iar cealaltă *Ursa Mică* este uşor de înţeles. Dar de ce i s-a spus *Ursa*? Cele şapte stele ale *Ursei Mari* au mişcări proprii diferite, de aceea şi configuraţia generală a constelaţiei s-a modificat de-a lungul timpului, în decurs de milenii. Pentru privitorii prezentului, conturul acestei constelaţii nu are nimic comun cu o ursoaică sau cu vreun urs; ea seamănă mai mult cu o broască ţestoasă uriaşă sau cu un vas cu toartă, motiv pentru care i s-a mai spus în alte părţi „*Cupa*”.

Şi totuşi, înfăţişările antice redau constelaţia sub forma unei ursoaice, al cărui corp este alcătuit din şase stele, a şaptea aflată mai în afară (*Benetans*) pare a fi botul ursoaicei adulmecând în aer, ca şi când şi-ar căuta puiul, adică *Ursa Mică*.

Dacă oamenii celor mai străvechi timpuri au văzut într-adevăr în imaginea constelaţiei profilul unei ursoaice, într-o vreme când constelaţia semăna cu un urs, înseamnă că aceşti oameni erau capabili să comunice între ei şi că, acum o sută de mii de ani, exista în limba lor un cuvânt pentru noţiunea „urs”. Concluzia este extrem de interesantă, căci disputele despre apariţia limbajului uman sunt contradictorii (Karpenko 1981, 31-32).

Mitul antic al *Ursei Mari* este, în general, cunoscut. Zeus s-a îndrăgostit de nimfa Callisto. Hera, geloasă, a prefăcut-o într-o ursoaică, dar Zeus a salvat-o, transferând-o pe Cer sub forma unei constelaţii. Ceea ce este neobişnuit e faptul că *Ursa* apare în diverse interpretări figurative cu o coadă lungă, contrar realităţii. Să fi avut, pe vremea aceea, ursul coadă?

S-a găsit o explicaţie şi pentru această inadvertenţă: Zeus, aruncând-o pe Callisto, a ţinut-o de coadă şi în acest fel coada s-a lungit. Până aici, lucrurile sunt „clare”, dar cum ne-am putea explica faptul că şi indienii americani au asociat constelaţia cu un urs? Despre o influenţă prin contacte, împrumuturi, nu poate fi vorba. Locul de naştere al nimfei Callisto era Arcadia, iar întemeietorul Arcadiei ar fi fost *Arkas*, cuvânt înrudit cu gr. *arctos* „urs” (Kernbach 1989, 44), dovadă că numele exista înainte de a se fi născut mitul *Ursei Mari*. Adăugăm faptul că în latină *arctous* înseamnă „nordic” şi că *Arctos* sau *Arctus* era numele constelaţiei *Ursa Mare*. Latinii au preluat, ca în atâtea alte domenii, denumirea de la greci şi, probabil, nici grecii nu au creat ei înşişi denumirea, ci au preluat-o, la rândul lor, de la popoarele Orientului, de la asiro-babilonieni sau de la fenicieni.

Metafora *carului* o întâlnim în terminologia astronimică populară românească şi în numele altor stele şi constelaţii, cum este cazul constelaţiei *Carul Mic*, numit şi *Căruţa*; *Perseu* este numit de români şi *Carul Dracului*; *Vizitiul* se mai cheamă şi *Carul lui Dumnezeu*, apoi se zice că mai există *Carul Mic cu Doi Boi*, apoi altul, *Carul Mare cu Patru Boi*, despre care ţăranii îşi amintesc din spusele celor mai bătrâni, dar nu le pot identifica (Vulcănescu 1985, 403).

A doua stea din *Proţap* este o stea mică, greu de văzut, care poartă numele ştiinţific de *Alcor*, numită şi *Saidac*, denumire cu înţelesul în arabă de „încercare”, pentru că ea este cea care determină limpezimea atmosferei sau acuitatea vederii cuiva. Românii o numesc *Cărăuşul*, dar în alte părţi i se spune *Ucigă-l-Toaca* sau *Ucigă-l-Crucea*, denumiri eufemistice ale diavolului. În alte zone ale ţării este numită *Căţeluşa*, care merge pe lângă car. Cei din Tulcea i-au pus şi nume căţeluşei: *Poloschiţa*, nume obscur în privinţa etimologiei, socotită de români „căţeluşa lui Traian” (Otescu 1907, 5).

4. Constelaţia *Gemenii* redă clar o figură asemănătoare cu două fiinţe omeneşti, interpretare metaforică evidentă şi în denumirea ei mitologică: *Castor* şi *Polux*, simbol al dragostei frăţeşti, transferaţi pe bolta cerească, ambele alcătuind constelaţia *Gemini*, cum o numeau şi latinii. *Castor* şi *Polux*, personajele mitologice, erau consideraţi

protectori ai ospitalității, liniștitori ai furtunilor. Apăreau sub formă de flăcări albe ce se văd uneori pe catargele corăbiilor, motiv pentru care erau numiți „focuri ale Sfântului Elm”. Curios este că și la tasmanienii din Australia, existau în credințele acestora două personaje, corespondente ale lui *Polux* și *Castor*, considerate „inventatori ai focului” (Otescu 1907, 25).

5. *Pleiadele* reprezintă o mare aglomerare de stele (peste 280 identificabile cu telescopul, dar oamenii cu vedere bună pot distinge numai între șase și zece stele). Denumirea acestui roi de stele provine de la *Pleione*, o nimfă, devenită soția lui Atlas, din a căror unire au rezultat cele șapte *Pleiade*: *Alkyone, Meropa, Maia, Asterope, Taygete, Elektra* și *Kelainos*. Deoarece erau urmărite stăruitor prin păduri de vânătorul îndrăgostit *Orion*, Zeus le-a strămutat pe *Cer*, împreună cu câinii acestuia, prefăcându-i pe toți în constelații: *Pleiadele, Orion* și *Câinii* (Kernbach 1989, 475). Nu este de mirare că *Pleione* își are originea în cuvântul *péleia* „porumbel sălbatic” și este posibil ca înainte de a se da explicația mitologică a constelației să se fi numit „*Porumbițele*”, căci și în nomeclatura astronimică a românilor se citează o constelație *Porumbița* explicată prin legenda Potopului (Otescu 1907, 38).

Fiecare popor a numit *Pleiadele* în diverse chipuri, iar numărul acestor denumiri este extrem de bogat; numai graiurile rusești cunosc peste 35 de denumiri: „*Cuibarul*”, „*Cuibul Păsării*”, *Stožary Vološožary*, care într-o traducere liberă ar însemna: „*O Sută de Focuri*” și, respectiv, „*Flăcările de Foc*”. Dar, la majoritatea popoarelor predomină ideea de „mulțime” (în Egiptul antic, la arabi, la turci), idee nesusținută de numărul mic (doar maximum zece stele vizibile, pentru vremea aceea). Constelației i se mai spunea „*Sita*” sau „*Ciurul*” (la fino-ugrici), cu referire evidentă la mulțimea „găurilor” acestei aglomerări. Să fi avut aceștia cunoștință de existența roiului de stele, de faptul că ele erau mai multe decât cele văzute cu ochiul liber? La baza metaforei mai întâlnim cuvinte care desemnează ideea de *strugure* (cf. fr. „*Ciorchinele de Struguri*”), apoi de *ochi*, *cui* și chiar *opincă*. De regulă, sunt imaginate ca fiind ființe umane (*femei, babe, surori*) sau animale (*albine, cocori, capre, oi, papagali, rândunele, vrăbii, vulpi*) (Karpenko 1981, 52).

Dar cea mai răspândită denumire este *Cloșca cu Pui*, căreia la români i se mai zice și *Cloșca, Cloța* (sau *Cloca*), *Găinușa*; denumiri asemănătoare se găsesc și la slavii de sud, dar și la francezi (cf. *Poussinière*), precum și la alte popoare din Europa, Africa și Asia. Din străvechi timpuri, *Pleiadele* au fost folosite pentru orientare, dar și pentru calcule astronomice ale timpului; la ruși ele constituiau un serios sistem astronomic popular.

Primii oameni, înainte de a fi adoptat anul solar, măsurau timpul după stele: acesta începea odată cu răsăritul *Pleiadelor*, anul fiind împărțit în două părți. Denumirea *Cloșca cu Pui* este foarte veche; arabii îi spuneau „*Cloșca Cerească cu Puii Ei*”. Grecii vechi, ne spune Hesiod, stabileau diferite faze ale lucratului pământului după *Pleiade*, iar romanii numeau constelația „*Astrele Primăverii*”. Documente astronomice chineze făceau observații calendaristice pornind de la poziția *Pleiadelor*, cu două milenii înaintea erei

noastre; tot în acea vreme, navigatorii aşteptau răsăritul *Pleiadelor* primăvara ca să pornească la drum (Otescu 1907, 23).

Şi românii considerau *Cloşca cu Pui* o constelaţie de căpetenie; ea este un fel de ceasornic al nopţii, mai ales în nopţile de iarnă; după poziţia lor pe cer oamenii îşi dădeau seama cât mai era până la ziuă; „Şi a mers omul nostru, şi a mers, de era *Cloşca* mai deasupra creştetului, când a ajuns la foc…" (cf. DA). I se mai spune, de asemenea, *Stelele Ciobanului*, căci „ciobanii observă primăvara când aceste stele apun în amurg şi atunci zic că oile pot să se hrănească cu iarbă"; „când înnoptează şi *Găinuşa* e la toacă (adică la înălţimea la care e Soarele, când toacă seara la biserică), atunci oamenii ştiu hotărât că oaia se satură de iarbă" (Idem, ibidem, 22).

Exemplul *Pleiadelor* este elocvent pentru modul cum se îmbină motivaţia metaforică cu cea metonimică, dar şi cu cea mitologică. În această situaţie se găsesc şi alte astronime; asemănarea, comparaţia este evidentă până în cele mai mici detalii. Le vom aminti în continuare pentru că motivaţia metonimică, îmbinată cu cea metaforică este mult mai pregnantă. Cu privire la metaforă, analizată dimpreună cu metonimia, privind astronimele am scris un scurt articol într-o publicaţie periodică, preluat în volum (Ioniţă 2002, 125-132).

Metonimia

Metonimia presupune alte raporturi între termeni decât metafora, ceea ce o deosebeşte de metaforă, deşi este înrudită cu aceasta. Termenii metonimiei exprimă cauza prin efect, sau efectul prin cauză, abstractul prin concret etc. Relaţiile dintre termenii care intră în procesul de transfer metonimic sunt logice. În multe privinţe, metonimia simbolică reproduce metonimia lingvistică, „unde transferul se întemeiază pe trei tipuri principale ale contiguităţii obiectelor şi fenomenelor: **a)** contigenţă spaţială […]; **b)** contigenţă temporală […]; **c)** contigenţă cauzală, identificabilă dintre acţiune şi rezultate…" (Evseev 1983, 117).

În cazul astronimelor, le considerăm metonimice, în primul rând pe cele care reflectă îndeletnicirile străvechi ale popoarelor (agricultura, păstoritul, vânătoarea, pescuitul etc.) sau relaţiile presupuse (uneori reale) între astre şi diverse fenomene ale naturii, importante pentru îndeletnicirile amintite (de fapt, pe cele care evidenţiază măsura în care astrele l-au ajutat pe om să se orienteze în spaţiu, să măsoare timpul, ca să-şi orânduiască activităţile sale vitale). Despre unele astronime de acest fel am amintit deja mai înainte (supra 12).

Astronomul american G. Ray propunea pentru majoritatea constelaţiilor explicaţii care au la baza denumirii lor asemănări cu diverse obiecte. Există – după cum s-a şi văzut – destule exemple care confirmă asemănările. Învăţatul îşi susţinea cerinţa spunând că „este pe deplin posibil ca acest procedeu să nu fie chiar aşa de nou; încă din zorii cei mai îndepărtaţi ai omenirii, oamenii au început să se sprijine pe mulţimea de stele, văzând în acestea figuri raţionale. Acest lucru se face şi azi aşa cum o făceau strămoşii noştri". Şi

astronomul Al-Sufi menţiona în catalogul său că „fiecare constelaţie şi-a luat numele de la cel al unui obiect cu care se aseamănă” (apud Karpenko 1981,11). Dar dacă vom consulta cu atenţie harta *Cerului* vom constata că nu totdeauna constelaţiile numite într-un anumit fel cu denumiri luate de la fiinţe sau lucruri seamănă într-adevăr cu acestea. Exemplele prezentate în continuare sunt grăitoare în acest sens, căci ele dezvăluie motivaţii de altă natură, fiind, de fapt, nişte „false denumiri metaforice”.

1. Constelaţia *Balanţa*, pe numele ei ştiinţific *Libra*, nu seamănă nicidecum cu obiectul de măsurat greutăţi, nici cu cel de tip balanţă, nici cu cel cu un singur taler, şi, cu toate acestea, românii numesc constelaţia respectivă *Cântarul*, *cântar* fiind sinonim cu *balanţă*. În primul rând, în limba latină, *libra* este un cuvânt polisemantic, dar înseamnă şi „balanţă (cu două braţe egale şi două talere)”, iar constelaţia la care ne referim era numită, de asemenea, *Libra* (DLtR, s. v. *libra*). La români, tipul de cântar vechi era cel cu două braţe egale, balanţă, iar cel cu un singur braţ era numit „cântar roman”, dar nu pentru că era de origine romană, ci pentru că arabii spun *rommana* pentru ceea ce noi numim „greutate”, aflându-ne deci în faţa unei etimologii populare.

Ajunşi în acest punct, amintim că a intervenit şi motivaţia mitologică, de unde am putea crede că aceasta a premers celei metaforice sau metonimice. Legendele popoarelor, precum şi cele ale românilor, interpretează în diverse feluri astronimul. În mitologie, balanţa era simbolul justiţiei, care a dăinuit până în zilele noastre, reprezentat de zeiţa Themis, zeiţă a justiţiei care păstra ordinea naturală şi apăra legile; făcea parte din „consilierii” lui Zeus, fiindu-i şi soţie, după Hera; Thetis simboliza şi „echilibrul universal realizat de justiţie”. Pe scurt, hellenismul a transformat-o însă într-o simplă alegorie a legislaţiei divine şi a dreptei justiţii umane (Kernbach 1989, 584). În credinţele românilor, *Balanţa* este interpretată ca fiind cea cu care vor fi cântărite faptele oamenilor la Judecata de Apoi.

În primul rând, după cum aminteam, metafora a premers interpretărilor legendare sau mitologice. Constelaţia *Balanţa* nu seamănă în nici un fel cu o balanţă. Explicaţia denumirii ei este alta: ciclul solar face ca această constelaţie să se afle mereu în acelaşi loc în momentul când ziua este egală cu noaptea, explicaţie dată de timpuriu de Virgilius. În calitatea sa de constelaţie zodiacală a fost introdusă pe timpul împăratului Augustus, dar ea exista şi la egipteni, cu trei secole înainte. Motivaţia este de altă natură, nu metaforică, nici mitologică. A fost numită aşa pentru că marca echilibrul dintre zi şi noapte, deci era una metonimică, situaţie în care se găsesc şi alte astre sau constelaţii.

2. O explicaţie cu totul alta decât una metaforică o întâlnim şi în cazul astronimelor *Câinele Mare* şi *Câinele Mic*, respectiv *Canis Major* şi *Canis Minor*, denumite în terminologia astronimică românească simplu: *Câinele*, *Dulăul* sau *Căţelul*. Aceste două constelaţii, *Canis Major* şi *Canis Minor* nu se datorează asemănării, ci traducerii unei denumiri preluate de la egipteni sau de la alte popoare antice de către romani.

La egipteni, *Sirius*, cea mai strălucitoare stea a Cerului, răsărea înaintea Soarelui şi reprezenta aşa-zisul „răsărit heliac”, răsărit care coincidea cu solstiţiul de vară, iar revărsările Nilului începeau în primele zile ale lunii lui Pachon (= „luna inundaţiilor”).

Egiptenii numeau steaua *Sothis*, cuvânt cu sensul de „cel care luminează”, ca în gr. *seir* „a străluci”, provenit la rândul său din sanscritul *Svar*, cu aceeaşi semnificaţie. Rolul acestei stele era deci de a anunţa creşterea Nilului şi era reprezentată print-un câine prevestitor. Dar strălucitoarea stea constituia, în acelaşi timp, şi semnul sosirii marilor călduri caniculare. Aşa îi spuneau şi romanii: *Stella Canicula* sau simplu *Canicula,* denumire provenită din numele comun latin *canicula* „căţeluşă”. Evident, limba română a preluat neologismul *canicular,-ă* din franceză unde are acelaşi sens şi nimeni nu se gândeşte la *Sirius* sau *Canicula*.

În timpul elaborării lucrării de faţă, în corespondenţa mea cu poetul Gheorghe Azap, împărtăşeam unele ipoteze, nedumeriri, îi ceream părerea, aşa că în una din scrisorile sale mă informa că a citit următoarele: „La greci şi romani, ivirea pe boltă a stelei *Câinelui* nu era prilej de veselie populară, ci dimpotrivă, se credea că *Sirius* (nume derivat de verbul *seiriao* „a pârjoli”) provoacă arşiţa verii, pălirea grânelor, insolaţia oamenilor. Eschyl numeşte această stea „*Câinele cel Arzător*” (*Seirios Kyon*). Homer laudă în metafore strălucirea stelei, dar deplânge zăpuşeala ce o însoţeşte” (cf. Aristide N. Popescu, *Semper fidelis*, Editura Albatros, Bucureşti, 1981, p. 54).

Aici intervine un lucru oarecum inexplicabil. Dată fiind lipsa asemănării constelaţiei *Câinelui* (cel *Mare* şi cel *Mic*) cu animalul câine, cum se justifică denumirile româneşti *Câinele*, *Dulăul, Căţelul*? Această situaţie, aparent curioasă, se explică prin faptul că din latină am împrumutat, pe de o parte, denumirea a ceea ce numim azi *câine* (cf. lat. *canis*), pe de alta, denumirea *Câinele*, *Dulăul* sau *Căţelul* au tradus nu numele comun *canis*, ci numele propriu latin *Canis*, adică filiaţia etimologică este de la *Canis* la *Câine(le)*. Pe de altă parte, nu este exclus, păstrându-ne în limitele unei simple ipoteze, ca denumirea constelaţiei să fi fost dată după modelul deja existent la venirea romanilor, purtând un cuvânt autohton, care a fost înlocuit cu latinescul *Canis*, căci motivaţia, element definitoriu, era aceeaşi.

3. Faptul că egiptenii reprezentau *Vărsătorul* printr-un om cu un vas în mână se explică astfel: personajul respectiv era un simbol al irigaţiilor, atât de importante pentru agricultura egipteană. Dar tot atât de bine putea fi un simbol al ploilor, al apelor vărsate din Cer. Esenţial este vasul; la romani, *Vărsătorul* ţinea în mâini o amforă, iar în catalogul lui Biruni (circa 1030) *Vărsătorul* se numea *Dalv*, adică „*Vadra*” sau „*Găleata*” (Otescu 1907, 37).

4. Tipic pentru simbolul mitologic al ploilor fertile este exemplul *Hiadelor*, roi de stele (în jur de 350), din constelaţia *Taurul*, cu principala stea, *Aldebaran*. Semnificaţia lor este „*Ploioasele*” şi apariţia acestora pe cerul Greciei anunţa sezonul ploilor. Ca şi în cazul atâtor alte stele sau constelaţii, există şi pentru *Hiade* o explicaţie mitologică. *Nimfele* care purtau în Grecia acest nume erau surorile *Pleiadelor* şi sunt părţi ale aceleaşi mari constelaţii, *Taurul*.

Românii numesc Hiadele *Scroafa cu Purcei*, *Vierii* sau *Porcii*, dar uneori constelaţia este confundată cu constelaţia soră, *Pleiadele*, confuzie pe care o fac şi alte

popoare: estonii o numesc „*Sita Veche*”, spre a o deosebi de „*Sita Nouă*” – *Pleiadele*.

5. Pentru orientare, în sens larg, tipică este *Steaua Polară*, cu o importanţă real practică, importanţă probată şi de denumirile diverse ale acestei stele, relativ fixe pe bolta cerească (cf. lat. *polaris* „polar”, cu referire la Polul Nord al Pământului).

Ea este, în acelaşi timp „osie împrejurul căreia se învârte *Soarele*, dar şi *Luna* şi stelele” (Fochi 1976, 68); oamenii o asemuiesc cu un fel de stâlp al *Cerului*, nu numai la români unde se cheamă şi *Stâlpul*, în jurul căruia se grupează universul satului tradiţional, transferat pe firmament (infra 41), ci şi la alte popoare. Ruşii o numesc *Kol*, „*Ţeapa*”, cuvânt care posedă şi alte semnificaţii, cum reiese din proverbul „*U nego ni kola, ni stola*”, sau „*U nego ni kola, ni dvora*”, aproximativ cu aceeaşi semnificaţie. În ruseşte se mai spune „*vbiti osinovyi kol*”, ceea ce înseamnă „a face pe cineva (sau ceva) inofensiv”, plecând de la obiceiul de „a se înfinge în mormintele vrăjitorilor un ţăruş de plop”; *kol* are mai multe înţelesuri, de la „ţăruş, par, stâlp etc.” până la cel de „casă”, „strămoş”, dar şi „urmaş”, apoi cel de „avere”, „zestre” etc., cam aceleaşi pe care le are rom. *pociumb*, analizat cu alt prilej (Ioniţă 1985, 30-35). *Kol* se mai spune în rusă unui par, prăjină de o anumită lungime, folosită pentru a delimita holdele, păşunele (SRJA, II, 71).

Denumirea românească *Steajăr* ce i se mai dă *Stelei Polare*, provine din cuvântul *steajăr* cu sensul principal de „par”, dar şi „stâlpul din mijlocul ariei de treierat cu caii” cu diverse variante fonetice şi provine din blg. *stežer* (DLR). Faptul că-i spunea aşa *Stelei Polare* dovedeşte că „ţăranii aveau cunoştinţă cel puţin nedesluşită, nelămurită, a fixaţiei” *Stelei Polare,* că „cerul se învârteşte împrejurul acesteia, ca şi caii în arie, în jurul steajărului” (Otescu 1907, 14).

Păstorii o numeau *Steaua Ciobanului*, ceea ce înseamnă că ciobanii se călăuzeau în drumul transhumanţei lor după ea. În alte părţi ale ţării (Buzău, Neamţ) *Steaua Polară* e numită *Luceafărul de Seară* (Idem, ibidem, 4-5). Rolul acestei stele de a orienta, a călăuzi reiese şi din germ. *Leitstern* „*Steaua Călăuzitoare*”.

În judeţul Neamţ se mai numeşte şi *Ţâgâra*, *Ţăgâra* sau *Ţagâra*, cuvânt pus de N. Densuşianu în legătură cu arabul *Tzegel*, dar savantul adaugă că în limba ţiganilor din Transilvania şi România (Ţara Românească, înainte de Unire, n. V.I.) *thágár* sau *tagar* înseamnă „*Führer, König, empereur*” citându-l pe Vaillant (Densuşianu 1986, 617), ipoteză ce pare să fie confirmată prin faptul că în aceeaşi zonă (Neamţ) *Stelei Polare* i se mai zice şi *Împăratul* (Otescu 1907, 5). Dar poate să provină şi din germ. *Zeiger* „arătător, indicator”, care este grăitor prin sine, căci *Steaua Polară* arată, indică, nordul. Nu avem cunoştinţă ca în această parte a ţării să se întrebuinţeze un asemenea cuvânt, dar în Banat, provenit din acelaşi *Zeiger*, se foloseşte (în diverse variante fonetice; cf. DA, s.v. *ţaigăr*). DA glosează trei omonime *ţâgâră*, dar numai *ţâgâră*[2] este glosată cu sensul astronomic (Otescu 1907, 5; Pamfile 1915, 163); sub acelaşi titlu este menţionată varianta *ţigila* (prin nord-estul Munteniei), ca nume al unei constelaţii care „răsare iarna la răsărit, pe la ora opt seara”, dar se pare că este vorba de un alt obiectiv.

Importanţa *Stelei Polare* este subliniată şi de faptul că i se mai spune şi „*Buricul Pământului*” sau „*Conovăţul de Aur*” cum o numesc turcii, sugestivă pentru popoarele care străbăteau cu caii drumuri întinse, în campaniile lor militare, după cum şi „*Calul Priponit*” sugerează acelaşi lucru (Karpenko 1981, 67-68).

Unele denumiri ale *Stelei Polare*, oarecum neutre, sunt cele care au ca termen de comparaţie *cuiul*; cf. „*Cuiul Nordului*”; sau au ca determinant caracterul ei strălucitor; cf. „*Steaua Strălucitoare*”, nejustificat întrucâtva, dacă avem în vedere ca această stea nu aparţine stelelor care ies în evidenţă prin strălucirea lor.

6. *Fecioara* este una din constelaţiile zodiacale. Ea este reprezentată cu un spic în mână, motiv pentru care mai este numită şi „*Spicul*” de către unele popoare. Se crede că în momentul când *Soarele* se află în dreptul acestei constelaţii, începe culesul recoltei. La români însă, spicul este socotit ca fiind *Inima Fecioarei Maria*. Faptul că *Fecioara* este vizibilă la începutul anului agricol şi că ea apare în operele poeţilor latini transformată în zeiţa *Ceres*, patroana semănăturilor, a recoltei şi a grâului, explică, probabil, spicul ca pe un simbol al holdelor cu roade bogate, aşa cum şi le doreau cultivatorii pământului; *Ceres* „era cea care îi învăţa pe oameni detaliile tehnice ale agriculturii: semănatul, secerişul ş.a.” (Kernbach 1989, 105).

7. *Aldebaran* este o stea care aparţine constelaţiei *Taurul*, constelaţie căreia i se spune în judeţul Olt *Gonitorul*. Se iau în consideraţie însă, doar cele trei stele, dispuse sub formă de triunghi, care înfăţişează coarnele taurului. *Aldebaran* se mai cheamă şi *Luceafărul Porcesc* (Vâlcea, Prahova) sau *Porcarul* (Neamţ), căci când răsare ea se scoală porcii şi înseamnă că se apropie ziua. Marchează momentul nopţii „când cocoşii încep să cânte de ziuă”; pentru acest motiv i se mai zice şi *Deşteptătorul* (Vâlcea) (Otescu 1907, 21).

8. *Ţapul* sau *Cornul Caprei*, denumiri populare ale constelaţiei *Capricornul*, constituie în Argeş un reper meteorologic, căci „când fulgeră la *Cornul Caprei*, ploaia e sigură” (Otescu 1907, 29). Raportată la relieful locului, la poziţia pe care o are constelaţia faţă de relieful înconjurător şi de vetrele satelor, unde s-a născut şi s-a înrădăcinat această credinţă privind legătura dintre constelaţie şi ploaie, probabil că nu este o superstiţie. Pe de altă parte, nu o dată oamenii au dat nume locurilor înconjurătoare în funcţie de astrele Cerului sau de momentele evoluţiei Soarelui şi a Lunii. Pornind de la această legătură, am explicat de ce unele locuri se numesc *Chindia Mare* şi *Chindia Mică*, iar la francezi un pisc se numeşte *Midi*, „*Miezul Zilei*”. (Ioniţă 1982 , 78). De asemenea, explicaţia simplistă a unei culmi numită *Murgila* printr-un antroponim pare plauzibilă dar nejustificată; denumirea are legătură cu poziţia soarelui în amurg, aşa cum o vedeau oamenii din Valea Timişului în raport cu crestele Munţilor Semenic, printre care se afla şi creasta *Murgila* (Idem, ibidem, 79; v. şi schiţa de la pag. 125).

Nu toate aglomerările de nori şi toate semnalele cerului (tunete, fulgere) aveau ca rezultat iminent sosirea ploii. Ploua în funcţie de curenţii de aer, de direcţia de circulaţie a acestora. Numele topic din Valea Bistrei (Banat) *Sclipa*, născut din cauza fulgerilor

care sclipeau în direcţia înălţimii numită cu un postverbal din *a sclipi*, era pentru sătenii din vale un indiciu că din direcţia înălţimii *Sclipa* va veni ploaia. Dacă în direcţia respectivă s-ar fi aflat o stea dintre cele cunoscute, cu o poziţie relativ fixă, ea s-ar fi numit, probabil, *Sclipa*.

Pann, zeul protector al turmelor, care mai târziu a devenit şi ocrotitor al albinelor (Kernbach 1989, 537), imaginat sub forma unui ţap, se regăseşte cu atribuţiile lui, în „datina caprei care se integrează în marea familiei a sărbătorilor de crug, care marcau începutul unui ciclu al vieţii şi încercau, prin rituri şi manifestări simbolice, să întemeieze puterea firii, să obţină garanţia unui an bun şi bogat" (Coman II 1986, 31). Prin aceste atribute, datina caprei poate fi comparată cu ceremonialurile de primăvară consacrate lui Dionysos, în centrul cărora se află sacrificiul ţapului (Kernbach 1989, 143). Datina caprei s-a strămutat la Anul Nou, odată cu strămutarea începutului de an, din primăvară (martie) în iarnă, aşa cum mărturisesc lunile anului: septembrie (a şaptea), octombrie (a opta) etc.

De altfel, constelaţia *Berbecului* anticipează echinocţiul şi se găsea înaintea celorlalte zodii (căci zodia berbecului reprezenta începutul anului), aşa „cum vine berbecul înaintea turmei" (Otescu 1907, 20). Numele latin *Aries* s-a păstrat în arhaica denumire a berbecului; cf. *arete*. D. Cantemir scrie: „vârful munţilor acestora supt zodia areatelui se află" (apud DA, s.v. *arete*). „Oaia şi berbecul, aşa cum s-au conturat în folclorul românesc, relevă imaginea unor semne culturale în care dimensiunile mitologice sunt deplin subordonate determinărilor economice şi antropologice" (Coman II 1986, 26).

9. Românii au făcut „ordine" în constelaţia *Orion* astfel: cele trei stele din mijlocul lui *Orion*, dimpreună cu stelele *Rigel* şi *Betelegeuse*, formează *Rariţa* sau *Rariţele*, care vestesc sfârşitul nopţii; înainte de culesul porumbului se zice: „Scoală mă, că a răsărit *Rariţa*" (Otescu 1907, 32). Nu peste tot se foloseşte *rariţa* şi nu toată lumea ştie ce este această unealtă agricolă. *Rariţă* nu este un cuvânt românesc derivat din *rar*, cum ar părea la prima vedere, ci o adaptare după blg. *raliţa* şi este o unealtă agricolă asemănătoare cu plugul care răstoarnă şi îngrămădeşte pământ la baza plantelor prăşitoare (DLR, sub *rariţă*[1]).

10. *Venus*, cea mai strălucitoare dintre planete, poartă numeroase denumiri, printre care unele sugerează rolul ei de indicator al nopţii alternând cu ziua. Denumirile sârbilor se pot traduce prin sintagma „*Steaua care anunţă Ziua*"; cf. germ. *Morgenstern*. La popoarele turanice se cheamă „*Steaua Ciobanului*", căci la ivirea ei ciobanii scot turmele la păscut (Karpenko 1981, 79).

Românii o mai numesc *Zorilă* sau *Luceafărul din Zori*, spre deosebire de *Luceafărul de Seară*, deşi este vorba de una şi aceeaşi stea, planeta *Venus*. Şi grecii credeau că este vorba de două stele, şi nu de una singură. Pentru că însoţesc *Luna*, polonezii o numesc „*Sluga Lunii*" sau „*Prietena Lunii*", iar popoarele din Africa îi spun „*Nevasta Lunii*" (Idem, ibidem).

La capătul acestui capitol, ne întrebăm dacă suntem îndreptăţiţi să considerăm astronimele discutate doar de natură metonimică? Evident că o asemenea afirmaţie ar fi neîntemeiată. De altfel, am prevenit cititorul că metafora, metonimia şi mitologia se împletesc foarte adesea. Oricum, motivaţia principală este cea de factură metonimică.

Astronime mitologice

1. Toate denumirile cosmice, cunoscute din străvechi timpuri, au parcurs un drum semantic, care poate fi rezumat convenţional şi succint în felul următor: Pământ – Cer – Pământ. La început au fost denumirile obiectelor de pe pământ (*balanţă, cal, şarpe, urs, zăpadă* etc.), după care prin comparaţie şi metaforizare au fost numite diverse corpuri cereşti (când spunem metaforice avem în vedere şi criteriile metonimice), apoi s-a recurs la mit, legendă, pentru a le tâlcui, a le găsi o motivaţie, deşi o oarecare motivaţie exista deja. Într-o etapă următoare unele mituri sau legende au fost uitate, dar denumirile au rămas. Mai mult chiar, ele au căpătat noi conotaţii şi, în urma acestui proces de resemantizare, astronimele au devenit termeni de comparaţie. Metafora poetică antropomorfică „stelele sunt ochii Cerului" şi-a inversat termenii: „ochii (cuiva) sunt ca două stele". La început, *Pleiadele* au fost numite, foarte probabil, *Porumbiţele* (supra 27), apoi au fost răstălmăcite prin mitul celor şapte fiice ale lui Atlas şi ale nimfei Pleione şi, în sfârşit, denumirea a fost dată unei grupări literare binecunoscute: *Pleiada*, „şcoală literară inovatoare întemeiată în Franţa, la mijlocul sec. al XVI-lea…" (DER III, 782). *Pleiadă*, ca nume comun, înseamnă „grup de oameni iluştri, care activează de obicei în acelaşi domeniu şi care adesea sunt legaţi între ei prin ocupaţii, năzuinţe sau sarcini comune" ; termenul a fost extins şi la noţiuni abstracte; cf. „pleiadă de probleme" în loc de „o mulţime de probleme"; cuvântul s-a specializat şi în fizică, zicându-se „pleiada izotopilor unui element" sau în chimie: „ansamblu de elemente cu proprietăţi comune" (DLR, s.v. *pleiadă*).

Cărţile de astronomie, atlasele Cerului sau lucrările de popularizare au dat răspuns întrebării „de ce astrele poartă numele cunoscute nouă astăzi şi nu altele" prin relatarea unor întâmplări şi evenimente familiale, petrecute în imaginarul omenirii, şi au fost puse pe seama divinităţilor sau a personajelor mitologice ori legendare.

2. *Leul* este o constelaţie zodiacală şi se cheamă astfel din cauza asemănării sale cu un leu. Alţi oameni, din alte părţi ale lumii, unde leul nu era un animal obişnuit, au numit constelaţia *Calul*, ca şi la români, unde i se mai spune *Gavădul Mare* (*Gavădul Mic* fiind *Pegasul*). *Gavăd* nu este un cuvânt cu circulaţie restrânsă şi are diverse sensuri. În Transilvania – înţelesul de bază este cel de „animal scârbos, târâtoare, jivină scârboasă, gadină", apoi „păduchi (de straie)", „viermi (de rană)", dar şi „lup"; cf. „La lăsatul de sec…, nu se scoate gunoiul afară, că e rău de *gavăt* (= lup)". Se foloseşte, de regulă, cu sens colectiv: „*gavăt* de copii" (DA, s.v. *gavăt*). În Banat se întrebuinţează varianta *gavăd* pentru a indica „o mulţime de oameni (dar şi de alte fiinţe)". Originea lui, după cum indică DA, este blg. *gaved* „gadină, sălbăticiune, paraziţi" (cf. pol. *gavedz* „copii

mici”). Faptul că *Leul* sau *Calul*, poartă în unele graiuri româneşti denumirea *Gavăd* denotă că *gavăt* (*gavăd* sau *gavet*) avea şi alte sensuri, nu numai cele pomenite, referitoare la animale inferioare (paraziţi, viermi; apoi, prin extensie, jivine, gadină etc.). Oricum, nu avea o denumire cu sens depreciativ. Criteriile de asemănare sunt foarte relative, căci aceeaşi constelaţie este asemuită la alte popoare cu o *fecioară* (*femeie*), iar cei care aveau ca îndeletnicire predilectă vânătoarea i-au spus „*Săgetătorul*”, după cum crescătorii de animale i-au zis *Calul*.

Dar şi acolo unde i s-a spus *Leul*, interpretările erau diferite, crezându-se, de pildă, că este leul ucis de Herakles, întâmplare ce a avut loc în pădurea Nemeea; odată cu apariţia creştinismului, se credea că este vorba de leul aparţinător tribului din care făcea parte Iuda; alţii socoteau că este leul din groapa lui Daniel.

2. În general, astrele care poartă denumiri de personaje mitologice au o configuraţie care amintesc de fiinţe cu trăsături umane, ceea ce înseamnă că au fost numite după criteriul asemănării, şi nu după cine ştie ce raţiuni de natură mitologică. La români, constelaţia *Herakles* este numită simplu: *Omul*, pe care şi-l închipuiau ca fiind un voinic, un Făt-frumos, un fel de Herakles al românilor; este *Omul* care a îndrăznit să se înalţe spre *Cer* ca să-l vadă pe Dumnezeu şi, în drumul său, s-a luptat cu Diavolul (supra 25), sau, după altă variantă, cu *Balaurul*, nu cel cu sensul de „şarpe”, ci de „zmeu”, de aceea constelaţia *Dragonul* este numită de români *Balaurul*, dar şi *Zmeul*.

3. Metafora antropomorfică sau zoomorfică iniţială, interpretată apoi prin intermediul personajelor mitologice, ele însele create „după chipul şi asemănarea omului”, s-a extins şi asupra părţilor componente ale constelaţiilor, iar aceste părţi au primit nume după cele ale corpului uman sau al animalelor.

Procedeul împărţirii constelaţiilor în elementele lor componente are un caracter practic, căci în felul acesta se poate identifica cu exactitate orice sector al *Cerului*. Nefiind constelaţii propriu-zise, ele au fost numite *asterisme* (cuvânt format din engl. *aster* şi sufixul *-ism*). Cu asterisme ne-am întâlnit des, în aceste pagini, numai că nu am pomenit termenul ştiinţific. La cele amintite deja, adăugăm arabul „*Capul Leului*” şi „*Coada Leului*”, apoi „*Burta Balenei*”, „*Coada Balenei*” şi „*Umărul*” (în constelaţia *Casiopeea*), „*Mâna Dreaptă*” (în cea numită *Cefeu*) ş.a. (Karpenko 1981, 60-61).

Este vorba, în fond, de astronime metaforice, dar le amintim aici pentru că, în momentul când au fost interpretate prin mituri, creatorii acestor denumiri au avut grijă cu minuţiozitate să nu le scape niciun detaliu. Am amintit mai înainte că *Ursa Mare* nu a rămas neexplicată în privinţa inadvertenţei dintre înfăţişarea ei pe bolta cerească (cu coadă) şi între realitatea faptului că „ursul nu are coadă”.

În interpretările mitologice mai intervine un procedeu foarte important care justifică anumite astronime mitologice şi anume contaminarea: odată ce o constelaţie a primit un nume mitologic, apar altele, cu nume ale altor personaje mitologice.

4. *Pegasul*, calul înaripat (în mitologie nu purta aripi) îl ajută pe *Perseu* să se întoarcă acasă după ce acesta învinsese Medusa, una dintre Gorgone. Perseu îşi continuă isprăvile fabuloase pe drumul de întoarcere, căci văzând-o pe frumoasa Andromeda,

fiica lui Kephaios (Cefeu) şi a Casiopeei, înlănţuită de un monstru, o eliberează şi o ia de soţie. Toate personajele acestei întâmplări mitologice, printre care şi Pegas, au devenit constelaţii şi se află una în vecinătatea celeilalte. Miturile care justifică gruparea constelaţiilor *Cefeu*, *Casiopeea*, *Andromeda*, *Perseu* şi *Pegasul* sunt concentrate în aşa numitul „mit al Andromedei".

5. Românii au procedat altfel, au constituit alte grupe de stele, apoi le-au numit în funcţie de alte motivaţii şi le-au dat alte interpretări. *Pegasului* i se spune, în Prahova, *Toaca*, dar numai celor patru stele din marele trapez al *Pegasului*, reprezentând o toacă atârnată şi este, desigur, toaca *Mănăstirii*, lângă care se şi află, nume dat *Casiopeei*, constelaţie care se mai numeşte şi *Scaunul lui Dumnezeu*, denumire datorată asemănării constelaţiei cu un scaun sau un tron, asemănare care nu le-a scăpat nici grecilor, căci *Casiopeea* şade pe tronul ei regesc, pe când *Cefeu* stă în picioare. Între astronimele *Mănăstirea* şi *Scaunul lui Dumnezeu* există o legătură „logică", căci lăcaşul sfânt este scaunul (reşedinţa) Domnului.

Într-o altă parte a ţării, s-a alcătuit o altă grupare, după alte criterii. *Pegasul* împreună cu *Andromeda* se numeşte *Puţul cu Jgheab* (cele patru stele din *Pegas* formează conturul ghizdurilor fântânii, iar *Andromeda* jgheabul. „Să nu fie cumva numirea *Puţul cu Jgheabul*, la care se adapă caii, o rămăşiţă din Hippocrene, care înseamnă „*Izvorul Calului*", izvor care a ţâşnit dintr-o stâncă a Heliconului, lovită de copita lui *Pegas*? Ori fântâna *Pirene* din care a băut *Pegasul*? Ori mai de grabă fântâna *Castaliei*?" (Otescu 1907, 16).

La Chinezi, zona cerească a *Pegasului* este denumită „*Grajdul Ceresc*". Deci iarăşi *Calul*, aşa cum se numeşte constelaţia la români. Denumirea chinezilor este legată de credinţa că, deoarece această stea trece la meridian primăvara, ea reprezintă epoca propice în care se curăţau grajdurile în China şi se stropeau cu sângele unui cal sacrificat (Karpenko 1981, 35; Otescu 1907, 16).

Pentru români, *Cefeu* reprezintă o coasă, cu părţile ei componente: trei stele din *Coasă* reprezintă *Coporâia* (*Coporâşca*) *Coasei*, „coada coasei"; o stea aflată în afara stelei de la mijloc a coporâştei reprezintă *Mânerul Coasei*, iar alte trei stele sunt *Fierul Coasei*.

În afară de *Căpăţâna* sau *Carul Dracului*, lui *Perseu* i se mai spune şi *Barda* sau *Toporul*: *Coada Bardei* aste alcătuită din patru stele (printre care şi steaua *Algor*), celelalte dinspre *Casiopeea – Gura Bardei* şi *Muchia Bardei*.

Nu este greu de observat că grupările orânduite de români s-au făcut pe baza asemănării, dar nu este exclus nici criteriul contaminării, căci s-a încercat, parcă, să nu lipsească nimic din câte îi sunt strict necesare unui bun gospodar, cu car, cu boi, cu fâneţe de cosit, cu lanuri de secerat etc. Dacă plecăm de la legenda *Cerului*, a întemeierii acestuia, ele sunt şi mitologice, căci românii le-au găsit tuturor o explicaţie generalizatoare.

Pentru a sublinia o dată în plus interferenţa dintre cele trei categorii de astronime, referindu-ne îndeosebi la nomenclatura populară românească, revenim la interpretarea constelaţiei *Orion*. Cele trei stele din mijlocul *Orionului* au prilejuit mai multe interpretări,

în toate fiind prezent numeralul *trei*. În Tulcea ele se numesc *Tresfetitele*, adică cu o denumire populară a sărbătorii creştine care prăznuieşte la 30 ianuarie pe cei trei ierarhi: Grigore, Vasile şi Ioan. Denumirea este slavă şi, preluată în română, a fost uşor modificată în *Trisfetite*, *Tresfetite* sau, prin semietimologie populară, *Trifetiţe*. În alte părţi li se mai zice şi *Cei Trei Crai* sau *Craii de la Răsărit*, personaje binecunoscute şi implicate în naşterea Mântuitorului. După opinia unora este vorba de regii Saul, David şi Solomon. În judeţul Mehedinţi cele trei stele se numesc *Toiegele*, iar în Ialomiţa *Cingătoarea Regelui* (Pamfile 1915, 172). *Tresfetitele* împreună cu steaua *Riegel* şi o altă stea, aflată pe aceeaşi parte cu *Riegel*, precum şi cu steaua aflată pe aceeaşi parte cu *Betelgeuse*, fără aceasta însă, alcătuiesc *Rariţa*, despre care am amintit deja (supra 33). Există şi alte grupări, încât putem spune că grupările amintite nu sunt unitare, precum nici denumirile nu formează arii omogene: în Dorohoi, *Rariţei* i se spune *Plugul*, iar în Ialomiţa, *Grebla*. Arcul alcătuit din şapte stele, aflate între *Riegel* şi *Tresfetite* seamănă aidoma cu o seceră, motiv pentru care se şi numeşte astfel: *Secera*. Dar, potrivit altor grupări, *Tresfetitele* împreună cu *Betelgeuse* formează *Sfredelul Mare*, *Spiţelnicul* sau *Spiţelnicul Mare* (cf. *spiţelnic* „burghiu cu care se dau găuri în butuc şi obade pentru fixarea spiţelor"). Deoarece vârful *Spiţelnicului* este îndreptat spre *Polux*, căreia i se mai spune şi *Comoara*, s-a născut legenda că sfârşitul lumii va avea loc în momentul când vârful va atinge comoara şi o va găuri, asupra lumii se vor revărsa toţi banii din comoară, dar va pieri apa de pe suprafaţa pământului, ceea ce va cauza pierirea lumii. Legenda este mult mai amplă şi în ea sunt implicaţi, Dumnezeu, Hristos şi Anticrist (Otescu 1907, 33). Din aceste explicaţii deducem că de multe ori legendele nu conţin doar vreun sâmbure de adevăr şi reminiscenţe ale unor întâmplări petrecute în trecut, ci şi un fel de premoniţii, căci există dovezi fundamentate ştiinţific că, pe măsură ce Pământul înaintează în timp, acesta îşi împuţinează rezervele de apă, element vital pentru viaţă. „Premoniţia" se va fi născut ca urmare a observaţiilor oamenilor în perioadele de secetă, când apa ploilor, după perioade secetoase îndelungate, este înghiţită realmente de pământ.

Încadrăm planetele în categoria astronimelor mitologice cu oarecare rezervă pentru că şi ele nu au avut totdeauna denumiri pur mitologice. Planetele sunt stele călătoare, numite astfel după gr. *planeo* „rătăcesc", din care, mai târziu, s-au născut cuvinte cu sensul „călător", „drumeţ", „hoinar". Întâi au fost numiţi cu acest cuvânt oamenii, fiinţele rătăcitoare, cum a fost *Oedip*, care a colindat lumea în lung şi în lat şi ale cărui isprăvi sunt îndeobşte cunoscute (Kernbach 1989, 435). Prin analogie, denumirea a trecut şi asupra planetelor, corpuri cereşti fără lumină proprie (şi Oedip era orb), care se învârtesc în jurul Soarelui.

Lumea antichităţii cunoştea cinci planete, căci numai atâtea se puteau vedea cu ochiul liber, deşi în vremea aceea erau considerate planete şi *Soarele* şi *Luna*. Planetele cunoscute în antichitate erau: *Mercur*, *Venus, Marte, Jupiter* şi *Saturn*, cu denumiri care aparţineau mitologiei antice: *Venus*, zeiţa romană ocrotitoare a vegetaţiei şi a fertilităţii; *Uranus*, zeu grec primordial, personificând Cerul; *Marte*, zeul roman al războiului, cu atribuţii paşnice înainte de a prelua patronajul conflictelor armate; *Jupiter*, zeu roman

deţinând principalele atribute cereşti, derivate în general din ideea de „Lumină”; *Saturn*, zeu italic agrar, ocrotitor al semănăturilor, a trecut în mitologia romanilor ca zeu al adâncimilor terestre, de unde trimitea ploile necesare semănăturilor.

Grecii au numit planetele după modelul asiro-babilonienilor, cu a căror astronomie au făcut cunoştinţă în timpul campaniei lui Alexandru Macedon şi, bineînţeles, le-au botezat cu nume de zeităţi proprii mitologiei lor.

Încă din sec. al VI-lea î.H. (de pe vremea lui Pitagora), lui *Hermes* (*Mercur*) i se spunea *Etilaos* „*Strălucitoarea*”, „*Scânteietoarea*” pentru că această planetă însoţeşte *Soarele*, ca o scânteie mică desprinsă din focul cel mare al *Soarelui*; planeta *Mercur* este cea mai rapidă dintre planete şi, curios, *Mercur*, zeul, era mesager al zeilor, patron al negustorilor, dar şi al hoţilor, precum şi al călătorilor, fiind el însuşi „iute de picior”, căci avea aripi la picioare. *Ares* (*Marte*) mai era numit *Piroeis* „*Înflăcăratul*” din cauza luminii sale roşietice, sângerii, potrivită unui zeu cu atribuţii războinice. Cunoscuta planetă *Jupiter* purta la greci însuşi numele lui *Zeus*, căci ea era, înainte, când *Venus* nu se vedea, mai strălucitoare decât *Luna*, de aceea, înainte de a fi fost zeificată, se numea *Phaedos* „*Strălucitoarea*”. Şi lui *Cronos* (devenită la romani *Saturn*) i se spunea *Phaioi* „*Strălucitorul*”. *Uranus* a fost descoperită în anul 1781, *Neptun* în 1846 şi *Pluton* în 1930, ele fiind deci planete noi, numite după modelele „mitologice” ale celorlalte.

Deşi cunoscută din străvechi timpuri, am lăsat la urmă pe *Venus*, pentru că aceasta poseda numeroase nume la toate popoarele, rezultate ca urmare a diverse interpretări. Înainte ca grecii să-i fi spus *Afrodita*, ea se numea *Esperos* „*Seara*” şi *Phosphoros* „*Purtătoare de Lumină*” sau *Eosphoros* „*Cea care aduce Dimineaţa*”, căci putea fi văzută atât dimineaţa, cât şi seara, crezându-se că erau două stele diferite, eroare perpetuată până în zilele noastre, căci o întâlnim şi în sistemele astronomice populare şi ca „stea a dimineţii”, şi ca „stea de seară”, la popoarele slave, la cele nordice, precum şi la cele din centrul Europei; cf. germ. *Morgenstern*, dar şi *Abendstern*. Latinii o numeau *Vesper* (cf. *vesper* „seară”), dar şi *Lucifer* (cf. *lucifer* „purtător de lumină”), denumiri preluate şi de români: *Luceafărul de Seară* şi *Luceafărul de Dimineaţă*. Denumiri cum sunt cele de tipul „*Steaua Păstorilor* (sau *a Ciobanului*)” sugerează, indirect, cele două momente ale ciclului noapte-zi. La sârbi i se spune „*Steaua Boilor*”, căci răsăritul ei marchează momentul când se scot vitele la păscut.

În afară de „*Sluga* (*Sora, Nevasta*) *Lunii*”, la kazahi i se zice „*Baba Arţăgoasă*”, deşi – presupune Karpenko – şi această denumire are o motivaţie a ei, căci ea apărea seara când gerul se înteţeşte şi muşcă (p. 80). La unele popoare i s-au dat denumiri de la cele ale unor animale: „*Steaua Lupului*” sau „*Steaua Iepurelui*”, probabil pentru că ea călăuzeşte cu lumina ei animalele în timpul nopţii.

În sfârşit, ne putem pune întrebarea: este vorba, într-adevăr, de astronime mitologice? În cea mai mare parte a lor, aşa cum s-a văzut, purtau, înainte de a fi fost numite cu denumiri mitologice, alte denumiri (metaforice sau metonimice) pentru că „explicaţiile,” legendare sau mitologice au urmat, logic, celorlalte interpretări, care îşi au originea pe *Pământ*, nu în *Cer*.

Astronime comemorative

Astronimele din această categorie aparţin sistemului astronomic ştiinţific. După ce în ajutorul ochiului omului au venit mijloacele optice sau cele mai sofisticate din zilele noastre, s-au ivit mereu „stele fără nume". Ele au fost numite de descoperitorii lor după modelul astronimelor deja existente, dar multe şi-au luat numele de la cele purtate de descoperitorii lor, în semn de cinstire, sau de la cele ale ţărilor şi oraşelor de care aceştia şi-au legat viaţa şi activitatea. Procedeul s-a aplicat mai ales la crearea astrotoponimelor (denumiri de obiective cosmice natural aflătoare pe astre), exemplul cel mai elocvent fiind cazul „mărilor", văilor şi munţilor de pe Lună.

Oamenii au observat din străvechi timpuri petele de pe Lună, dar nu şi-au putut da seama că este vorba de forme de relief. Nu au pregetat însă să şi le explice în diverse feluri. Interpretările date de poporul român sunt fie cu substrat religios, fie laic. Ei au văzut în petele de pe Lună pe cele două personaje biblice, pe Cain şi Abel, fraţi „inamici", Abel căzând victimă fratelui său Cain, care l-a ucis: „Cain scurge sângele într-un vas (ciubăr) şi de acolo bea"; conturul petelor de pe Lună a fost asemuit cu ucigaşul care poartă în spinare trupul victimei şi în mână ţine o căldare „în care curge sângele celui mort". Cea mai răspândită legendă este cea care se rezumă la imaginea „idilică" a unui cioban stând rezemat în bâtă şi cu obielele opincilor întinse să se usuce; lângă el se află o fântână, lângă care şade o femeie, care a venit să ia apă şi stă de vorbă cu ciobanul (Otescu 1907, 66-67).

Până aici, toate cele spuse stau sub semnul legendei. Mai târziu, astronomii, pe măsură ce au descoperit şi au delimitat diverse zone ale *Selenei*, începând cu Galileo Galilei şi până la ridicarea vălului de pe faţa nevăzută a Lunii, au determinat formele de relief selenare şi le-au dat nume. Primul care a întocmit o hartă a Lunii, stabilind peste 300 de selenonime, a fost belgianul Van Langren. Denumirile date de el au fost împrumutate de la cele ale proorocilor, ale sfinţilor sau ale membrilor familiei regale (a lui Filip IV, pe care îl slujea) etc. Denumirile date de Van Langren nu s-au menţinut, din numărul lor rămânând până acum trei: *Catherina, Kiril şi Teofil*.

Ian Hevelius a inclus în Selenografia sa în jur de 250 de denumiri ale obiectivelor de pe *Selena*, dar a urmat o altă cale, căci el a transferat anumite toponime de pe Pământ pe Lună: *Pontus Euxinus, Propodinita (Marea Marmara), Sicilia, Sinai, Munţii Sarmaţiei* etc.(Karpenko 1981, 158).

În ceea ce priveşte „mările" de pe Lună ele nu există, deşi Leonardo da Vinci presupunea că zonele mai luminoase ar fi întinsuri de ape. Ulterior chestiunea a fost lămurită, în sensul că existenţa apei a fost infirmată, denumirile „hidrografice" s-au păstrat. Congresul Internaţional al Astronomilor din 1961 a decis ca pentru anumite obiective lunare să se folosească denumiri latine: *Oceanus, Marem, Lacus, Palus, Sinus* (adică: ocean, mare, lac, mlaştină, golf), potrivit cu modul cum se reflectă aceste zone în ochii oamenilor, aplicându-se deci criteriul asemănării.

Evident nu toată nomenclatura selenară este „hidrografică”: pe Lună există, de asemenea, munţi coline, văi, râpe ş.a., dar mai ales cratere şi circuri. Craterele Lunii sunt denumite impropriu astfel, căci ele au rezultat de pe urma impactului cu meteoriţii; doar munţii şi, respectiv, văile sunt formaţii morfologice asemănătoare cu cele de pe Pământ.

O altă încercare de a denumi obiectivele selenare şi a le clasifica a fost întreprinsă de F. Grimaldi, fizician şi astronom italian, a cărui hartă cuprinde circa 300 de denumiri, 200 dintre ele păstrându-se până azi, deşi autorul ei a trăit în secolul al XVII-lea. Grimaldi a distribuit aceste denumiri de la nord la sud, în ordine cronologică, începând cu personalităţi cunoscute ale antichităţii şi până în vremea când a apărut harta sa. De la el s-a păstrat principiul denominativ: *Marea Ploilor, Marea Nectarului, Marea Norilor* etc., pe lângă denumiri luate din lumea oamenilor de ştiinţă. Apoi, a procedat la transferarea toponimelor terestre, mai ales a oronimelor (nume topice date formelor de relief înalte): *Alpi, Carpaţi, Pirinei* etc. Conform cu tradiţia instituită au apărut noi denumiri „hidrografice”: *Marea Sudului, Marea Nordului*, apoi *Marea Schmidt, Marea Humboldt* ş.a.

Oricâte modificări s-au făcut pentru denumirea peisajului lunar, principiile au rămas aceleaşi, aşa încât acestea au fost mai mult de ordin cantitativ decât calitativ. Iohan Schrepter a mai adăugat 70 de nume de cratere, apoi Medler şi Berr alte 140. A urmat, când Luna şi-a făcut vizibilă (accesibilă) şi cealaltă faţă, o nouă împărţire şi clasificare (Karpenko 1981, 193 ş.u.).

„Vatra” Cerului

Viziunea poporului român asupra Cosmosului, modul cum şi l-a interpretat, transpus în denumiri şi explicat prin legende, se poate rezuma prin sintagma „cosmismul românesc”, concept în care se remarcă sentimentul pe care l-au avut românii, din străvechi timpuri, de a fi participanţi, cu întreaga lor fiinţă, la alcătuirea Cosmosului, având totodată convingerea nestrămutată că şi Cosmosul participă, la rândul său, la viaţa lor (Vulcănescu 1985, 248, unde îl citează pe Vasile Băncilă cu un studiu: *Lucian Blaga, energie românească*, Cluj, 1938).

La baza nomenclaturii astrelor se găsesc trei aspecte fundamentale ale spiritului românesc: (1) nevoia de spaţiu liber, dar nu unul haotic, dezorganizat şi prăbuşit într-un finit aformal, ci (2) armonizat, spaţiu pe care să şi-l asume, constituindu-se şi considerându-se cetăţean al Universului, (3) participant al acestuia.

Organizarea armonioasă, orânduiala chibzuită se reflectă în mod grăitor în denumirile astrelor, rezultate ca urmare ale unor îndelungi contemplări şi observaţii. Omul a însufleţit *Cerul* într-un grandios spectacol după modelul orânduielilor de pe *Pământ*, pentru că într-o vreme indefinită *Cerul* era unit cu *Pământul* sau se găseau foarte aproape, apoi s-au despărţit, dar relaţiile au rămas. *Nunta Cerului cu Pământul* este tema preferată a mitologiilor clasice, din însoţirea lor născându-se titanii (Hesiod).

Mărturiile despre credinţele românilor privitoare la geneza *Cerului* sunt numeroase (v. R. Vulcănescu 1985, în capitolul „Cosmogonie", 238-253; apoi în „Cerul Tatăl", 348-366; de asemenea Fochi 1976, 63 ş.u.; Otescu 1907, 54-59). Cerul este „capac al Pământului", „un pod pe care stau Dumnezeu şi sfinţii", „o boltă mare de fier", „o piele întinsă pe care stau Luna şi Soarele", „acoperiş al Pământului", iar acesta este imaginat ca o „casă". *Cerul* este făcut din două părţi care se îmbină, ceea ce-i permite să se deschidă, în anumite momente ale anului (Fochi 1976, 63-82), iar *Calea Lactee* este locul de sudură a celor două părţi.

Cerul a fost asemuit de oameni cu un crâng uriaş, pe care l-au „defrişat" şi au purces la întemeierea unui sat, a unui crâng în sensul de „aşezare umană", cum sunt crângurile din Munţii Apuseni. Când se stabilea vatra satului, se adunau oamenii la un loc, unde, mai întâi fusese fixat locul bisericii, sfinţindu-se în acest fel locul satului viitor. Apoi, ciobanii pregăteau masa. „După masă, toţi jucau jocul bătut, de la un loc de locuinţă la altul, zicând că au bătut parii satului; tot ciobanii erau acei care cântau din cimpoi, bucium şi fluier" (Fochi, 138) „Parul", „ţăruşul", „stâlpul", „pociumbul" (Ioniţă 1985, 31-35), indiferent de cum i se va fi spus, se afla acolo sus, în mijlocul „crângului" (ceresc), şi oamenii l-au numit *Stâlpul* (*Steaua Polară*). Obiceiuri aproximativ similare au existat şi la alte popoare (supra 31).

În astfel de împrejurări atât de importante desigur nu au putut fi înlăturate conflictele, iscate din diverse cauze, conflict care a apărut şi pe *Cer*, între *Fârtat* şi *Nefârtat*, personaje care s-au confruntat chiar din momentul creării Pământului, ca în legenda conflictului dintre Om şi Diavol (supra 25). Se pare însă că Fârtatul şi Nefârtatul (Binele şi Răul) şi-au dat mâna şi s-au împăcat, aşa cum s-a rezolvat neînţelegerea dintre Dumnezeu şi Diavol şi pe care o redă Lucian Blaga în poemul „Pax Magna". Pe Cer, *Dumnezeu*, pe de o parte, *Ucigă-l-Crucea* sau *Ucigă-l-Toaca*, pe de alta, fiecare are carul său: *Carul lui Dumnezeu* şi, respectiv, *Carul Dracului*.

În jurul *Stâlpului* ceresc s-a constituit mai întâi nucleul satului; *Mănăstirea, Crucea, Toaca*, însemne ale apartenenţei Omului la spiritualitatea creştină; apoi, *Fântâna, Puţul cu Jgheabul, Ocolul (Ţarcul), Casa cu Ograda (Curtea), Coliba*.

Crângul Cerului a fost populat cu personaje simbolice, după rang, după profesii: *Împăratul, Omul, Fecioara, Fata de Împărat, Fata Mare cu Cobiliţa, Fraţii (Gemenii), Arcaşul, Cărăuşul, Ciobanul cu Oile, Porcarul, Vizitiul, Văcarul*.

Dar cea mai impresionantă reprezentanţă o au animalele (domestice şi sălbatice), precum şi instrumentarul unor obiecte de strictă necesitate: (a) *Câinele* (vechi prieten al omului), apoi *Boii Carului, Capra, Iezii Caprei, Calul, Berbecul, Ţapul, Porcii (Vierii), Scroafa cu Purcei, Cloşca cu Pui (Găinuşa* sau *Găina), Iepurele, Taurul (Gonitorul), Porumbiţa, Racul, Lupul, Ursul, Peştii (Crapii), Vulturul;* (b) *Barda (Toporul), Cântarul, Cobiliţa (Coromâsla), Cociorva, Grebla, Grapa, Plugul, Rariţa, Secera, Sfredelul Mare* şi *Sfredelul Mic (*sau *Spiţelnicul), Toiegele, Candela din Perete*.

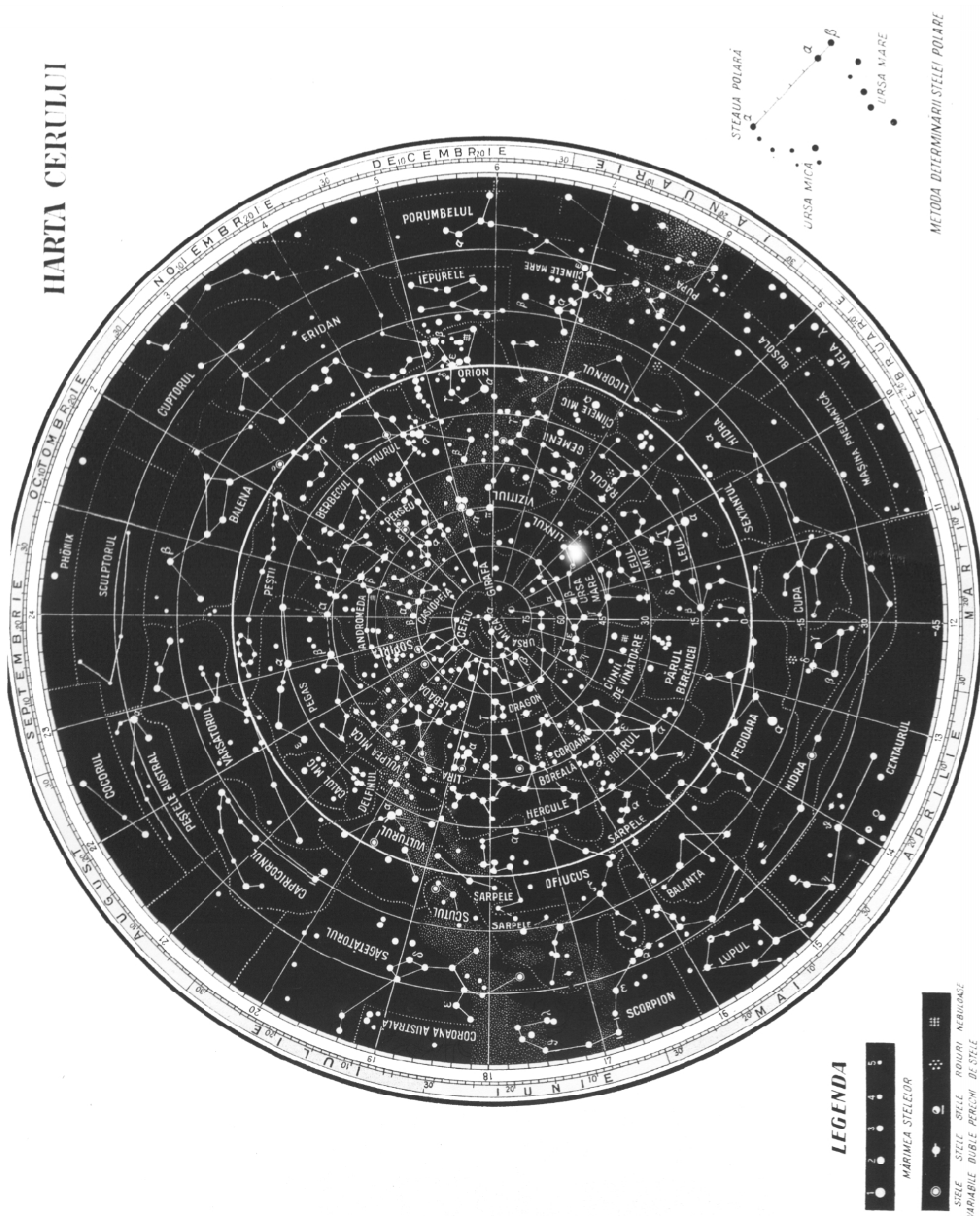
Alături de acestea, ca elemente ale răului, se găsesc: *Balaurul* (*Şarpele* sau *Zmeul*), *Scorpia*, precum şi alte animale semifabuloase: *Chitul*. Cerul avea, de asemenea,

Comoara sa, numită şi *Comoara lui Iov*, precum şi o *Cale a Rătăciţilor*, care nu trebuie confundată cu „uliţa crângului”, *Calea Albă*, cu diverse alte denumiri date *Căii Lactee* (supra 22). Omul nu a uitat să pună loc şi pentru *Horă* (mai există o constelaţie numită *Fata Mare din Horă*), dar s-a găsit un loc şi pentru *Lăutari*.

*
*   *

La sfârşitul acestor înşiruiri de elemente componente ale satului proiectat pe bolta cerească trebuie să menţionăm că nu interesează faptul că aceeaşi denumire este dată unor obiecte diferite sau că acelaşi obiectiv ceresc este denumit diferit, că nomenclatura cosmică românească nu este unitară sau că explicaţiile legendare sunt diferite de la o zonă la alta. Important este că, în totalitatea ei, viziunea poporului român asupra Cerului conţine elementele ei specifice, din care reiese cu claritate apartenenţa spirituală a oamenilor la învăţătura creştină şi că, lucru foarte important, agricultura şi păstoritul ocupă ponderea cea mai mare în nomenclatura astronomică populară românească, aşa cum şi îndeletnicirile de bază ale poporului nostru au fost cultivarea pământului şi creşterea vitelor.

ANEXA 1

Reproducere după DER I

ANEXA 2

Denumirile ştiinţifice ale corpurilor cereşti

Acherna + c. Eridanus
Alcor c. Ursa Mare
Alcyone (Alciona) + c. Pleiade
Aldebaran + c. Taurus
Alderamin + c. Cepheus
Alioth c. Ursa Mare
Alphard (Alfard) + c. Hydra
Alphertz (Alfertz) + c. Andromeda
Altair (Atair) + c. Aquila
Andromeda c. viz. t. şi i.
Antares + c. Scorpius
Apus (Pasărea Paradisului) c. em. sud.
Aquarius (Vărsătorul) c. zod. viz. t.
Ara (Altarul) c. em. sud.
Arcturus + c. Bootes
Aries (Berbecul) c. zod. viz. i.
Auriga (Vizitiul) c. viz. i.
Balanţa v. Libra
Balena v. Cetus
Berbecul v. Aries
Betelegeuse + c. Orion
Boarul v. Bootes
Bootes v. Boarul c. cu 5 stele în formă de pentagon regulat
Busola v. Pyxis
Caelum v. Dalta c. em. sud.
Calea Lactee
Calul Mic v. Equuleus
Cameleon (Chameleon) c. em. sud.
Camelopardalis (Girafa) c.
Cancer (Racul) c. zod. viz. i.
Canes Venatici (Câinii de Vânătoare) c. viz. i.
Canis Major (Câinele Mare) c.
Canis Minor (Câinele Mic) c. viz.
Capricornus (Capricornul) c. zod. viz. t.
Carina (Carena) c. em. sud.
Carul Mare v. Ursa Major
Carul Mic v. Ursa Minor
Casiopeea c. Castor + c. Gemini
Cefeu v. Cepheus
Celaeno c. Pleiade
Centaurus (Centaurul) c. foarte puţin viz.
Cepheus (Cefeu) c.
Cetus (Balena)
Chamaelon (Cameleonul) em. sud.
Circinus (Compasul) c. em. sud.
Câinele Mare v. Canes Major
Câinele Mic v. Canes Minor
Câinii de Vânătoare v. Canes Venatici
Columba (Porumbelul) c. em. sud.
Coma Berenices (Părul Berenicei) c. viz. p.
Compasul v. Circinus
Corbul v. Corvus
Corona Australis (Coroana Australă) c. em. sud.
Corona Borealis (Coroana Boreală) c. în formă de cerc
Corvus (Corbul) c. cu 4 stele mai stră-lucitoare, viz. p.
Crater (Cupa) c. viz. p.
Crucea Nordului v. Cygnus
Crux (Crucea) c. em. sud., sin. Crucea Sudului
Cupa v. Crater
Cuptorul v. Fornax
Cygnus (Lebăda) c. viz. vr. şi t. sin. Crucea Nordului
Dalta (Caelum)
Denebola c. Leo
Dorado (Peştele de Aur) c. em. sud.
Draco (Dragonul) c. care înconjoară aproape în întregime c. Ursa Minor
Dragonul v. Draco
Echerul v. Norma
Electra v. Pleiade
Equuleus (Calul Mic) c. viz. t.
Eridanus (Eridanul) c.
Fecioara v. Virgo
Geminii (Gemini) c. zod. viz. i.
Gemma + c. Coroana Boreală
Girafa c. Camelopardalis
Granat c. Cepheus
Grus (Cocorul) c. em. sud.
Hercules (Hercule) c. foarte întinsă
Hidalgo v. Hydalgo
Hidra v. Hydra
Horologium (Orologiul) c. em. sud.
Hyade roi stelar (cea 350 de stele)
Hydalgo (Hidalgo) asteroid
Hydra (Hidra) c. foarte întinsă viz. i. şi p.

Hydrus (Hidra Australă) inviz.
Icarus (Icar) asteroid
Iepurele v. Lepus
Indianul v. Indus
Io sat. Jupiter
Japetus sat. Saturn
Junor asteroid
Jupiter pl.
Kochab + c. Ursa Minor
Korneforos + c. Hercules
Lacerta (Şopârla) c. viz aproape tot anul
Lebăda c. Cygnus
Leo (Leul) c. zod. viz p.
Leo Minor (Leul Mic) c. viz din dec. până în iun.
Lepus (Iepurele) c. viz. i.
Leul v. Leo
Leul Mic v. Leo Minor
Libra (Balanţa) c. zod.
Licornul v. Monoceros
Linxul v. Linx
Lira v. Lyra
Lupus (Lupul) c. inviz.
Lynx (Linxul) viz. tot anul
Lyra c. viz tot anul
Mensa (Platoul) c. inviz.
Microscopium (Microscopul) c. em. sud.
Mimas sat. Saturn
Mira Ceti (Minunata) c. Cetus
Mirach c. Andromeda
Mizar c. Ursa Major
Monoceros (Licornul) c.
Musca (Musca) c. em. sud. inviz.
Neptun pl.
Norma (Echerul) c. em. sud.
Oberon sat. Uranus
Octans (Octantul) c. em. sud.
Orion c.
Orologiul (Horologium)
Pallas asteroid
Pasărea Paradisului v. Apus
Pavo (Păunul) c. em. sud.
Părul Berenicei v. Coma Berenices
Păunul v. Pavo
Pegasus (Pegas) c. viz. t.
Perla v. Gemma
Perseus (Perseu) c. viz. i. (cu + Algol)
Peştele Austral v. Piscis Austrinus
Peştele de Aur v. Dorado
Peştele Zburător v. Volans
Peştii v. Pisces
Phobos sat. Marte
Phoebe sat. Saturn
Phoenix c. em. sud.
Pictor (Pictorul) c. em. sud.
Pisces (Peştii) c. zod. viz. t.
Piscis Austrinus (Peştele Austral) c. em. sud.
Platoul v. Mensa
Pleiade roi stelar din c. Taurus, cu 9 stele mai strălucitoare: Alcyone, Atlas, Electra, Maja, Merope, Taygetam, Pleione, Celaeno, Asterope
Pluto pl.
Polaris (Steaua Polară) + Ursa Minor
Pollux + c. Gemini
Porumbelul (Columba)
Praesepe roi din c. Cancer
Procyon (Procion) + c. Canis Minor
Proxima Centauri c. Centaurus
Puppis (Pupa) c. em. sud.
Pyxis (Busola) c. em. sud.
Ras Algethi c. Hercules
Ras Alhague c. Ophiuchus
Regulus c. Leo
Reticulum (Reticulul) c. em. sud.
Rigel (Riegel) + c. Orion
Sagitta (Săgeata) c. viz vr.
Sagittarius (Săgetătorul) c. zod. viz.
Săgetătorul (Sagittarius)
Scorpius (Scorpionul) c. zod. viz. parţial
Sculptor (Sculptorul) c. em. sud.
Scutum (Scutul) c. viz. vr.
Serpens (Şarpele) c. viz. cu Serpens Caput şi Serpens Cauda
Sexatans (Sextantul) c. viz. pr.
Sirius + c. Canis Major
Sirrah v. Alpheratz
Spica v. Virgo
Steaua Polară v. Polaris
Şarpele v. Serpens
Şedir + c. Casiopeea
Şopârla v. Lacerta
Taurus (Taurul) c. zod.
Triangulum (Triunghiul) c. viz. i.
Triangulum Australi (Triunghiul Austral) c. em.sud.
Uranus pl.
Ursa Major (Ursa Mare) c.
Ursa Minor (Ursa Mică) c.

Vega v. Lira
Vela c. em. sud.
Venus pl.
Virgo (Fecioara) c. zod. viz. pr.
Vizitiul v. Auriga
Volans (Peştele Zburător) c. em. sud.
Vulturul v. Aquila

Prescurtări:

c = cometă; dec. = decembrie; em. = emisferă; i. = iarna; inviz. = invizibil; iun. = iunie; p. = primăvara; pl. = planetă; sat. = satelit; sin. = sinonim; sud. = sudic(ă); t. = toamna; v. = vezi; viz. = vizibil; vr. = vara; zod. = zodiacal(ă); + = cea mai strălucitoare; după Popovici Călin (coordonator principal); autori: C. Popovici, George Stănilă, Emilia Ţifrea, Florin Zăgănescu, *Dicţionar de astronimie şi astronautică*, EŞE, Bucureşti, 1977.

II.

GLOSE BIBLICE. SEMANTICA UNOR CUVINTE ŞI SINTAGME DIN SFÂNTA SCRIPTURĂ

Esenţa ecumenismului

Instituţionalizarea mişcării ecumenice a luat fiinţă în anul 1948 şi şi-a propus să reunească diversele confesiuni religioase. În felul acesta, s-au înfiinţat câteva instituţii care îşi exercită atribuţiile periodic, cum ar fi *Consiliul ecumenic*, prezidat de Papă şi la care sunt convocaţi toţi episcopii catolici. Mai există un *Consiliu Ecumenic al Bisericilor* sau *Consiliul Mondial al Bisericilor*, organism fondat la 23 august 1946, la Amsterdam, şi care se întruneşte periodic, la şase-şapte ani o dată, şi care are ca scop să lărgească mişcarea ecumenică. Acesta reuneşte pe protestanţi şi ortodocşi. Funcţia de *episcop ecumenic* este veche şi i se atribuie Papei. Cea de *patriarh ecumenic* s-a născut ca răspuns la supremaţia pe care şi-o atribuia Biserica Catolică şi se conferă patriarhilor bisericii orientale, după exemplul episcopului de Constantinopol, care l-a adoptat, cu toate protestele Romei, începând din anul 587.

Lăsând la o parte aceste scurte date istorice, esenţial este că ecumenismul sau mişcarea ecumenică îşi propune unirea bisericii creştine într-una singură. De aceea, este firesc că pagina *Ecumenica* este deschisă tuturor reprezentanţilor confesiunilor, nu în scopul confruntării, ci în cel al împăcării, al unirii (mă refer, desigur, la pagina săptămânală a ziarului „Timpul", în care au apărut şi comentarii din această secţiune a volumului).

Termenul unificator, originar care a premers mişcării ecumenice este cel cunoscut prin sintagma „Biserica lui Dumnezeu", fie că are la bază lat. *basilica*, fie pe cel de origine greacă, *ekklesia*. *Ekklesia* şi-a dovedit autoritatea cu mult înaintea apariţiei creştinismului, cuvântul însemnând „adunarea întrunită a poporului", care alegea pe magistraţi şi pe conducătorii politici ai cetăţii; ea declara război, încheia pacea, statornicea contracte şi alianţe. Aceste întruniri începeau cu rugăciuni şi sacrificii. În sfârşit, ea era expresia democraţiei reale, având la bază conceptele de *egalitate* şi *libertate*.

În *Noul Testament*, *ekklesia* însemna, în primul rând, „Biserica universală", apoi „o anumită biserică locală" şi, totodată, „adunarea propriu-zisă a credincioşilor din orice loc, întrunită pentru închinare". Demn de menţionat este că, în acele timpuri, Biserica nu avea un lăcaş propriu-zis; creştinii se întâlneau în orice casă, încât am putea spune că, virtual, orice casă trebuie să fie o „biserică". Din cele spuse mai înainte, se poate stabili relaţia dintre Biserică (instituţie) şi familie. „Adevărata religie" (cf. gr. *eusebia*) nu se limitează la incinta bisericii, după cum nu se rezumă doar la închinare, la liturghie şi la ritualul religios. Dicţionarele şi culegerile de zicale (proverbe) apărute în anii totalitarismului

au exclus din paginile lor vorba înţeleaptă că „Biserica se află în sufletul omului”. Adevărata religie începe acasă, în familie, iar cei care se socotesc slujitori ai lui Hristos şi ai Bisericii nu trebuie să uite cele spuse în *Epistola întâi a lui Pavel către Timotei*: „Dacă o văduvă are copii sau nepoţi de la copii, aceştia să se deprindă să fie evlavioşi întâi faţă de cei din casa lor şi să răsplătească ostenelile părinţilor, căci lucrul acesta este plăcut înaintea lui Dumnezeu” (5:4). Deci, prima îndatorire este faţă de propriul nostru cămin. Nu poate fi concepută o biserică creştină care nu se bazează pe un cămin creştin. Cea mai importantă dintre manifestările religioase nu este una dintre cele care se face în public, ci aceea care se face în intimitatea familiei. Trebuie să recunoaştem că multvehiculata lozincă de pe vremea totalitarismului, potrivit căreia „Familia este celula societăţii” a fost, voit sau întâmplător, copiată după acest adevăr esenţial al credinţei creştine, indiferent de confesiune.

T, nr. 153, 4 iulie 2001, p. 2

„Religia adevărată”

Comentariul următor vine din partea unui creştin (ortodox, precizare fără prea mare importanţă), creştin deci, moderat, dar consecvent din pruncie şi până la vârsta celor 75 de ani. Aş putea face câteva mărturisiri care să-mi susţină moderaţia şi consecvenţa, dar ar însemna să mă îndepărtez de scopul pe care mi l-am propus, anume acela de a glosa pe marginea noţiunii de aşa-zisă *religie adevărată*.

Chiar şi simplul truism potrivit căruia „Omul a fost creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu”, mai potrivit ar fi să zic „al Creatorului”, te confruntă cu întrebarea: care este „religia adevărată”?

Înainte de a încerca un răspuns, îmi iau pavăză în faţa unor feţe bisericeşti, indiferent de rangul lor, care m-ar putea supune canoanelor patristice şi chiar – Doamne fereşte! – nu numai că m-ar trece în categoria intruşilor, dar m-ar putea eticheta drept „păgân deghizat”. Eu declar aici, atât cât îmi stă în putinţă, credinţa mea – repet – moderată şi constantă în dumnezeire sau – dacă vreţi – în Divinitate. În continuare, voi folosi cuvântul *Dumnezeu*, dar voi avea în vedere mereu *Creatorul* „celor văzute şi nevăzute”.

Ambele Testamente vorbesc în cuprinsul lor despre „Divinitatea creatoare a universului văzut şi nevăzut, eternă, atotputernică, ubicuă (= care se află pretutindeni şi în acelaşi timp), impalpabilă şi atotştiutoare” (Kernbach 1989, 154). *Biblia* nu-L prezintă pe Dumnezeu şi nici nu-L descrie şi nici nu încearcă să-L demonstreze, El fiind considerat o existenţă transcendentă.

Termenul grecesc pentru „adevărata religie” este *eusebia*, tradus în felurite chipuri, uneori derutante. *Biblia de la Bucureşti* (1688) îl tălmăcea prin *credinţă*, alte versiuni l-au tradus prin *cucernicie*, *cuvioşie, evlavie* şi *cinste* etc. Dar toate acestea nu definesc tranşant ce este „religia adevărată”.

Lăsând la o parte diferenţele enorme dintre religii şi confesiuni, ceea ce mi se pare important este că istoricul şi filosoful grec Plutarch socotea că *eusebia* reprezintă media

dintre *atheotes* (ateism) şi *desidaimonia* (superstiţie). Explicitând, putem spune că *eusebia* (religia adevărată) este atitudinea noastră corectă faţă de Dumnezeu (Divinitate), faţă de lucrarea divină, atitudine care nu-L elimină întru totul pe Dumnezeu şi care nu degenerează în superstiţie. Aici se află punctul de hotar între credinţă (religie) şi fariseism (hai să-i zic duplicitate), între *a propovădui* şi *a practica*.

Eusebia îl pune pe om nu numai în relaţie corectă cu Divinitatea, ci şi în una asemănătoare cu oamenii.

Voi încheia cu un amplu citat din William Barclay, care, la rândul său, îl citează pe Xenofon (*Memorabilele*: 4, 8.11). Referindu-se la Socrate, acesta scria: Era „atât de religios, încât nu făcea nimic fără să se consulte cu zeii; atât de drept, încât nu aducea nici o jignire vreunui om [...], era atât de stăpân pe sine, încât niciodată nu a ales calea cea mai plăcută în locul celei mai bune; era atât de înţelept, încât nu greşea în judecata faptelor bune şi a celor mai rele, şi nu avea nevoie de sfătuitor, ci se baza pe sine însuşi, datorită cunoştinţelor sale... Deci mie mi se părea că întruchipa tot ceea ce trebuie să fie un om bun şi fericit". După citatul din Xenofon, Barclay conchide: „Aceasta este descrierea a ceea ce grecii considerau *eusebia*, *adevărata religie*, şi nimeni nu poate să afirme că aceasta nu este o concepţie nobilă" (Barclay 1992, 295).

Revin la un laitmotiv, cu riscul de a mă repeta. Nu există lăcaş de cult, indiferent de ce natură, care să nu se bazeze pe un cămin religios (nu am zis creştin!).

T, nr. 183, 8 august 2001, p. 2

Credinţă şi habotnicie

Primul termen din titlul acestui articol nu necesită explicaţii decât doar, evident, o simplă precizare a referentului, respectiv definirea „obiectului" spre care se îndreaptă convingerile şi speranţele noastre. Folosesc cuvântul *obiect* într-un sens foarte larg şi sper să nu se nască vreo confuzie care să ducă la a fi suspectat de idolatrie. În schimb, celălalt cuvânt, *habotnicie*, este mai puţin cunoscut cititorilor. Chiar şi dicţionarele sunt sărace în explicarea cuvântului. Cert este că habotnicii sunt cunoscuţi ca membri ai unei secte religioase evreieşti denumită *Habad*. Cuvântul a intrat în limba română prin intermediul limbii ruse, căci în spaţiul Rusiei s-au manifestat habotnicii, care, cu timpul, nu erau numai membrii sectei sus-menţionate, ci orice persoană care „păzea cu stricteţe, cu o scrupulozitate exagerată prescripţiile religiei căreia îi aparţinea. Cel mai apropiat cuvânt din punct de vedere semantic de *habotnic* este *bigot*, cuvânt a cărui definiţie se suprapune, aproape, pe cea de *habotnic*, căci ce este altceva un *bigot* decât „o persoană care urmează cu mare străşnicie toate preceptele rituale (s. V.I.) ale unei religii" (DEX), iar LEXIS-ul francez (ed. 1975) e chiar mai drastic cu definiţia dată bigotului: „Se spune despre cineva care practică religia de o manieră îngustă şi de neînţeles".

Diferenţiind credinţa de habotnicie, bigotism, aş invoca dictonul latin „est modus in rebus", adică „Există o măsură în toate", sintagmă extrasă din Horatiu (*Satire,* cartea

I, satira I, versul 106). Versul este puţin mai extins: „Est modus in rebus, sunt certi denique fines”, respectiv „Există o măsură în toate şi mai ales anumite limite”, adevăr pe care îl regăsim în proverbul francez: „L' excès en tout est un défaut”, adică „Excesul în toate e un defect”. Românul zice: „Ce-i prea mult nu-i sănătos” sau „Ce-i prea mult strică”.

Cu vremea, habotnicia s-a extins de la sfera restrânsă a adepţilor Habad-ului la sfera credinţei de orice natură ar fi ea. Rezumându-ne la credinţa creştină, mie mi se pare că ortodoxismul manifestă mai multe excese. Mă feresc să spun că un creştin ortodox e habotnic, dar nu pot trece fără să remarc faptul că şi în cadrul ortodoxismului, biserica ortodoxă românească (nu scriu sintagma cu majuscule, căci nu mă refer expres la instituţie, ca atare) este mai puţin habotnică decât cea rusească. Evenimente recente îmi susţin opinia. Este destul să amintesc diligenţele întreprinse de BOR pentru a stabili contacte cu Biserica Catolică şi modul cum creştinii ortodocşi români l-au întâmpinat pe Pontiful acesteia şi lipsa de receptivitate a bisericii ortodoxe ruse, ba chiar ostilitatea faţă de vizita Papei în Ucraina, ceva mai deschisă spre ecumenism, spre conciliere decât reprezentanţii ortodocşi ai Moscovei.

Chiar dacă voi stârni animozităţi şi dezaprobare, mie mi se pare nefericită eticheta de *ortodoxism* pe care şi-a atribuit-o biserica răsăriteană, după Marea Schismă din 1054, pentru că a te considera singura „credinţă dreaptă, corectă”, în comparaţie cu catolicismul şi protestantismul, e un exces. Dar aceasta e istorie… Sinteza dogmatică a ortodoxismului se află în simbolul de credinţă (crezul) stabilit de primele sinoade ecumenice, cel de la Niceea (325) şi cel de la Constantinopol (381).

Evident, în ultimele decenii se duce o susţinută activitate de împăcare, esenţă a ecumenismului, dar raportat la indivizi, există prea multe manifestări habotnice, câteodată chiar crâncen şi înverşunat exprimate, mai ales în cadrul unor secte, multe dintre ele cu ritualuri obscure.

Pentru a clarifica unele lucruri, trebuie descifrat pe baza *Scripturii* ce înseamnă „adevărata religie”, deci nu numai „adevărata credinţă”, căci mişcarea ecumenică nu se mărgineşte la reconcilierea celor două biserici creştine, ci la toleranţa reciprocă faţă de oricare religie. Într-o definiţie preluată, mai pe la începutul acestor rânduri, am subliniat cuvântul *ritual*. În fond, în ritual(uri) se găseşte sâmburele discordiei, în formă, nu în fond, căci fondul Divinităţii este unul singur.

T, nr. 225, 26 martie 2001, p. 2

Autoritatea Bisericii

Când vorbim de Biserică şi-i atribuim statutul de autoritate în cadrul unei comunităţi, nu trebuie să asociem cuvântul *autoritate* cu *putere*, ci cu cel de *prestigiu*, iar Biserica Ortodoxă Română se bucură, după cum bine se ştie, de un înalt grad de apreciere, recunoaştere, fapt dovedit consecvent de sondajele de opinie publică efectuate în rândul cetăţenilor ţării.

Apostolul Pavel remarca în *Epistola* sa *către Romani* (1:8) prestigiul de care se bucura învăţătura creştină, atunci când spune: „Mai intâi mulţămesc Dumnezeului meu, prin Iisus Hristos pentru voi toţi, căci credinţa voastră este *vestită* (s. V.I.) în toată lumea". Pentru ca învăţătura creştină să devină *vestită* (= consacrată, recunoscută, renumită, reputată) a fost nevoie ca ea să fie *propovăduită* (= împărtăşită, mărturisită, proclamată). *Noul Testament*, în traducere românească, foloseşte termenul *predică*, cuvânt sinonim cu arhaicele cuvinte *cazanie, omilie, didahie* ş.a. *Cazania* este fie o simplă explicaţie a unui anumit pasaj biblic, fie o carte religioasă care cuprinde texte evanghelice. Cea mai veche şi mai cunoscută cazanie este cea a mitropolitului Varlaam, intitulată *Carte românească de învăţătură, la dumenecele de preste an şi la praznice împărăteşti şi la svînţi mari*, iar *Didahiile* reprezintă opera cea mai de seamă a lui Antim Ivireanu.

Din modul cum a fost propovăduită învăţătura creştină rezidă autoritatea bisericească. La începutul creştinismului, Cuvântul lui Dumnezeu a fost propovăduit de Apostolul Pavel în ţinuturile Amfipoli şi Apolonia, apoi în Berea (Fp.Ap. 17:13). În perioada Bisericii primare, predicatorii nu aveau în preocupările lor aspectele periferice ale credinţei creştine, mărginindu-se la propovăduirea unor aspecte legate de viaţa, moartea şi învierea lui Iisus Hristos: în primul rând, mesajul predicatorului era „înfrângerea morţii", apoi „rolul mesianic al lui Iisus"; misiunea propovăduitorului era aceea de a face cunoscute învăţăturile *Evangheliei*, vestea cea Bună (1 Cor. 9:14).

De-a lungul istoriei sale, Biserica Creştină a cunoscut, din păcate, rău-propovăduitori, care în loc să-l întărească pe om în credinţa sa, l-a înfricoşat, l-a deprimat, ignorând faptul că autoritatea Bisericii trebuie să se sprijine pe cei Trei stâlpi ai săi: *credinţa, dragostea* şi *speranţa*.

Chiar dacă cele spuse în continuare par a se abate de la subiectul demersului meu, atrag atenţia că ignorăm adesea faptul că, după ce, din nechibzuinţa lui Epimeteu, cutia Pandorii a împânzit lumea cu suferinţă, necazuri, boli, ură etc., pe fundul acesteia a rămas *speranţa*, cea care este una din virtuţile creştineşti. Ea, speranţa, ne ajută să învingem vicisitudinile vieţii, să privim sfârşitul existenţei noastre pământeşti cu seninătate şi calm. Dacă speranţa nu este întreţinută de cei care propovăduiesc Cuvântul lui Dumnezeu, edificiul credinţei se clatină, puterea Bisericii este pusă în primejdie, de aceea e de preferat să folosim cuvântul *prestigiu* în loc de *putere*. Fie *putere*, fie *prestigiu*, acestea nu se pot impune prin a invoca în faţa credincioşilor mânia Domnului, chinurile iadului, osândirea celui care se abate de la preceptele învăţăturii creştine.

Este demn de reţinut că nu încrederea oarbă întăreşte prestigiul Bisericii, ca instituţie. Tot Apostolul Pavel a adus atenienilor vestea despre Dumnezeu care, pentru ei, fusese întotdeauna un Dumnezeu necunoscut (Fp. Ap. 17:23). Este adevărat că, la începuturile creştinismului, a predominat caracterul unei căutări haotice, al orbecăirii, perioadă după care a urmat vremea cunoaşterii, cea care a consolidat stâlpul credinţei, susţinut, în acelaşi timp, de dragoste şi speranţă.

Coborând la simplul exemplu al unui oarecare slujitor al Bisericii, acesta nu se va impune niciodată prin asprimea predicii sale, ci prin blândeţea şi iscusinţa de a pătrunde până la sufletele enoriaşilor săi. Puterea sa şi prestigiul pe care şi-l construieşte reprezintă puterea şi prestigiul bisericii pe care o slujeşte.

T, nr. 279, 28 noiembrie 2001, p. 2

Sfânta Scriptură şi Biserica

Mi s-a reproşat verbal, de cineva care a citit sporadicele mele intervenţii în paginile ziarului „Timpul", că aş insinua, chiar dacă n-am declarat-o, inutilitatea Bisericii ca instituţie, un bun creştin putând respecta cuvântul Domnului fără a fi nevoie de intermedierea dintre individ (om) şi Dumnezeu prin mijlocirea Bisericii, ca instituţie. Declar aici că nu am căderea să dau sfaturi slujitorilor Bisericii, dar nu-mi poate lua nimeni dreptul să observ, când se întâmplă să fie aşa, că Biserica nu se ridică la înălţimea pe care i-o conferă menirea sa.

Cuvântul *biserică* (în varianta sa grecească, *ekklesia*) este unul dintre cele mai frecvente cuvinte întâlnite în NT. La început, fără nici o legătură cu sensul pe care i-l acordăm astăzi Bisericii, gr. *ekklesia* însemna „adunare a poporului" care avea anumite atribuţiuni. Este demn de reţinut că întrunirile începeau cu „rugăciuni şi sacrificii" (Barclay 1992, 158).

Echivalentul ebraic al gr. *ekklesia* este *quahal* cuvânt care are o nuanţă suplimentară şi anume aceea de „chemare; convocare". „Convocarea" este adresată fiecăruia cu scopul de a veni, a asculta şi a acţiona pe temeiul Cuvântului lui Dumnezeu.

Se detaşează astfel cele două noţiuni creştine, care se condiţionează indestructibil: pe de o parte *Sfânta Scriptură,* „cuvântul lui Dumnezeu", pe de alta *Biserica*, locul unde Cuvântul Domnului este adus la cunoştinţa credincioşilor. I.P.S. Mitropolit al Banatului, Nicolae Corneanu, citând din NT, remarcă acest adevăr indubitabil: „Dacă *Sfânta Scriptură* este *cuvântul lui Dumnezeu*, Biserica este *trupul lui Hristos*, iar cuvântul s-a scris în trupul constituit al Bisericii, ca aşezământ dumnezeiesc, voit de Iisus Hristos şi înfiinţat de El prin Sfinţii Apostoli care au înzestrat Biserica şi cu *Sfânta Scriptură* şi cu *Sfânta Tradiţie*" (Corneanu 1981, 84).

Mă simt obligat să adaug următoarea remarcă. Am dat citatul în întregime, iar acesta conţine o noţiune pe care n-am pomenit-o, *Sfânta Tradiţie*. Rămâne un subiect deschis, căci întreaga carte a I.P.S. Mitropolit Nicolae este consacrată acestei probleme: legătura dintre *Sfânta Scriptură* şi *Sfânta Tradiţie*.

Revenind la chestiunea Bisericii ca instituţie divină, de câte ori o pomenim trebuie să avem în vedere cele trei accepţiuni ale cuvântului, accepţiuni pe care le avem şi gr. *ekklesia*: **a.** *Biserică universală*"; **b.** o anumită *biserică locală*; **c.** *adunare a credincioşilor cu scopul de a se închina*. Dar această ultimă accepţiune nu poate fi concepută în afara sintagmei prea bine cunoscute *turma şi păstorul ei*, precum nici în afara lăcaşului sfânt, nu ca simplu edificiu mai somptuos, sau mai modest, ci alcătuit din

oameni şi care aparţine acestora. Metaforic vorbind, credincioşii sunt cărămizile din care este alcătuită *biserica*, dar şi *Biserica*. Cititorii vor înţelege diferenţa dintre scrierea diferită a aceluiaşi cuvânt: primul se referă la edificiu în sine, celălalt la instituţia în alcătuirea căreia intră oamenii, enoriaşii.

Aşadar, Biserica poate fi descrisă în termeni umani şi atunci aş vedea-o redată grafic cu minusculă (*biserica*), dar şi în termeni divini, „Biserica lui Dumnezeu". Şi iarăşi vin la legătura dintre Cuvântul lui Dumnezeu şi Biserică.

Şi acum sper să clarific bănuiala care a planat, probabil, asupra mea. Nu sunt de partea celor „care se înstrăinează de Biserică sub pretextul fidelităţii exclusive faţă de Sfânta Scriptură". Nu putem îmbrăţişa Sfânta Scriptură decretând Biserica viciată de corupţie, pentru că Sfânta Scriptură a aparţinut Bisericii, s-a adeverit şi s-a moştenit prin Biserică, o avem aşa cum ne-a dat-o, păstrat-o şi garantat-o Biserica" (Corneanu 1981, loc. cit.)

Cei care vor să-şi clarifice sintagma „Biserica este trupul lui Hristos" sunt sfătuiţi să citească *Noul Testament* (1 Corinteni 12:27; Efeseni 5:23 şi 30).

T, nr. 249, 23 octombrie 2002, p. 2

Sfânta Tradiţie

În mod întâmplător, dar fericit, m-am întâlnit cu părintele Dorel Cimponeru în pagina ECUMENICA din ziarul „Timpul" (nr. 249 din 23 oct. a.c.), în sensul că eu amintesc, alături de *Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiţie*, scriind că problema „rămâne deschisă", iar părintele D. Cimponeru dă definiţia acestui „al doilea izvor al descoperirii dumnezeieşti, primul fiind Sfânta Scriptură". Din detalierea făcută de D-sa se desprinde ideea că şi cronologic *Sfânta Scriptură* a premers *Sfintei Tradiţii*, că aceasta din urmă a păstrat întâmplări transmise pe cale orală, care n-au fost cuprinse în *Noul Testament*, ori s-au transmis în paralel cu menţionarea documentară a acestor evenimente

În legătură cu *Sfânta Tradiţie* îmi permit, folosindu-mă de cartea deja citată, cea a I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu, să fac unele precizări: „Descoperirea dumnezeiască" nu s-a făcut doar odată cu venirea Mântuitorului pe Pământ, căci iată ce scrie părintele arhimandrit Ilie Cleopa: „De la Adam şi până la sfârşitul lui Avraam au trecut [...] 3678 de ani [...] la care adăugăm 430 de ani, cât au stat israeliţii robi în Egipt [...]. În aceşti ani, nici Sfânta Scriptură nu a fost şi nici sâmbăta nu s-a ţinut [...]. Timp de atâtea mii de ani, oamenii cei credincioşi şi aleşi de Dumnezeu s-au povăţuit pe calea mântuirii numai prin Sfânta Tradiţie, adică după învăţătura despre Dumnezeu, însoţită prin viu grai..." (Cleopa 1991, 64). Evident, de aici nu trebuie să se tragă concluzia că Sfânta Tradiţie este mai presus de Sfânta Scriptură, căci „învăţătura creştină îşi are baza în Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiţie, amândouă întregindu-se reciproc şi având aceeaşi importanţă" (Corneanu 1981, 5).

Factorul cronologic, deci, nu poate fi invocat drept un criteriu de superioritate, de importanţă, dar trebuie să admitem că *Sfânta Tradiţie* sau *Predania* prin viu grai se situează cronologic „înainte de a se scrie cărţile *Noului Testament*” (Cleopa 1991, 64).

Iisus Hristos nu şi-a scris Evanghelia Sa, ci a vestit-o neîncetat vreme de trei ani şi jumătate, apoi „pe Apostolii Săi nu i-a trimis să scrie, ci să propovăduiască, la toată lumea Evanghelia, spunându-le «Drept aceea, mergeţi, învăţaţi toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, învăţându-i să păzească toate câte v-am poruncit vouă…»” (Idem, ibidem, 65).

Capitolul pe care îl citez din cartea părintelui Cleopa este conceput ca un dialog între Preot şi Eterodox. Acesta din urmă îi aminteşte Preotului că nu e voie să adăugăm Sfintei Scripturi „cuvântul omenesc al Tradiţiei” şi invocă pe Apostolul Matei (15:3, 6-9). În replică este citat Sfântul Evanghelist Ioan (2:1-12), Preotul pledând pentru însemnătatea Predaniei, însemnătate pe care o evidenţia şi Evanghelistul Ioan.

Acest imaginar dialog se întinde pe opt pagini şi clarifică în mare măsură relaţia *Sfânta Scriptură – Sfânta Tradiţie*. Dar cele mai convingătoare argumente pentru importanţa egală a ambelor izvoare ale descoperirii dumnezeieşti le vom găsi în cel de al doilea capitol al cărţii I.P.S.S. Mitropolit Nicolae, care se întinde pe 40 de pagini şi unde sunt clarificate „argumentarea respingerii Sfintei Tradiţii”, „netemeinicia învinuirilor” ce i se aduc, „unitatea dintre cele două izvoare” şi „legătura indisolubilă” dintre ele. Citez doar titlurile paragrafelor 1-5 din subcapitolul IV (Cap. II), cu credinţa că ele sunt suficiente pentru a ţine loc unor concluzii: 1. „Tradiţia precede Scriptura”; 2. „Tradiţia este izvorul Scripturii”; 3. „Tradiţia este aceea care a alcătuit Scriptura”; 4. „Tradiţia a păstrat şi a transmis Scriptura”.

Lectura celor două cărţi citate (dar nu numai a acestora) poate clarifica pe deplin legăturile dintre *Sfânta Scriptură* şi *Sfânta Tradiţie*.

T, nr. 261, 6 noiembrie 2002, p. 2

„Biserica şi superstiţiile”

Mass-media găzduieşte cu îngăduinţă şi mediatizează, bineînţeles, dezmăţul unei întregi cohorte de „regine ale magiei albe”, care „vindecă epilepsia, argintul viu, impotenţa”, dar rezolvă, pe deasupra, şi „probleme de afaceri, de dragoste, îndepărtează farmecele, dezleagă cununii” etc. Am citat dintr-un anunţ publicitar, pervers disimulat, căci nu cea care „dezleagă”, „vindecă” îşi face direct publicitate, ci un oarecare „dezlegat” şi „vindecat” care aduce osanale unor astfel de „regine”.

Am început cu acest aspect, dar hotărârea de a scrie câteva rânduri a fost determinată de altceva. Elevilor de la o clasă a VIII-a a unei şcoli reşiţene li s-a cerut să întocmească un referat sau, mă rog, un eseu, căci acum se poartă eseurile, intitulat *Biserica şi superstiţiile* (acesta e şi motivul pentru care am pus titlul între ghilimele). Cum vor fi rezolvat elevii un astfel de dificil demers nu ştiu, dar eu mi-am zis în sinea mea: da, Biserica ar trebui să ia atitudine, cu mijloacele de care dispune, împotriva

acestei anomalii sociale, a unei şarlatanii care tinde să ia proporţii şi care, indirect, îndepărtează pe om de biserică, sădind, de asemenea, neîncrederea în instituţiile învestite să vegheze asupra sănătăţii oamenilor.

Evident, nimeni nu se gândeşte la măsuri inchizitoriale aplicate vrăjitoarelor de tot felul, dar despre un antagonism dintre Biserică şi vrăjitorie „albă" sau „neagră", se cuvine să medităm.

Biblia disociază chiar din primele pagini *minunea*, *miracolul divin* de *vrăjitorie*, *farmec*, *magie* (vezi *Exodul*), unde Moise se confruntă cu Faraonul Egiptului, cel care nu dădea voie poporului israelit să plece. Este vorba de episodul toiegelor prefăcute în şerpi şi efectul acestora asupra apei şi pământului (7:11, 22; 8:18). Farmecele făcute de oamenii Faraonului sunt socotite un păcat de neiertat, iar Isaia prezice distrugerea Babilonului, adresându-se fiicei Haldeilor astfel: „… în ciuda vrăjitoriilor tale şi multelor tale descântece" (47:9), „nenorocirea va veni peste tine, fără să-i vezi zorile; urgia va cădea peste tine, fără s-o poţi împăca" (47:11).

În perioada de început a creştinismului, vrăjitoria şi magia se practicau intens, de foarte multe ori cu intenţii criminale. Evident, adepţii „magiei albe" vor pretinde că nu e vorba de ei, ci de cei ai „magiei negre". Dar ne punem întrebarea firească: „rezolvarea problemelor de afaceri", „dezlegarea cununiilor" cât de curate sunt? Practicienii a tot felul de tertipuri magice se împăunează cu atributele *supranaturalului* şi ale *paranormalului*. Puterea supranaturală ce este altceva decât o forţă „mai presus de forţele şi legile naturii"? Dar *paranormalul* nu presupune o forţă „mai presus de", „dincolo de"… normal, cuvânt care înseamnă „ceea ce este aşa cum trebuie să fie, firesc, în concordanţă cu firea", *fire* fiind, în acest caz, sinonim cu *natură*? O confuzie totală pluteşte între domeniul firesc al utilizării plantelor cu virtuţi vindecătoare şi descântecele care însoţesc administrarea remediului naturist sau natural, cum vreţi să-i ziceţi.

Definiţia dată de adepţii materialismului, potrivit căreia *natura* ar însemna doar „lumea materială", „totalitatea lucrurilor şi fiinţelor din Univers", este vădit tendenţioasă, căci ignoră cealaltă latură a firii, a naturii, latura spirituală, aşa încât a despărţi *Natura* de *Divinitate* înseamnă, pentru cine se socoteşte creştin, o aberaţie. Şi atunci se pune întrebarea: cum se împacă supranaturalul şi paranormalul cu firescul, cu normalul?

Ştiu că pot fi contrazis cu argumente pertinente: ceea ce acum un secol era socotit supranatural constituie azi normal, firesc, dar să nu se uite că în lungul drum al cunoaşterii, omul urcă treaptă cu treaptă şi nimeni nu pretinde că a călcat pe cea din urmă. Ceea ce e dincolo de noi, de cunoaşterea noastră de moment, face obiectul speculaţiilor, însă ce e taină acum e cognoscibil în viitor. Nu Marx a descoperit (formulat) caracterul cognoscibil al lumii materiale (doar la această latură se referea el).

Revenind la dualitatea *Biserică – superstiţii*, Biserica, în virtutea chemării sale şi a încrederii oamenilor în ea, nu poate rămâne nepăsătoare la impostura care bântuie şi perverteşte bietele suflete ale oamenilor.

T, nr. 31, 8 februarie 2001, p. 2

Doctrina maniheică

Întâi, încerc să clarific cât se poate de succint, pentru cine nu ştie, ce înseamnă maniheismul. Dicţionarele definesc *maniheismul* ca fiind „o doctrină religioasă care consideră că lumea este guvernată de două principii suverane, al binelui şi al răului" (DLR). Ea este considerată schismatică, de orientare pesimistă, întemeiată de un profet semilegendar, Mani (în rostire greacă *Manihaios*). Maniheismul a fost drastic respins de diverse religii, inclusiv de creştinism.

În polemica sa cu creştinii, Mani afirma că „răul are aceeaşi autonomie şi e la fel de etern ca şi binele. El raporta însă răul la materie, care se confunda cu întunericul, iar binele la spirit, adică la lumină" (Kernbach 1989, 324).

Prin urmare, potrivit maniheismului, omul este o fiinţă duală. Personal, am făcut cunoştinţă cu această concepţie când eram tânăr, fără să ştiu despre maniheism, citind una din poeziile lui Lucian Blaga, pe care am s-o rezum. Ea se numeşte „Pax Magna" şi cei interesaţi o găsesc în oricare volum de poezii ale poetului-filosof. Iată-i conţinutul. La început, Dumnezeu şi Diavolul îşi disputau Omul, fiecare voind să fie numai al său. N-au reuşit nici unul, nici altul să-l ia în posesiune, aşa încât, într-un final, au căzut la învoială ca Omul să fie şi al unuia şi al celuilalt deopotrivă. De aici dualismul fiinţei umane, omul fiind şi bun, şi rău.

Reproduc, pentru a se medita asupra lor, spusele Apostolului Pavel în Epistola sa către Romani: „Fiindcă după omul din lăuntru îmi place Legea lui Dumnezeu; dar văd în mădularele mele o altă lege, care se luptă împotriva legii primite de mintea mea şi mă ţine rob legii păcatului, care este în mădularele mele" (7: 22-23). Cred că mai clar nici că se poate exprima conflictul interior, lupta care se dă înlăuntrul nostru între cele două naturi ale omului. Înainte ca Pavel să fi exprimat în aceste puţine cuvinte „lupta dintre cele două tendinţe contrarii, iudeii aveau în doctrina lor pe *yetser hatobh* şi *yetser hara*, adică „natura bună şi natura rea ale fiinţei umane" (Barclay 1992, 13).

În ultimă instanţă, dualismul este exprimat de natura diferită a materiei faţă de spirit, problemă care a preocupat veacuri de-a rândul filosofi de toate orientările. Ceea ce este demn de remarcat este faptul că Apostolul Pavel a văzut lucrurile mult mai complex; el nu s-a limitat la gândirea simplistă a dualismului *trup-suflet*. Dacă vom citi cu atenţie următorul verset vom observa că Apostolul Pavel aduce în discuţie o a treia „dimensiune" a fiinţei umane. El spune, adresându-se Tesalonicienilor: „Dumnezeul păcii să vă sfinţească El însuşi pe deplin; şi *duhul* vostru, *sufletul* vostru şi *trupul* vostru să fie păzite întregi, fără prihană la venirea Domnului nostru Iisus Hristos" (1 Tesal., 5:23). Sublinierile din text îmi aparţin (V.I.). Termenii corespund, pe rând, cuvintelor greceşti: *pneuma*, *psyche* şi *soma*. Dacă *trup* şi *suflet* nu au nevoie de prea multe explicaţii, lucrurile se complică în privinţa lui *pneuma*, tradus în versiunile româneşti ale NT prin *duh*. Dar şi în cazul lui *suflet* este necesar să facem precizarea că orice fiinţă vie, fie ea vegetală, fie animală, are un *psyche*. Pentru edificare este suficient să consultăm un dicţionar complex, cum este, de pildă, DLR şi vom vedea ce accepţiuni semantice i se

acordă cuvântului *suflet* în limba română, printre care acela de „fiinţă vie”.

Revenind la semnificaţiile lui *pneuma*, se face distincţia că numai omul poate poseda *pneuma*, însuşire lăuntrică, proprie şi esenţială a omului, fiind, în acelaşi timp, elementul care leagă pe Dumnezeu de om. Trupul şi sufletul sunt componente naturale ale omului, în timp ce *duhul* (*pneuma*), scris cu majusculă, *Duhul* (*Sfânt*), echivalent cu *Spiritul*, reprezintă un dar care se acordă celor care cred, el, Sfântul Duh, dând viaţă trupurilor noastre, iar acestea sunt lăcaşe ale Duhului: „Nu ştiţi că trupul vostru este Templul Duhului Sfânt care locuieşte în voi şi pe care l-aţi primit de la Dumnezeu?”.

Las la voinţa cititorilor să citească *Epistola Apostolului Pavel către Romani* (versetele 1-17 ale capitolului 8), unde se rezumă clar relaţia dintre Spiritul lui Dumnezeu şi spiritul omului. Spiritul (Duhul Sfânt) îl face pe om fiul lui Dumnezeu (Rom. 8:14). În concluzie putem spune că Sfântul Duh este garanţia că un om aparţine lui Dumnezeu.

T, nr. 30, 6 februarie 2002, p. 6

Biserica şi conflictele

Nu cred că este om de bună-credinţă care să nu recunoască evidenţa faptului că trăim într-o epocă mai puţin conflictuală decât cea de acum 20-50 de ani: a căzut faimoasa cortină de fier, s-au dărâmat ziduri reale şi mai ales cele nevăzute care dezbinau lumea, dar mai cumplite decât sârma ghimpată a graniţelor şi decât ferestrele zidite care dădeau spre Apus. Mă refer, evident la situaţia Berlinului divizat. Şi totuşi…

Dacă au dispărut conflictele de proporţii, dacă lumea n-a mai cunoscut conflagraţii mondiale de peste jumătate de secol, în schimb s-au înmulţit focarele de conflicte, gata oricând să degenereze.

Să ne apropiem de subiectul nostru. Cum sunt oglindite conflictele în *Sfânta Scriptură* şi care este atitudinea învăţăturii creştine faţă de ideea de conflict. Cuvântul grecesc care exprimă această noţiune era *eris*, cuvânt care a fost tradus în diverse chipuri: *conflict, contradicţie, ceartă, polemică, controversă, rivalitate, altercaţie* ş.a. După cum se vede, fiecare dintre termeni are nuanţele sale deosebitoare, în funcţie de intensitatea conflictului, de forţele care se confruntă. Toate însă au un sâmbure, o cauză care le provoacă şi le întreţine: *duşmănia*. În *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Romani*, în şirul relelor care caracterizau lumea păgână, duşmănia ocupă un loc prioritar nefast şi nociv (1:29-30).

Trei din accepţiunile care se acordă termenului *eris* sunt legate de viaţa din interiorul Bisericii: „Căci, fraţilor, am aflat despre voi de la Hloe, că între voi sunt certuri” (1 Corinteni 1:11). „Pentru că tot lumeşti sunteţi. Într-adevăr, când între voi sunt zavistii, certuri şi dezbinări nu sunteţi voi lumeşti şi nu trăiţi voi în felul celorlalţi oameni?” (1 Corinteni 3:3); „Fiindcă mă tem ca nu cumva, la venirea mea… să nu găsesc *gâlceavă, pizmă, mânii, dezbinări, vorbiri de rău, bârfeli, îngâmfări, tulburări*” (2 Corinteni 12:20). În toate cele trei exemple, sublinierile îmi aparţin, V.I.

Apostolul Pavel era îngrijorat de starea de lucruri ce se afla în vremea sa în cadrul Bisericii, dar trebuie să recunoaştem că nici în veacurile următoare şi nici chiar în zilele apropiate nouă lucrurile nu stau mai fericit aşezate. E destul să ne gândim la conflictete care macină Biserica, în general vorbind, în sensul de Casă a Domnului, de conflictele dintre ortodocşi şi greco-catolici şi aş da exemplu încrâncenarea cu care este întreţinut conflictul în Mihalţul din judeţul Alba, şi încă în multe alte locuri (articolul a fost scris în anul 2002).

Una din relele care îi stăpânesc pe slujitorii Bisericii este că în acţiunea lor propovăduitoare scapă din vedere că menirea preotului este de a-l propovădui pe Hristos şi învăţătura Sa, nu să-şi facă din aceasta o armă pentru a-şi susţine interesele proprii.

Dar şi în interiorul aceleiaşi biserici există, să recunoaştem, răbufniri duşmănoase, chiar dacă nu ating accente conflictuale, pe care mai-marii ierarhi au obligaţia de a le curma.

Toate acestea le-am înţeles, ca unul ce mă aflu în afara treburilor specifice Bisericii, citind desele referiri ale Apostolului Pavel la conflictele din vremea sa, care – din păcate – dăinuie şi în vremurile noastre.

T, nr. 129, 5 iunie 2002, p. 2

Răbdarea divină

Vă voi surprinde, sunt sigur, prin faptul că voi aborda o temă profund creştină nu intrând direct în miezul lucrurilor, ci făcând, mai întâi, câteva observaţii asupra cuvântului *răbdare*, observaţii de ordin lingvistic şi, evident, istoric. Contrariază de la bun început că un asemenea frecvent cuvânt în limba română zace în DLR cu eticheta „etimologia necunoscută". Alexandru Cioranescu, autorul unui insolit dicţionar, înclină spre o origine latină, cu o evoluţie semantică asemănătoare cu cea a lui *a îndura*; cf. lat. *indurare* „a se întări" (DEtR, s.v. *răbda*). Nu intru în detalii, dar nu pot să nu atrag atenţia că *a răbda* şi *a îndura* sunt sinonime (DSLR, s.v. *răbda*).

În „Codicele voroneţian" citim: „Obrazul primiţi, fraţii mei! Al chinului celui rău şi al răbdării celei lungi a proorocilor" (am adaptat citatul conform cu limba literară de azi, n. V.I.).

Răbdarea este, de fapt, şi *nădejde*, dar şi *stăruinţă* şi, mai cu seamă, „putere de a aştepta în linişte desfăşurarea evenimentelor". Şi, Doamne, de câtă răbdare are nevoie biet românul astăzi! Dar, parcă, n-aş fi de acord cu ideea că *răbdare* înseamnă şi „resemnare", aşa cum sugerează DLR.

Să vedem însă în ce măsură *Sfânta Scriptură* tratează această temă. În primul rând, anticipând accepţiunile ce i se dau gr. *makrothumia*, însumând termenii româneşti din diversele traduceri (*răbdare, îndelunga răbdare, multă îngăduinţă* etc.), am putea spune că termenul grecesc amintit înseamnă „capacitatea de a îndura (a răbda)".

Manifestăm răbdare faţă de semenii noştri, dar şi faţă de evenimentele care ne

împresoară uneori. Evident că efortul răbdării implică suferinţă, dar aceasta este compensată de speranţă şi credinţă. Lui Plutarh i se atribuie maxima care grăieşte: „Deoarece eşti om, nu cere niciodată zeilor o viaţă fără necazuri, ci cere-le *makrothumia* (răbdare)". Nu auzim adesea în gura unui bun creştin expresia „Dă-mi, Doamne, răbdare!"? În *Testamentul lui Iosif* (2:7) se spune că „răbdarea este un medicament". Aş spune chiar că răbdarea este un panaceu, un „medicament care vindecă orice boală". Evident, nu mă refer la suferinţele fizice, ci la cele sufleteşti, care sunt atât de variate şi dureroase.

Acordând răbdării această virtute, va trebui să recunoaştem că ea stă la temelia tuturor bunelor relaţii personale, este de asemenea fundamentul *părtăşiei* despre care am scris în alt loc (infra 70).

Până în acest punct a fost vorba de răbdarea bunului credincios faţă de semenii săi sau faţă de evenimentele din jurul său. Nu m-am referit deci la răbdare ca atribut al lui Dumnezeu însuşi, aşa cum reiese, ca să luăm un exemplu, din următorul pasaj biblic: „Şi Domnul a trecut pe dinaintea lui şi a strigat: «Domnul Dumnezeu este un Dumnezeu plin de îndurare şi milostiv, încet la mânie, plin de bunătate şi credincioşie»"(Exodul 34:6). Sintagma *încet la mânie* este sinonimă cu *răbdare* şi mai apare şi în alte contexte şi împrejurări. Dar, în cele mai dese cazuri, atributul acesta este exprimat prin *răbdător, îndelung răbdător, îndelungă răbdare* etc.: „Să credeţi că îndelunga răbdare a Domnului nostru este mântuire" (2 Petru 3:15). Despre îndelunga răbdare a lui Dumnezeu găsim o amplă relatare în *Epistola întâi a lui Pavel către Timotei* (1:12-16). Pavel mulţumeşte Domnului pentru încrederea Sa, măcar – scrie acesta – „înainte eram un hulitor, un prigonitor şi batjcoritor, dar am căpătat îndurare".

Răbdarea divină este mai mult decât aşteptare, căci scopul suprem este cel al mântuirii, ca urmare a pocăinţei, a mărturisirii păcatelor.

Nu întâmplător *makrothumia* (răbdarea) ocupă un loc de seamă în rândul virtuţilor creştine. Între răbdarea divină şi răbdarea umană se găsesc deosebiri esenţiale: răbdarea lui Dumnezeu e „îndelungă", implică aşteptare, pe când cea umană se dovedeşte şubredă şi eşuează adesea în mânie distrugătoare. Pe de altă parte, răbdarea lui Dumnezeu este folosită de om chiar pentru propria-i distrugere. În acest sens este grăitoare metafora „vaselor de lut", „vase ale îndurării" (Romani, 9:20-23).

Aşadar, conceptul de răbdare trebuie privit din ambele părţi: cea a răbdării lui Dumnezeu faţă de oameni şi cea a oamenilor faţă de semenii lor şi faţă de evenimentele din jurul lor.

T, nr. 6, 9 ianuarie 2002, p. 6

„Împăcaţi-vă cu Dumnezeu!"

În *Epistola a doua către Corinteni* a Sfântului Apostol Pavel găsim concentrată în numai trei versete una dintre cele mai importante laturi a relaţiei dintre om şi Dumnezeu,

mereu vie, dar parcă mai pregnantă ca oricând în perioada premergătoare Sfintelor Paşti. Să dăm citire, mai întâi, acestor versete: „Şi toate lucrurile acestea sunt de la Dumnezeu, care ne-a împăcat cu El prin Iisus Hristos şi ne-a încredinţat slujba împăcării; că adică, Dumnezeu era în Hristos, împăcând lumea cu Sine, neţinându-le în socoteală păcatele lor, şi ne-a încredinţat nouă propovăduirea acestei împăcări. Noi, dar, suntem trimişi împuterniciţi ai lui Hristos, şi, ca şi cum Dumnezeu ar îndemna prin noi, vă rugăm fierbinte, în Numele lui Hristos: Împăcaţi-vă cu Dumnezeu!" (2 Corinteni 5:18-20).

După cum bine se observă, cuvântul de ordine este cel al împăcării între Dumnezeu şi om, pe care nu toţi creştinii îl înţeleg întru toată corectitudinea sa. În primul rând, se cuvine să reţinem că Iisus Hristos este Cel care intermediază împăcarea sau reconcilierea – ca să folosim un neologism – între Dumnezeu şi om.

Omul a fost creat de Dumnezeu, stabilindu-se, între Creator şi opera sa, legături de prietenie şi părtăşie, relaţii care au fost frânte prin neascultarea şi răzvrătirea omului, prin căderea acestuia în păcat. De aceea, Apostolul Pavel vede în lucrarea Mântuitorului refacerea legăturilor dintre Dumnezeu şi om.

Dar dacă vom citi cu atenţie cele trei versete citate la începutul acestor rânduri, vom vedea că Apostolul Pavel nu vorbeşte niciodată despre împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii, ci despre împăcarea oamenilor cu Dumnezeu („ne-a împăcat cu El prin Iisus Hristos"; „împăcând lumea cu Sine" şi îndemnul final „împăcaţi-vă cu Dumnezeu!").

Omul este cel care are nevoie de împăcarea cu Dumnezeu, împăcare pe care o dobândeşte prin împărtăşanie, prin mărturisirea păcatelor. Păcatul se preschimbă în *pocăinţă*, cuvânt explicat astfel de DLR: „Mustrare de conştiinţă, căinţă pentru păcatele săvârşite şi îndreptarea prin post şi rugăciune". Marele cărturar Antim Ivireanul, autorul *Didahiilor*, scria: „Nu iaste alt lucru ca să poată lua mai în pripă iertăciune decât pocăinţa" (DLR, s.v. *pocăinţă*). Iar iertarea păcatelor este semnul împăcării, nu în sensul împăciuirii (împăcării, concilierii) unui Dumnezeu stăpânit de ură, care şi-a abandonat creaţia sa cea mai de seamă: omul.

Când Apostolul Pavel zice „(Dumnezeu) ne-a încredinţat nouă propovăduirea acestei împăcări" sau „ne-a încredinţat slujba împăcării" (vezi mai sus), trebuie să înţelegem că misiunea de reconciliere a omului cu Dumnezeu îi revine Bisericii şi slujitorilor ei. Iar sarcina acestora nu este aceea de a ameninţa pe cel păcătos cu mânia lui Dumnezeu – ci trebuie să aibă în vedere refacerea unei relaţii pierdute. De aceea anatemizările, excomunicările din sânul Bisericii au fost încălcări ale misiunii celor încredinţaţi cu reconcilierea dintre om şi Dumnezeu. Blestemul şi ocara nu au ce căuta în arsenalul Bisericii. Afurisenia şi blestemul sunt opuse binecuvântării. Cuvântul *a blestema* provine din latina populară, dintr-un **blastimare*, născut din *blasphemare* + *aestimare*, aşa încât *a blestema* este înrudit cu *blasfemia*, care nu înseamnă altceva decât „defăimarea celor sfinte".

T, nr. 101, 30 aprilie 2002, p. 2

Iisus Cristos – Mântuitorul

Cei mai mulţi dintre credincioşi identifică în „epitetul” (cf. DLR) *Mântuitorul* pe Iisus Cristos, fiul lui Dumnezeu, fără însă a-şi pune întrebarea ce semnificaţie are acest cuvânt atât de des pomenit în ritualul creştin sau în rugăciunile care îl invocă pe Iisus.

Din punct de vedere lingvistic, *a mântui* (verbul) are numeroase sensuri şi nu mă voi opri asupra tuturor acestora, ci doar asupra celor care sunt legate de credinţa creştină. Şi din scrierile diaconului Coresi, şi din *Biblia de la 1688*, sensul principal al lui *a mântui* sau, reflexiv, *a se mântui*, este acela de „a (se) salva”, „a (se) elibera”; prin transfer de sens, *a mântui* a devenit în limbaj bisericesc sinonim cu „a ierta”, „a obţine iertarea pentru păcatele săvârşite”; „a (se) vindeca (de o boală)”; cf. „De boale a se mântui cerea de la Hristos” (Coresi). Dată fiind vechimea cuvântului (cf. magh. *ment*, din care şi aici a provenit *mento* „mântuitor”), acesta are o familie bogată şi o pletoră semantică, unele sensuri fiind rezultatul degradării semantice, erodării în timp, cum ar fi sintagma *de mântuială* „superficial”.

Termenul originar grecesc pentru *mântuire* este atât în *Vechiul Testament*, cât şi în *Noul Testament*, *soteria,* păstrat în denumirea doctrinei creştine *soteorologie* potrivit căreia este posibilă mântuirea oamenilor prin sacrificiul lui Iisus Cristos. În *Septuaginta*, versiunea greacă a scripturilor *Vechiului Testament*, din care s-au hrănit creştinii înainte de a fi fost scris *Noul Testament*, *soteria* înseamnă „siguranţă generală”, „ajutor, „scăpare” etc. Astfel citim în *Exodul* (14:13): „Moise a răspuns poporului: «Nu vă temeţi de nimic, staţi pe loc şi veţi vedea izbăvirea, pe care v-o va da Domnul în ziua aceasta»”. Aici, *soteria* nu este tradus prin *mântuire*, ci prin *izbăvire*, cuvânt perfect sinonim cu *mântuire*, de origine slavă însă.

Odată cu naşterea lui Iisus Cristos, cuvântul capătă conotaţii noi. El devine, mai întâi, „scop al lui Dumnezeu” sau „scop al lui Iisus Cristos”. Iisus Cristos este socotit „deschizătorul de drum pentru mântuirea oamenilor”. Fiind vorba de Iisus Cristos, NT scrie: „Şi după ce a fost făcut desăvârşit, S-a făcut pentru toţi cei ce-L ascultă, urzitorul unei mântuiri vecinice” (Evrei, 5:9).

Apostolul Pavel îşi face „o profesiune de credinţă” din a mântui oamenii, pe unii dintre iudei (1 Corinteni 9:22): „Am fost slab cu cei slabi, ca să câştig pe cei slabi. M-am făcut tuturor totul, ca, oricum, să mântuiesc pe unii dintre ei”. Cuvântul Domnului este tot una cu „cuvântul mântuirii”, iar mesajul creştin este „calea mântuirii”, de aceea Iisus Cristos este *Mântuitorul*.

Mântuirea înseamnă mai întâi *pocăinţă*, adică „mustrare de conştiinţă, căinţă pentru păcatele săvârşite şi îndreptare prin post şi rugăciune” (DLR), pocăinţă care nu este posibilă decât însoţită de credinţă, iar credinţa implică speranţă. În *Epistola Apostolului Pavel către Romani*, intitulată „Creştinul trăieşte în aşteptarea mântuirii”, se spune: „căci în nădejdea aceasta am fost mântuiţi” (8:24).

În acelaşi timp, mântuirea implică iubirea adevărului, voinţa de a cunoaşte şi a accepta adevărul, căci nimeni nu este mai orb decât cel care nu vrea să vadă.

Mântuirea înseamnă uneori şi frică: „Căutaţi să mântuiţi pe unii … de alţii iarăşi fie-vă milă cu frică…” (Iuda, 23), dar pocăinţa şi frica nu ţintesc să-l aducă pe om la pierderea nădejdii.

Revenind la cele spuse mai la începutul acestor rânduri, să ne amintim că mântuirea este „scăparea de păcat”, iar Iisus a fost chemat *Iisus* pentru că El urma să-şi scape poporul Său de păcatele sale (Matei 1:21).

Mântuirea aparţine *escatologiei* (totalitatea concepţiilor religioase referitoare la soarta finală a lumii şi a omului), doctrină legată de „a doua venire a lui Cristos”, când va fi întronat Împărat al lumii întregi, despre care NT aminteşte insistent (Romani 13:11; 1 Corinteni 5:5; Evrei 9:28 etc.).

T, nr. 261, 14 noiembrie 2001, p. 2

Cuvântul Domnului

Cercetând *Noul Testament*, m-au surprins cele spuse de Apostolul Pavel, în *Epistola* sa *către Efeseni*: „Luaţi şi coiful mântuirii şi sabia Duhului care este Cuvântul lui Dumnezeu” (6:17). Cele două atribute (*coif al mântuirii* şi *sabie a Duhului*) mi s-au asociat în minte cu frecvenţa referirilor care se fac la *cuvânt*, în general, în paremiologia românească. Nu trebuie să amestecăm, se înţelege, accepţiunile în care apare Cuvântul în Sfânta Scriptură, cu înţelesurile şi subânţelesurile cuvântului, însuşire ce îl defineşte şi-l deosebeşte pe om între celelalte creaţii ale Domnului.

O primă remarcă privitoare la Cuvântul Domnului este aceea că toţi evangheliştii identifică *logosul* (= cuvântul) cu „mesajul creştin”: „şi s-au adunat aşa de mulţi că nu mai putea să-i încapă locul dinaintea uşii. El le vestea *Cuvântul*” (s. V.I.) (Marcu 2:12); „Când aude Cuvântul privitor la împărăţie, şi nu-l înţelege, vine Cel rău şi răpeşte ce a fost semănat în inima lui”. (Matei 13:19) Apostolul Pavel şi prietenii săi „După ce au propovăduit Evanghelia în cetatea aceasta (Derbe, n. V.I.) şi au făcut mulţi ucenici, s-au întors la Listra, la Iconia şi Antiohia, întărind sufletele ucenicilor…” (Fp.Áp. 14:21-22). Au colindat prin Pisidia şi Pamfilia, „au vestit cuvântul la Perga, şi s-au pogorât la Antalia. De acolo au mers la Antiohia, de unde fuseseră încredinţaţi în grija harului lui Dumnezeu, pentru lucrarea pe care o săvârşiseră (Fp. Ap. 14:24-26).

După cum se vede din cele relatate mai sus, *Logosul* (Cuvântul) este un mesaj oral, propovăduit, transmis din om în om, nu unul scris.

Ar fi o interpretare simplistă dacă ne-am rezuma să descifrăm în Cuvântul Domnului un simplu mesaj. Adresându-se Iudeilor, Mântuitorul îi previne pe aceştia că nesocotirea mesajului, a Cuvântului duce la osândirea celor care nu-l păzesc.

În acţiunea misionară a sfinţilor apostoli Petru şi Ioan în faţa Sinedriului se arată ce impact uriaş aveau mesajele acestora: „însă mulţi din cei ce auziseră cuvântarea au crezut şi numărul bărbaţilor credincioşi s-au ridicat la aproape cinci mii” (Fp. Ap. 4:4).

Vorbind în termeni moderni despre mesaj, teoretizând, NT cuprinde tocmai ceea ce constituie condiţia *sine qua non* a eficienţei, respectiv a atingerii scopului pe care

şi-l propune mesagerul. Credinţa fermă, nestrămutată a celui care transmite mesajul, în conţinutul acestuia, disponibilitatea celor care receptează mesajul transmis, impune, dar este şi garanţia că acesta va fi ascultat şi înţeles. „Iudeii aceştia aveau o inimă mai aleasă decât cei din Tesalonic. Au primit Cuvântul cu toată râvna şi cercetau Scripturile în fiecare zi, ca să vadă dacă ce li se spunea, este aşa" (Fp. Ap. 17:11).

Cuvântul odată primit şi asumat trebuie păstrat, ceea ce iarăşi în termeni moderni putem să-l punem sub semnul consecvenţei, statorniciei. Acest lucru se vede din pilda sămănătorului: „Cei închipuiţi (reprezentaţi) în sămânţa căzută pe stâncă, sunt cei care, când aud cuvântul, îl primesc cu bucurie, dar n-au rădăcină, ci cred până la o vreme, iar, când vine ispita, cad". (Fp.Ap. 8:13).

În şirul expresiilor limbii române întâlnim zicala „Fapte, nu vorbe". Acelaşi adevăr se desprinde din *Epistola sobornicească a lui Iacov*: „Fiţi împlinitori ai Cuvântului nu numai ascultători, înşelându-vă singuri" (Iacov 1-22); „… cine îşi va adânci privirile în legea desăvârşită, care este legea slobozeniei, şi va stărui în ea, nu ca un ascultător uituc ci ca un împlinitor cu fapta, va fi fericit în lucrarea sa" (Iacov 1:25).

Aşadar prin *Cuvânt* se înţelege mesajul transmis de către Mântuitor, că acesta trebuie înţeles, păstrat consecvent, ceea ce se propovăduieşte trebuind transpus în faptă.

În vremurile de început, dar nu numai atunci, propovăduirea Cuvântului Domnului a atras după sine suferinţă şi persecuţii, sacrificii: „Şi voi înşivă aţi călcat pe urmele mele şi urmele Domnului, întrucât aţi primit Cuvântul în multe necazuri şi cu bucuria care vine de la Duhul Sfânt" (1 Tesaloniceni 1:6).

De asemenea, de-a lungul vremii, falşi propovăduitori ai învăţăturii creştine au interpretat cu voie (sau din neştiinţă) greşit Cuvântul Domnului, au confundat mesajul divin cu propriile lor interese, au denaturat adevărurile transmise prin Sfânta Evanghelie, aşa cum reiese şi din *A doua Epistolă a Apostolului Pavel către Corinteni*: „Căci noi nu stricăm Cuvântul lui Dumnezeu, cum fac cei mai mulţi, ci vorbim cu inimă curată, din partea lui Dumnezeu, înaintea lui Dumnezeu în Hristos" (2:17) sau „Ca unii, care au lepădat meşteşugirile ruşinoase şi ascunse, nu umblăm cu vicleşug şi stricăm Cuvântul Domnului. Ci, prin arătarea adevărului, ne facem vrednici să fim primiţi în orice cuget omenesc, înaintea lui Dumnezeu" (2 Corinteni 4:2).

În Epistolele Sfinţilor Apostoli se insistă mult asupra faptului că mesajul creştin este expresie a adevărului. Cu toată relativitatea sa, în accepţiunile filosofice, adevărul mesajului creştin este rezultatul unei continue căutări de-a lungul întregii vieţi: „Şi voi, după ce aţi auzit adevărul (Evanghelia mântuirii voastre), aţi crezut în El şi aţi fost pecetluiţi cu Duhul Sfânt, care fusese făgăduit" (Efeseni 1:13).

Adeseori, în *Sfânta Scriptură*, este pomenit cuvântul *mântuire*, care poate fi explicat semantic cu neologismul *salvare*. Apostolul Ioan se adresa celor care au venit să-l asculte cu următoarele cuvinte: „Fraţilor, fii ai neamului lui Avraam şi cei ce vă temeţi de Dumnezeu, vouă v-a trimis Cuvântul acestei mântuiri" (Faptele 13:26). Mântuirea constă în salvarea acestuia de legăturile care-i duc la pieire, îl izbăveşte de ispită, îl scoate pe om din starea de nepăsare, de moarte spirituală, care îl poate învălui.

La începutul acestor reflecţii, am amintit cititorului că sintagma *Cuvântul lui Dumnezeu* sau *Cuvântul Domnului* este traducerea grecescului *Logos*, dar în această limbă *logos* are şi accepţiunea semantică de *raţiune*, însă ambele semnificaţii se întrepătrund, întrepătrunderea lor stând la temelia adevărului exprimat prin Cuvântul Domnului. Şi iarăşi sunt obligat să reamintesc ceea ce am mai spus: Cuvântul Domnului nu înseamnă doar afirmarea unor lucruri, ci înfăptuirea acestora.

Tocmai în legătură cu cele pomenite mai sus, corelarea Cuvântului cu Raţiunea, în comentarea acestei legături între Cuvânt şi Raţiune, trebuie adus în discuţie şi un alt concept, cel care în limba greacă era exprimat prin *sophia* „înţelepciune", fapt pe larg tâlcuit mai cu seamă în *Vechiul Testament*, în *Cartea Proverbelor*, ceea ce poate face subiectul unui alt comentariu.

T, nr. 39, 19 februarie 2003, p. 6;
T, nr. 45, 26 februarie 2003, p. 6

Pricepere şi înţelepciune

Aţi observat – sunt sigur – că, discutând cutare sau cutare concept biblic (de regulă preluat din *Noul Testament*), recurg adesea la lingvistică, la folclor, la cutumele autohtone sau ale altor popoare. Altfel nici nu se poate. Să citeşti *Cartea Sfântă* fără să faci efortul de a pătrunde dincolo de cuvânt, deci fără a descifra sensurile cuvintelor, mai ales că acestea sunt în marea lor majoritate arhaizate, dispărute din uz, e un efort inutil, o pierdere de vreme. Am mai afirmat-o, şi repet, acesta e şi scopul sporadicelor mele intervenţii: să-i ajut pe unii să citească aparent „criptica" *Sfântă Scriptură* şi s-o înţeleagă.

Întâmplător am nimerit, de data aceasta în *Vechiul Testament*, peste referiri la, pe scurt spus, *inteligenţă* şi *înţelepciune*. Am căutat în dicţionare şi, în loc ca lucrurile să mi se clarifice, mai rău mi s-au încurcat. Singurul dicţionar care m-a lămurit este cel de psihologie, unde sub titlul *inteligenţă* discută, amplu acest concept legat de psihologie (Popescu-Neveanu 1978, 362 ş.u.), *înţelepciune* lipseşte… N-ar trebui să fiu contrariat, căci, de fapt, înţelepciunea nu ţine propriu-zis de psihicul uman. Dar să nu intrăm în amănunte inutile.

Am recurs – cum spuneam – la însemnările celor două părţi ale *Bibliei*. Cele mai multe se găsesc în VT. Există un pasaj biblic, cel despre cei patru tineri înţelepţi, cărora Dumnezeu le-a dat *pricepere* şi *ştiinţă*, *învăţătură* şi *înţelepciune*. Dar mai bine să citez integral versetul în cauză: „Dumnezeu a dat acestor patru tineri ştiinţă şi pricepere pentru tot felul de scrieri, şi înţelepciune…" (Daniel 1:17). Deşi, să recunoaştem, nici din acest pasaj lucrurile nu se desluşesc cu claritate. Oricum, ştiinţei şi priceperii i se adaugă, detaşându-se înţelepciunea.

În alt loc din VT se spune: „Numai să-ţi dea Domnul înţelepciune şi pricepere…" (Cronici 22:12), sau: „Dă-mi dar înţelepciune şi pricepere ca să ştiu cum să mă port în fruntea acestui popor…". Sunt cuvintele lui Solomon adresate lui Dumnezeu, iar

Preaputernicul, văzând că nu-i cere „nici bogăţii, nici slavă, nici moartea vrăjmaşilor săi”, i se adresează: „Înţelepciunea şi priceperea îţi sunt date…” (2 Cronici 1:10-12).

În felul acesta, cel puţin pentru mine, lucrurile devin mai clare: *priceperea* înseamnă inteligenţă, deşteptăciune, iscusinţă; ea este rezultatul unui proces de cunoaştere, expresia simbiozei dintre *faber* şi *sapiens*. Există o inteligenţă motrice, alta tehnică, precum şi una socială; se vorbeşte chiar despre o *inteligenţă artificială* (Popescu-Neveanu 1978, 369-370).

Să mă ierte cititorii pentru că plonjez din lucruri mult prea serioase în anecdotică. Un contemporan de-al marelui Nicolae Iorga spunea despre acesta că „are minte multă, dar nu-i toată bună”. Departe de mine gândul de a întina memoria celei mai complexe personalităţi româneşti a secolului trecut, dar cârcotaşul care va fi spus cele mai sus pomenite avea dreptate. N. Iorga s-a dovedit a nu fi totdeauna înţelept pe măsura prodigioasei sale inteligenţe.

De ce am făcut aceste digresiuni? Sfânta Scriptură ne dă răspuns la o mulţime de probleme cu care ne confruntăm în viaţă. Este suficient să reflectăm asupra multelor dovezi de înţelepciune pe care le-a dat Solomon. Înţelepciunea lui a rămas proverbială. Tradiţia îi atribuie lui *Proverbele* şi *Cântarea cântărilor*, dar şi exemple demne de urmat în viaţă. Citiţi doar *A doua carte a Cronicilor* (*Istoria lui Solomon*) pe care le menţionează VT (2 Cronicile, capitolele 1-9) şi veţi vedea măsura unor fapte rezultate din îmbinarea inteligenţei cu înţelepciunea.

T, nr. 177, 31 iulie 2002, p. 2

„Frica în (de) Dumnezeu”

Următoarele observaţii sunt prilejuite de un pasaj biblic şi o amintire îndepărtată, din perioada copilăriei. *Noul Testament* consemnează următoarele: „Biserica se bucura de pace în toată Iudea, Galilea şi Samaria, se întărea sufleteşte şi umbla în frica Domnului; şi cu ajutorul Duhului Sfânt se înmulţea” (Faptele, 9:31). Asupra amintirii voi reveni. Deocamdată, remarc sintagma „în frica Domnului”, pe care n-o găsesc într-un „Dicţionar de expresii şi locuţiuni”, semnat de un colectiv de cercetători clujeni. Absenţa este explicabilă şi mă scuteşte de comentarii, subliniind doar că lucrarea respectivă apărea în anul 1969 (DELR, 153-154).

DA dă echivalentul lui „frica în Dumnezeu” – „frica de Dumnezeu”. Dar, „a-ţi fi frică de Dumnezeu”, creştin fiind, căci „liber cugetătorul” n-are cum să se teamă de Dumnezeu, te pune pe gânduri. Credinţa nestrămutată în Dumnezeu este incompatibilă cu *frica*, deoarece cuvântul se asociază semantic cu *teama*, cu neliniştea sufletească în faţa unui rău şi – după cum adaugă DA – „tendinţa de a-l evita”.

Cuvântul grecesc originar, care a fost tradus în numeroasele versiuni ale *Bibliei* în limba română şi în alte limbi, e *phobos*, cunoscut tuturor din diverse cuvinte compuse cu ajutorul sufixoidului *fobie*: *claustrofobie, fotofobie, agorafobie* ş.a., asupra cărora nu

insist, căci nu acesta este scopul articolului de faţă. Frecvenţa lui *phobos* în *Biblie* e mare: ucenicii lui Iisus sunt cuprinşi de *phobos* (= frică) atunci când îl văd umblând pe apă, când Mântuitorul potoleşte furtuna (Marcu, 4:41), şi apoi în diverse alte ocazii, reacţiile oamenilor în faţa minunilor făptuite de Mântuitor (învierea fiului văduvei, vindecarea orbului etc.) sunt redate prin *phobos*. Acesta este doar unul din înţelesurile lui *phobos*. Treptat, sensul s-a modificat, încât în evangheliile sinoptice sau în *Faptele Apostolilor* nu mai este folosit într-un sens rău. *Phobos* (= frică) exprimă simţămintele unui om când acesta este confruntat cu puterea divină în acţiune. „El descrie întotdeauna sentimentele unui om (…) când se găseşte faţă în faţă cu ceva din afara sau dincolo de mediul lui, diferit de el, ceva ce el nu poate să înţeleagă” (Barclay 1992, 214). Treptat această frică devine veneraţie, născută din uimire în faţa atotputerniciei Domnului, aşa cum trebuie înţeleasă sintagma „Biserica umblă în frica de Dumnezeu”. Nu spunem adesea, aflaţi în faţa ticăloşiei cuiva, a unei infamii, exclamând: „Nu ţi-i frică de Dumnezeu?!” E drept că de data aceasta *frică* implică şi ideea că Dumnezeu nu va lăsa nepedepsite fărădelegea, ticăloşia…

Frica de Dumnezeu stă şi la baza respectului reciproc, a respectului faţă de ceea ce nu-i al tău. Şi, în acest loc, redau amintirea din copilărie. Am cunoscut în vacanţele copilăriei, petrecute la un canton CFR înconjurat de sălaşe, un om cum puţini am întâlnit printre oameni, căruia i-am închinat un capitol aparte intitulat *Uica Marian şi Molotov* (Ioniţă 1999, 164-166). Acesta m-a apostrofat odată cu următoarele vorbe care mi s-au înfipt adânc în conştiinţă: „Mă, voi comuniştii (eram utemist, deci comunist) aţi scos pe Dumnezeu din sufletele oamenilor, dar ce-aţi pus în loc?”. Încă nu începuse zadarnica trudă de a crea „omul nou”, căci, poate, i-aş fi răspuns cu insolenţă cu cine ştie ce argumente lozincarde. Când Dumnezeu se află în cugetul fiecăruia, mereu prezent, mereu însoţindu-l spre deosebire de autoritate (miliţie, poliţie, jandarmerie etc.) care nu te văd şi nu te aud, *frica*, mai puţin în sensul de *teamă*, ci în cel de veneraţie sau, cu alte cuvinte mai palide, de *cinstire*, *adoraţie*, înlătură tentaţia răului, iar ispitele pălesc.

Nu există religie „care să nu conţină sentimentul de veneraţie pe care creatura îl simte în faţa Creatorului”; „…când veneraţia se transformă în frică, în sensul negativ al cuvântului, atunci religia devine ceva ofilit şi neadecvat, care şi-a pierdut gloria pentru că şi-a pierdut harul” (Barclay 1992, 218).

T, nr. 78, 4 aprilie 2001, p. 6

„Dacă dragoste nu e, nimic nu e”

Într-un articol anterior, am arătat că, potrivit învăţăturii creştine, un bun creştin se caracterizează, se individualizează prin existenţa în alcătuirea fiinţei sale a duhului (spiritului), componentă care nu trebuie confundată cu sufletul (supra 56).

În *Epistola către Galateni*, Apostolul Pavel pune faţă în faţă faptele firii pământeşti cu „roadele duhului”. După ce, în versetele 19-21 ale Cap. 5, înşiruie faptele pământeşti,

în versetele 22 şi 23 precizează: „Roada Duhului (…) este: dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credincioşia (5:22); apoi: blândeţea, înfrânarea poftelor…” (5:23).

Să ne oprim asupra celui dintâi termen, respectiv celei dintâi enumerate dintre roadele Duhului: *dragostea*. Raportându-ne la limba românească, în traducerile NT, noi nu am păstrat nici cuvântul grec, cel folosit în versiunile greceşti ale NT (*agape*), nici pe cel latin (*amor*), ci am preluat de la slavi pe *dragoste* şi *iubire*, cel de al doilea folosit predominant în *Biblia de la Iaşi* (1874), pe când în celelalte traduceri este întrebuinţat sinonimul său: *dragoste*. Explicaţia preferinţei termenilor slavi în defavoarea celui latin, precum şi a verbului *a iubi* pentru ceea ce latinii exprimau prin *amo,-are* este clară şi chiar simplă, dar nu voi insista aici.

Dragostea este socotită de Apostolul Pavel ca fiind cel mai important dintre roadele duhului (spiritului). Capitolul 3 din *Epistola I către Corinteni* este închinat aproape în întregime dragostei. Din economie de spaţiu mă voi mărgini, în cazul unora, să le rezum. Fără dragoste suntem „o aramă sunătoare”; chiar dacă am avea toată credinţa, aşa încât să mutăm şi munţii, fără dragoste nu suntem nimic; chiar dacă ne-am dărui toate bunurile şi am accepta sacrificiul suprem, acestea, fără dragoste, nu ne-ar folosi la nimic. Dragostea nu va pieri niciodată, proorocirile se vor sfârşi; limbile vor înceta; cunoştinţa va avea sfârşit” (1 Cor. 13:8). Nu este folosită până la demonetizare (de cele mai multe ori necitându-se autorul) sentinţa „Dacă dragoste nu e, nimic nu e”? Pe ea şi-a întemeiat şi Marin Preda romanul *Cel mai iubit dintre pământeni* şi, pentru că romanul se sfârşeşte cu vorbele citate mai sus, mulţi sunt tentaţi să i le atribuie, când de fapt ele aparţin Apostolului Pavel.

Din păcate, cuvântul românesc *dragoste* nu acoperă întru totul multiplele sensuri şi nuanţe, mai ales ale gr. *agape,* de aceea voi reveni asupra acestui aspect. Mai întâi, ţin să menţionez că limba greacă e mult mai bogată şi dispune de cuvinte diverse pentru a denumi ceea ce noi exprimăm prin *dragoste*. Aşa de pildă, pentru dragostea dintre sexe se foloseşte cuvântul *eros*. NT nu-l foloseşte, dar nu pentru că ar dispreţui sau ar incrimina dragostea trupească, ci pentru că, pe vremea când şi-au scris Apostolii *Faptele* şi *Epistolele*, cuvântul exprima senzualitatea şi numai atât. Un alt termen este utilizat frecvent în terminologia modernă. Este vorba de *philia*, pe care îl regăsim în *filologie*, *filosofie*, dar şi acesta este atins de perisabilitate, ca să folosim un termen modern, e schimbător. Limba greacă mai dispune de un cuvânt cvasisinonim cu *agape* (*dragoste*) şi anume de *storge*, dar acesta exprimă, limitat, dragostea dintre membrii familiei (Barclay 1992, 69-70).

Cheia înţelegerii conceptului de dragoste creştină o găsim în *Evanghelia după Matei* (5; 43-48), versete pe care iarăşi le rezum: este greşită ideea de a iubi pe aproapele tău şi a urî pe vrăjmaşul tău (43), de aceea Evanghelistul îi îndeamnă pe credincioşi: „Iubiţi pe vrăjmaşii voştri, binecuvântaţi pe cei ce vă blastămă, faceţi bine celor ce vă urăsc şi rugaţi-vă pentru cei ce vă asupresc şi vă prigonesc” (44). Dragostea creştină este chintesenţa întregii personalităţi uman-creştine. Ea este o emanaţie nu numai a inimii,

ci şi a minţii, este nu numai o stare afectivă, ci şi una volitivă (nu ţine numai de sentimente, ci şi de voinţa fiecăruia dintre noi). Tot Apostolul Pavel a remarcat legătura strânsă dintre *dragoste* şi *credinţă*.

T, nr. 42, 20 februarie 2002, p. 2

Povara păcatului

Adresându-se Iudeilor, Iisus Hristos le-a spus acestora că nu vor fi slobozi decât rămânând în cuvântul Său şi, în felul acesta, a continuat Mântuitorul, „veţi cunoaşte adevărul şi adevărul vă va face slobozi" (Ioan 8:31,32). Replica trufaşă a iudeilor a fost: „Noi suntem sămânţa lui Avraam şi n-am fost niciodată robii nimănui…" (Ioan 8:33). În numeroase versete ale NT se subliniază că omul este, prin firea sa, rob al păcatului, celui originar, iar acesta are un caracter universal, păcatul nefiind o simplă meteahnă care pune stăpânire pe unii, ocolindu-i pe alţii; păcatul nu este o răbufnire întâmplătoare, ci el este o stare universală a omului.

„Marea Pace" (supra 56) sugerează că nu există fiinţă omenească în afara păcatului, „pentru că, după cum păcatul a stăpânit dând moartea, tot aşa şi harul să stăpânească neprihănirea" (Romani 5:21).

Din momentul când ne naştem „păcatul ne ia captivi", el „locuieşte în om". Aceste două sintagme rezumă subcapitolul din NT, intitulat „Lupta firii pământeşti împotriva Duhului" (Romani 7:14-25; vezi şi 5:12-21).

S-ar putea crede că *Legea*, în semnificaţia ei largă, pune stavilă păcatului. Paradoxal, trebuie să recunoaştem că *Legea* defineşte păcatul, dar îl şi creează. Tentaţia furtului îşi are germenele în interdicţia de a fura. Nu se spune: „Ce-i oprit e râvnit?". „Este un fapt bizar şi fatal că prin simpla interzicere a unui lucru, legea îl face atrăgător, râvnit adică" (Barclay 1992, 173).

Păcatele noastre, cele cu fapta, cu graiul, cu ochii sau cu gândul, după cum se exprima Tudor Arghezi înşiruind natura şi înfăţişările păcatului, pot fi şterse, spălate, păcătosul poate fi mântuit. Această „eliberare de păcat", „scoaterea de sub povara păcatului" este des pomenită de Apostoli în Evangheliile lor sau în alte capitole ale NT. În *Apocalipsa lui Ioan* citim: „Numai El, Iisus Hristos cel care ne iubeşte, care ne-a spălat de păcatele noastre cu Sângele Său", ne poate izbăvi de păcat.

Ştergere, spălare, mântuire sunt reunite sub denumirea de *iertare* (în originarul grecesc: *aphiesthai*). În episodul „vindecării unui slăbănog", Iisus se adresează acestuia: „Îndrăzneşte fiule! Păcatele îţi sunt iertate" (Matei 9; 2). Referitor la acelaşi episod, la fel scrie şi Marcu: „Dar, ca să ştiţi că Fiul omului are putere pe pământ să ierte păcatele" (2:10). Însăşi venirea lui Hristos a însemnat „ştergerea păcatului originar": „…acum, la sfârşitul veacurilor, S-a arătat o singură dată ca să şteargă păcatul prin jertfa Sa" (Evrei 9:26).

Păcatul mai poate fi pus în relaţie cu *dorinţa*, mai bine-zis cu *pofta* sau *râvna*, porniri nestăpânite. Dorinţa, atunci când este înclinată spre pofte şi plăceri necuviincioase,

deşănţate, poate fi stăpânită prin raţiune, dar şi prin capacitatea de a îndura lipsurile, căci îndurarea şterge păcatul. Din punct de vedere etimologic, cuvântul grecesc vechi *exaleiphein*, tradus în diverse versiuni al NT prin *a şterge, a spăla*, este înrudit cu rom. *alifie*, provenit, evident, din neogreacă, şi, prin natura ei, alifia alină, tămăduieşte, potoleşte durerea pricinuită de o rană. Remuşcarea pe care o resimţim, ca urmare a unui păcat, este calea spre iertare, spre eliberarea de povara păcatului, iar Săptămâna Mare, cea a patimilor Mântuitorutui, este un bun prilej pentru mântuirea oricărui credincios.

T, nr. 90, 20 aprilie 2001, p. 2

„Bucuria să fie cu voi!”

Formula din titlu este una dintre cele mai adecvate, aş zice chiar mai fericite traduceri a termenului grecesc *chairein* provenit din tema *chara*, tradus în diverse chipuri de la o ediţie la alta a *Noului Testament*. Ca filolog nu pot decât să mă bucur că în cele mai multe cazuri pentru *chara* s-a folosit autohtonul *bucurie* iar pentru *chairein* – „Bucuria să fie cu voi!”. Ceilalţi termeni, cvasi echivalenţi (*plăcere*, *salutare*, *plecăciune* etc.) sunt net inferiori semantic faţă de *bucurie*. Apoi, mi se pare întru totul justificată calificarea a însuşi *Noului Testament*, potrivit căreia acesta „este o carte a bucuriei” (Barclay 1992, 82).

Este adevărat că *bucurie* include în conţinutul său şi ideea de *veselie* sau *plăcere*, în opoziţie cu *tristeţe* sau *mâhnire*. Cărţile religioase vechi au găsit în limba română echivalenţi diverşi. Aşa, de pildă, *Codicele voroneţian* scrie despre „bucuria… întru miluire”, cuvânt care înseamnă „milostivire, milă”. *Biblia de la 1688 (NT)* utilizează o altă formulă; „bucuria… întru amărăciune”. Varlaam, autorul vestitei *Cazanii* zice „Plânsul acestora se va întoarce întru bucurie” ş.a.m.d.

Pe cei nefamiliarizaţi cu unele subtilităţi ale limbii române acest repetat *întru* îi va deruta. Constantin Noica a fost obsedat de semnificaţiile abstracte ale lui *întru* (v. *Sentimentul românesc al fiinţei*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978). Despre *întru*, C. Noica spunea că nu îşi găseşte lesne echivalentul în marile limbi europene şi că doar engl. *into* se apropie de subtilităţile româneseului *întru*. Dar să nu mă îndepărtez de ceea ce mi-am propus să comentez în aceste rânduri…

Apostolul Pavel se adresează prietenilor săi Filipeni, repetitiv: cf. „Bucuraţi-vă în Domnul întotdeauna; iarăşi vă zic Bucuraţi-vă!” (3:1, 4 4). De asemenea, în *Epistola întâi către Tesaloniceni*: „Bucuraţi-vă întotdeauna!” (5:16).

Formula „Bucuraţi-vă!” sau „Bucuria să fie cu voi!” este folosită ca formulă introductivă, dar şi ca formulă finală: „Întăriţi cu putere, potrivit cu tăria slavei Lui, pentru orice răbdare şi îndelungă răbdare, bucurie” (Coloseni, 1:11).

Izvoarele bucuriei creştine sunt multiple. Bunul creştin găseşte prilej de bucurie în armonia care trebuie să domnească în cadrul oricărei comunităţi de credincioşi. Apoi, în relaţiile de armonie ce se stabilesc între învăţător, predicator, păstor şi enoriaşi, fără de

care Biserica este pusă în primejdie. O mare însemnătate o are predica adresată membrilor comunităţii bisericeşti, preocupare a tuturor apostolilor, dar mai cu seamă a Sfântului Apostol Ioan. Apostolul Pavel se adresează deopotrivă Corintenilor: „Nu doar că am avea stăpânire peste credinţa voastră; dar vrem să lucrăm şi noi împreună la bucuria voastră" (2 Cor., 1:24); dar şi Filipenilor: „Şi sunt încredinţat şi ştiu că voi rămânea şi voi trăi cu voi toţi, pentru înaintarea şi bucuria credinţei voastre" (1:25).

Nu poate fi concepută ca deplină bucuria limitată la o singură persoană, ci doar atunci când ea este raportată la întreaga comunitate creştină: „Când a ajuns el (Barnaba, n. V.I.) şi a văzut harul lui Dumnezeu, s-a bucurat şi i-a îndemnat pe toţi să rămână cu inima hotărâtă, alipiţi de Domnul" (Faptele, 11:23) Aşadar, răspândirea sfintei învăţături evanghelice este un prilej de bucurie colectivă, căci aceasta priveşte întreaga Biserică. Bucuria este cu atât mai mare şi mai deplină, cu cât învăţătura evanghelică se răspândeşte mai mult şi sunt tot mai mulţi cei care o împărtăşesc.

Aşadar, din cele puţine spuse până acum, noţiunea exprimată prin *bucurie* nu are un sens îngust, ci unul care domină viaţa creştină de zi cu zi.

T, nr. 3, 8 ianuarie 2003, p. 2

Plurivalenţe spirituale ale împărtăşaniei

Cuminecătura sau *Împărtăşania*, este a treia din cele şapte taine ale credinţei creştineşti, care constă în a primi, după spovedanie, din partea preotului, vinul şi pâinea ca simbol al sângelui şi trupului Mântuitorului, spre a se curăţi (griji) de păcate.

Începând cu prima traducere în limba română a *Bibliei* (cea editată în 1688 de Şerban Cantacuzino) şi până la ediţia tradusă de preoţii Gala Galaction şi Vasile Radu (Bucureşti, 1968), termenul grecesc *koinonia*, cel din versiunea originară, a fost tălmăcit în felurite chipuri: de la „împreunare cu" (1688) până la „comuniune" (1968) sau „legătură frăţească", cum apare într-o versiune recentă a *Noului Testament*, editată de Baptist International Missions (USA, f.a.), în pasajul de referinţă, pentru toate cele trei surse, *Faptele Apostolilor*, 2:42.

Aceasta paletă semantică atât de largă se datorează faptului că termenul grecesc amintit, împreună cu *koinonein* şi *koinonos* exprimă ideea, succint formulată, că omul (creştin) „face *parte* din categoria tuturor oamenilor; el ia *parte* la experienţa comună a bucuriei şi a durerii; el ia *parte* la lucrurile divine şi la gloria viitoare; şi toată viaţa lui el trebuie sa *împărtăşească* tot ceea ce posedă, pentru că el ştie că adevărata lui bogăţie constă în ceea ce dăruieşte" (Barclay 1992, 193-197). În capitolul intitulat „Părtăşia creştină", analizează valenţele multiple ale termenului originar, capitol din care voi rezuma şi sper să clarific legătura dintre cuvintete româneşti *parte, părtaş, a împărtăşi, împărtăşanie, cuminecare* etc.

În primul rând, în limba greacă *koinonia* înseamnă „societate, comunitate”. Mai târziu, cuvântul a fost folosit în opoziţie cu *pleonexia* „spirit avar” cu referire la „cel care caută propriul său folos”.

Trec în fugă peste unele sensuri colaterale, ca „tovărăşie de afacere”, „căsătorie”, pentru a mă opri asupra celor strict legate de taina Sfintei Împărtăşanii. Sensul cel mai important este cel care exprimă „legătura omului cu Dumnezeu”, folosit şi în scrierile precreştine, căci Epitect scrie că religia „tinde să aibă *koinonia* cu Zeus”.

Referindu-ne strict la viaţa creştină, *koinonia* înseamnă „împărtăşirea prieteniei” şi aici sunt nevoit să desluşesc sensurile cuvântului parte din care s-a născut *părtaş* şi, respectiv, *a împărtăşi, părtăşie* etc. După ce, în *Biblia* de la 1688, *koinonia* era tradus prin „împreună cu”, în versiunea următoare s-a recurs la „a împărtăşi, părtăşire”, calchiat după slavonul *pricestati* „participen esse”, iar mai târziu la neologismul *a cumenica, cumenicare*.

Revenind la patristică, *împărtăşanie* înseamnă „participarea la lucrarea lui Hristos”, cf. „În toate rugăciunile mele mă rog pentru voi toţi cu bucurie pentru *partea* pe care o luaţi la Evanghelie, din cea dintâi zi până acum” (NT, Filipeni, 1:4,5). În viaţa creştină există, de asemenea, o *koinonia* (comuniune) „în credinţă”, creştinul nefiind un ins izolat, căci el face parte dintr-o comunitate de credincioşi, cum deopotrivă există o comuniune „întru Spirit” şi, implicit, o *koinonia* „cu Christos”. *Părtăşia*, ca să folosesc un alt termen sinonim cu *împărtăşanie* cu Mântuitorul semnifică, evident, „a participa (a lua parte, a fi părtaş)” cu suferinţele Acestuia. Şi, în sfârşit, prin intermediul Spiritului şi al lui Iisus Christos, se stabileşte comuniunea între creştin şi Dumnezeu. În concluzie, *koinonia* (părtăşia) este acea legătură care îi uneşte pe creştini, unii de alţii, şi pe toţi de Christos şi Dumnezeu.

Într-o altă accepţiune semantică, importantă, verbul *a cumenica*, împreună cu prepoziţiile *în* sau *cu* înseamnă „iniţierea în tainele unei credinţe”, „apartenenţa unei biserici” sau „împreunarea cu Sfânta Biserică”, cum zice Dosoftei: „Ceia ce nu-mpreună se cuminecă cu săbornica bisearică” (apud DA).

T, nr. 42, 21 februarie 2001, p. 2

Făţărnicia – păcat minor?

Oricât de ciudat li se va părea unor credincioşi, făţărnicia este socotită de *Noul Testament* printre cele mai condamnabile păcate. Dar nu numai de învăţătura creştină făţărnicia este detestată, ci şi de principalii autori moralişti, cărora li se adaugă creatorii de opere literare.

Şi paremiologia românească înfierează ipocrizia (făţărnicia) cu nu mai puţin de peste 20 de proverbe (Hinţescu 1985, indicele tematic).

Făţarnicul este cel care manifestă o falsă bunătate, actele sale de caritate fiind teatrale; acesta urmăreşte ca lumea să vadă şi să ştie când face acte de milostenie, când

se roagă, că posteşte etc. În *Evanghelia după Matei* putem citi: „Tu, dar, când faci milostenie, nu suna cu trâmbiţa înaintea ta, cum fac făţarnicii… ca să fie slăviţi de oameni" (6:2). Sau: „Când vă rugaţi, să nu fiţi ca făţarnicii… cărora le place să se roage ca să fie văzuţi de oameni" (6:5). Mulţi fac caz de faptul că ţin posturile, dar tot în *Evanghelia după Matei* citim: „Când postiţi să nu vă luaţi o înfăţişare posomorâtă, ca făţarnicii, care îşi sluţesc feţele, ca să se arate oamenilor că postesc" (6:16).

Făţărnicia îmbracă haine diverse. Una dintre ele este aceea că făţarnicul, folosindu-se de învăţătura creştină, de legile acesteia, încalcă legile lui Dumnezeu. În *Evanghelia după Marcu*, versetele 1-13 din cap. 7 se referă la „Farisei(i) şi datina bătrânilor". Înainte de a rezuma cuprinsul acestor versete, precizez că, deşi sensul originar al cuvântului *fariseu* era altul, cel actual este sinonim cu *făţarnic*, *ipocrit*. La evrei, *fariseii* erau membrii unei secte religioase care se deosebeau de *saduchei* prin faptul că erau mai conservatori, cu privire la vechile tradiţii. Ţineau foarte mult la partea formală a religiei, încât de multe ori neglijau fondul ei.

Iată rezumatul versetelor amintite mai sus. Fariseii şi câţiva cărturari au venit la Iisus. Văzându-i pe ucenicii lui Iisus că nu se spală pe mâini, practică păstrată cu străşnicie de farisei, l-au întrebat pe Iisus de ce nu respectă şi ei tradiţia (Marcu; 7:1-5). Iisus le-a răspuns: „Făţarnicilor, bine a proorocit Isaia despre voi […]: «norodul acesta Mă cinsteşte cu buzele, dar inima lui este departe de mine»" (7:6).

Făţarnici sunt şi cei care uneltesc împotriva cuiva folosindu-se de vorbe înşelătoare. Aşa s-a întâmplat când iudeii s-au înfăţişat înaintea lui Iisus încercând să-l ispitească, arătându-i un ban cu efigia lui Cezar (Marcu 12: 15; Matei 22:18).

Numeroase alte împrejurări se referă la modul de comportare a făţarnicilor. Adresându-li-se fariseilor, Iisus le grăieşte: „…voi sunteţi ca mormintele văruite, care pe dinafară se arată frumoase, iar pe dinlăuntru sunt pline de oasele morţilor…" (Matei 23:27). Este evident că spusele Mântuitorului au în vedere pe cei care ascund sub haina cuvioşeniei inimile lor împietrite, aservite tentaţiilor. Făţărnicia stă la baza dezbinărilor, aşa cum se poate vedea din *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Galateeni*: „Împreună cu el (e vorba despre Chifa, înainte de a fi numit Petru, oscilant la început; n. V.I.) au început să se prefacă şi ceilalţi iudei, aşa că până şi Barnaba a fost prins în laţul făţărniciei lor" (2:13).

Aparent fără însemnătate, păcatul ipocriziei este, de fapt, cel în care poţi cădea cu uşurinţă, antrenând după el alte încălcări ale legilor creştine.

T, nr. 153, 3 iulie 2002, p. 2

„Vanitas vanitatum…"

Dictonul latin în întregimea lui („Vanitas vanitatum et omnia vanitas") este de fapt începutul cărţii *Eclesiastului*, care în ebraică suna: „Haveil havulium hacoil haveil", în

traducere românească: „Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune”. Autorul acestei cugetări a rămas necunoscut, dar se pare că la origine se află unul din *Psalmii* lui David, în care citim: „Omul e asemenea deşertăciunii, zilele lui sunt ca o umbră care trece” (Ps. 144:4).

Multe din aspiraţiile umane ar muri în faşă, şi-ar frânge aripile dacă versetele primelor două capitole din cartea Eclesiastului ar fi luate *ad litteram*. Pe de altă parte, omul este înconjurat de tentaţii, ispite, care sunt într-adevăr amăgitoare, efemere şi netrebuincioase. Printre acestea imboldul lăudăroşeniei, al trufiei este, fără tăgadă, deşert.

Limba română cunoaşte o mulţime de cuvinte sinonime pentru *trufie*, fiecare dintre acestea nuanţând această trăsătură a firii omeneşti. Să reflectăm asupra a ceea ce spun aceste doar câteva din sinonimele cuvântului *trufie*: *aroganţă, fală, infatuare, înfumurare, îngâmfare, vanitate*. Nu am găsit în seria sinonimelor pe *lăudăroşenie,* deşi *făloşenie*, care este glosat, se aproprie semantic de *lăudăroşenie* (DSLR).

Apostolul Pavel îi enumeră printre cei stigmatizaţi, alături de cei stăpâniţi de lăcomie, de răutate, de pizmă, de înşelăciune, şi pe „obraznici, trufaşi şi lăudăroşi” (Rom. 1:30).

Lăudăroşenia a constituit temă de meditaţie şi pentru filosofii greci. Cu cele două cuvinte greceşti (*alazon* şi *alazoneia*), Plutarh îi numea pe vracii ambulanţi care îşi vindeau leacurile, lăudându-le virtuţile; Aristotel, în *Etica* sa, îi viza pe cei care „îşi asumau calităţile demne de laudă, pe care nu le posedă, sau pe care le posedă într-o măsură mai mică”. Despre *trufie* s-au pronunţat şi Platon, şi Xenofon şi Teofrast. Acesta din urmă are şi o schiţă celebră, numită *Alazoneia* (= *Lăudăroşenia*). Eroul acestei schiţe este un ins care „stă în piaţă şi vorbeşte străinilor despre vasele pe care le are el pe mare şi despre marile lui afaceri comerciale… El va povesti despre campaniile în care a luptat cu Alexandru cel Mare, şi va spune cum era în relaţii amicale cu el” (Barclay 1992, 267).

Veţi zice, nedumeriţi unii, ce legătură au toate aceste divagaţii. Îndepărtându-mă (aparent, vă asigur) de tema ce mi-am propus-o. Am să încerc să mă explic.

Socotesc, printre atâtea şi atâtea demersuri omeneşti deşarte, trufia sau lăudăroşenia, ziceţi-i cum îi veţi zice, ca fiind cel mai găunos şi mai înşelător lucru.

Cei care se împăunează cu necuvenite merite, bazate de cele mai multe ori pe neadevăruri sau pe jumătăţi de adevăr, mai dăunătoare uneori decât minciuna, cad în păcatul trufiei deşarte, dar nimeni nu-şi face iluzia că neadevărul trâmbiţat ziua le provoacă insomnii noaptea. Declarat sau nu, conştient sau nu, ei perpetuează tagma sofiştilor. Asemenea inşi au ca ţintă profitul. Nu neapărat profitul material, ci mai degrabă cel moral, prestigiu cu care să-şi impresioneze semenii.

Întorcându-mă la titlul dat acestor observaţii, este inutil să mai precizez că vanitoşii îngroaşă rândurile celor care îşi pierd vremea şi energia în acţiuni deşarte, efemere şi nimănui folositoare.

T, nr. 54, 6 martie 2002, p. 2

„Fericiţi cei săraci…”

Citez întocmai versetul 3, capitolul 5 (Predica de pe munte) din *Evanghelia lui Matei*: „Ferice de cei săraci în duh, căci a lor este împărăţia cerurilor”. Pe mulţi acest verset i-a contrariat, mai ales că în şirul expresiilor limbii române, locuţiunea *sărac cu duhul* nu înseamnă altceva decât „lipsit de inteligenţă, fără spirit; prost, nătâng, naiv” (DELR, 135).

Se uită că de-a lungul vremii cuvintele îşi schimbă sensul, unele înnobilându-se semantic, altele, din contră, degradându-se. Chiar cuvântul *prost*, pe vremea lui Ştefan cel Mare însemna „om simplu, reprezentant al păturii de jos”. Când Ştefan Vodă poruncea să fie strânsă prostimea, se referea la oamenii satelor, cei care alcătuiau grosul oştirii. În unele limbi slave, căci cuvântul este slav, şi azi are înţelesul de „simplu”.

Am făcut acest ocol, dar revin la versetul biblic. Exegeţii *Sfintei Scripturi* au interpretat acest pasaj prin „om simplu, neprihănit”. Şi *sărac*, cuvânt tot de origine slavă, a suferit modificări semantice până a ajuns să însemne „om lipsit de avere sau de bunuri materiale necesare vieţii”. Explicarea sintagmei *sărac cu duhul* prin *neprihănit* nu rezolvă prea mult lucrurile pentru cei mai mulţi cititori, căci cuvântul *prihană* şi antonimul lui *neprihană* aparţin cuvintelor vechi, puţin folosite azi. Dicţionarele explică pe *prihănit* prin „pângărit, spurcat”: „Era un popor călcător de lege şi statornic numai la înşelăciune şi la lucrurile cele prihănite” (Asachi, apud DLR). Este de la sine înţeles că *neprihănit* se opune lui *prihănit* şi înseamnă „fără păcat, fără vină, pur, curat, imaculat”. Metafora „zăpezilor neprihănite” o întâlnim la mari scriitori ca Rebreanu, Sadoveanu şi Zaharia Stancu, dar ea poate fi inversată, termenul de comparaţie „zăpadă (imaculată)” fiind pus faţă în faţă cu imaginea bunului creştin neprihănit.

Ieşind din sfera religiozităţii, se vehiculează adesea ca principiu moral sintagma „sărac şi curat” în opoziţie cu tenebroasele dedesubturi ale unor averi acumulate pe căi ilicite.

Două cuvinte ebraice, *ebion* şi *ani*, au avut o evoluţie foarte interesantă, şi cu greu au fost redate în versiunile greacă, latină etc. păstrându-se semnificaţiile lor adânci. Ele semnifică „sărac” pur şi simplu, cu sensul de „a nu poseda bunurile acestei lumi”; apoi a căpătat înţelesul de „oprimat, asuprit”, iar de la aceste două sensuri s-a trecut la un altul, cel al omului „lipsit de putere şi prestigiu”. Calea de îndreptare a acestei stări de lucruri a fost găsită de materialismul ateu în răzvrătire (vezi versurile de la început ale *Internaţionalei*), în răsturnarea lucrurilor prin acţiuni anarhice, cale cu totul diferită de cea indicată de învăţătura creştină. De aceea a şi fost religia etichetată ca „opium pentru masele sărace materialiceşte”.

În concepţia creştină, cel lipsit de mijloace se îndreaptă spre Dumnezeu, idee pe care o regăsim mai ales în *Psalmi* (10:2; 12:5, 14:6 ş.a.).

Mă simt obligat să îndrept titlul articolului de faţă. L-am scris aşa cum se vede (*Fericiţi cei săraci*…), pentru că, îndeobşte, s-a încetăţenit astfel, dar „ferice…”, cum

se găseşte versetul în traduceri, are o altă semnificaţie şi anume aceea de „Binecuvântat fie acela…".

Pe de altă parte, chiar sărăcia, în sensul lipsurilor materiale, e diferită de sărăcia abjectă, de mizeria materială însoţită de cea morală. Fiecare dintre noi am avut măcar o dată ocazia să vedem case modeste, ba, mai mult, chiar sărace, dar curate în simplitatea lor, ceea ce oglindeşte puritatea spirituală a celor care o locuiesc. Se spune, pe bună dreptate, că „Sărăcia nu este un viciu", proverb pe care îl găsim la toate popoarele (germanii zic: *Armut ist kein Verbrechen*, „Sărăcia nu e un delict", iar ruşii că *Sărăcia nu e un păcat*, titlul unei piese a lui A. N. Ostrovski).

T, nr. 90, 17 aprilie 2002, p. 2

„Zidul despărţitor al urii"

În *Epistola Apostolului Pavel către Efeseni*, citim: „Căci El este pacea noastră, care din doi a făcut unul şi a surpat zidul de la mijloc care-i despărţea" (2:14). În alte traduceri, „zidul de la mijloc care-i despărţea" este tradus prin „zidul despărţitor al urii", în altele printr-un singur cuvânt: *vrajbă*. Sintagma metaforică a „zidului despărţitor" este grăitoare, dar şi cuvântul *vrajbă* precum şi sinonimul său *vrăjmăşie* redau sensul termenului grecesc *echthra*, care în lumea antică se referea mai ales la relaţiile ostile dintre etnii: pe de o parte grecii, iar pe de cealaltă tot ce era străin, considerat barbar. Acelaşi lucru se petrecea între iudei şi alte neamuri, acestea fiind socotite de către iudei elemente etnice necurate. Peste secole, dispreţul şi ura s-au întors împotriva lor, în secolul trecut mai cu seamă, luând forme paroxistice, culminând cu acţiunile de prigoană instituţionalizată.

Chiar şi după atâtea secole, după mai bine de două milenii, vrajba de natură etnică sau religioasă s-a acutizat, a îmbrăcat aspecte extremiste, fundamentaliste.

Societatea românească şi, în general, ţările care au suferit influenţa ideologiei comuniste, totalitariste, au cunoscut şi o altfel de vrăjmăşie, cea de ură declarată şi instituţionalizată, cu aspecte conflictuale, cum a fost binecunoscuta „luptă de clasă", care întreţinea dezbinarea dintre membrii societăţii, mereu învrăjbiţi şi uşor de stăpânit, de uniformizat, de omogenizat într-o unică masă informă şi sordidă.

Dar vrajba ia înfăţişări particulare şi fără a fi dirijată de un program ideologic, de o doctrină. Ea se naşte din invidie. Nu spune un proverb românesc că „De pizmă şi vrăjmăşie atârnă şi zavistia"? Însuşi cuvântul *pizmă* este definit de dicţionare: „duşmănie, vrajbă, ură; răutate; (popular) invidie, gelozie" (DLR); cf. „Să spargem toate vrajbele ce sunt întru noi şi pizmele cealea realele" (Coresi). Cei stăpâniţi de invidie sunt numiţi *pizmaşi*, *pizmari* sau *pizmătareţi* şi cu alte cuvinte derivate din *pizmă*.

Zavistie este, de fapt, sinonim cu *pizmă* sau cu *vrăjmăşie*, dar ea este rezultatul urii, vrajbei acumulate. A. Russo scrie undeva: „Domnii şi boierii neamului ziseră între

dânşii… să ridicăm stăvili, să semănăm zavistia şi ura… ca astfel să întindem domnirea şi puterea noastră” (*Opere alese*, Bucureşti, 1950, p. 30). Este ilustrarea principiului machiavelic *Divide et impera* („Dezbină şi stăpâneşte”), preluat de acesta dintr-un cod roman, ca principiu de a guverna. Şi cum poţi pune stăpânire mai uşor şi mai bine pe oameni decât dezbinându-i? Şi cum îi poţi dezbina decât învrăjbindu-i, semănând zavistia şi ura în sufletele lor?

Vremurile pe care le trăim stau sub semnul vrajbei, de aceea se aud uneori voci care invocă, drept leac de îndreptare, consensul, buna înţelegere, măcar atunci când se ivesc scopuri majore care privesc întreaga societate.

Coborând la nivelul comunităţilor umane mici, nu trebuie minimalizată vrajba, duşmănia dintre om şi om, care macină sufletele şi nu duc la niciun rezultat. Remediul se găseşte în aplicarea principiului dragostei creştine.

Acolo unde există dragoste, nu încap vrajba şi ura. De aici menirea bisericii, chemată să semene în inimile oamenilor sămânţa iubirii, a bunei înţelegeri, să îmblânzească spiritele incitate, să aplaneze conflictele înainte ca ele să se dezlănţuie şi să capete aspecte greu de stăpânit.

T, nr. 123, 29 mai 2002, p. 2

„Pace vouă!”

Oricărui bun creştin care frecventează Biserica îi este cunoscută formula liturgică pe care preotul o adresează credincioşilor: „Pace vouă!”. Ea rezumă cuvântul de introducere al mai tuturor *Epistolelor*, dar mai cu seamă ale celor care aparţin Apostolului Pavel: „Har şi pace de la Dumnezeu, Tatăl vostru şi de la Domnul Iisus Hristos” (Romani 1:7). Aceeaşi formulă o întâlnim şi în *Epistola către Corinteni* (1 Cor. 1:5; 2 Cor. 1:2) sau „Harul şi pacea să vă fie înmulţite” (1 Petru 1:2; 2 Petru 1:2) etc.

Cuvântul *pace* pe care îl întâlnim în traducerile româneşti ale NT este echivalentul semantic al ebraicului *schalöm*, cu observaţia că polisemantismul rom. *pace* este foarte bogat, aici fiind vorba de „linişte sufletească”, „tihnă”. Sensul iese în evidenţă mai bine dacă îl asociem cu cel al lui *har* care în sintagma apostolică trebuie luat în accepţiunea semantică de „graţie”, cum este tradus de altfel de *Anon. Carans.* (cf. lat. *gratia*) sau cu un termen românesc, cum e acela de „îndurare”, „îngăduinţă”.

Despre *pace* în acest înţeles glăsuieşte şi psalmistul Isaia: „Lucrarea neprihănirii va fi pacea, roada neprihănirii” (32:17). O astfel de stare implică calmul, seninătatea, lipsa stărilor de anxietate, de nelinişte. Ceea ce asigură o atare siguranţă sunt relaţiile de prietenie între oameni, între etnii, popoare (v. întreprinderea lui Iosua când statorniceşte pacea cu oamenii din Gabaon; VT, Iosua, 9:15).

Liniştea sufletească nu este deplină dacă între om şi Dumnezeu nu se stabilesc relaţii durabile care să reziste tuturor încercărilor: „Pot să se mute munţii, să se clatine dealurile, dar dragostea Mea nu se va muta de la tine, şi legământul Meu de pace nu se

va clătina, zice Domnul care are milă de tine” (Isaia 54:10).

Pacea creştină îşi are rădăcinile în credinţa nestrămutată: „Dumnezeul nădejdii să vă umple de toată bucuria şi pacea, pe care o dă credinţa, pentru ca, prin puterea Duhului Sfânt, să fiţi tari în nădejde” (Romani 15:13). De aici se vede legătura indisolubilă dintre *credinţă* şi *nădejde*, cele două virtuţi creştineşti care asigură pacea, liniştea sufletească.

Şi cu alt priiej am adus în discuţie rolul uriaş (cuvântul nu este deloc exagerat) pe care îl are căminul, familia, unde trebuie să sălăşluiască pacea, înţelegerea, armonia, stări care asigură liniştea sufletească a fiecărui membru al familiei. Apostolul Pavel dezbate pe larg relaţia între soţi în *Epistola* sa *către Corinteni* (1 Cor., 7:12-16).

Epistola Sfântului Apostol Pavel către Efeseni, în unul din versete, expune foarte pe scurt ideea de ecumenism, de înţelegere şi împăcare a unor tendinţe potrivnice unele altora, căci, potrivit cu învăţătura creştină, unitatea Bisericii trebuie menţinută în spiritul păcii: „Şi căutaţi să păstraţi unirea duhului prin legătura păcii (Efes. 4:3). Capii Bisericii, de orice rang, sunt chemaţi uneori să ia decizii, dar acestea nu trebuie să se subordoneze intereselor, orgoliilor personale, ci – glăsuieşte Apostolul Pavel – „pacea lui Cristos să stăpânească inimile voastre” (Coloseni 3:15).

Iată doar câteva idei care se desprind din îndemnul liturgic adresat dreptcredincioşilor: „Pace vouă!”.

T, nr. 255, 30 octombrie 2002, p. 2

Darurile duhovniceşti

În versiunile de limbă greacă ale *Noului Testament*, cuvântul care desemnează darul sau harul cu care fiecare dintre oameni este înzestrat, se exprimă prin *charisma*. În ultimul deceniu, cuvântul a devenit familiar şi în limba română; el a fost preluat, foarte probabil, din franceză (cf. *charisme*, avându-şi, evident, etimologia în amintitul grecesc *charisma*) şi se foloseşte, în special, cu referire la o personalitate care se distinge în mod excepţional într-un anumit domeniu (cultural, politic etc.). Sensul curent încetăţenit în limba franceză, pe la jumătatea secolului trecut, era cel referitor la „un conducător (lider) politic care se bucura de un prestigiu extraordinar” (LEXIS, s.v.).

Vorbind despre însuşirile *carismatice* ale cuiva (căci s-a creat şi un adjectiv din *carismă*), acestea pot fi moştenite, în sensul că o fiinţă umană a fost înzestrată, din naştere, de Dumnezeu, iar altele sunt dobândite în procesul de formare a omului, proces ale cărui aspecte sunt complexe şi nu fac obiectul comentariului de faţă.

Prin urmare, *darul* reprezintă însuşirile naturale pe care le posedă un om. În *Epistola Apostolului Pavel către Corinteni*, acesta, referindu-se la taina căsătoriei, scrie: „Eu aş vrea ca toţi oamenii să fie ca mine; dar fiecare are de la Dumnezeu darul lui: unul într-un fel, altul într-altul” (1,7:7).

Mă simt dator cu o explicaţie în legătură cu determinantul din titlu: (dar) *duhovnicesc*. În primul rând, în diversele versiuni ale NT, gr. *charisma* este tradus prin *dar* sau *har*. Pe de altă parte, dicţionarele curente (DEX, bunăoară) explică adjectivul *duhovnicesc* „privitor la duhovnic”, iar pe *duhovnic* „preot care spovedeşte pe credincioşi, confesor”. De aici s-ar putea deduce că doar slujitorii de facto ai Bisericii sunt înzestraţi cu daruri sau haruri duhovniceşti. În realitate, adj. *duhovnicesc* are o accepţiune mai largă, fiind un derivat al cuvântului *duh* (cf. rus. *duhovnîi* „spiritual”). În sprijinul acestei accepţiuni semantice vine însuşi cuvântul *har* care înseamnă „dar, ajutor spiritual, graţie divină acordată omului” şi în al doilea rând „putere sacramentală a preoţilor de a oficia actele de cult”. În treacăt fie spus, slv. *hari* de la care provine cuvântul românesc *har* este înrudit cu gr. *charisma*.

În NT găsim două ample „liste” ale darurilor cu care oamenii au fost înzestraţi. În primul rând, sunt însuşirile pe care omul trebuie să le folosească în serviciul Bisericii (*Predarea în slujba lui Dumnezeu*): profeţia, slujirea, învăţătura, îmbărbătarea, dărnicia, conducerea, milostivirea (Rom., 12; 6-8). În al doilea rând, sunt înşiruite darurile duhovniceşti propriu-zise: „de pildă, unuia îi este dat, prin Duh, să vorbească despre înţelepciune; altuia să vorbească despre cunoştinţă, datorită aceluiaşi Duh; altuia credinţa, prin acelaşi Duh, altuia darul tămăduirilor… altuia puterea să facă minuni, altuia proorocirea; altuia deosebirea duhurilor; altuia felurite limbi; şi altuia tălmăcirea limbilor”. „Toate aceste lucruri le face unul şi acelaşi Duh, care dă fiecăruia în parte, cum voieşte” (1 Cor., 12: 8-11).

Darul sau *harul* cu care omul este înzestrat nu este răsplata unor merite proprii; harul are caracter divin şi nu poate fi niciodată obţinut prin simplu efort propriu.

În cap. 6, versetele 15-23 sunt rezumate prin „Harul nu îndreptăţeşte păcatul”: „Fiindcă plata păcatului este moartea; dar darul fără plată al lui Dumnezeu este viaţa vecinică în Iisus Hristos, Domnul nostru” (Rom., 6:23). Deci, rezumând, „Darul lui Dumnezeu este viaţa veşnică”.

Unui bun creştin îi este bine cunoscută sintagma „Totul este de la Dumnezeu”. Viaţa omului este împodobită cu unul sau mai multe daruri divine, daruri spirituale, duhovniceşti, prin Duh transmise de către Divinitate.

Concluzionând, putem spune că virtuţile noastre, izbânzile, dar şi înfrângerile, neîmplinirile provin din aceeaşi sursă divină.

T, nr. 12, 16 ianuarie 2002, p. 6

Valori estetice şi etice ale Sfintei Scripturi

Ni se pare firesc ca estetica şi etica să-şi întrepătrundă valenţele, căci *frumosul*, categorie prin excelenţă estetică, fie că se referă la natură, fie la om sau la societate, e cuprins şi în conceptele etice, regăsindu-se în sistemul valorilor, normelor şi categoriilor morale. Le întâlnim pe toate acestea, cu prisosinţă, în *Sfânta Scriptură*, în VT. dar mai ales în NT. În toate cele patru Evanghelii, grecescul *kalos* e cunoscut nouă ca prefixoid

în cuvintele *caligrafie*, „scriere frumoasă”, *kalofilie* „iubire de frumos”. În greaca modernă, însă, are sensul de „bun”.

Cele spuse la începutul acestor note se confirmă prin faptul că gr. *kalos* este tradus în limba română cu „frumos”, dar şi cu „bun”, „cinstit”, „roditor”, „înzestrat cu har” etc. Aşa, de exemplu, în *Pilda sămănătorului* se spune: „O altă parte a căzut în pământ *bun* (s. V.I.) şi a dat roadă…” (Matei, 13:8), sau în *Proorocii mincinoşi*: „Tot aşa orice pom *bun* face roade bune” (Matei, 7:17); „Nu batjocoresc ei *frumosul* nume pe care-l purtaţi?” (Iacov, 2:7). Apostolul Pavel, în sfaturile pe care le dă romanilor, îi îndeamnă pe aceştia să urmărească lucrurile *cinstite*, *frumoase*, atrăgătoare, înaintea tuturor oamenilor (Romani, 12:17). Iar în *Epistola către Corinteni* le spune acestora: „Iar noi căutăm să lucrăm *cinstit* nu numai înaintea Domnului, ci şi înaintea oamenilor” (8:21).

Cel mai des este folosit cuvântul *kalos* cu diverse accepţiuni estetice şi morale în *Epistolele pastorale*, scrise într-o perioadă de grele încercări pentru propovăduirea cuvântului Domnului, căci Biserica se afla la începuturile sale, înconjurată de vrăjmăşia păgânilor, pândită de primejdii. De aceea, celor care se apropiau de Biserică, de învăţătura creştină, li se adresa cuvântul şi erau îndemnaţi folosindu-se drept argument farmecul, atracţia şi potenţialul de care dispunea credinţa în mesajul Domnului propovăduit de Apostoli.

Creştinului i se cerea să fie un *vrednic* slujitor ai Bisericii, un *bun* soldat, exemplul cel mai convingător fiind însuşi Apostolul Pavel: „Porunca pe care ţi-o dau, fiule Timotei, după proorocirile făcute mai înainte despre tine, este ca, prin ele să te lupţi *lupta cea bună* (1 Timotei, 1:18) sau „Luptă-te lupta cea bună a credinţei…” (1 Timotei 6:12).

Învăţătura creştină trebuie să fie *atrăgătoare*, nu să ameninţe pe oameni, să fie *lipsită de tristeţe*, de atmosfera sumbră, stăpânită de teamă.

Una din scenele cele mai impresionante şi întâmplările cele mai frumoase, nu întotdeauna bine înţelese de credincioşi, este aceea când o femeie din casa lui Simon, leprosul din Betania, îşi manifestă dragostea faţă de Hristos. Extravaganţa şi exuberanţa cu care şi-a manifestat dragostea faţă de Iisus este greşit interpretată de cei aflaţi de faţă, cărora Mântuitorul le adresează mustrarea: „De ce faceţi supărare femeii? Ea a făcut un lucru *frumos* faţă de Mine…” (Matei, 26:10). Cele de până aici spuse sunt doar o infimă parte din exemplele care s-ar putea da pentru a ilustra interferenţele preceptelor biblice, estetice, pe de o parte, morale, pe de alta.

T, nr. 63, 19 martie 2003, p. 2

Etern şi Absolut

Încep aceste câteva note pe marginea unui subiect atât de gingaş printr-o mărturisire intimă. Cui nu-i place să călătorească cu gândul, mai ales atunci când mijloacele materiale nu-i permit? Mi-e foarte uşor şi la îndemână să mă strămut, pe parcursul câtorva clipe

de reverie, pe meleagurile Nepalului sau în ţinuturile glaciale ale Antarcticii. Pot face chiar câţiva paşi pe Lună sau să dau târcoale planetei Marte. Însă când vreau să-mi sprijin gândul pe „marginea" Infinitului sau pe cea a Eternului, încerc senzaţia unei pure ameţeli fizice. Nu pot, de asemenea, să-mi conturez noţiunea Absolutului.

Titu Maiorescu zicea că „nici o limită eternă nu ne desparte de Absolut dar de etern ne va despărţi o limită". Nu este un facil joc de cuvinte, speculând între adjectivul *etern* şi adverbul *etern*. Înainte de a aborda aceste subiecte delicate – cum ziceam – am să-l mai pomenesc pe un hâtru savant (dacă-mi permiteţi alăturarea acestor două cuvinte), adică pe Henri Wald, de curând plecat în „lumea de dincolo", în care, scandalizând pe unii, nu credea. Dar să nu mă îndepărtez de subiect; întrebat de un discipol, somat chiar în termeni nu prea politicoşi, dacă Absolutul despre care le tot vorbea de un semestru poate fi cunoscut, savantul a răspuns scurt: „Poate!". „Când?" a întrebat studentul său. „Niciodată" a replicat H. Wald şi iată că acest „niciodată" ne apropie de subiectul discuţiei noastre de azi. Ce este Eternul? Un oricare dicţionar ne lămureşte simplu: „care există de totdeauna, care nu va înceta niciodată să existe; nepieritor, veşnic".

Filosoful Platon a raportat atributul eternităţii la noţiunea de timp, definindu-l prin absenţa începutului şi a sfârşitului, adăugând că eternul nu este supus nici schimbării, deci nici degradării.

În *Sfânta Scriptură* citim: „Dumnezeul păcii care, prin sângele legământului celui vecinic, a sculat din morţi pe Domnul nostru Iisus, marele Păstor al oilor" (Evrei, 13:20). În alte două locuri ale NT, cuvântul *veşnic* (= *etern*) este folosit în legătură cu „viaţa de dincolo", cu „lăcaşurile eterne": „Faceţi-vă prieteni cu ajutorul bogăţiilor nedrepte pentru ca, atunci când veţi muri, să vă primească în corturile vecinice" (Luca, 16:9). Versetul îi va deruta pe cititori, sunt sigur, dar pentru a-l înţelege trebuie citite versetele anterioare (1-8), rezumate sub titlul *Pilda ispravnicului necredincios*. Las pe cititori, incitându-i astfel, să zăbovească asupra NT, mai ales că lucrurile se clarifică lesne din lectura acestei pilde.

Cuvântul *etern* (*veşnic*, în variantă veche *vecinic*) mai este folosit de *Sfânta Scriptură* şi cu referire la răscumpărarea eternă, precum şi la moştenirea eternă la care ajunge creştinul care-şi pune speranţa în Mântuitor (Evrei, 9:15).

Poate că nicăieri nu sunt mai clar puse faţă în faţă noţiunile de *eternitate* şi *efemer* (trecător), aşa cum reiese din următoarele două versete: „Pentru ca odată socotiţi prin harul Lui, să ne facem în nădejde, moştenitori ai vieţii veşnice (Tit. 2:7); „De aceea rabd totul pentru cei aleşi, pentru ca şi ei să capete mântuirea care este în Iisus Hristos, împreună cu slava veşnică" (2 Timotei, 2:10). Aşadar, viaţa veşnică este strâns legată de speranţă şi mântuire, ceea ce asigură caracterul indestructibil, acestea fiind stabile ca şi Dumnezeu Însuşi.

Ceea ce am spus până aici sunt doar câteva idei, modeste meditaţii asupra Eternului şi Absolutului, despre felul cum se reflectă aceste două concepte creştine în Sfânta Scriptură.

Pe drumul descifrării conceptului despre *Etern*, prin ceea ce ne oferă lectura *Sfintei Scripturi*, ne izbim de încă o seamă de noţiuni şi concepte. Care este atitudinea învăţăturii creştine faţă de fenomenul cunoaşterii? Materialismul dialectic atribuia agnosticismul, concepţia care neagă posibilitatea cunoaşterii lumii, filosofiei idealiste şi, în mod expres, religiei. Se invoca acel „Crede şi nu cerceta" fără să i se pătrundă esenţa şi asupra căreia nu putem adăsta acum.

Voi continua cu o banalitate. Toate frumuseţile şi bogăţiile, înţelepciunea lumii întregi acumulate de-a lungul mileniilor stau la dispoziţia oricui. Ca omul să se poată bucura şi folosi de ele trebuie să accepte efortul muncii, fie al celei fizice, fie al studiului, într-un cuvânt trebuie să se afle într-o continuă căutare, să fie stăpânit de setea de cunoaştere. Abătându-ne pentru un scurt moment de la subiect, să amintim bijuteria poematică blagiană despre „legenda lacrimilor". Omul izgonit din Rai a pierdut Raiul şi a câştigat Pământul, creaţia divină, s-a trezit în faţa unor frumuseţi de a căror vedere îl dureau ochii, îi chinuiau privirile. Şi atunci s-a rugat de Creator să facă ceva. Dumnezeu i-a ascultat ruga şi i-a dăruit vălul lacrimilor care au mai atenuat efectul dureros al frumuseţilor ce i se ofereau.

Întâi de toate, efortul cunoaşterii trebuie să se îndrepte spre cunoaşterea lui Dumnezeu, deci trebuie să-şi folosească gândirea, dar mai înainte ochii şi urechile, ca să vadă şi să audă, apoi inima, care să i-o dăruiască celui care este Fiul Domnului, Iisus Cristos. În lungul proces al cunoaşterii, ţelul acestuia este Adevărul. Etimologia cuvântului *adevăr* s-a coagulat în chiar limba latină, căci provine din contopirea a trei vocabule: *ad* + *de* + *verum. Verum* are o bogată pletoră semantică şi cercetătorii atenţi ai cuvântuiui vor găsi aici ideile de *raţiune, realitate, dreptate, justiţie* (cf. *lex vera*) etc.

Filosofii au conferit cuvântului virtuţi noi, făcând din *adevăr* o categorie de bază a filosofiei. Marxismul s-a năpustit asupra Adevărului susţinând că filosofia idealistă, dar mai cu seamă fideismul, neagă caracterul obiectiv al Adevărului. Dar, în demonstraţiile sale, se contrazice, căci aceiaşi denigratori admit că procesul de descoperire a adevărului este continuu şi nelimitat în timp. Reprezentanţii şi adepţii materialismului definesc noţiunea de *Absolut* ca fiind un „principiu veşnic, imuabil, infinit, care ar sta la baza universului". Însă, imediat, o astfel de definiţie este corijată şi etichetată: „neştiinţifică, metafizică, mistică". Şi, din nou, urmează contradicţia „absolutul este materia infinită în timp şi spaţiu".

Cititorul va fi băgat în seamă că, declarat sau nu, noţiunile, conceptele de *Adevăr* şi *Absolut* nu pot fi definite fără a recurge la „infinit, la etern, la nonînceput şi nonsfârşit".

Dar nu pot încheia fără să amintesc un episod din mitologia grecilor. Aurora, zeiţa zorilor, s-a îndrăgostit de Tithonos, un tânăr muritor, i-a cerut acestuia să nu moară niciodată, dar a omis să-i ceară ca acesta să rămână mereu tânăr. Şi, într-adevăr, Tithonos a trăit veşnic, dar a devenit din ce în ce mai bătrân şi mai neputincios, viaţa devenindu-i un blestem.

De aceea, autorul acestor rânduri recunoaşte că *Eternul, Adevărul* şi *Absolutul* rămân teme de meditaţii veşnice, al căror sens nu putem pretinde că l-am pătruns de-a

lungul vieţii noastre, de aceea îşi recunoaşte neputinţa de a nu fi înţeles pe deplin, aşa cum mărturisea şi la început, că *Eternul, Infinitul* şi *Absolutul* nu-i oferă puncte de sprijin în încercarea sa de cunoaştere şi de aici neputinţa sa declarată.

T, nr. 231, 2 octombrie 2002, p. 2
T, nr. 237, 9 octombrie 2002, p. 2

Biblia – într-o nouă traducere?

Unii dintre noi vor fi fost şocaţi de ştirea potrivit căreia un fiu al etniei ţigăneşti trudeşte la traducerea *Sfintei Scripturi* în limba ţigănească (sau romano, dacă vreţi). Sentimentul religios al ţiganilor a fost remarcat, cu referire la cei din Banat, de Francisco Griselini, cel care ne-a lăsat moştenire *Istoria Banatului Timişoarei*, opiniile sale privind această latură pozitivă a ţiganilor fiind pomenite şi de autorul acestor rânduri (Ioniţă 2004, 213-216). Dar nu despre necesitatea unei versiuni ţigăneşti şi nici despre temeinicia religiozităţii acestei etnii vreau să însăilez aici câteva observaţii. Este vorba despre stringenta necesitate a unei noi tălmăciri a Bibliei în limba română, traducerile de până acum fiind, după opinia mai multor oameni de cultură, slujitori ai Bisericii sau laici, nesatisfăcătoare din multe puncte de vedere.

Mai întâi un foarte scurt istoric al versiunilor de limbă română. Prima traducere este cea cunoscută sub numele *Biblia de la Bucureşti* (1688), editată de domnitorul Şerban Cantacuzino, o performanţă a tuturor timpurilor, căci s-a făcut în doar zece luni. I-a urmat *Biblia de la Iaşi* (1874), apoi *Biblia de la Bucureşti* (1914). Văzând probabil că ediţiile existente sunt prea greoaie, Gala Galaction şi Vasile Radu au dat o nouă traducere, cea din anul 1968. Înainte de aceasta, D. Cornilescu dăduse o traducere, realizată între anii 1921 şi 1923. Se cuvine amintit şi *Noul Testament* tradus de preotul catolic Emil Pascal, apărut la Paris, în anul 1975.

„Povestea" celei dintâi traduceri (1688), contribuţie colectivă, avându-i drept ctitori pe Coresi, N. Milescu, dar şi pe cei care au dat *Palia de la Orăştie* sau *Noul Testament de la Bălgrad*, poate fi aflată de cei interesaţi din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979, p. 101-102.

Se ştie că la baza tuturor acestor traduceri a stat *Septuaginta* greacă, original produs în secolele al III-lea şi al II-lea î.H., fiind în fapt prima traducere a Scripturilor ebraice. Această *Septuaginta* este una din capodoperele literaturii sacre iudeo-elenistice. Despre versiunea greacă se spune că a fost opera comună a circa 70 de înţelepţi evrei, aleşi câte şase din fiecare trib, şi s-a realizat la Alexandria sub domnia lui Ptolomeu al II-lea, numit şi *Filadelful*, care a domnit între anii 285-246 î.H., rege aparţinător celei mai vestite dinastii a egiptului elenistic, vreme în care această colonie greacă a atins cel mai înalt grad de înflorire economică, politică şi culturală.

Odată cu apariţia mesajului evanghelic al lui Iisus, se iveşte rivalitatea ireconciliabilă, în formele pe care le luase, între iudei şi creştini. Una din urmările acestei rivalităţi este înmulţirea traducerilor greceşti.

Părerea că textul ebraic se regăseşte în traducerea *Sfintei Scripturi* catolice este eronată, căci deşi Hieronim a folosit versiunea ebraică pentru *Vulgata* sa, devenită *Biblia catolică*, în aceasta se regăsesc numeroase fragmente care au fost traduse după versiunea greacă, ca *Înţelepciunea lui Solomon*, precum şi câteva episoade din *Cartea lui Daniel*. „Dar cel mai important lucru rămâne următorul: toţi Părinţii Bisericii folosesc *Septuaginta* ca referinţă principală atunci când citează *Sfânta Scriptură*, ei făcând apel la textul ebraic, sau la celelalte versiuni greceşti, doar în mod episodic şi cu titlu facultativ, nu normativ" (Cristian Bădiliţă, în „Dilema" nr. 502/2002, p. 8). Cristian Bădiliţă remarcă, de asemenea, un neadevăr în ceea ce priveşte nota de pe contrapagina *Ediţiei jubiliare*, notă semnată de I. P. S. Bartolomeu Anania. Nu vreau să redau această dispută, însă nu pot încheia înainte de a aminti că există o propunere de traducere colectivă a *Septuagintei* în cadrul Colegiului Noua Europă, colectiv unde se vor întruni filologi clasici, teologi, patristicieni, români din ţară şi dinafară, ortodocşi, catolici sau protestanţi.

Problema unei traduceri moderne a Sfintei Scripturi s-a ridicat cu toată seriozitatea şi rigoarea şi de alte ţări. Franţa a iniţiat un asemenea demers acum 15 ani, dar protocolul a fost conceput atât de vast, încât nici în prezent nu este împlinit, tipărindu-se doar zece volume.

În fond, de ce ar trebui o nouă traducere, când există câteva ediţii, amintite în partea primă a acestor rânduri? Mi-am motivat adesea încercările de explicitare a unor fragmente şi concepte, plecând de la o realitate pe care nimeni n-o poate pune la îndoială. Limba oricăreia din ediţiile amintite are un caracter prea arhaizat. Şi nu este vorba doar de lexic, situaţie când unele cuvinte au trecut la capitolul lexicografic al cuvintelor „moarte", chiar dacă în unele graiuri conservatoare se mai păstrează parte din ele. De acelaşi „păcat" suferă şi morfologia, şi sintaxa, precum şi topica. Aceasta din urmă, cu tot caracterul ei lax în limba română, impune totuşi adesea restricţii pentru a nu se interpreta eronat mesajul în general, cel divin în cazul de faţă. Aceste argumente le-am exprimat în cuvântul de introducere a acestei părţi al lucrării de faţă.

Nimeni nu pledează pentru o traducere a *Bibliei* în care neologismele să ia locul cuvintelor neaoşe româneşti, dar este nevoie ca limba *Cărţii Sfinte* să aibă un caracter modern, apropiat de limba literară, ba chiar, aş îndrăzni să spun, aliniindu-se limbii literare. De ce să continuăm a spune „greşalele noastre", când norma literară cere „greşelile noastre"? Exemplele date le iau la întâmplare, deşi nu sunt cele mai reprezentative pentru ceea ce ar trebui schimbat. Citim în *Biblie*: „Copiii lui Israel *au luat prinse* (s. V.I.) pe femeile Madianiţilor cu pruncii lor…" (Numeri, 31:9). Dacă *prunci* este un cuvânt frumos, înţeles, literar, nu acelaşi lucru îl putem spune despre sintagma *au luat prinse*. Înlocuirea cu *au luat prizoniere* ar fi cu totul la nelocul ei, dar s-ar putea spune *au răpit*. Poate chiar *au luat în captivitate* (*în robie*). Citez trunchiat două sintagme străine, ca topică,

de limba română: „… *o a cinstit* pe ea cu închinăciune" (Luca, 129); Sfântul Duh *o a vestit* pe Elisabeta că este Maica Domnului" (Luca 1:40-43).

Evident cuvântul *hulă* este cunoscut în unele graiuri, dar – cum spuneam – doar în unele conservatoare. Ar putea el să fie înlocuit cu *defăimare*? Cu *calomnie* nu, în nici un caz. Nici cu *denigrare* etc. Dar intervenţia mea nu are ca scop să dea soluţii, care se vor găsi, fără îndoială. Tot aşa pentru *a zămisli* sau *a mântui* etc.

Necesitatea unei traduceri noi a Bibliei într-o limbă modernă, nearhaizată nu e un simplu moft, o idee năstruşnică. Ea a fost discutată în cadrul Colegiului Noua Europă şi a fost îmbrăţişată de filosoful Andrei Pleşu, de I.P.S. Iosif Pop, Mitropolitul Europei Occidentale şi Meridionale. O nouă traducere va avea în vedere şi dimensiunea estetică, utilizându-se limbajul metaforic, dar nu în detrimentul preciziei filologice şi a acurateţei teologice. Părintele Cleopa preciza: „Sfânta Scriptură cuprinde trei înţelesuri: 1. Înţelesul după literă, obştesc, gramatical, verbal sau istoric, 2. Înţelesul alegoric, metaforic…, 3. Înţelesul spiritual duhovnicesc" (*op. cit.*, p. 63).

T, nr. 281, 11 decembrie 2002, p. 2
T, nr. 297, 18 decembrie 2002, p. 2

*
* *

O nouă traducere a Bibliei a fost, între timp, înfăptuită. Nu am avut posibilitatea s-o cercetez. Sper că unele deziderate exprimate în scurtele mele observaţii au fost îndeplinite. Noua versiune a apărut la Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2001. Ea beneficiază de binecuvântarea şi prefaţa Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Versiunea a fost diortosită după *Septuaginta*, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, care s-a „sprijinit şi pe alte osteneli".

III.

VARIA (I)

Semnificaţii simbolice în onomastică

Într-un articol mai vechi, o cercetătoare îşi punea întrebarea, exprimată chiar din titlu: dacă denumirile de culori au, într-adevăr, valoare terminologică în hidronimie, cu alte cuvinte dacă putem vorbi despre o simbolistică a culorilor în acest domeniu onomastic (Superanskaia 1970, 120-127) . Observaţiile sale pleacă de la constatarea lui V. Mihailović că „simbolistica chineză a culorilor, cunoscută cosmologilor antici, a fost adusă în Europa de huni, turci şi mongoli". În sprijinul acestei afirmaţii autorul citat de A. V. Superanskaia menţionează că „şi în prezent turcii şi mongolii indică estul cu *albastru,* sudul cu *roşu,* vestul cu *alb* şi nordul cu *negru* (apud Idem, ibidem, p. 120).

M. Filipović, conaţionalul lui V. Mihailović, a observat că pe teritoriul fostei Iugoslavii, un număr mare de ţărmuri şi râuri poartă denumiri bazate pe culoarea *alb* şi socoteşte că în aceste fapte se reflectă vechiul sistem de orientare fundamentat pe simbolistica culorilor. La rândul său, V. Mihailović a urmărit în ce măsură denumirile de vânturi (anemonimele) se supun aceluiaşi sistem (Mihailović 1966).

Dacă avem în vedere faptele prezentate de A. V. Superanskaia cu privire la hidronimele aflate între graniţele vestice ale fostei URSS şi fluviul Obi, între cele nordice şi Marea Caspică, ilustrate pe două hărţi (*op. cit.,* p. 124-125), precum şi realităţile probate pe teritoriul fostei Iugoslavii de M. Filipović şi V. Mihailović, ne punem întrebarea dacă nu cumva aspecte ale sistemului amintit se întâlnesc şi în hidronimia românească, în toponimie în general, sau în modul de cum numesc românii vânturile.

Aşadar, precizăm din capul locului că în cele ce urmează ne vom referi la hidronime, dar vom extinde observaţiile şi la alte elemente ale peisajului geografic, iar în finalul articolului ne vom opri, de asemenea, asupra numelor de vânturi din limba română. Nu e vorba deci de o cercetare cuprinzătoare a hidronimelor şi anemonimelor româneşti, căci un asemenea demers depăşeşte posibilităţile noastre de informare, subiective în parte, determinate însă şi de o stare a lucrurilor obiectivă, respectiv stadiul în care se găseşte cercetarea onomasticii româneşti, raportată la întreg teritoriul ţării, cel naţional, precum şi onomastica (cu toate compartimentele ei) a românilor de peste graniţele naţionale. Aşadar, articolul de faţă vine doar „să incinte" pe onomasticieni, să semnaleze

unele probleme, susceptibile de a fi neglijate în demersurile noastre, sau pe lângă care am trece cu uşurinţă.

Atât Superanskaia 1970, cât şi Iordan 1963, în binecunoscuta sa monografie dedicată toponimiei româneşti, bazaţi pe anumite fapte ale hidronimiei, fac legătura dintre principalele puncte cardinale şi termenii tradiţionali care indică cele patru direcţii: *sus, jos, stânga, dreapta.* Pe cele două hărţi amintite, A. V. Superanskaia notează diverşii afluenţi ai principalelor râuri, cu denumirile „Negru" şi „Alb", urmărind în ce măsură sunt aceştia „de dreapta" sau „de stânga" (fig. 1, pag. 124), precum şi direcţiile în care curg râurile „negre" sau cele „albe" (fig. 2, pag. 125). La rândul său, Iorgu Iordan, pornind de la o serie de râuri de tipul *Dreptul* (de *Sus* sau de *Jos*), precum şi de la toponime de tip slav, cum este *Desna,* sau ipoteticul cuman *Desnăţui,* face următoarea observaţie: „*Drept* ar putea însemna *sud,* dacă ţinem seama de modificările semantice ale lat. *directus* (= *dexter*) din unele limbi romanice, unde are înţelesul «aşezat spre sud»; cf. REW, nr. 2648" şi adaugă în notă: „Iar *stâng* pe cel *nord*; REW, nr. 5285" (*op. cit.*, p. 112).

În urma unor calcule statistice, A. V. Superanskaia conchide: „Râurile Negre" şi „Râurile Albe" curg adesea pe direcţia paralelelor, sau cea a meridianelor şi foarte rar dinspre nord-vest spre sud-est, sau de la sud-vest spre nord-est şi adaugă, în privinţa afluenţilor de dreapta sau de stânga, că „aceştia nu sunt redaţi totdeauna prin culoarea *negru,* respectiv *alb,* căci multe dintre denumirile bazate pe numele de culoare *negru* se varsă în mări sau lacuri (*op. cit.*, p. 126).

Date fiind aceste situaţii, autoarea se întreabă dacă nu ar trebui să căutăm şi alte explicaţii pentru astfel de hidronime (Idem, ibidem).

În observaţiile sale, Iorgu Iordan, bazat pe constatările lui M. Vasmer, găseşte pentru cuvântul *stâng* conotaţii simbolice (mistice), pentru că râurile numite, în hidronimia slavă, *Desna,* apar „destul de des ca nume ale unui pârâu care se varsă pe partea stângă a altuia. Aşadar, un fel de eufemism, provocat de teama superstiţioasă că *stâng* (sinonim cu *rău,* cf. *sinistru* < lat. *sinister* „stâng") poate aduce nenorocire" (Iordan 1963, 112). Ambele lucrări citează cazul *Mării Negre,* numită „Neagră" de vechii perşi, cu mult înainte de venirea popoarelor turco-mongolice în Asia sud-vestică şi în Europa. În idiomurile vechilor perşi *Axsaena,* însemna „de culoare întunecată". Denumirea a fost preluată de vechii greci şi, prin etimologizare populară, s-a transformat în *Pontos Axeinos* (= „Marea Inospitalieră"), adică cea „neprimitoare de străini" (Graur 1972[1], 104-105). Mai târziu, din motive mistice şi eufemistice, marea şi-a schimbat numele, devenind *Pontos Euxeinos* (= „Marea Ospitalieră") (Ibidem; v. şi Superanskaia 1970, 121).

În hidronimia românească, dat fiind teritoriul puţin întins, râurile şi pâraiele au nume bazate pe denumiri ale culorilor, motivate, în majoritatea lor, prin altfel de cauze, mai mult concret-materiale, şi mai puţin de natură simbolistică. Aceste cauze au fost clasificate de doi geografi ruşi într-un glosar terminologic astfel: cele „negre" izvorăsc, de regulă, din ape stătătoare (bălţi) şi conţin anumite substanţe organice, care dau apei respective o culoare întunecată, tulbure; pot fi, de asemenea, ape stătătoare adânci, sau sunt ape curgătoare sau stătătoare, care, spre deosebire de altele din aceeaşi zonă, nu îngheaţă, pe când cele „albe" sunt ape curgătoare, care în sezonul ploilor abundente, din

cauza torenţilor de primăvară, sunt înspumate etc. (Murzaev 1959; apud Superanskaia 1970, 121).

Fără îndoială, unele ape curgătoare cu lungimi relativ mici, capătă culori (nuanţe) albe, galbene sau roşietice (ruginii) din cauza compoziţiei solului de unde izvorăsc, sau a teritoriilor pe care le parcurg, antrenând aluviuni". *Râul Alb,* aflat între Reşiţa şi Văliug, izvorăşte din *Piatra Albă,* stâncă aflată într-o zonă prin excelenţă carstică, calcaroasă. Oricum, se impune prudenţă înainte de a decide motivaţia unui obiectiv toponimic. „Este puţin probabil ca «*Tisa Neagră*» să fie neagră; în orice caz mai neagră decât *Latoriţa* sau *Uja*, după cum şi «*Tisa Albă*» e mai albă, de aceea se impune căutarea altor motivaţii" (Superanskaia 1970, 122).

În privinţa râurilor „albe" sau „negre" de pe teritoriul ţării noastre, „epitetele – afirmă Iorgu Iordan – au, desigur, sensul lor propriu impus de culoarea apei" [reală sau numai aparentă, provocată de constituţia chimică a solului, de spumă (în cazul râurilor repezi şi cu albie accidentată), de reflexele luminii solare (*op. cit.*, n. 8)], dar „pot avea şi unul metaforic, izvorât din credinţe superstiţioase populare, potrivit cărora *albul* are semnificaţia favorabilă şi *negru* nefavorabilă" (*op. cit.*, p. 106). G. Weigand „invocă fapte toponimice din Bulgaria, unde «(apa) albă» înseamnă (apă) liniştită, prevăzută cu un drum, iar «(apa) neagră», din contra, (apă) repede fără drum".

Cât priveşte motivaţia prin „reflexele luminii solare", dar şi cele „ale astrului nocturn" – am adăuga noi –, acest fapt sugerează lingvistei A. V. Superanskaia o explicaţie mai subtilă. S-ar putea, adică, dată fiind vechimea hidronimelor, să se stabilească în ce puncte faţă de albia râurilor respective, pe care versanţi ai înălţimilor din jur, se aflau primele aşezări omeneşti (*op. cit.*, p. 123).

Simbolistica culorilor poate fi aplicată nu numai la hidronime, ci la oricare obiectiv geografic, numit direct apelând la numele de culori (*Dealul Negru, Piatra Albă, Dealul Galben* etc.) sau prin intermediul unei metafore (*Cioara, Corbul, Mohorul*)*"* (Ioniţă 2002, 58).

A. V. Superanskaia atrage atenţia că *negru* şi *alb* se aplică şi în etnonimie (cf. *ungurii albi* şi *ungurii negri*), precum şi în istorie şi sociologie: cf. *popoare albe,* care au fost eliberate de robie, populaţii scutite de biruri; *ţărani negri,* cei care sunt încă tributari (*op. cit.*, p. 121).

În mod firesc, acolo unde un hidronim este motivat printr-un indiciu material referitor la culoarea apelor sale, poate să apară un alt hidronim, pereche antonimică a acestuia: *Belareca* („*Râul Alb*") se varsă în *Cerna* („*Râul Negru*"), chiar dacă denumirea de *Cerna,* după opinia cvasiunanimă a toponomaştilor, este rezultatul unei etimologizări de tip popular (aparţinând slavilor) a vechii denumiri autohtone, *Dierna. Crişul Negru* se varsă în *Crişul Alb, Pârâul Alb* de pe teritoriul satului Vânători (ţinutul Neamţului) se uneşte cu *Pârâul Negru* (Iordan 1963, 107, n. 7).

În continuare, prezentăm câteva observaţii de un anumit interes, privitoare la anemonime, chiar dacă teritoriul ţării noastre este mic, iar diversitatea mişcării curenţilor de aer, redusă.

DA menţionează diverse denumiri ale *Austrului* în funcţie de anumite zone ale ţării şi după direcţia din care bate. Cea mai cunoscută denumire este *Austrul,* alături de „antonimul" său, *Crivăţul. Austrul* mai este numit şi *Vântul Alb* sau *Vântul de Miazăzi* ori *Vântul de Apus.* Informaţiile sunt contradictorii, căci, pe de o parte, *albul* se asociază cu *sudul,* iar pe de alta, contrar sensului etimologic al lat. *auster, -strum* („ţările de la miazăzi") se asociază cu *vestul.* Cât priveşte denumirile date *Austrului*, în funcţie de direcţia din care bate, acestea sunt improprii, căci unele rezultă din extensia sensului asupra altor vânturi cu caracter local: „nume dat la tot felul de vânturi" – de la nord-vest, de la apus, de la răsărit, sau chiar de la miazănoapte (DA, s.v. *austru*). Chiar dacă dicţionarele scriu cu literă mică numele vânturilor, le-am scris cu majusculă, socotindu-le nume propriii, spre deosebire de numele comune (apelative), referitoare la vânturi, ca: *furtună, vânt, vijelie, uragan* etc., căci ele, logic, se supun aceloraşi judecăţi şi criterii pe care le-am arătat când a fost vorba de coreonime (Ioniţă 2002, 114 ş.u.), contrar normelor stabilite de DOOM-2, unde se glosează: *austru, crivăţ* etc. (v. şi infra 89). O motivaţie mai amplă am prezentat-o în partea finală a *Introducerii* (supra 7).

Din datele de care dispunem, vânturile specifice ţării noastre sunt numite, de regulă, în funcţie de punctele cardinale, dar folosindu-se determinanţii *sus* pentru nord, şi *jos* pentru sud. Crivăţului i se spune *Vântul de Sus* pentru că suflă de la nord şi nord-est, în opoziţie cu *Vântul de Jos,* „vânt de primăvară", cu direcţia dinspre miazăzi. Alteori, direcţia indicată prin raportarea la un toponim-reper, bine cunoscut de localnici (cf. *Tisanul* „vânt care suflă dinspre vest, dinspre Tisa", la Comloşu Mare-Jimbolia; cf. DLR, s.v.). Alteori, denumirea provine de la cea a unei populaţii trăitoare pe ţinuturile dinspre care bat vânturile: *Secuiul* pentru că bate dinspre ţinutul secuilor; *Tătarul* „numele unui vânt care bate dinspre răsărit" (DLR, s.v. *tătar 4*). De asemenea, pot fi numite pornind de la numele ţinuturilor geografice, sau de la denumirea generică a acestor ţinuturi: *Munteanul* „vânt care bate dinspre munte", de la nord, spre deosebire de *Băltăreţul,* cel care bate dinspre baltă, de la sud.

Şi, în sfârşit, vor fi existând multe vânturi locale, botezate metaforic, cum e cel înregistrat de noi în zona Reşiţei, numit *Golea,* cu referire la efectele nefavorabile, echivalent cu *Traistă Goală,* altă denumire a *Crivăţului* (DA, s.v. *crivăţ).*

Puţinătatea faptelor nu ne permite să tragem concluzii, dar putem afirma că onomastica oferă cercetătorilor suficiente exemple încât să se poată afirma că există o simbolistică în alcătuirea elementelor de onomastică, nu numai în toponimie sau în compartimentul anemonimelor, ci şi în antroponimie, zoonimie, în denumirile instituţiilor sau asociaţilor, ale mărcilor comerciale, ca să nu mai vorbim de titlurile operelor literare sau numele personajelor acestora. Asemenea preocupări, puţine sau timide, au existat şi în onomastica românească, lucru de care se va convinge cel care va cerceta bibliografia onomastică (Frăţilă – Bercea 1985).

Apelativizare, onimizare, transonimizare

Cei trei termeni din titlu sunt mai puţin folosiţi de lingviştii români, în speţă de onomasticieni, de aceea considerăm că se cuvine să ne oprim puţin asupra lor pentru a fi mai bine înţelese chestiunile expuse în continuare. Ne-am folosit de un dicţionar terminologic de limbă rusă, în care sunt menţionaţi termenii folosiţi în onomastică, făcându-se, când este cazul, trimiteri şi la terminologia onomastică din alte limbi (germană, franceză, engleză) (Podolskaia 1978). Prin urmare, am „tradus" rus. *apelljativizacija – apelativizare, onimizacija – onimizare, transonimizacija – transonimizare.* Cu ce valoare semantică se folosesc se va vedea în continuare.

Raporturile dintre cele două compartimente ale vocabularului unei limbi, dintre cuvintele comune şi numele proprii, conform terminologiei specifice onomasticii, între apelative (A) şi onime (O) sunt aduse în discuţie inerent în cursul analizei toponimiei unui areal, mai cu seamă în demersurile noastre de a explica originea toponimelor de orice fel: microtoponime, hidronime etc. Trebuie să recunoaştem însă că se acordă atenţie, îndeosebi, relaţiilor dintre termenii geografici (TG), cum ar fi *deal, munte, râpă, râu, vale* etc. şi toponime care au la bază aceşti TG şi un determinanat: *Dealul Mare, Muntele Mic, Râpa Roşie, Râul Alb, Valea lui Mihai* etc. şi mai puţin celor dintre A în general şi O. Dar şi în acest al doilea caz, atenţia cercetătorilor se îndreaptă, de regulă, asupra modului cum iau fiinţă O din A, nu şi asupra procesului invers, al creării A din O. De asemenea, trecerile de la O de o anumită categorie la O de o altă categorie au fost cercetate cu predilecţie doar în raporturile dintre nume de locuri şi nume de oameni.

Este un fapt notoriu că O s-au născut şi continuă să se nască din A, aşa cum se poate vedea, cu privire la toponime, din următorul exemplu: din 9182 de nume topice înregistrate de Câmpia Băileştilor, 7456 provin din A şi 1726 din antroponime (Oancă 1981, 225).

Există însă un continuu du-te-vino al cuvintelor dintr-un compartiment în altul, fie printr-un proces de individualizare a A care devine O, deci printr-un proces de onimizare, fie printr-unul de generalizare a unui O, care trece în categoria A – proces de apelativizare. Dar chiar şi în compartimentul O există permanente treceri de la o categorie la alta – proces de transonimizare.

În general, se consideră că A susceptibile de a se onimiza sunt substantive şi mai rar adjective. Dar, deşi mai puţin frecvent şi obişnuit, se pot onimiza şi numerarele, verbele (participiile acestora), adverbele şi chiar interjecţiile, care pot deveni toponime, antroponime, zoonime etc., cu precizarea că, odată onimizate, ele se substantivizează, devin substantive proprii, respectiv O. Evident, avem în vedere toate categoriile de O (antroponime, astronime, ideonime, zoonime, coreonime, hrematonime etc.), cf. clasificarea onomastică din volumul Ioniţă 2002, 9 ş.u.. Dată fiind varietatea O, onomaştii au propus şi o terminologie corespunzătoare: *antroponimizare, toponimizare, zoonimizare* etc., dar nu este cazul să intrăm în detalii terminologice. Celor interesaţi le

recomandăm glosarul semnat de Podolanskaia 1978, rezumat în Ioniţă 2002, 9 ş.u.

Probabilitatea onimizării unui A creşte invers proporţional cu frecvenţa fenomenului sau a faptului desemnat de A: cu cât aceasta este mai rară, cu atât mai mare va fi probabilitatea onimizării, fapt demonstrat mai ales în toponimie, dar trebuie ţinut cont de procesul de denominaţie (Ioniţă 2002, 55 ş.u.).

Grade diferite de onimizare se disting şi în cadrul altor categorii de O: poreclele individuale au şanse minime de a deveni nume de familie în comparaţie cu supranumele colective sau prenumele. Un zoonim *Bălan* are, de asemenea, un grad mai redus de onimizare decât *Grivei,* căci în timp ce în primul caz A este mai familiar (recunoscut cu uşurinţă), în cel de al doilea situaţia se prezintă invers, căci *griv, -ă* „(despre animale şi păsări) pestriţ" a dispărut din conştiinţa lingvistică a vorbitorilor sau e pe cale să dispară.

Revenind la toponimie, gradul de onimizare este mai redus în cazul TG comparativ cu un A fără legătură semantică cu morfologia terenului. Oricum, în toponimia oricărei limbi există destule nume topice care provin din TG, iar în procesul de onimizare se modifică şi funcţia pe care o are iniţial TG, proces numit de unii lingvişti *metonimie omonimică* (Karpenko 1970, 36-45). TG îşi pierde semnificaţia originară generală şi dobândeşte un conţinut nou-toponimic, se raportează doar la un singur obiectiv geografic, nu la o categorie de obiective fiecare cu însuşiri specifice, chiar dacă unele însuşiri sunt comune mai multora. Există şapte aşezări umane numite *Stânca* (Ind., 237); fiecare denumire are un şir de caracteristici proprii, pe când *stâncă* are o sumă de seme comune unei categorii geografice.

Pe de altă parte, TG nu sunt omogeni, nici în privinţa răspândirii, nici în cea a capacităţii lor semantice. Cele mai răspândite dintre ele sunt, de obicei, şi cele mai cuprinzătoare (universale), cele mai abstracte; ele grupează fenomene geografice numai după câteva criterii, uneori chiar şi după unul singur. Să luăm, de exemplu, doi TG din limba română: *apă* şi *pădure.* Dacă zicem *apa Siretului, apă* este sinonim cu *râu,* dar *apă* este şi *Sfânta Ana* (lac), şi *Zănoaga* (iezer) etc. Tot aşa, faţă de termenul generic *pădure, codru, sihlă, bunget, huci* etc. posedă unul sau mai multe criterii proprii fiecăruia dintre termeni.

I. A. Karpenko ilustrează situaţia printr-o piramidă alcătuită din TG, unde fiecare strat inferior se deosebeşte de cel superior prin faptul că este mult mai local şi mai puţin abstract; termenii fiecărui strat următor vor lua în consideraţie un tot mai mare număr de criterii ale obiectivului geografic denumit, devenind tot mai concreţi. În acelaşi timp, numărul de obiecte care alcătuiesc volumul de TG se va micşora tot mai mult în fiecare nou strat. Cel mai de jos strat al unei astfel de piramide va fi alcătuit din toponime. În stratul toponimelor se termină toate tendinţele care formează „piramida TG". Caracterul local se reduce la un „punct", numărul obiectelor purtătoare se reduce la unitate, caracterul abstract dispare, iar numărul caracteristicilor denumirii cuprinde toţi indicii obiectului geografic dat (op. cit., 36 ş.u.).

Dacă, în toponimie, vom pleca de la cele mai mari obiective spre cele mărunte, vom observa că ele cunosc o transformare asemănătoare situaţiei când *prenumele* devine

nume de familie. După cum numele de familie cuprinde elemente generale, grupând numele mai multor membri sub un nume de familie unic, la fel mai multe microtoponime deservesc deodată mai multe obiecte. Alături de pădurea X se află şesul X şi pârâul X.

Pentru că diversele aspecte ale procesului de denomizare în toponimie le-am discutat în altă parte, detaliindu-le (Ioniţă 2002, 50-61), nu voi insista prea mult asupra toponimiei, încercând să dau exemple şi din alte domenii ale onomasticii. Iată, de exemplu, o observaţie pe cât de simplă, pe atât de grăitoare cu privire la numele date oilor de ciobanii din Carpaţii Nordici. Oierii de aici pot cu uşurinţă să recunoască numele unei oi, neştiindu-l de dinainte, deoarece animalul în cauză, datorită caracteristicilor sale, nu poate fi denumit decât într-un anumit fel şi nu în altul (v. Karpenko 1970, 38). Cazuri asemănătoare întâlnim şi în microtoponimie, unde denumirile topice sunt strict delimitate, încât pot fi uşor ghicite *Dosul Mare, Dosul Mic, Faţa* etc.

Funcţia denominativă a unei aşezări mici poate fi realizată integral de un A care caracterizează relieful, flora etc., peisajul în general al locului respectiv. În acest caz O, în speţă toponimul, numele aşezării umane, denumită X sau Y corespunde cu A x sau y. Situaţia nu trebuie generalizată, mai ales că astfel de cazuri sunt provocatoare de confuzii, de aceea un pârâu *Repedea* este susceptibil să-şi schimbe numele, ceea ce s-a întâmplat cu uşurinţă în epoca simbiozei româno-slave (Ioniţă 1982, 209-237).

I. A. Karpenko semnalează o situaţie demnă de reţinut. Există cazuri când un TG poate să înlocuiască un O, respectiv numele unei aşezări umane. Cuvântul *oraş* se foloseşte adesea în locul denumirii oraşului respectiv (*Ploieşti, Reşiţa* etc.), căci se spune: „Mă duc la oraş”, în acest caz A *oraş* înlocuieşte O *Ploieşti* sau *Reşiţa.* Deci *oraş* (de fapt *Oraş,* căci A devine O), ca obiect geografic nu conţine semele (caracteristicile) obiectului geografic, ci doar capacitatea potenţială de a exprima aceste seme.

Procesul invers, cel al trecerii O în categoria A este mai puţin intens decât onimizarea. Problema trecerii numelor de persoane sau a celor de locuri în categoria A a fost studiată de ligvistul Italian Bruno Megliorini, iar Carlo Tagliavini a tratat în mod special o serie de fapte din limba română (apud Graur 1965, 157). De asemenea, un studiu amplu a fost dedicat apelativizării într-o lucrare dedicată trecerii numelor proprii în categoria celor comune (Vvedenskaia – Kolesnikov 1981), precum şi de Graur 1972[1], 128 ş.u.

Dar poate ar trebui să aducem un corectiv afirmaţiei făcute mai înainte cu privire la intensitatea procesului de apelativizare, căci procedeele de a forma noi cuvinte de tipul *eminescolog, eminescian, eminescianiza* etc., şi chiar un *eminescianitate,* folosit de o publicaţie literară, sunt numeroase, modalitatea fiind mult mai productivă în prezent decât altădată, deşi procedeul nu este întru totul modern, fiind folosit şi acum două secole (Seche 1962, 556-567). Când din anumite motive nu putem crea A de la numele autorului unei opere literare, se recurge la titlul operei celei mai reprezentative sau la numele eroului principal dintr-o operă, aşa cum o vreme, după stingerea din viaţă a lui Marin Preda, revista „Luceafărul” a găzduit o rubrică intitulată *Moromeţiana.*

Se pot adăuga exemple dintr-un domeniu ceva mai aparte. Numărul de A aparţinătoare terminologiei viticole, provenite din O, este impresionant, fie că acestea

au la bază toponime, fie antroponime, denumiri împrumutate sau creaţii româneşti (Nuţă 1981, 201-210).

Apelativizarea presupune, în acelaşi timp, şi o *deonimizare* (cf. germ. *Deonymisirung,* rus. *deeonimizacija),* procesul putând fi numit cu oricare dintre aceşti doi termeni: *apelativizare* sau *deonimizare.*

Înainte ca procesul să se încheie, în faza iniţială a trecerii de la O la A, este dificil de precizat dacă este vorba de un O sau de un A. Ambiguitatea se întâlneşte în cazul mărcilor comerciale sau al celor industriale, recunoscute, prin definiţie, ca O, dar găsim ambele situaţii: ba spunem „Am cumpărat o *Dacia* sau un *Fram*”, ba „Am cumpărat o *dacia* sau un *fram”.* Cum vom scrie, când este vorba de mult prea cunoscuta napolitană *eugenia*, cu minusculă sau cu majusculă?

Dacă avem în vedere şi procesele de resemantizare (nu numai în situaţii de bilingvism, ci şi în cadrul aceluiaşi idiom), când, odată cu deonimizarea O, sau invers, cu deapelativizarea A, se produce fenomenul deetimologizării, ne dăm seama de dificultăţile care intervin în analiza etimologică a unor onime sau apelative (v. Moldovanu 1985, 23-32).

Ne vom opri în cele ce urmează asupra câtorva exemple, neţinând cont că este vorba de apelative topice (TG ştiinţifici sau populari), sau de A, în general.

Anecdota cu aprecierea apelor Dunării prin expresia „Ce de (mai) Jii” nu este gratuită, în sensul unei pure invenţii glumeţe şi maliţioase, căci s-au semnalat adesea situaţii când un nume topic, hidronim în cazul exemplelor de faţă, devine termen entopic. A se vedea exemplele date de V. Bogrea despre *jiu, olt, prut, siret* etc. (DR II, 799-800), precum şi articolul lui V. Ţurlan intitulat „Sunt *dunăriţă* şi *sireţel* creaţii sadoveniene?” (în LR, 23, 1980, nr. 4, p. 305-306). Precizările făcute în acest articol clarifică ipoteza senzaţională despre „ciudăţenia”, aşa cum o socotesc autorii unui alt articol despre pârâul *Dunărica* din Haţeg (Conea – Badea – Oancea 1972, 36). Bazându-ne pe informaţiile lui V. Ţurlan, ajungem la concluzia că *Dunărica,* despre care am amintit, este rezultatul unui proces repetat: apelativizare şi, apoi, onimizare, căci *dunăriţă, dunărică* sau *dunărice* circulă ca apelative şi în „regiuni îndepărtate de Dunăre”, ca termen general pentru „ape curgătoare”, aşa cum apare şi într-o colindă din zona Almăş – Ilia – Sălişte – Hunedoara etc., citată de V. Ţurlan, deci în zona unde se găseşte „ciudăţenia” numită *Dunărica.*

De altfel, asemenea procese se petrec şi în alte limbi, după cum o dovedeşte originea cunoscutului termen geografic *meandru* (cf. fr. *méander,* germ *mäandre,* engl. *meander,* rus. *meandr),* definit „Sinuozitate accentuată, în sectoarele în care panta este redusă…” (Băcăuanu – Donisă – Hârjoabă 1974, 108), pe care geografii îl folosesc diferenţiat în cel puţin şase termeni specializaţi: *meandru adâncit, meandru compus, meandru divagant* etc. (Idem, ibidem, p. 109). Originea termenului care circulă nu numai ca TG, ci şi ca A (dovadă că DEX înregistrează şi un adjectiv, *meandric,* căpătând chiar conotaţii metaforice; cf. „Meandrele caracterului femeiesc”, folosit de Camil Petrescu, după cum exemplifică DLR, s.v.); originea acestuia se găseşte în denumirea

unui râu, *Meandre,* numit în turcă *Mendares,* căci se află pe teritoriul Turciei şi se varsă în Marea Egee.

Ideal pentru etimologist ar fi ca să nu se limiteze la trimiterea unui O la A din care provine, sau invers, a unui O la A etimon, ci să găsească motivaţiile care explică procesul apelativizării sau onimizării. Un exemplu de acest fel, printre multe altele, este explicaţia numelui de plantă *todoruşă*; A este trimis la O *Todor,* cum procedează DLR, când de fapt etimologia este mult mai complexă (Ioniţă 1985, 136).

Uneori se asociază cu multă uşurinţă un cuvânt comun cu un nume propriu, numai pentru simplul fapt că un asemenea nume există, aşa cum s-a procedat cu numele diverse date unor jocuri populare, cunoscute sub denumirea generică de *Rustem* (v. Ioniţă 2002, 118).

Onomastica, ca subramură a lingvisticii, cuprinde în alcătuirea sa, în ultimă instanţă, toate numele proprii, nu numai pe cele de locuri, de oameni, de animale, ci şi numele proprii aparţinătoare literaturii (titluri, eroi), denumiri ale unor instituţii, firme, produse comerciale, industriale etc.

Acestea din urmă nu au fost studiate la noi, iar clasificarea şi studierea lor se impune, dată fiind explozia unor denumiri, multe dintre ele date nemotivat, sau ale căror motivaţii ne scapă la prima vedere.

Procesele de apelativizare, onimizare, transonimizare sunt complexe. Clarificările unor resorturi semantice sunt absolut necesare în stabilirea originii, fie a apelativelor, fie a onimelor.

Atlas lingvistic al regiunii Valea Timocului

Diverşi cărturari străini (istorici, lingvişti, geografi, publicişti, ş.a.) au observat, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, existenţa unui însemnat număr de români în Serbia Orientală şi în ţinutul Timocului, populaţie care vorbea limba română. De fapt, cu peste 250 de ani în urmă şi contele italian I.F. Marsigli făcea observaţia că românii din dreapta Dunării, ca şi cei din stânga fluviului, „între Haemus şi Carpat”…, vorbesc „ruminest”. Am desprins aceste informaţii din cartea a cărei *Postfaţă* o semnez (Neiescu - Beltechi - Mocanu 2006, 137-147).

Supravieţuirea românilor, faptul că românii din Morava şi Timoc şi-au păstrat limba par, la prima vedere, „o enigmă şi un miracol” ca să citām aprecierea lui Ferdinand Lot cu privire la neamul românesc şi limba sa. Astfel îşi întitula acesta o secţiune a unei lucrări mai ample, contrariat de supravieţuirea unui popor cu o limbă de origine latină. Acestui fals paradox îi dă replica istoricul G.I. Brătianu (*O enigmă şi un miracol istoric: poporul român*, ediţie îngrijită, prefaţă, studiu şi note de Stelian Brezeanu, EŞE, Bucureşti, 1988, traducere după originalul scrierii: *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumaine*, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1942).

Asemănarea pe care o fac între poporul românesc şi limba sa, „o insulă latină într-o mare slavă” şi enclava românească aflată între Morava şi Timoc este întru totul îndreptăţită, situaţia acesteia agravându-se şi din cauza presiunilor îndârjite ale autorităţilor statului pe teritoriul căruia trăiesc, tendinţa de a le desfiinţa Biserica (în sensul de *credinţă*, căci bisericile lipsesc), şi şcolile, înăbuşindu-le în acest fel graiul.

Numărul românilor din zona văilor Morava şi Timoc nu era deloc neglijabil. G. Vâlsan estima că, în anul 1900, românii din Timocul Sârbesc atingeau cifra de 300.000 de persoane, N.A. Constantinescu aprecia că numărul se ridică la 600.000, iar după recentele cercetări, românii din zonă ating 800.000 de suflete (Tudor Nedelcea, în *Mărturii despre românii din Timocul sârbesc*, ediţie îngrijită de Diana Nedelcea-Cotescu, culegere de articole publicată de Fundaţia *Scrisul Românesc*. Asociaţia Culturală Pro Europa „LAMURA” din Craiova, 2005, p. 5-6).

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi, mai ales, în perioada interbelică, interesul pentru românii din sudul Dunării a crescut. Cercetările efectuate de învăţaţi români, în perioada dintre cele două războaie, au dat la iveală rezultate spectaculoase. Din nefericire, după schimbările geografice şi politice de după 1945 perpetuate până târziu, în anul 1990, istoriografia şi lingvistica românească au uitat cu totul de această enclavă vieţuită de români. Cauzele au fost de ordin politic, încât „chestiunea timoceană”, cum a numit-o N.A. Constantinescu a fost „îngropată” cu totul.

În anii de după 1990, drama acestui „colţ românesc uitat” a revenit în actualitate. Cercetătorilor care au abordat problema pe cont propriu li s-au adăugat diverse instituţii. Un exemplu grăitor este demersul a trei reputaţi lingvişti clujeni, cu o experienţă îndelungată şi solidă, Petru Neiescu, Eugen Beltechi şi Nicolae Mocanu, primul, profesorul P. Neiescu fiind şi ctitorul atlaselor lingvistice pe regiuni, semnează această carte (Neiescu - Beltechi - Mocanu 2006) care va constitui, fără îndoială, „primul pas”, cum îl numeşte în cuvântul de deschidere Doru Dinu Glăvan, pentru realizarea unei opere reparatorii a nedreptăţii căreia au fost supuşi atâţia ani „românii dintre Morava, Dunăre şi Timoc”. Este un proiect impresionant (pe care îl vom numi în continuare, simplu: *Proiect*).

Proiectul întruneşte toate atributele unei lucrări ştiinţifice, luându-şi ca model ALR: un chestionar privitor la localităţi, altul despre informatori, indicaţii privind transcrierea fonetică, precum şi folosirea semnelor diacritice şi a abrevierilor de rigoare. După o *Privire istorico-lingvistică*, urmează un număr de 1066 de întrebări, apoi un *Chestionar general*, prefaţat de un altul cu caracter introductiv (cu date detaliate despre localităţile care urmează să fie anchetate şi despre informatorii ce vor fi folosiţi).

Cele 1066 de întrebări sunt repartizate pe domenii vitale ale unei comunităţi umane, ceea ce va da posibilitatea să se constate în ce măsură vocabularul fundamental a fost (sau nu) atins de influenţa limbei sârbe. Acest chestionar cu caracter general cuprinde întrebări privitoare la corpul omenesc, la familie, casă etc. Urmează întrebări referitoare la chestiuni esenţiale pentru viaţă (agricultură şi diverse alte ocupaţii legate de ea: pomicultura, viticultura, exploatarea pădurii etc). Nu lipsesc întrebările despre hrană şi îmbrăcăminte, despre relief, precum şi cele referitoare la instituţiile culturale şi administrative.

Cercetând cele 1066 de întrebări, se observă cu claritate că autorii şi colectivul angrenat în anchete vor aplica metodologia atlaselor lingvistice pe regiuni, aşa încât, în final, atlasul românilor dintre Morava, Dunăre şi Timoc, siglat ALR-MDT, se va adăuga NALR al subdialectelor de pe teritoriul dialectului dacoromân, aflat între graniţele oficiale ale României. Aşadar, la baza întocmirii ALR-MDT – ne asigură autorii *Proiectului* – va sta aceeaşi concepţie care a stat la baza atlaselor româneşti din această serie. Numărul întrebărilor va fi de aproape zece ori mai mare faţă de cele din *Proiect*, adică 1111 întrebări selectate din cele 2500 cât cuprinde Chestionarul NALR. De asemenea, numărul localităţilor anchetate va fi de 60, mai mult decât dublu faţă de 22 cuprinse în cele 49 de hărţi redate în partea a doua a *Proiectului*.

După ce am cercetat cele 49 de hărţi, îndrăznesc să anticipez rezultatele ce se vor obţine în urma anchetării graiului românilor dintre Morava, Dunăre şi Timoc, în sensul că românii de aici, măcar că autorităţile sârbeşti îi numesc cu obstinaţie *vlahi* sau *vlaşi*, s-au încăpăţînat şi ei, la rândul lor, să dovedească apartenenţa la neamul românesc, că şi-au păstrat limba, iar influenţa limbii sârbe a fost nesemnificativă, ba am putea spune chiar neglijabilă. Îmi fundamentez predicţia pe rezultatele ce reies din analiza răspunsurilor date şi consemnate în cele 49 de hărţi pe care *Proiectul* le cuprinde în partea sa finală, în această privinţă, ţin să menţionez că temele (titlurile) hărţilor nu au fost alese după anumite criterii care să prefigureze răspunsuri (termeni) doveditori în favoarea caracterului românesc al graiului, în a rezistenţei la influenţa graiurilor sârbeşti. S-a urmărit obţinerea unor date pur lingvistice (tratamentul fonetic al unor termeni, cuvinte aparţinând vocabularului de bază, neologisme etc).

Harta *A* (în continuare *h.* pentru „hartă”), cea care evidenţiază denumirile oficiale ale localităţilor anchetate (22, dintre care 12 în Valea Timocului şi 10 în cea a Moravei) redă denumirile oficiale sârbeşti, folosindu-se, evident, grafemele specifice limbii sârbe, pe când h. *B* prezintă denumirile populare date de români, unde observăm clar „românizarea” denumirilor, fie prin traducere parţială (*Vîrbiţa Mică* pentru *Mala Vrbica*, punctul 1 (în continuare p.) sau *Iasicova Mare* în loc de *Velika Iasikova* (p. 15), fie prin adaptare: *Clădăróua* în loc de *Kladurovo* (p. 7); *Bacevíţa* pentru *Bačevica*, cu observaţia că tema este românească; cf. *baci* „cioban care conduce o stână”, devenit antroponim, în multe cazuri.

Nu toate întrebările au primit, din diverse motive, răspunsuri, aşa că unele hărţi nu sunt concludente. În continuare, voi analiza lexicul, nu şi tratamentul fonetic al unor sunete, considerând că lexicul este cel mai vulnerabil, mai supus influenţelor. Aşa că, am stabilit trei categorii de fapte pe care le pun în evidenţă hărţile: (a) titluri (teme) care cuprind termeni în totalitate, cu una-două excepţii, româneşti; (b) teme pentru care termenii daţi ca răspuns sunt preponderent sârbeşti sau mai mult de doi-trei; (c) teme unde cuvintele de origine sârbească se întâlnesc deopotrivă şi în nordul Dunării, pentru care am luat ca lucrare de referinţă lucrarea Gămulescu 1974.

În sfârşit, pe baza celor reieşite, voi încerca să confirm sau infirm ipotezele cu privire la vechimea şi originea românilor din zona Morava-Timoc: (a) vechimea lor de

pe vremea existenţei blocului comun sud şi nord dunărean; (b) originea nord-dunăreană, respectiv aserţiunea emigrării românilor, în zona cercetată, din Banat şi Oltenia.

1. Cuvinte româneşti de origine autohtonă sau latină (dar şi de alte origini) existente în subdialectele dacoromâne aflate la nord de Dunăre. ZI (h.1) evidenţiază numai dr. *zi(uă)*, în variante fonetice diferite, cu observaţia tratamentului lui *d* plus *e* sau *i* din care a rezultat *dz*; Excepţie, în privinţa tratamentului consoanei *z*, fac răspunsurile date în punctele 1 şi 20. *VIE* (h. 2) cuprinde în totalitate dr. *vie*, în varianta literară *vie* în Valea Timocului, şi *vińe*, în cea a Moravei, în afară de p.18. Pentru *DEGET* (h. 3) figurează doar dr. *déget* în variante fonetice diverse. De asemenea, *MIERE* (h. 4), în cele mai multe puncte apare în varianta *miere*, afară de 8, 19 şi 20 cu varianta *mńere*: în ultimele două termenul este compus, ca în dr. *miere de albine*, înregistrându-se *mńiere* de stup. Pentru titlul *CREIERI* pl. (h. 5) s-a răspuns în toate cele 22 de puncte unanim cu termenul românesc *créier*, pronunţat în diverse variante, din care vom desprinde doar câteva: *críel, crei, crer*; un informator din *Melnica,* discutând despre *ŢEASTĂ*, a folosit forma *crélur*; oricum toate se regăsesc în NALR-Banat, h. 7, cu menţiunea că *cr(i)el* este specific Văii Almăjului. Titlurile *SÎNT* (h. 11) şi *AŞ FI* (h. 12) ridică o problemă nu îndestul de clară. Răspunsurile evidenţiază, fie forme arhaice ale vb. *a fi*, fie influenţe sârbeşti. În acest sens, problema a fost analizată de Eugen Beltechi în *Elemente arhaice în graiurile din Almăj-Banat*, în SLLFolc IV, p. 115-128. Autorul înclină spre originea arhaică a lui *mis*, *nis*, *vis*, aducând în discuţie şi pe *nisăm, visăm*, toate existente pe h. 11; acelaşi lucru se poate spune şi despre condiţ. prez. al lui *a fi*, care apare cu formele arhaice: *r(e) / r(e)ai, ram* etc. De asemenea, titlurile *VOMEZ*, ind. prez. 1-3 şi *VOMEZ* ind. prez. 4-6 (h. 13 şi, respectiv 14) evidenţiază forme asemănătoare celor din Valea Almăjului, în partea Moravei, şi cu sinonimul *vărs* specific limbii literare, precum şi graiurilor din Oltenia sud-vestică. *CUCUI* (h. 16) nu conţine decât termeni româneşti: *cucui* (*cocoi*), *corn, dul* (în partea de sud-est) şi *umflătură*. *TÂMPLĂ* (h. 18) îşi dispută termenii *tâmplă* şi *ochiul al orb*, ambii prezenţi în sudialectele româneşti din nordul Dunării. CERIUL GURII (h. 22) este unanim înregistrat fie ca nume compus nesudat (*ceriul gurii*), fie sudat (*cerigúr* sau *cerigór*). Pentru *AMIGDALE* (h. 23), cel mai răspândit este *lăturoń*, dar găsim câteva localităţi în care vorbitorii folosesc şi pe *gâlcă, gâlci*, în partea estică. *Guşán*, cu pl. *guşáńe* este un derivat românesc din *gúşă*; cf. completarea unui informator: „Când are lăturoń îi dă în guşă". Remarcăm însă că în patru puncte, dispuse şi în est şi în vest, se spune pentru amigdale: *crainíci*, *crăiníci* sau *creinícur*; cf. scr. *krajnik*. *PICIOR* (h. 24) este cvasiunanim reprezentată de dr. *picior*, concurat de *crac*, pentru care un informator precizează: „*Picior* e la om, *crac* e la scamn sau la vită". *FLUIERUL PICIORULUI* (h. 25) nu cunoaşte decât doi termeni: *fluierul piciorului* şi *ţeava piciorului*, excepţie făcând p. 13, unde se spune *dreávă (drévele) piciorului*, cu precizarea informatorului: „Aşa se numeşte un os găurit la mijloc, ca o ţeavă", *dreávă* aparţinând limbii române şi fiind un cuvânt vechi slav. *PLĂMÂNI* (h. 26) nu cunoaşte decât termenul *ficat* (pl. *ficaţi*) cu determinativul *(ăl) alb* sau *(ăi) albi*, pentru care v. NALR-Banat, h. 95, unde *ficat*, *ficaţi* se spune aproape în toată

partea sudică a Banatului, şi care se prelungeşte, ca răspândire, şi în vestul Olteniei (v. [întocmit sub conducerea lui] BorisCazacu, *Glosar dialectal Oltenia*. Bucureşti, 1967. p. 36). Pentru *EPILEPSIE* (h. 31) fie că se spune cu termenul neologic (în două puncte, fie *boală* (*rea, urâtă*) sau se folosesc forme perifrastice: *de doamne fereşte, să nu mai fie, cad în iele*, unde informatorul adaugă: „*Sârbii îi spun padaviţa*".

Pentru (femeia) *NAŞTE* se folosesc ambii termeni româneşti: *fată* şi *face*, deşi în unele puncte se precizează că *fată* se referă la animale; cf. „şi muierile şi *stoaca* (=animalele) fată, dar de regulă se zice că „animalele fată" (p. 3); „vaca, scroafa, mâţa fată" (p. 11 şi p. 13). *BARZĂ* (h.40), cuvânt autohton, este prezent în puţine localităţi, termenul preponderent folosit fiind *stârc,* cu pl. *stârci*, cuvânt românesc. Un informator precizează: „gâscă ili (= sau) găina estă bardză, pistriţă, cu mai multe *soarte* (= feluri) de pene pe ea. Un alt cuvânt autohton, *MUGUR* (h. 43) este numit peste tot astfel, în afara unui singur punct (5), dar şi în p. 3, unde alături de *múgur* se spune *pup*, cuvânt de origine sârbească, prezent şi în graiurile româneşti din nordul Dunării. În sfârşit, în cadrul acestei categorii, pentru *(merg) ÎNCET* (h. 47) şi *(vorbesc) ÎNCET* (h. 48), precum şi pentru antonimul (merg) *REPEDE* (h. 49), toţi termenii obţinuţi prin anchetă sunt româneşti: *mereu*, cu diminutivele *merecúţ* şi *mereór*, *binişor*, *pendelete*; apoi (vorbesc) *încet*, *alin*, *moale* etc; (merg) *repede*, *tare*, şi în foarte multe puncte *iut*, formă scurtă a lui *iute*, specifică graiurilor bănăţene, ca adverb mai ales, dar înregistrat şi în toponimie; cf. *Iuta*, pârâu, *Gura Iuţii, Zgăul Iuţii* (Ioniţă 2004, 63). *Zort*, alături de *iut* (p.18) este derivat din (a merge) *zorit*.

2. În continuare dăm câteva exemple de titluri (teme) pentru care termenii înregistraţi sunt preponderent sârbeşti sau se găsesc în cel puţin două puncte din zona anchetată.

Titlul *CHEL* (h. 17), în afară de *chej* prezent în partea estică, sunt înregistraţi *peleag,* frecvent în graiurile bănăţene, *pleşiu* (p. 8) de asemenea prezent în Banat, ca variantă a lui *pleşuv*. Apare, din nord şi până în sud, termenul *celáu* (cf. *celáu de chică*, dar şi *peleág*). apoi pe o arie compact în nordul văii Moravei *celáu* cu varianta *celáv*: cf. scr. *ćelav* „chel", „golaş", „pleşuv", dar şi cu referire la relief „despădurit", aidoma ca în toponimia Banatului (v. Ioniţă 2004, 96-97). „Cel numit *peleag* n-are păr pe cap" (p.2); *celáu*, *celáv* „e cel care are chelie pe mijlocul capului"; mai este înregistrat *chiosáu* (*chiosáv*), în sud, p. 21, pentru care informatorul face următoarea precizare: *chiosáu*, pe barbă, când nu are păr; „ieste lume ca muierile", ceea ce înseamnă că e vorba de noţiunea *spân*. Interesant că dr. *faţă* a fost în zona anchetată aproape peste tot înlocuit cu scr. *lica*, respectiv în limba românilor *liţă*, în peste 10 localităţi, întrebuinţat exclusiv sau în paralel cu *faţă*; *faţă* predomină în partea estică. Să fie din cauza specializării sale ca apelativ topic; cf. *faţă/dos* al unei ridicături de teren. De altfel, informatorul din p. 17 precizează: „Şi câmpul are faţă şi dos", iar în apropiere, în p. 19 informatorul adaugă: „*Faţă*, *feţe* se spune numai despre faţa unui deal". Tema *SPÂN* (h. 20) ne revelează confuzia dintre *CHEL* şi *SPÂN*. Oricum termenul *spân* nu se înregistrează în nici o localitate. Iată câţiva termeni, unii dintre ei amintiţi mai înainte, când a fost vorba despre tema *CHEL*: *pel(e)ag*, *cheláv*, termen acomodat din *chel* după *celáv*. Enigmatic rămâne

tios, tioş, *tiosár* din p. 1, înrudit evident cu *ciosáu* din 13 şi 21, toate aflate în Valea Timocului, dar cuvântul este înregistrat în Valea Moravei: *ciosáu* (*ciosáv*), în p. 7 şi, aidoma, în p. 5, aflat în apropiere. Cu atât mai derutantă este originea cuvântului, cu cât un informator din p. 1 precizează că „*t'os* e ş-ăla care nu se uită bine". *HERNIE* (h. 32) evidenţiază doi termeni care se concurează: *chilă* (cf. scr. *kila* „hernie") şi *bruc(ă)*, cu varianta *bruh*, termen obscur. Deşi sub titlul *BATISTĂ* (h. 37) termenii sunt predominat româneşti (*basmáuă*, *cârpă*, *maramiţă* sau *mărămúţă*), în precizările date de informatori găsim un număr însemnat de cuvinte sârbeşti intrate în graiurile dacoromâne din vest, la nord de Dunăre, cum sunt *cealmă*, *peşkir*, două turcisme intrate în graiurile româneşti prin filieră sârbească (v. Gămulescu 1974, 171), apoi *ciumbir, rîză* ambii menţionaţi de DA, respectiv de DLR, primul un turcism, prezent şi la aromâni, precum şi în graiurile din Mehedinţi (DA), al doilea un v. slv. (DLR). Cât despre *maramúţă*, acesta este o adaptare a scr. *maramica*; cf. precizarea informatorului din p. 20: „Sârbii îi spun *maramiţa*. Basmaua de-mprăpădit (= îmbrobodit) se numeşte *ieşmac*…". Cuvântul *larmă* pentru *GĂLĂGIE* (h. 38), prezent în graiurile bănăţene, este concurat de *galámă* (*gălámă*) provenit din scr. *galama*. Numai în p. 1 s-a înregistrat *gălăgie*, dar şi în p.14 ca dublet al lui *gălámă*. De asemenea, tot de origine sârbească este *gungúlă*, semnalat în paralel cu *larmă*, în punctul vestic 10. *Chilomán* (p. 8) este românesc, explicat ca formaţie glumeaţă născută la chef pe baza cuvântului *kilogram* (DA). Foarte precar este reprezentat *ZAHĂR* (h. 39). Doar în punctele 1 şi 19 apare *zar*, variantă evidentă a lui *zahăr*, cum de altfel precizează şi informatorul din p. 1: „La voi [în România] se spune *zahăr*; *şăcer* = pe sârbeşte". În rest, predomină scr. *šećar*, în diverse variante fonetice. În două localităţi s-a răspuns că se zice *mńere de tristă* (sau de *répă*) cf. *tristă* „trestie" şi scr. *repa* „sfeclă". *Miere* pentru *zahăr* se foloseşte pe arii întinse ale graiurilor din Banatul de pustă, în Transilvania şi Maramureş (DA), remniscenţă a vremurilor când pentru îndulcit se folosea mierea. Cea mai mare răspândire o are în ambele văi scr. *bašta* pentru *GRĂDINĂ* (h. 42), întâlnit şi în graiurile dacoromâne în varianta *básce* (v. Gămulescu 1974, 84). Nu lipseşte nici *grădină*, mai ales în Valea Timocului, cuvânt adus din sud-vestul Olteniei. Apoi, în unele localităţi se cunosc ambii termeni, şi *báşce*, şi *grădină*, precizîndu-se că „e tot una" (p.4). În unele localităţi termenul are la bază destinaţia locului, cum este cazul în p.1, unde alături de *grădină*, se foloseşte şi cuvântul *vărzăríe*, sau în p. 11, *vărzişte*, „loc unde pui legumele". În afară de câteva puncte unde pentru *VÂNĂTOR* (h. 44) s-a răspuns cu *iepuraş*, nume de agent, format cu suf. *-aş* sinonim cu *-ar*, din *iepure* sau *urcaş*, de asemenea un derivat din *(h)urc* „Vânătoare; goană după animalele sălbatice", prezent în toponimia Banatului (v. Ioniţă 1982, 89), în rest s-a înregistrat *lováţ*; cf. scr. *lovac*. Sub titlul *PRAF* (h.45), în afară de p. 1 unde au fost notaţi termenii româneşti *ţărână* şi *pulbăr* (variantă a lui *pulbere* în restul zonei anchetate s-a răspuns cu *prăşina*; cf. scr. *prasina* „praf cu menţiunea că în Banat a fost notat de L. Costin doar ca vb. *a prăşi* „a se umple de praf" (cf. Gămulescu 1974, 178). Termenul aproape general pentru noţiunea *HOŢ* (h. 46) este *lupóu* (*lupóv*) sau în forma derivată, *lupovéţ* puţin probabil derivat din dr. *lup*, ca

metaforă; mai degrabă este un termen înrudit cu vb. scr. *lupati* care, printre alte sensuri, îl are şi pe cel de *a lovi*, iar scr. *loviti* înseamnă „a vâna”.

3. Despre unii termeni de origine sârbocroată pe care îi întîlnim la românii dintre Morava, Dunăre şi Timoc, dar sunt semnalaţi şi ca elemente sârbocroate în graiurile româneşti (v. Gămulescu 1974), nu putem afirma că sunt influenţe pe care graiurile românilor de la sud de Dunăre le-a suferit direct. În mare măsură, ei fac parte din graiul lor (şi ne gândim la infuzia celor care au venit din Valea Almăjului şi din Oltenia înainte de a se stabili la sud de Dunăre). Exemple au fost date şi până acum (sub *1.* şi *2.*), la acestea mai adăugând şi în această a treia parte câteva exemple. Aşa de exemplu, *dadă* şi *daică* (v. *SORĂ*, h. 10), sunt prezenţi în graiurile dacoromâne din nordul Dunării şi discutaţi de V. Scurtu (*Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, 1966, p. 282-284). Dat fiind faptul, de exemplu, că *liţă* a fost cuprins de D. Gămulescu (*op.cit.* p. 148), doar accidental, l-am socotit, mai ales având în vedere prezenţa sa masivă în zona Morava-Timoc, drept influenţă sârbocroată asupra graiurilor de aici. Tot din motive fără un temei indubitabil, prezenţa lui *fetiţă* pentru *PUPILĂ* (h. 21) am considerat-o ca un calc sârbesc după scr. *zenica*. Pentru *TUBERCULOZĂ* (h. 27), *târpie* în 4 puncte, existent şi în est, şi în vest, am pus-o pe seama cuvintelor celor veniţi din Almăj (v. Gămulescu, *op.cit.,* p. 196). Un informator (p. 20) precizează: „Despre omul care merge slab se zice merge *târpiós*, cuvânt din familia lui *a târpi* „a răbda, a îndura, a suferi” de origine sârbească; cf. scr. *trpiti*. *RĂRUNCHI* (h. 28) este cvasiunanim acoperită de *rărunchi*, cuvânt de origine latină; dar îl întâlnim şi pe *bobric*, larg răspândit în aria graiurilor bănăţene (Gămulescu 1974, 91; NALR-Banat, h. 101). Răspândirea lui *bobric*, în graiurile bănăţene din nord-vestul Banatului şi despre aria cea mai largă reprezentată de *rărunchi*, îl putem socoti ca o influenţă post, dacă avem în vedere şi admitem locul de plecare spre aria Morava-Timoc a unei populaţii almăjene. *Bagrám, băgrám*, *bogre* şi chiar *blagám-(blăgám)* fac parte din seria termenilor pentru *SALCÂM* (h. 42), căci *bagrin*, cu varianta *băgrin* este foarte frecventă atât în graiurile bănăţene, cât şi în cele din Oltenia de Vest.

*

*   *

Evident, nu putem trage concluzii definitorii, dar nici nu putem nega faptul că cele rezultate din hărţile *Proiectului* pot să prefigureze concluziile finale după ce va fi efectuată ancheta ALR-MDT, dat fiind că reţeaua localităţilor anchetate va fi de circa trei ori mai mare (60 de puncte-localitaţi), iar numărul întrebărilor va fi de 1111, deci de 20 de ori mai mare decât cele din *Proiectul* în discuţie.

Ca să ne putem referi la influenţa graiurilor sârbeşti, trebuie să avem în vedere opinia celor trei autori care au întocmit o cuprinzătoare *Privire istorico-lingvistică*. Din punct de vedere istoric, au fost exprimate două ipoteze: cea a emigrării unor grupuri din Banat şi din Oltenia de sud-vest, emigrare târzie, şi cea care admite emigrarea respectivă, dar dovedeşte cu argumente pertinente şi prezenţa românilor în spaţiul Morava – Dunăre – Timoc, care dăinuie din epoca existenţei unui bloc comun românesc aşezat

de o parte şi de alta a Dunării, la care se adaugă aserţiunea unanim acceptată că munţii şi fluviul nu au constituit un impediment de ruptură dintre nord şi sud. „Noi, românii din Balcani, suntem aici de mii de ani…”. Chiar dacă afirmaţia este în parte hiperbolică în privinţa vechimii, este cert că Serbia a luat fiinţă ca stat abia după 1700, „ca o creaţie a politicii austriece” (Tudor Nedelcea, *op. cit.*, p. 6). Apoi, după ce statul sârbesc s-a consolidat, autorităţile acestuia au provocat, începând cu anul 1833, un adevărat „cataclism cultural, religios şi naţional” al românilor din văile Moravei şi Timocului (Idem, ibidem, p. 8).

Cât priveşte emigrarea din Banat, mai ales din Valea Almăjului, dar şi din Oltenia sud-vestică, „noii veniţi nu au făcut decât să întărească vechile elemente de românitate, ceea ce a împiedicat ca ei să fie înecaţi în «marea slavă», după cum observa G. Vâlsan, citat de autorii *Proiectului*. Continuitatea a fost asigurată, fapt remarcat de Hasdeu, idee preluată de N. lorga, prin emigraţia amintită, mai puternică în secolele al XVIII şi XIX, mişcări care au constituit pentru unii istorici un argument potrivit căruia românii din Serbia au venit abia în această perioadă (cf. *Proiect*, *Privire*…, p. 15).

Rezistenţa la asimilare se datorează înrădăcinării elementelor lexicale de-a lungul atâtor veacuri, venirii târzii a autorităţilor statale sârbeşti, concomitent cu infuzia de populaţie românească din nordul Dunării.

Sperăm că prin aceste câteva rânduri am dovedit importanţa *Proiectului*, dorinţa şi competenţa celor trei autori, cărora li se adaugă demersurile premergătoare efectuate de domnii Dragomir Drăghici şi Zavişa Jurj, care vor participa la anchetele viitoare.

Vatra de aşezare a caraşovenilor

Rândurile de mai jos reprezintă comunicarea susţinută la Sesiunea de comunicări „Interferenţe etnolingvistice sârbocroate” – Caraşova, în 8 iunie 1996. Nu a fost tipărită, motiv pentru care o preiau, modificând-o, în parte, ea fiind fundamentată pa baza toponimiei arealului care cuprinde satele caraşovenilor; în final, mi-am permis să emit o ipoteză, mai bine zis să contrazic o aserţiune, azi unanim(?) îmbrăţişată.

În deceniul al patrulea al secolului trecut apăreau două lucrări importante pentru cercetătorii de mai târziu în legătură cu „enigmatica” enclavă slavă (mă feresc voit de a-i spune sârbă, bulgară, croată etc.) din centrul judeţului Caraş-Severin, alcătuită din cele şapte sate: *Caraşova, Iabalcea, Nermed, Clocotici, Lupac, Vodnic* şi *Rafnic* (Petrovici 1935 şi Simu 1939).

Ideile, ipotezele celor doi, precum şi ale altor cercetători străini (Miletić, Zivojanović), au fost preluate, analizate, comentate de doi cercetători contemporani: Radan 1971, Radan 1973 şi Tomici 1973.

Ce s-a scris în următorii 25 de ani, chiar şi în impresionanta monografie închinată caraşovenilor (Birta 1993), nu cunosc să fi răsturnat ipotezele emise privitoare la origine, la locul de baştină, sau epoca în care au venit caraşovenii pe meleagurile lor actuale. Se

pare că tot ce era de spus despre originea caraşovenilor s-a spus. La sesiunea amintită, chestiunea caraşovenilor nu a fost atinsă decât în sensul „interferenţe româno-croate", sintagmă prezentă în comunicarea lui Marcu Mihai Deleanu şi Gheorghe Iancov care îşi întitula comunicarea astfel: „Istoriografia privind originea caraşovenilor – problemă deschisă". Din modul cum şi-a întitulat cuvântul său se strecoară – după opinia mea – îndoiala şi, într-adevăr, nu a emis nici o altă părere privind originea. Apoi, ceea ce mi s-a părut ciudat este că faţă de obiecţiile mele nu s-a ridicat nici un glas împotrivă sau cu scopul de a mă lămuri.

Siguranţa cu care unii şi-au însuşit ipoteza descendenţei croate a caraşovenilor rămâne simple afirmaţii fără sprijin cât de cât solid din punct de vedere ştiinţific. Lipsa de unitate a graiurilor a fost exprimată de ambii cercetători (Tomici şi Radan) chiar prin modul cum îşi întitulau articolele (v. Bibliografia): *graiuri*, deci nu *graiul* caraşovenilor (Radan 1973) şi „unitate", între ghilimele, ceea ce sugerează lipsa de unitate (Tomici 1973).

Iată cum era dezvoltat acest subiect de M. Tomici. După ce arăta că populaţia caraşovenească „se caracterizează printr-o serie de trăsături comune cu popoarele balcanice învecinate, prezente în limbă, obiceiuri sau în portul acestora", era de părere că strămoşii lor au fost consideraţi bulgari de unii cercetători, sârbi, cehi de alţii, ba chiar şi „urmaşi direcţi ai slavilor care au populat Dacia" (şi îl cita pe Ivan Popović). La data când erau enunţate aceste ipoteze nici nu se punea problema descendenţei lor croate, decât în felul următor: „Dialectul lor este, după cum vom vedea, un dialect arhaic sârbesc, dar ei se consideră croaţi, cu toate că nici un dialect croat şi nici nici o variantă croată a limbii sârbocroate literare nu face parte din acelaşi grup dialectal cu graiul caraşovenilor. Cauza acestei păreri (că descind din croaţi, n. V.I.) este religia. Fiind catolici (ca şi croaţii) ei nu pot concepe că sunt sârbi ortodocşi. La aceasta au contribuit preoţii catolici şi apoi o serie de învăţători care foloseau în şcoală numai alfabetul latin al limbii sârbocroate (Tomici 1973, 161-162). Apoi, argumentează cu situaţia bulgarilor din Dudeştii Vechi, Dudeştii-Cioplea, Vinga ş.a., unde sunt bulgari catolici, încât tot aşa se poate vorbi de „sârbi catolici".

Nici Mihai Radan nu ridică problema măcar tangenţial, că strămoşii caraşovenilor ar proveni din Croaţia, ci doar adaugă opinia misionarului O. Vlasić, potrivit căreia data emigrării caraşovenilor ar fi fost descoperită pe o carte de rugăciuni din 1764; adică „din 1434 până în 1443", când „caraşovenii au venit ca bosneci din Bosnia Veche, turcească, din oraşul Krusevac (Radan 1971, 141, n. 6).

Mile Tomici antrenează în demonstraţiile sale şi onomastica, în articolul privitor la „unitate", utilizând datele antroponomastice, rezultat în urma anchetelor efectuate de autor între anii 1965 şi 1968, material depus la „Arhiva Fonografică a Graiurilor Slave de pe Teritoriul R.S.R" de la Institutul de Lingvistică „Al. Rosetti şi I. Iordan" din Bucureşti. Aceste date „oferă, fără îndoială, o serie de informaţii valoroase privind originea caraşovenilor". Plecând de la numele de persoane, în speţă, cele de familie, întâlnite „în cea mai mare parte într-un singur grai sau în două graiuri" (iată că şi Tomici vorbeşte de

graiuri nu de *grai*, ceea ce presupune lipsa de unitate, n. V.I.), Mile Tomici concluzionează că populaţia slavă din cele şapte sate nu a emigrat dintr-o singură localitate". La această concluzie, M. Tomici adaugă următoarele şase idei suplimentare, care întăresc concluzia sa: **a)** graiurile caraşovene aparţin dialectului sârbesc din regiunea Timocului (sud-estul Serbiei), afirmaţie pe cât de categorică, pe atât de amendabilă; **b)** locul de origine nu este unul şi acelaşi pentru toate graiurile, fapt demonstrat cu prisosinţă de autor; **c)** amestecul de populaţie sud-slavă (termen general şi ambiguu, n. V.I.), respectiv sârbă, macedoneană şi bulgară, a avut loc, „după toate probabilităţile, pe teritoriul de unde au plecat (emigrat) şi nu pe cel contemporan, concluzie care contrazice în parte aserţiunea autorului (teritoriile diferite de emigrare); **d)** influenţa limbii române, în condiţiile bilingvismului este diferită de la grai la grai; **e)** o serie de elemente comune, predominante într-un grai, dar întâmplătoare în altul, trebuie separate de cele intrate prin căsătoriile mixte sau prin interferenţe lingvistice reciproce; **f)** concluzie deziderat: cercetarea graiurilor caraşovene trebuie efectuată exhaustiv şi comparat materialul obţinut, ţinându-se cont că ele nu reprezintă o unitate deplină (Tomici 1973, 177).

Adevărul este că nu s-a insistat suficient de către nici unul dintre cercetători asupra onomasticii caraşovenilor (şi, când zic onomastică am în vedere atât antroponimia, cât şi toponimia). Aş putea spune că s-a neglijat total potenţialul probatoriu al onomasticii în elucidarea unor chestiuni controversate de limbă. Este adevărat că Mile Tomici pune problema sub forma unui deziderat, succint exprimat: „Desigur că studiul etimologic al numelor de familie ar oferi date noi…" (*op. cit.*, 176-177).

Fără îndoială, spectrul diferit lingvistic, lipsa de unitate a graiurilor celor 7 aşezări, aşezate totuşi pe un teritoriu unitar, continuu, căci, în definitiv, între ele nu se găseşte nici un hiatus etnic, nu se află nici o localitate românească sau de altă etnie interpusă în arealul caraşovenesc, un spaţiu relativ întins, ocupând circa 144 km^2.

Dar, în afară de cele spuse, se ridică unele probleme de altă natură decât cea etnografică, lingvistică, folclorică etc., care cu tot caracterul lor aparte, aparent fără tangenţă şi importanţă, nu pot fi trecute cu vederea.

a. Aşa, de pildă, nu este lipsit de interes aspectul etimologic al principalelor puncte (aşezări umane, oronime, hidronime etc.) din zona bazinului superior al râului Bârzava, al Nerei şi al Caraşului, adică regiunea delimitată de următoarele localităţi: *Ciudanoviţa, Doclin, Târnova* şi masivul Semenic, regiune care măsoară 400 km^2. În afara celor 7 sate, următoarele denumiri de localităţi sunt de origine slavă: *Reşiţa, Câlnic, Târnova, Bratova, Ţerova, Giurgiova, Dognecea* şi, probabil, *Moniom*, la care se mai adaugă localitatea dispărută, aflată între Reşiţa şi Clocotici, *Iesenovăţ*. Cea mai veche (atestată) este *Giurgiova* (a. 1285), iar cea mai nouă, *Moniom* (a. 1777); pretinsa atestare a Moniomului, la 1587 (Basista 2005, 11) e improbabilă, căci *Manihom*, este o altă localitate, dispărută, aflată între Apadia şi Ţerova (Suciu II 1968, 366), majoritatea aşezărilor aparţin, în privinţa atestării lor, secolului al XVI-lea sau celui următor. Aşadar, afirmam că denumirile de localităţi cărora li se adaugă şi alte nume topice, ca *Liscovul, Cozia, Navăsul, Chemenic, Socolovăţ, Mociur, Pomost, Crivaia* ş.a. (v. Ioniţă 2002, 72) sunt slave, în general vorbind.

b. Densitatea acestora scade vădit dinspre sud-vest spre nord-est sau dinspre ţinuturile înalte (submontane) şi colinare spre zona dealurilor joase şi a câmpiei. Aşa, bunăoară, în hotarul Moniomului există un singur nume topic de aspect slav (*Lucai*), în cel al Câlnicului – 3 (*Cozace, Govândari* şi *Glanda*), în hotarul Târnovei – 3 (*Dubara, Murgai* şi, probabil, *Igăzău*, maghiarizat ulterior, iniţial fiind vorba de un **Igazov*), în al Ţerovei – 4 (*Predova, Uicov, Râmnic* şi *Bratova*, cărora li se adaugă numele hibrid *Cucuiova*); hotarul Reşiţei cuprinde 7 toponime (*Bolnovăţ, Budinic, Butovăţ, Chemenic, Driglovăţ, Mociur* şi, probabil *Pomost*, căci există numele comun românesc *pomost*, încât este vorba de un pseudo-slavism); în hotarul Domanului – 12 (*Baciovăţ, Blagovişte, Dalboşeţ, Drăgoina, Olbina, Ostrica, Pătruvâr, Prolaz, Slamina, Sochivâr, Gorilaş şi Năgoslaş*, ultimele două fiind etimologizate popular de populaţia românească din *Gorin Laz* şi *Ne[a]gosin Laz*), iar în hotarul satului Cuptoare – 18 (*Iesenovăţ, Pucnata, Zâglavu, Bolnovăţ, Zubregu, Liscovul, Cozia, Găbroava, Gornicrai, Mircovăţ, Zolobârş, Ravina, Sodol, Dâlboca, Pogărul* şi *Polomul* – cu statut aparte [v. Ioniţă 2002, 67], *Lasniţa, Negrilovăţ, Iazvini, Rămnişte*, cărora li se adaugă numele topic hibrid *Sângerova*); în hotarul Văliugului (la extrema cealaltă a arealului luat în discuţie) – 2 (*Breazova* şi *Crivaia*, iar pe culme – 2 (*Semenic* şi *Gozna*); ptr. *Semenic*, v. Ioniţă 1982, 177.

c. În masa aceasta de cca 45 de nume topice de aspect slav (peste 50, dacă luăm în consideraţie şi numele localităţilor), un număr apreciabil, este vădită existenţa a două straturi: unul vechi slav şi celălalt slav (relativ) recent, care seamănă aidoma cu toponimele slave din Valea Almăjului pe care Emil Petrovici, de câte ori le amintea, le compara – sau mai bine zis – le raporta la toponimia satelor caraşoveneşti.

Discutând unele nume topice din Valea Almăjului, Em. Petrovici constată, mai întâi, că „toponimele slave din Valea Almăjului diferă de cele din celelalte regiuni româneşti” (Petrovici 1970, 138): *a)* iusul mare în *Dubara* diferit de *Dâmboviţa*; *b)* iusul mic (*ier*, *ĭ*) din vechea sârbă; în Almăj (*Grădaţ*) / *grádac* (după *ĭ* > *a*) şi cu deplasarea ştocaviană a accentului de pe silaba finală: *Dvorăţ* (*Dvórac*). În această privinţă, trebuie să menţionăm că după o labială şi *s*, *ă* s-a putut dezvolta şi din *e* românesc: *Vîrşăţ, Cotovăţ, Prilipăţ*; *c)* păstrarea lui *-l-* silabic: *Dâlboceţ*.

Emil Petrovici încheie articolul său astfel: „Se ştie că slavii din Caraşova au venit în aşezările lor de astăzi de undeva din vechea Serbie, probabil în sec. al XV-lea (Petrovici 1935, 16-18). Tot atunci se va fi aşezat şi în Almăj o ramură din aceiaşi sârbi care s-au oploşit în Caraşova. Aceştia au dat toponimiei slave din Valea Almăjului caracterul dialectal sârbesc cu cele patru caracteristici expuse mai sus. Înainte de venirea lor, şi în Almăj, şi în zona Caraşovei, toponimia slavă va fi avut probabil acelaşi caracter medio-bulgar ca şi în restul Banatului, în Ardeal şi în Muntenia (Petrovici 1970, 141).

d. Denumiri ca *Târnova, Ţerova, Câlnic*, dacă originea acestuia nu este alta, cum am încercat să explic în alta parte (Ioniţă 1997, 9), *Bratova, Predova, Cozia, Mociur, Uicov* sunt foarte probabil vechi, aparţinătoare din epoca bilingvismului slavo-român, pe când celelalte aparţin graiurilor slave vestice, în speţă – folosind un termen generalizator până la destrămarea Iugoslaviei – unor graiuri sârbocroate.

Toate numele topice terminate în *-ovaţ* (*Baciovăţ, Bolnovăţ*, acesta de două ori, *Butovăţ, Driglovăţ*, *I(e)senovăţ, Mircovăţ. Negrilovăţ* sunt pronunţări româneşti ale unor nume cu finala *-oveţ*. Sigur, fiecare comportă o discuţie aparte, căci *Negrilovăţ* de exemplu a devenit nume slav, dar tema este evident românească (cf. *Negrilă*). Apoi, să nu uităm că, aşa cum am exprimat convingerea *Pogărul* şi *Pogarele* de mai la sud, precum şi *Poloamele* din diverse părţi ale Banatului, ca şi *Pomost*, au devenit întâi nume (apelative), respectiv *pogară, polom, pomost* şi apoi nume topice (proprii), fiind deci vorba de pseudoslave. Ba chiar îmi susţin părerea că românii din Banat au fost conservatori şi cu elementele vechi slave aşa cum au fost cu cele latine (Ioniţă 2002, 100).

e. Toate aceste nume topice, atât cele de aspect vechi slav, cât şi cele mai noi (în sensul că aparţin graiurilor sârbocroate, nu slavilor bulgari) ridică problema convieţuirii unei populaţii slave cu o populaţie românească autohtonă, în perioada bilingvismului slavo-român, prezentând însă o situaţie cu totul diferită de ceea ce prezintă toponimia românească din alte părţi ale ţării, în sensul că lucrurile se inversează: în timp ce, de regulă, denumirile româneşti se găsesc în amonte, spre munte, pe platouri, mai ales în partea superioară a văilor, iar reflexele lor slave, la poalele colinilor, aici denumirile slave ocupă locul „de drept" al celor româneşti. Prin urmare, există două straturi: unul mai vechi de origine bulgară şi altul mai recent, format sub influenţa sârbilor din Peninsula Balcanică, care s-au refugiat în Banat, începând cu sec. al XV-lea.

Că au existat o stare de bilingvism şi două etnii în contact o dovedesc şi numele topice hibride, cu temă sigur românească şi cu terminaţii vădit slave: *Sângerova, Cucuiova, Baciovăţ* (în apropiere de *Capul Baciului*). Acestora li se adaugă adaptările româneşti ale unor nume topice slave la sistemul morfologic românesc: pluralul numelui topic *Liscov*, respectiv *Liscovul Mare* şi *Liscovul Mic*, ambele numite *Liscoave*, *Găbroáva* pentru *Gábrova*, dubletele diminutivate: *Lucai* > *Lucăiel*, *Zâglav* > *Zâglăvel* şi, în sfîrşit, deformarea numelor slave prin etimologizare populară: *Gorin Laz* > *Gorilaş* şi *Ne[a]gosin Laz* > *Năgoslaş*.

Dar ne punem întrebarea, referindu-ne la slavii vechi: cât de numeroşi erau aceştia, sau – mai bine zis – ce pondere ocupau ei în totalul populaţiei din arealul amintit? Apoi, cine erau slavii care au venit mai târziu cu elemente de limbă, în speţă de toponimie, specifice graiuri lor sârbeşti, dar şi cu arhaismele actuale, deci cu formele fonetice de atunci (de când?) care s-au păstrat datorită izolării?

Şi de aici, se naşte o altă întrebare: admiţând că data venirii strămoşilor caraşovenilor este cea stabilită de Em. Petrovici, acceptată de cvasitotalitatea cercetătorilor, adică nu mai devreme de sec. al XIII-lea şi nici mai târziu de sec. al XV-lea (Tomici 1973, 162), care din actualele aşezări caraşoveneşti, în afară de Caraşova, existentă sigur la a. 1333 (Suciu I 1968, 121) existau, erau constituite? Şi dacă, în perimetrul amintit mai pe la început, cuprinzând 400 km^2, areal în cadrul satelor caraşoveneşti, putem oare admite absenţa unor aşezări umane, mai ales dacă avem în vedere condiţiile oferite de teren (morfologia locurilor), precum şi cele pedoclimatice au

fost şi sunt şi acum favorabile locuirii. Este greu de admis că între *Goruia* (a. 1437) *Secăşeni* (a. 1357), *Doman, Reşiţa, Dognecea, Forotic, Doclin* au lipsit vetrele unor aşezări umane, spaţiul fiind ocupat doar odată cu venirea caraşovenilor.

Şi apoi, în legătură cu această venire – dintr-odată sau în etape –, cum presupun unii (v. Tomici 1973, 162), putem vorbi de o colonizare asemănătoare aproximativ celor de mai târziu cu şvabi, colonizări dirijate, organizate şi care au avut loc în condiţiile unei legiferări funciare clare?

Este drept că în toponimie se recunoaşte un principiu, pe lângă altele. Este vorba de acela că vecinii numesc locurile, iar cei care le stăpânesc renunţă, adesea, la denumirile date de ei, mai ales dacă sunt provocatoare de confuzii, adoptându-le şi adaptându-le pe cele străine, tocmai datorită faptului că pentru cei care împrumută, care adoptă, ele au un grad mare de abstractizare, tocmai ce-i trebuie numelui propriu. Dar acest principiu nu este categoric, el este aplicat mai ales în cazul cursurilor de apă care traversează hotarele satelor, uneori comune mai multor aşezări, masivelor (munţi sau dealuri mai importante) care ies în evidenţă şi domină peisajul, nu însă şi în cazul loturilor mici de teren, al părţilor de ţarină sau izlaz, dacă oamenii care le stăpânesc nu au un contact direct şi concret cu ele: în ultimă instanţă, dacă nu sunt posesorii lor sau nu sunt legaţi într-un fel sau altul de existenţa lor.

Ipoteza unei vetre mai întinse decât cea marcată în prezent de hotarele celor 7 sate caraşovonesti am atins-o în treacăt acum vreo 20 de ani într-un scurt articol în Analele S.L.R. din Voivodina, fără să intru acolo în detalii şi fără să fi făcut o analiză minuţioasă a problemei.

Nici rândurile de faţă nu au pretenţia să fi elucidat lucrurile. Ele nu sunt decât nişte întrebări care se adaugă altora. M-am întrebat, de pildă, cum se explică absenţa referinţelor la cele 7 localităţi (cu unele excepţii, puţine însă) în documentele medievale timpurii, dar chiar şi în cele dintre anul 1400 şi sfârşitul secolului al XVII-lea? În corpusul a aproximativ 90 de documente medievale există doar o singură referire la moşia Caraşovei, într-un act din 1597, unde la un loc cu *Caraşova* apar şi *Gârlişte, Ciudanoviţa, Jitin* etc, precum şi *Petrovăţ* (*Petrowecz*), *Spânzuraţi* şi *Goruiţa*, localităţi azi dispărute, toate existente la vremea respectivă în ţinutul (districtul) Caraşovei.

În nici un alt bazin hidrografic (în partea sa superioară) din Banat (şi mă refer la apele importante) nu există o concentraţie atât de mare de nume topice de aspect slav, cum există în arealul amintit, mai ales pe platourile din stânga râului Bârzava, răspândirea lor prelungindu-se spre sud. Această arie de intensă concentraţie nu face o legătură strânsă cu Valea Almăjului, căci spaţiul locuit din nord şi cel din sud este despărţit de un spaţiul apreciabil ca mărime, care este lipsit de aşezări umane stabile şi cât de cât vechi, adică, vorbind concret, între Caraşova şi Bozovici există în linie dreaptă peste 30 km, un spaţiu pe care se găsesc localităţile Anina, la 15 km de Caraşova, Ponească şi Valea Minişului, ultimele două înfiinţate după 1900, iar Anina fiind, de fapt, o colonie germană care a luat fiinţă la începutul sec. al XVIII-lea. Nici toponimia minoră, săracă de altfel,

nu dovedeşte o continuitate între cele două blocuri de toponime slave: pe de o parte blocul Doman-Reşiţa-Cuptoare, pe de alta Valea Almăjului.

Toate aceste stări de lucruri mă determină să închei, după ce am pus atâtea întrebări, tot cu nişte întrebări, false concluzii.

Nu cumva teza acreditată de unii cercetători (Popović 1955, 44-45), potrivit căreia caraşovenii sunt „urmaşi direcţi ai slavilor care au populat Dacia” nu ar trebui respinsă apriori şi ar trebui reluată, nelăsându-ne copleşiţi de autoritatea învăţatului român Emil Petrovici? În cazul unui răspuns afirmativ, conform cu ipoteza lui Ivan Popović, data şi vatra „aşezării” lor ar coincide cu secolele VI-VII, iar arealul aşezării, vatra, să fi fost mai larg, mai întins, adică de la Câlnic şi până la hotarul de sud-vest al Caraşovei actuale, din hotarul Secăşenilor şi până în cel de sud-est al Târnovei. Nu ştim în ce epocă începe deplasarea spre sud-vest a masei slavilor lăsând în urma lor o toponimie de factură slavă veche, unii dintre ei rămânând locului, urmând apoi un proces de decantare în punctele actuale ale aşezărilor caraşovene.

O parte a slavilor veniţi în Almăj au trecut şi spre nord şi, în mod firesc, s-au întâlnit cu consangvinii lor, slavii vechi, confirmându-se astfel, parţial, teoria venirii lor în etape (Tomici 1973, 162). Aceştia sunt cei care au adăugat cel de al doilea strat de nume topice de aspect mai nou decât cele vechi slave. Că au existat două sau trei valuri de slavi (între secolele XIII şi XV) se dovedeşte prin existenţa a două subcategorii de toponime în cadrul celei de a doua categorii.

Această ipoteză explică, probabil, şi lipsa de unitate a graiurilor caraşoveneşti, precum şi influenţele diferite ale limbii române asupra graiurilor caraşoveneşti şi, implicit, a onomasticii.

Oricum, în încheire, rândurile acestea (spuse la sesiunea amintită) sunt doar o invitaţie de reluare sau de continuare a cercetărilor celor două probleme mari: când şi unde au venit (s-au stabilit) caraşovenii? Descendenţa lor croată nu este pe deplin argumentată. Considerentele pentru care a fost acceptată cu atât de mare uşurinţă sunt de altă natură. Ipoteza bazată pe argumentul confesional este şubredă, este pur emoţională şi nici decum o premisă ştiinţifică, ca să nu zic că e departe de a fi o certitudine.

Şi-mi mai pun o întrebare retorică: unde sunt studiile cercetătorilor croaţi care să urmărească pe cei care s-au desprins din trupul lor, aşa cum o fac cercetătorii noştri cu privire la istroromâni. Bibliografia acestei probleme este mult prea vastă şi nici nu-şi are loc de a fi amintită aici, dar este destul să reamintesc pe profesorii Petru Neiescu, Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, care şi-au expus punctele de vedere proprii despre dialectul istroromân în studii temeinice, rezultate de pe urma unor cercetări susţinute.

Onomastică medievală bănăţeană

Materialul prezentat în continuare provine dintr-o singură sursă (Feneşan 1981), care cuprinde 92 de documente de redacţie latină sau maghiară elaborate de diverse cancelarii între anii 1440 şi 1653, deci în decurs de mai bine de două secole.

Ideal ar fi fost să extragem toate numele de locuri şi întreg inventarul antroponomastic în formele în care sunt redate în documente, apoi să le reconstituim în formele lor româneşti, indicând data la care au fost consemnate, dar efortul ar fi fost prea mare pentru cel care face această sugestie şi rezultatul excerptării ar fi ocupat un spaţiu prea întins, aşa încât ne mărginim să semnalăm doar câteva date referitoare la onomastică.

Scopul demersului nostru este şi de a îndrepta inadvertenţele editorului, erorile în refacerea numelor de persoană sau de locuri, căci – fără să exagerăm – ele sunt multe. Le-am semnalat cândva şi am înaintat articolul unei publicaţii lingvistice acum şapte-opt ani, dar acesta nu şi-a găsit loc în economia spaţiului de care dispun publicaţiile noastre, de aceea l-am propus redacţiei SCO, unde a şi apărut.

Afirmaţia noastră privind erorile de interpretare nu este deloc gratuită. Sunt suficiente câteva exemple.

Iată, de pildă, C. Feneşan scrie că un (Nicolae) *Fekethew* (Negru) „ne îndreptăţeşte să presupunem existenţa vreunei exploatări miniere în împrejurimile Recaşului" (op. cit., 9). Uşurinţa cu care face asocieri amatoriste este dezarmantă şi nu are nevoie de comentarii. Un Joannes *Petracz,* jude-jurat de Caransebeş, nu poate fi un Ioan *Petrachi* [18] şi nici Johannes *Petraczi* (acelaşi, de fapt) nu corespunde unui *Petrachi* [32], măcar pentru simplu motiv că sufixul *-ache (-achi),* de origine neogreacă, nu a pătruns, în Banat, mai ales într-o epocă timpurie, el fiind specific Moldovei şi Munteniei. Apoi, *Plostina* [91] redă, desigur, pe *Ploştina* < *ploştină* „mlaştină" sau „izlaz, păşune" (DLR, s. v.), nume topic actual chiar în zona în care este localizat de Suciu II 1968, 387. Cu toate acestea, Feneşan 1981 menţionează toponimul întocmai ca în originarul maghiar, deşi este ştiută valoarea grafemului maghiar *s*.

În aceste cazuri şi în altele, situaţiile sunt şi derutante, motiv pentru care ne-am propus să îndreptăm sau să clarificăm o infimă parte din inventarul onomastic existent în Feneşan 1981.

O expunere a faptelor în ordine alfabetică ar fi fost mai operantă, însă plasarea lor în contexte diacronice şi sincronice, ne-a determinat să respectăm, ordinea apariţiei în documente, cu trimiteri (infra sau supra)*,* când e vorba de acelaşi fenomen onomastic, uneori chiar şi de acelaşi obiect, în sens larg, numit (loc sau persoană).

După cum se va observa, începând cu cea de-a doua parte a corpusului de documente, exemplele sunt tot mai rare, întrucât ele se repetă, dar şi pentru că numele

de locuri, care fac obiectul identificării şi localizării lor, nu mai apar cu aceeaşi frecvenţă ca în prima parte a corpusului.

1

a. (Petru de) *Themselew* evocă o aşezare umană, care apare documentar redată sub diverse forme, cea mai veche fiind *Temesel,* a. 1390 (Suciu II 1968, 409), iar doi ani mai târziu, *Temesin,* care corespunde unui *Timişeni.* În cazul *Timişel,* diminutiv al lui *Timiş,* este vorba de o aşezare dispărută „al cărui hotar se regăseşte în vatra actuală a localităţii Teregova" (Ţeicu 1998, 381). Cu referire la familia românească *Timişel,* D. Ţeicu scrie că aceasta „a apărut în conul de lumină izvorât din actele diplomatice odată cu sfârşitul veacului al XIV-lea, evoluţia acesteia putând fi urmărită aproape un secol" (p. 382). Acelaşi autor reproduce după L. Boldea un arbore genealogic al familiei Dees de Timişel (sec. XV), începând cu anul 1387 şi până la 1452 (p. 383).

b. (Ştefan) *Farro* corespunde unui antroponim vechi românesc provenit din ar. *fara* „neam" (Constantinescu 1983, 271) sau dr. *fară* „neam, gintă, naţiune" (DA, s.v.). Toponimia Banatului conservă mai multe locuri numite cu acest apelativ, între toponime şi apelativul originar, interpunându-se, foarte probabil, antroponimele corespunzătoare: *Fhara,* a. 1597, aşezare dispărută, „lângă Crivina – Lugoj [...]. Acolo platoul *Fara* şi dealul împădurit *Vârful Farei* îi păstrează amintirea" (Suciu II 1968, 328); *Fara,* „teren cu păşune, în hotarul satului Rusca Montană" (DTB IV, 2); apoi, *Dealul Farei* şi *Râtul Făronilor,* în hotarul localităţii Apadia.

c. (Ladislau de) *Feyerwiz,* a. 1436, „pe lângă Mehadia" (Suciu II 1968, 328); în traducerea românească înseamnă „*Râul Alb*" sau, în varianta scr. *Belareca,* afluent al Cernei, aflat în zonă. Un nume asemănător apare între Reşiţa şi Văliug, actualul *Râul Alb,* probabil acelaşi cu medievalul *Feyeruiz,* a. 1597, „amintit împreună cu Ţerova şi Târnova" (Suciu II 1968, 328).

2

a. (Luca de) *Maczkas* (= *Măcicaş*)*,* precum şi numeroşi alţi membri ai aceste vestite familii de nobili bănăţeni: Francisc [59, 61, 62, 67, 79, 84, 85], Iacob [8], Lupu [52], Mihail [17, 82], Nicolae, viceban al Caransebeşului, pomenit în mai multe documente, emise între 1633 şi 1653, apoi Petru Măcicaş de Tincova, Măcicaş Ştefan au fost pomeniţi în demersul nostru de a clarifica legătura dintre numele acestei familii şi hidronimul actual *Măcicaş* (Ioniţă 2002, 108 s.u.).

6

a. Acest document menţionează două aşezări cu numele maghiar *Zabadfalw,* care traduce rom. *Ohaba.* Este identificat cu *Ohaba Bistra* (Suciu II 1968, 426) sau cu *Ohaba Forgaci* (Milleker 1915, 238). Alte localizări probabile în Ţeicu 1998, 357-358.

b. Într-o înţelegere intervenită în faţa capitlului din Arad, între Nicolae Bizerea şi Iacob Racoviţă, se aminteşte de *Alsokalwa* şi *Felsekalwa,* adică despre o „*Calova de Jos*" şi o „*Calova de Sus*", denumiri păstrate în hidronimul actual *Valea Calovei* sau

Valea Calova, precum şi simplu, fără folosirea apelativului topic, *Calova,* cum menţionează Suciu II 1968, 10. *Calova* se numeşte atât pârâul amintit (afluent de dreapta al Timişului, la nord de Obreja), cât şi o porţiune de ţarină. Fosta aşezare este menţionată în registrul aşezărilor medievale (Ţeicu 1998, 307-308).

c. În documentul originar apar localităţile *Felseachowa* şi *Alsoachowa,* însă în traducerea documentului, Feneşan 1981 o omite pe prima, iar despre a doua socoteşte că a existat undeva în apropierea localităţii Glimboca. Pe de altă parte, aceste aşezări nu sunt glosate în Suciu II 1968 (Partea a II-a. Localităţi dispărute). „*Aceova de Sus*" şi „*Aceova de Jos*" au la origine, foarte probabil, un antroponim, hipocoristic, *Acea,* de la *Achim,* prezent şi în alte localităţi ca: *Achad,* a. 1318; *Achya,* a. 1213; *Acs,* a. 1471 (Suciu II 1968, 287). Un antroponim *Acea* nu e consemnat în dicţionarele onomastice (Constantinescu 1983, Iordan 1983), dar figurează în Oancă 2003 cu frecvenţa absolută 103, din care în Banat 42 (12 – Caraş-Severin, 30 – Timiş).

d. Rabna, „aşezare dispărută, în apropierea Caransebeşului" (Feneşan 1981, 42) se găseşte, mai precis, în hotarul satului Glimboca, sub denumirea actuală *Ramna.* Cu privire la alte detalii şi la semnificaţia toponimului vezi Ioniţă 1982, 30; 194; 217; 221.

8

a. Printre aşezările enumerate la **6** *b,* se menţionează, după Jupa, aşezarea *Alsothews,* localizată lângă Zăgujeni (Feneşan 1981, 45-46), care era, probabil, o parte a localităţii *Tews,* a. 1478 (Suciu II 1968, 409), aflată pe locul actualului *Teiuş,* cartier al Caransebeşului, numită, potrivit documentului, „Teiuşul de Jos".

b. Pathak, considerată aşezare dispărută, contopită probabil cu *Valea Mare* sau cu *Valea Bistrei* (Feneşan 1981, 45-46) se găseşte, în prezent, ca nume topic în hotarul Caransebeşului, *Potoc,* nume extins şi asupra unei străzi, toponim vechi provenit din apelativul topic *potoc* „pârâu", foarte precar reprezentat, considerat ca provenind din scr. *potok* sau magh. *patak* (DLR).

Printre aşezările numite *Potoc* figurează două: *Potoc* din hotarul actual al Domaşnei, unde se găseşte toponimul *Potoc,* precum şi *Potoc,* aparţinător de Sasca Montană. (Ţeicu 1998, 362).

9

a. Hernyek se găseşte, într-adevăr, în hotarul satului Prilipeţ, unde *Arnegu,* „deal cu fâneţe şi pomi" (DTB I, 25) îi păstrează numele.

b. Deşi nu putem reface cu exactitate numele fostei aşezări consemnate în forma *Jalsanycha,* nu este exclus să fie vorba de **Iesenița,* orientându-ne după numele topic notat în hotarul satului Iabalcea (Cadastru, fila 17) în forma *Iesenia,* care se întinde numindu-se astfel şi un ogaş, o culme, o poiană şi un vârf (fila 56). Oricum, nu poate fi identificată cu *Eşelniţa,* de lângă Orşova (Feneşan 1981, 48, n. 1), căci documentul specifică destul de limpede: „şi care se află toate în ţinutul Almăj" (Feneşan 1981, 47), alături de Rudăria, Prodarya etc.

11

a. (Gheorghe) *Pâclizaru* (în originar *Poklizar),* nesigur că este aşa cum l-a reconstituit editorul. Nouă ne e cunoscut numele de familie *Poclitaru* (din Caransebeş) şi, în acest caz, antroponimul ar putea proveni din *poclitar* „persoană care lucrează poclituri, un fel de coviltire” (Iordan 1983, 371), ceea ce este puţin probabil. Cea mai plauzibilă soluţie este aceea a unui *Pâclişaru,* adică originar din localitatea *Pâclişa,* probabil cea din Hunedoara, deşi mai există una cu acelaşi nume în jud. Alba; cf. şi *Pâglişa* (Cluj).

b. (Gheorghe) *Semen* are, probabil, la origine numele comun *seimen* „soldat dintr-un corp special de ieniceri” (DLR); cf. *Seimen* (Constantinescu 1983, 369) şi *Semen,* de origine ucraineană sau bulgărească (Iordan 1983, 411).

c. (Nicolae) *Ciorcioc;* cf. nume actual *Ciorcioacă;* cf. *Ciorc(a); ciorcuşă* „coţofană”, precum şi *Ciorcia* (Constantinescu 1983, 240); cf. *Ciorcilă < cercilă* „povară, greutate” (Iordan 1983, 126); în prezent, în graiul de la Câlnic-Reşiţa, *cerchilă* denumeşte „guşa păsărilor”.

12

a. Într-un act care consemnează un conflict de moştenire, alături de Armeniş, Sadova ş.a., apare localitatea *Gwro,* localizată de Feneşan 1981, 54 „între Armeniş şi Feneş”. Aici se găseşte, într-adevăr, pârâul *Giurovu* (DTB IV, 94). Într-un document apar la un moment dat două aşezări: *Also-Gywro* şi *Felsew-Gywro,* acesta din urmă menţionat şi într-o formă îndepărtată de originar, *Glino* (Suciu II 1968, 336). *Gwro* sau *Gywrow,* titlu sub care apare menţionat, a. 1467 „In districtu Karansebes” (Suciu II 1968, 336), sau o altă localitate, *Gyurfalva,* a. 1389, „pe lângă râul Bârzava şi satul Remetea Pogănici”, localizare derutantă căci râul Bârzava se găseşte la o distanţă apreciabilă de Remetea Pogănici; acestea au în alcătuirea lor numele unei persoane *Giur(a),* provenit din *Gheorghe* (Constantinescu 1983, 67). *Glinovu* e cu totul alt toponim, chiar dacă se află în aceeaşi zonă a Armenişului, „deal cu fâneţe”, derivat din scr. *glina* „lut” (DTB IV, 104).

b. Numele fostei aşezări *Charnoch,* care precedă în enumerarea moşiilor Buchin şi Petroşniţa, localizată între cele două localităţi (Feneşan 1981, 53), s-a păstrat în numele văii *Cerneţ* „vale între Bucoşniţa şi Petroşniţa; se varsă în Timiş” (DTB II, 38).

c. Krywa, alt. loc decât *Criva* (Teregova), menţionată sub denumirea *Criva de Sus,* a. 1447, printre proprietăţile familiei Timişel, sau *Criva de Mijloc* „aşezare la nord de Ogaşul Criva”, în hotarul Domaşnei (Ţeicu 1998, 317). O aşezare *Cryva* este amitită la a. 1480 (Suciu II 1968, 313), în prezent pârâul *Criva* (Iablaniţa). Este amintit la un loc cu Poiana, Buchin, Petroşniţa ş.a. (Feneşan 1981, 53). Radicalul slav *kriv,* adj. „oblic, curb” este productiv în toponimie atât pe teritoriu ţării noastre (cf. Iordan 1963, 130), cât şi în ţările vecine slave; (v. exemplele date în DTB II, 143).

d. Kalwicza, menţionat la un loc cu *Kalwa,* localizată lângă Obreja (v. **6** b), este puţin probabil să se fi aflat lângă Goleţ (Suciu II 1968, 348), ipoteză preluată de Feneşan

1981, 54, mai ales că denumirea există în prezent, ca pârâu, *Caloviţa,* la un loc cu *Calova* (DTB II, 4).

13

a. În acest document şi următorul [14], numele *Gorylycza* aflat în districtul Caraşova, s-a conservat în actualul *Goruiţa,* „parte neînsorită a unui deal cu fâneţe, la hotarul cu satul Goruia" (DTB IV, 117-118) şi este, evident, un diminutiv al lui *Goruia.*

b. Un (Ştefan) *Nyakazo,* întocmai în originar, nerefăcut de editor este *Neacşu.* Îl întâlnim în alte documente scris în altă formă, *Neagosin (Laz),* care a dat prin etimologizare populară actualul *Năgoslaş,* alături de *Gorin(Laz) > Gorilaş* (Ioniţă 2002, 58; 60).

c. Alături de numele de mai sus, *Neacşu,* apare şi (Ştefan) *Pobora,* cunoscut ca nume al unui deal din apropierea satului Câlnic. Iorgu Iordan notează pe *Poboran,* apoi *Poborul* (Iordan 1983, 371), nume proprii provenite din vb. *a pogorî,* cu derivatul *pobornic* „(înv. şi rar) luptător (pentru o cauză)", desprins din scrierile lui Dosoftei (DLR, s.v.).

d. Agagys consemnat în documente alături de mai sus amintita *Goruiţa* este, după cum stabileşte şi editorul, *Agadici,* deşi printre variantele date în dreptul localităţii nu se menţionează şi această formă (Suciu I 1967, 25).

15

a. În documentul originar, emis în limba maghiară, apar numele topice *Zilfa* şi *Gywgastrw.* Feneşan 1981 se îndoieşte, pe bună dreptate, de o posibilă redare a lui *Sâlha* (Timiş), iar cel de-al doilea rămâne, în textul tradus, în forma sa originară, nerefăcut. În privinţa primului, D. Ţeicu socoteşte că *Zilfa* este „o aşezare dispărută din districtul Caransebeş. Martin din Zilfa a fost pomenit ca martor, în anul 1430, cu ocazia introducerii în stăpânirea moşiilor Zăvoi, Voislova, Valea Bistrei" (op. cit., 400). De altfel şi din documentul în cauză [15] se poate deduce localizarea sa în zona Caransebeşului. Privitor la *Gywgastrw,* acesta este rom. *jugastru* (Acer campester). Modul cum este redat toponimul în originar atestă răspândirea fonetismului *ğ* pentru *j*, considerat ca specific pentru Banat şi Hunedoara (Gheţie – Mareş 1974, 198); cf. *Giugastru* „teren în pantă cu pădure", în hotarul Ohabiţei (DTB IV, 92).

16

a. Cele două foste aşezări, *Also Miheyencz* şi *Felseu Miheyencz,* despre care Feneşan 1981 socoteşte că e vorba de o „aşezare dispărută, lângă Tincova", erau în evul mediu două localităţi; cf. *Mihăienţi* (com. Glimboca), aşezare dispărută din Valea Bistrei a cărei vatră se poate identifica pe malul stâng al Bistrei, în lunca de la sud de Glimboca unde toponimul *Mienţ* „i-a păstrat numele" (Ţeicu 1998, 353). Localitatea purta într-o anumită vreme şi alt nume: „Lopatahka alio nomine Mihalianch", a. 1406 (Suciu II 1968, 363). Aşadar, aceleiaşi localităţi i se spunea şi „*Valea Calului*", iar aceasta se află undeva pe lângă Bolvaşniţa (Ibidem). Numele topic menţionat de D.

Ţeicu *(Mienţ)* trebuie citit *Mi-iénţ,* cu *h* asurzit, dovadă fiind diminutivul său *Mihănciori,* neglosat de DTB. *Mienţ* este un „şes arabil aşezat de-a lungul şoselei naţionale între Bistra şi Coamă”, pe hotarele localităţilor Glimboca şi Obreja (DTB VI, 42). Numele topic provine dintr-un nume de grup *mienţi < mihăieţi < (Mihai)* sau *miheienţi (<Mihei),* cum sugerează atestările documentare (Ibidem). În trecut cele două localităţi se diferenţiau prin determinativul *(Mare* şi *Mic),* în prezent, diferenţierea se face cu ajutorul sufixului: *Mi(h)eienţi,* respectiv *Mihănciori.*

b. (Ladislau) *Lăţug,* aşa cum reface editorul pe (Ladislaus) *Laczugh* este un antroponim absent din cele două dicţionare, Constantinescu 1983 şi Iordan 1983. Nu este exclus să fie vorba de actualul antroponim *Laţcu,* cu colectivul său *Lăţconi,* prezent azi în antoponimie (Câlnic); cf. şi antroponimul hunedorean *Lăsconi.*

17

a. Cu alt prilej arătam că denumirea actuală a localităţii *Delineşti* este rezultatul unei etimologizări populare parţiale a unui nume originar *Dănileşti* (< *Dănilă*) (Ioniţă 1982, 63). Modificarea este confirmată de prezenţa în document a referirii la (Ladislau) *Lăţug* de Dănileşti, amintit mai sus (**16** *b*), personajul fiind deci „nobil de Dănileşti”.

b. Alături de (Gaşpar) *Tincovan,* deci din *Tincova,* apare şi un *Drăgoane* (în documentul de redacţie latină – *Dragone),* deşi tema *Drag-* nu se sufixează cu *-oń, -oańe* (Petrovici 1970, 135-135).

18

a. Costin Feneşan reface în rom. pe (Joannes) *Petracz* – (Ioan) *Petrachi,* or suf. *-ache, -achi* nu este specific Banatului, ci doar Moldovei şi Munteniei. Este vorba de un *Petraş,* mai sigur *Petraci,* derivate evidenţiate sub *Petru* (Constantinescu 1983, 132).

b. (Nicolae) *Zălaica* este foarte probabil un derivat cu suf. *-aica* din *zale,* neconsemnat nici de Constantinescu 1983, nici de Iordan 1983.

c. (Nicolae) *Pancionovici* ne pune în faţa unui antroponim dublu sufixat: din *Panciu* s-a creat cu suf. *-oń* un *Păncioni,* apoi, prin adăugarea suf. scr. *-ovici* a rezultat *Pancionovici* (*Păncionovici*).

19

a. (Francisc) *Basarabă* atestă prezenţa antroponimului *Basarab* (*Băsărabă*), fixat în toponimie, ca pârâu, pe lângă *Beleuţ,* precum şi în numele de moşie *Băsărăboanea* (Şoşdea).

20

(Ion) *Gârleşteanu* în originar (Joanni) *Gerlestei* este aici şi frecvent în alte documente greşit refăcut, căci nu este vorba de un *Gârleşteanu,* care provine din *Gărleşti* (localităţi în Dolj şi Galaţi), ci din *Gârlişte,* localitate din Caraş-Severin, de unde era familia de nobili bănăţeni, şi din care rezultă un *Gârlişteanu.*

21

a. Două antroponime, (Adam) *Frâncu* şi (Nicolae) *Tătar,* trebuie interpretate cu prudenţă, căci etnonimele *frânc* şi *tătar* nu indică totdeauna un *franc (francez)* sau *tătar,* ele fiind termeni generici pentru reprezentanţi ai unor etnii latine *(francez,* dar şi *italian),* aşa cum sub denumirea de *tătari* sau *turci* se află uneori reprezentanţi ai cumanilor sau ai pecinegilor.

22

a. Satul *Morencz* este consemnat la un loc cu Sacu, Mâtnicu Mare şi Ohaba Mâtnic. Fosta aşezare s-a păstrat în actualul nume de hotar *Morenţ,* „şes arabil" (Sacu), explicat etimologic: „probabil nume de grup *morenţ(i),* sg. *moreanţu* (< * *Mora* + suf. *-eanţu)"* (DTB VI, 62; v. şi Ioniţă 2002, 165), *Morencz* apare, la un moment dat cu alt nume, *Mâtnicul de Sus* (= *Felsö Muthnok),* apoi *Morova* (a. 1590), iar peste un deceniu, *Morinchion* (Suciu II 1968, 372). *Morencz* apare în acelaşi context şi în documentul [81]. În toate cele trei ipostaze *(Morencz, Morova* şi *Morinchion)* ne găsim în prezenţa aceleiaşi teme *Mor-, Mora-, Moru-* (Pătruţ 1980, 115). Nu este exclus, dată fiind aproximaţia cu care erau redate fonemele româneşti în documentele de cancelarie, ca tema să fie *Mur, Mura, Muru.* De fiecare dată, în cele trei cazuri, mijloacele de derivare sunt diferite: *-enţi* (pl. lui *-eanţ),* suf. slav. cu valoare genitivală *-ov(a)* şi rom. *-eni,* care, este adevărat, nu a fost surprins în faza unui **Moreni* (**Mureni),* dar e de bănuit că a existat, de vreme ce apare în varianta *Morinchion* (= *Morincioni* sau *Murincioni*)*,* cu sufixul specific Banatului, *-oni.* Pentu eventualitatea unei teme, *Mur-,* şi nu *Mor-,* să se compare formele sub care a fost consemnat actualul nume de sat *Murani: Murun, Moran, Muron, Murany* (Suciu I 1967, 411). În documentul [63] apare un (Grigore) *Murasca,* derivat din tema *Mur-.*

b. (Francisc) *Mâtniceanu,* alături de alte multe nume care apar în documente (Benedict, Ladislau, Barbara, Margareata s.a.) sunt dovezi ale catolicizării.

c. Numele personajului (Ladislau) *Genărel* (Anoca), transcriere a originarului „Dsenarell Annoka Lázlott", nobil din Bozyfalva, „aşezare dispărută lângă Căvăran" credem că trebuie interpretat altfel şi anume „ginerele lui Anoca Ladislau din Bujor", *Bujor* fiind numele vechi al actualei localităţi *Traian Vuia,* atestată documentar pentru întâia oară la a. 1364, în forma *Bozsorfö.* Un *Genărel,* fie nume de familie, fie prenume din *ginere,* este puţin probabil, căci ar crea confuzii, aflându-se în aceeaşi sferă semantică, cea a identificării unui ins şi prin raportarea sa la gradul de rudenie faţă de un altul; cf. *Ginerel* „diminutiv, absent în dicţionare, al lui *ginere* «mire» formaţie paralelă cu *ginerică"* (Iordan 1983, 223).

25

a. Un „Petrycz Myhna" este refăcut în româneşte *Petrici Mihnea,* iar „Petris Ztanczjone" – *Petriş Stăncioane;* ambele, şi *Petrici,* şi *Petriş,* sunt înregistrate sub titlul *Petru* (Constantinescu 1983, 132-133). Acelaşi *Petriş* (Stăncioane) apare şi nediminutivat, *Petru* (Stăncioane).

27

a. Acest document atestă, pe de o parte, câteva modalităţi de a da nume oamenilor după localitatea de origine sau după numele moşiei care se află în posesia lor, pe de alta, apar unele nume de aşezări identificabile în localităţi actuale sau dispărute. (Ladislau) *Bratovan* indică originea acestuia din cătunul *Bratova,* aparţinător în prezent de comuna Târnova. Aşezarea nu e pomenită în documente şi pare a fi de dată recentă, a. 1956 (Suciu I 1967, 102), ceea ce nu corespunde adevărului. În şirul localităţilor dispărute, se menţionează *Brathova,* a. 1495 „pe lângă Târnova şi Ţerova, unde dealul Brasova (sic!) îi păstrează amintirea" (Suciu II 1968, 303). *Bratova* actuală se găseşte exact pe locul fostei *Bratova,* fiind vorba, de fapt, de aceeaşi localitate, care a înregistrat, probabil, un hiatus în existenţa ei. (Ladislau) *Bratovan* era jude-jurat al Caransebeşului şi apare în documente între anii 1582 şi 1591.

b. (Ion) *Bucoşniţă* poartă un nume omonim cu cel al localităţii de pe Valea Timişului, *Bucoşniţa,* aşezare veche, amintită pentru întâia oară într-un document din anul 1468. Cu un an mai târziu se pomeneşte de *Also-Bukosticza,* ceea ce denotă că existau două localităţi cu acest nume.

c. (Margareta) *Delceanului* (de fapt *Dălceanului),* originară din *Dalci;* cf. *Dalca,* a. 1534 (Suciu I 1967, 190). Din punct de vedere lingvistic este demn de reţinut folosirea genitivului fără articol genitival posesiv pentru a crea perechea maritală.

d. (Petri) *Gozthey* este redat prin (Petru) *Goştei* (Feneşan 1981, 80), când de fapt este vorba de (Petru al) *Gostăi;* cf. *Gost(e)a* (Constantinescu 1983, 285), antroponim păstrat în numele topic de hotar *Gostaia,* „teren în pantă cu păşuni" (Sadova Nouă), precum şi în *Gostăi,* „poieni" (Slatina Timiş) (DTB IV, 120), dar şi în forma sa originară, *Gostăiul,* „fâneaţă". Procesul de transonimizare, şi de modificare a formei, a urmat calea de la *Gosta,* antroponim, spre *Gostaia* toponim (ca în *Gătaia* < *Găta*), apoi, prin desemantizare, au luat fiinţă cele două nume topice: *Gostăiul,* singular determinat de singularitatea obiectului desemnat; *Gostăi,* pl. determinat, la rândul său, de pluralitatea obiectelor *(poieni).*

36

a. (Ion) *Năndruţă* din Calova este un antroponim diminutivat din *Nandru* < magh. *Nándor* < *Ferdinand,* ca şi *Nandriş* (Constantinescu 1983, 331).

b. (Petru) *Aranti* este o variantă a lui *Aronti,* nume întâlnit în inventarul antroponimic al localităţii Câlnic-Reşiţa; cf. *Arontea* (Idem, ibidem, 16), derivat din *Aron,* de origine biblică.

39

a. Printre moşiile aflate în zona Lugojului (Lugojel, Sacoşu Mare ş.a.) este menţionată şi *Mikefalwa,* „aşezare dispărută, între Lugoj şi Caransebeş" (Feneşan 1981, 123). I. Pătruţ atrăgea atenţia asupra numelui *Satul Mic* de lângă Lugoj, arătând că este vorba de o neînţelegere şi presupunea, pe bună dreptate, pornind de la numele popular

al localităţii, *Satul Michii,* şi de la numele locuitorilor, *micăienţi,* că localitatea a fost numită după numele unei femei, *Mica,* probabil o poreclă (Pătruţ 1980*,* 224). Dar localitatea nu este chiar atât de nouă (a. 1717), cum socotea I. Pătruţ (v. şi Suciu II 1968, 99), căci *Mikefalwa* apare cu un secol mai devreme (a. 1601), în forma maghiară care o traduce pe cea românească, *Satul Michii.*

47

a. În acest document găsim o modalitate larg răspândită de a denumi părţile de sat, uliţele, căci se consemnează un teren cumpărat în strada *Susani,* astfel numindu-se locuitorii aflaţi în partea de sus a satelor, faţă de *Joseni,* cei din vale.

b. Un loc din ţarină se cheamă *Căpâlna.* Nu putem şti dacă urme arheologice dovedesc existenţa odinioară a vreunui modest locaş de cult pe vreo fostă vatră de sat, căci *căpâlnă* se cheamă o *capelă* şi cuvântul provine din mag. *kápolna.*

51

a. O temă antroponimică *Lom* este menţionată de Iordan 1983, 282, fără nici o altă explicaţie decât aceea că trimite la blg. *Lom,* urmată de un nume de familie *Lomaka,* acesta explicat prin ucr. *lomaka* „cap pătrat, cap de lemn, tâmpit". Evident, un antroponim (Varvara) *Lomota,* „soţia lui Lupu Fărcăşan" nu are nici o legătură cu o atare explicaţie, ci cu o temă *Lom-* şi suf. *-otă,* prezent în nume de familie ca *Balotă, Laiotă, Calotă* ş.a.

b. Suf. *-otă* este prezent şi în numele unei persoane de viţă nobilă, (Petru) *Păscotaşă,* aşa cum e refăcut în româneşte de editor, numele redat în maghiară *Paskotase,* de unde putem reface un *Pascotă* (Constantinescu 1983, 129), la care s-a adăugat suf. *-aş(ă).*

52

a. (Irina) *Cherbeleţ,* nume înrudit, probabil, cu numele de familie *Cherbeleu* explicat de Iorgu Iordan din magh. *körbél* „fitil" (op. cit., 113).

b. Personajul de mai sus era soţia lui *Orgovan.* Un (Francisc) *Orgovan* apare şi cu opt ani mai devreme, acelaşi, căci şi în documentul [32] de la 1584 se vorbeşte tot despre „soţia lui Francisc Orgovan". *Orgovan* este, foarte probabil, un nume de familie în forma sa iniţială *Iorgovan,* unde *I-* iniţial a căzut prin afereză, fenomen obişnuit, mai ales când se întâlneşte o vocală, aceeaşi de regulă, dintr-un alt cuvânt, cum ar fi „a lu*i* Iorgovan".

79

a. (Lupu) *Şărămpău* atestă, indiferent de sensul cuvântului temă, căci DLR menţionează două cuvinte omonime *şarampoi*[1] şi *şarampoi*[2]*,* ambele având variantele *şărămpău.* Că sunt vechi este un fapt incontestabil, deşi DLR nu atestă vechimea lor din izvoare scrise. O dovadă în plus, pe lângă aceea că a trecut în sfera numelor proprii,

sunt şi pletorele semantice bogate ale amândurora şi răspândirea lor în toate ţinuturile ţării.

*

Corpusul de documente din Feneşan 1981 ar merita repertoriat, extrase toate numele proprii, fie antroponime, fie numele topice, chiar şi numai pentru motivul că ele sunt datate. Pe lângă acest fapt, ele relevă modalităţi de acordare a numelor proprii, precum şi sursele din care s-a alimentat onomastica într-o vreme timpurie.

CADASTRUL – SURSĂ DE INFORMARE PENTRU TOPONIMIE

Argument

Se constată un fapt îmbucurător: apar tot mai multe monografii ale localităţilor, după ce în perioada anterioară anului 1990, acestea nu numai că nu erau încurajate, ba chiar li se puneau tot felul de piedici, căci asemenea lucrări ridicau probleme. Apăreau evenimente, raporturi între oameni, apoi oamenii înşişi cădeau sub incidenţa unor restricţii, aşa încât aplicând canoanele ideologice şi prudenţă în abordarea faptelor nu puteau ieşi decât nişte falsuri sau, în cel mai bun caz, lucrări infirme.

Dar chiar şi cele mai izbutite lucrări erau lipsite, în mare măsură, de un compartiment, la fel de important ca şi istoria, geografia, demografia, etnografia etc. localităţii. Mă refer la graiul locului, iar când zic grai am în vedere graiul comun vorbit de oameni şi onomastica, dacă nu în tot ce se înţelege acum prin această subramură a lingvisticii, măcar toponimia şi antroponimia localităţii. Despre toponimie s-a spus, pe bună dreptate, că ea constituie „arhiva nescrisă” a unei comunităţi. Disciplină de graniţă, antrenând obligatoriu în cursul cercetării ei istoria (arheologia), geografia, etnografia, toponimia poate dovedi chestiuni deosebit de importante pentru trecutul localităţilor.

Unii autori ai monografiilor apărute în ultimul deceniu şi-au îndreptat atenţia spre toponimie şi antroponimie, uneori şi spre grai (limitat la specificul lexicului), dar neavând modele sau neputând interpreta şi reda spectrul toponomastic al localităţii, au neglijat minimul de informaţii, fără de care numele de locuri nu-şi dezvăluie valoarea reală. Să mă explic. O înşiruire de toponime despre care nu se ştie ce forme de relief denumesc, ce vegetaţie creşte pe locurile respective, nu spune nimic. Absenţa unor areale redate prin schiţe care să ne permită cercetarea toponimiei pe structuri, în contexte tematice, şi multe altele scad valoarea monografiilor. Uneori se neglijează şi semnele diacritice ale unor denumiri, încât se ajunge în situaţii bizare, când un banal *Faţa Mare* (fiind vorba de partea însorită a unei ridicături de teren: munte, deal, măgură) este redată *Fata Mare*…

Frământările dramatice care au avut loc în anii postbelici, dispariţia proprietăţilor private, diminuarea păstoritului care dădea viaţă munţilor, au dus la uitarea unor nume topice. S-au şters, în felul acesta, pagini de istorie a locurilor (şi nu este nicidecum exagerat spus). Iată numai câteva exemple. Într-o numită parte a hotarului localităţii Teregova, care se întinde din Valea Timişului, unde se află vatra satului, până la *Grădiştea* Semenicului, se găsea drumul oierilor care îşi duceau turmele la văratic, pe plaiurile alpine, de unde reveneau toamna în vale, în lunca Timişului, la tomnatic. Între aceste două puncte ale pendulării transhumante (*Văratica* şi *Tomnatica*), se află locul numit *Prihod*, ceea ce înseamnă „loc de trecere". După cum ne dăm seama din schiţa cadastrală a Teregovei, un loc care se găseşte undeva în pădure se cheamă *Vadul Rău*. Acest loc păstrează, probabil, un sens de „trecere", în general. Este suficient să urmărim evoluţia lat. *vadum* în idiomurile latine ca să ne dăm seama cât de mult s-a îndepărtat sensul primar al etimonului (REW, nr. 9120a). Rămânând în acelaşi areal, culmea *Murgila*, nume pe care îl poartă şi un mic curs de apă, poate fi comod explicat dintr-un antroponim de *Murgilă*, dar dacă ţinem seama (şi schiţa cadastrală o dovedeşte) dispunerea culmii respective faţă de vatra satului, ne dăm seama că *Murgila* era un reper la care se raporta amurgul zilei, căci după culmea respectivă amurgea soarele.

Astfel de denumiri şi multe altele au fost surprinse cu prilejul întocmirii cadastrului, la sfârşitul sec. al XIX-lea, acte care se găseau la fostul OCOT-Reşiţa şi care au fost cercetate de autorul acestor rânduri împreună cu regretatul profesor de istorie Octavian Răuţ, în anii 1975-1976. Localităţile dintre Teregova şi Caransebeş le-am cercetat a doua oară în vederea întocmirii tezei de doctorat, susţinută în 19 decembrie 1980 la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca. Multe din denumirile găsite în mapa cadastrală a Teregovei erau uitate, fapt constatat în timpul anchetei. De aceea am copiat cât am putut de fidel mapele celor 13 localităţi şi am întocmit schiţele hotarelor acestora.

Mă gândesc cât de mult au pierdut din cuprinsul lor volumele DTB, nefolosind aceste date. Dar cum ar fi putut s-o facă o echipă alcătuită doar din trei cercetători, care nu aveau în sarcina lor doar DTB. Chiar şi anchetele de teren, efectuate practic de două cercetătoare (Viorica Goicu şi Rodica Sufleţel) nu au putut fi făcute minuţios, dovadă fiind absenţa unor toponime deloc neglijabile, absenţe pe care le-am semnalat cu diverse ocazii (v. Ioniţă 2004, passim). DTB a fost multiplicat în condiţii precare cu mijloace de care dispunea universitatea timişoreană la acea dată, iar tirajul a fost mic, încât autorii monografiilor de acum nu pot avea acces cu uşurinţă la aceste instrumente.

Cât despre antroponimie, când a fost menţionată în monografiile apărute, se referă doar la cea existentă. Apoi, nu au fost diferenţiată pe categorii antroponimice (nume de botez, nume de familie, porecle propriu-zise, supranume). Impiestriţarea populaţiei satelor cu elemente alogene, venite din alte părţi ale ţării, a viciat oglinda fidelă a antroponimiei autohtone.

Date fiind cele spuse până aici, dar şi alte considerente, m-au decis să încredinţez forului cultural local un volumaş cu toponimia celor 13 aşezări umane din bazinul superior al Văii Timişului, prefaţată de o listă a localităţilor care dispun de mape cadastrale (sau

dispuneau atunci, la începutul anilor '70), dar numai cea din zona montană a juceţului Caraş-Severin, însă din motive neştiute forul respectiv nu a găsit cu cale să-l publice, aşa că mă mărginesc să semnalez localităţile care dispun de mape cadastrale şi să dau aici două mostre de felul cum am crezut că pot fi valorificate.

Lista localităţilor care dispun de registre cadastrale

Localităţile sunt prezentate în ordine alfabetică cu denumirile lor actuale. Din localităţile amintite (cele 13 pe care le propuneam în lucrarea oferită spre publicare Centrului Judeţean Caraş-Severin pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale) am ales pentru volumul de faţă doar două: *Petroşniţa* şi *Teregova*.

În lista de faţă orânduirea datelor este făcută astfel: numele localităţii, anul întocmirii cadastrului, numărul de file.

ARMENIŞ, 1914, 1-41. BĂNIA, 1874, 1-68; 10. BELOBREŞCA, 1913, 1-13. BERZASCA, 1873, 1-101. BOGÂLTIN, 1873, 1-40. BOLVAŞNIŢA, 1874, 1-11. BORLOVA, 1874, 1-47. BORLOVENII NOI şi BORLOVENII VECHI, registru comun,1874, 1-60; *Borlovenii Vechi* apare atestată documentar între anii 1690-1700, menţionată cu denumirea *Borlovenj*; *Borlovenii Noi* a luat fiinţă în anul 1829 cu 48 de familii aduse din *Borlovenii Vechi* (cf. Suciu I 1967, 95). BOZOVICI, 1895, 1-80; BREBU NOU, localitate înfiinţată cu colonişti în 1828; anul întocmirii cadastrului 1913, 1-12: BUCHIN, 1909, 1-8; BUCOŞNIŢA, 1874, 1-14; completat în 1873. CARANSEBEŞUL NOU, întemeiat între anii 1814-1815 (cf. Suciu I 1967, 121), în prezent, cartier al municipiului *Caransebeş*; anul întocmiri registrului de cadastru 1913, 1-36. CICLENI, 1913, 1-4. CIREŞA, localitate componentă a oraşului *Oţelu Roşu* (cf. Ind., 1874, 1-16). CIUTA, 1973, 1-12. CÂMPIA, 1909, 3-15; sat aparţinător de comuna *Socol*; înfiinţat în anul 1829; la început a purtat diverse nume: „*Straxa* vel Sztrazsa, *Lagerdorf* vel *Langofet*; apoi *Langenfeld*, iar la anul 1913 purta denumirea maghiară *Neramezö*" (cf. Suciu I 1967, 155); iniţial s-a numit cu un cuvânt românec, *Straja*, provenit din *strajă* care are, pe lângă alte sensuri, şi cele de „pază", „avangardă", denumire preluată şi de germ. *Lagerdorf* (= *Satul Tabără*, cu înţeles militar), denumire modificată prin etimologie populară în *Langenfeld* (= *Câmpul Lung*). CÂRPA (VALEA TIMIŞULUI), 1909, 1-11; pentru originea cuvântului, v. Ioniţă 2002, 93. CORNEA, 1874, 1-16. CORNEREVA, 1874, 1-88. CORONINI, 1905, 1-14. CRUŞOVĂŢ, 1874, 1-7. CUPTOARE, 1874. 1-10; este vorba de satul *Cuptoare* aparţinător de com. Cornea. DALBOŞEŢ, 1874, 1-34; completat în 1898. DALCI, 1874, 1-8; completată în 1908. DIVICI, 1911, 1-21. DOMAŞNEA, 1873, 1-25. FENEŞ, 1914. FERDINAND (în prezent OŢELU ROŞU), 1907, 1-4. GĂRÂNA, 1915, sat de colonişti înfiinţat la anul 1827, cu denumirea germană *Wolfsberg*, traducere a toponimului românesc din apropiere, *Cracul Lupului*. GÂRBOVĂŢ, 1874 1-36. GLIMBOCA,

1873, 1-27. GOLEŢ, 1913, 1-23. GORNEA, 1873, 1-15. IABLANIŢA, 1873, 2-21; IAZ, 1907, 1-10. ILOVA, 1873, 1-25; 13. LĂPUŞNICEL, 1873, 1-15; la un loc cu *Lăpuşnicel* e cuprins şi satul aparţinător, ŞUMIŢA. LĂPUŞNICU MARE, 1874, 1-32; în aceeaşi mapă şi MOCERIŞ. LINDENFELD, 1874, 1-12; aşezare colonizată în anul 1827, în prezent dezafectată. LIUBCOVA, 1873, 1-37. LUNCAVIŢA, 1873, 1-18. MAL, 1873, 1-11. MARGA, 1908, 1-33; completat în 1974. MĂCEŞTI, 1873, 1-14. MĂGURA, 1874, 1-11. MĂRU, 1896, 1-15; MEHADIA, 1874, 2-57; MOCERIŞ, v. LĂPUŞNICU MARE, MOLDOVA NOUĂ la un loc cu MOLDOVA VECHE, 1873, 1-37. MOLDOVIŢA, la un loc cu *Moldova Nouă* şi *Moldova Veche*; denumită iniţial, la întemeiere (1773), *Pojana Moldovicz* sau *Steuerdorf* (cf. Suciu I 1967, 406), OBREJA, 1907, 1-38, OHABA BISTRA, 1873, 1-21, PĂTAŞ, 1874, 1-60; la un loc cu BORLOVENII NOI şi BORLOVENII VECHI, PECINIŞCA, 1873, 1-27, PETROŞNIŢA, 1900, 1-20, PÂRVOVA, 1873, 1-29, POIANA, 1874, 1-25, POJEJENA DE JOS, 1910, 1-14, POJEJENA DE SUS, 1910, 1-13; ambele aparţinând de com. POJEJENA, PRIGOR, 1874, 1-45. PRILIPEŢ, 1874, 1-30, PRISIAN, 1874, 1-8, RADIMNA, 1910, 1-20, RAVENSCA, 1874, 1-16, RUDĂRIA, 1874, 1-53, RUIENI, 1873, 1-5; în prezent la un loc cu TURNU: cf. *Turnul Ruieni*; v. TURNU, RUSCA MONTANĂ, 1917, 8-78, RUSCA TEREGOVA, 1874, 1-9, RUSCHIŢA, 1910, 1-35, SADOVA NOUĂ, 1873, 1-23, SADOVA VECHE, 1914, 1-4, SFÂNTA ELENA, 1913, 1-13, SICHEVIŢA, 1873, 1-49. SLATINA TIMIŞ, 1873, 1-42. SOCOL, 1909, 1-23, ŞOPOTU NOU la un loc cu ŞOPOTU VECHI, 1874, 1-33, ŞUMIŢA, v. LĂPUŞNICEL. ŞUŞCA, 1874, 1-12, TEREGOVA, 1874, 1-83, TURNU, 1874, 1-21, azi *Turnul Ruieni*; VALEA BISTREI, 1908, 1-9, VAMA MARGA, 1908 , lipsă filele din mapă; probabil trecute în mapa localităţii MARGA, VAR, 1873, 1-22; VĂLIŞOARA,1909, 1-13, VERENDIN, 1873, 2-22, VÂRCIOROVA, 1874, 1-42, VOISLOVA, 1874, 1-79, ZĂVOI, 1873, 1-8, ZERVEŞTI, 1908, 1-8, ZLAGNA, 1908, 1-6, ZLATIŢA, 1909, 1-28.

Acestora li se adaugă localităţile GÂRNIC şi PUTNA, ale căror file erau dezmembrate şi nu au putut fi cercetate la data menţionată.

Mapa cadastrală a localităţii Petroşniţa

Prima cifră indică fila (caroul în schiţă), a doua, numărul de ordine din cadrul caroului (filei). Când după cifrele drepte referitoare la filă şi număr topic, ca în fragmentul „Viru Berbecilor (*Vârful Berbecilor*); 3.4.", urmează „**2./6.**; 3.5. **2./7.**" Aceasta înseamnă că în fila (caroul) 3, pe locul notat cu 4 şi, respectiv, cu 5, se găsesc toponimele **6** (*Miraia)*, şi **7** (*Miraia patak)*, menţionate în fila (caroul) **2**.

1.1. Temes f. (*Timiş*); 1.2. Ses (*Şesul*); 2.1. Valja lui Hamat şi Faca Petrosniti (*Valea lui Hamat* şi *Faţa Petroşniţei*); 2.2. Djalu Perului (*Dealul Părului*); 2.3. Pojana

Pripor (*Poiana Pripor*); 2.4. Faca Pripor şi Djalu Perului (*Faţa Pripor* şi *Dealul Părului*); 2.5. Miraia şi Viru Mosului (*Miraia* şi *vârful Moşului;* cu privire la *Miraia*, căreia i-am dat o altă explicaţie decât cea antroponimică, v. Ioniţă 1982, 132); 2.6. Miraia; 2.7. Miraia patak *(Pârâul Miraia)*; 2.8. Viru Mazilului (*Vârful Mazilului;* nume rar întâlnit în toponimia Banatului, dar este puţin probabil să aibă vreo legătură cu etimonul, *mazil*, căci nu corespunde orânduielilor din Banat); 3.1. Viru Meşter (*Vârful Meşter;* puţin probabil ca să fie vorba de numele comun *meşter*, aşa încât este de presupus un antroponim); 3.2. **2./5.**; 3.3. Viru Berbecsilor (*Vârful Berbecilor*); 3.4. **2/6.**; 3.5. **2./7.**; 3.6. Viru Ripilor (*Vârful Râpilor*); 3.7. Ripi (*Râpi*); 3.8. Viru Ripi (*Vârful Râpii*); altul decât cel de la **3./6.**, între ele aflându-se *Râpi*); 3.9. Selestiuca (*Săliştiuţa*); 3.10. Selestie patak (*Pârâul Săliştii*); 3.11. **2./4.**; 4.1. **3./10.**; 4.2 **3./11.**; 4.3. **3./7.**; 4.4. Bezsna (*Bejna*); 4.5. Bezsna patak (*Pârâul Bejna*); 4.6. Kicsora (*Chiciora*); 4.7. Petrosnica patak (*Pârâul Petroşniţa*); 4.8. Nagy hegy (*Vârful Mare*); 4.9. Temes f. (*Timiş*); 4.10. Ses (*Şesul*); 4.11. Sub Dealu Mare; 4.12. Valisorai nyilás (*Gura Vălişoarei*); 4.13. Kordeu (*Cordău*); 5.1. **4./10.**; 5.2. **4./12.**; 5.3. **4./13.**; 6.1. Kulmia feri, Faca palcsinului şi Dosu Nemanului (*Culmea Ferii, Faţa Paltinului* şi *Dosul Nemanului*); 7.1. Veru Feri (*Vârful Ferii*); 7.2. **6./1.**; 7.3. Padurenti patak (*Pârâul Pădurenţi*); 7.4. Intre Padurenti şi Dosul Nemanului (*Între Pădurenţi* şi *Dosul Nemanului*); 7.5. **4./7.**; 7.6. Valja lui Hamat si Faca Petrosnica (*Valea lui Hamat* şi *Faţa Petroşniţa*); 7.7. Polomu (*Polomul*); 7.8. Bracsila si Pojana Fluturi (*Brătila* şi *Poiana Fluturi*); 8.1. Podini (Padini); 8.2. **7./6.**; 8.3. **4./7.**; 8.4. **3./2.**; 8.5. **3./1.**; 8.6. Viru Bracsila (*Vârful Brătilă*): 8.7. **7./8.**; 8.8. Bolnovec (*Bolnovăţ*); 8.9. Rachita (*Răchita*); 8.10. **8./8.**; 8.11. Viru Răchita (*Vârful Răchita*); 9.1. **8./4.**; 9.2. Viru Moşului (*Vârful Moşului*); 9.3. **3./3.**; 9.4. **2./6.**; 9.5. **3./9.**; 9.6. **2./7.**; 9.7. Zsidaia (*Jidaia*); 9.10. Dosu Mosului (*Dosul Moşului*); 9.11. **8./3.**; 9.12. **8./9.**; 9.13. Faca mare (*Faţa Mare*); 9.14. Vertapi (*Vârtopi*); 9.15. Kra puopri (?); 9.16. Rades (*Radeşul*); 9.17. Viru Fatca mare (*Vârful Faţa Mare*); 9.18. Csernisore (*Cernişoare*); 9.19. Csernisore patak (*Pârâul Cernidsoare*); 9.20. Faca Zdráukului (*Faţa Zdraucului*?); 10.1. **3./11.**; 10.2. Zsidaia (*Jidoaia* sau *Jidaia;* dat fiind numele topic *Miraia*, este posibil să fie un nume de persoană din tema JID; cf. Constantinescu 1963, 305; un eventual *Jidoaia* nu este specific Banatului); 10.3. Kicsora (*Chiciora*, loc mai întins şi vârf); 10.4. **7/5.**; 10.5. Faca mare (*Faţa Mare*, ceea ce confirmă pe **9.17.** aflându-se în vecinătate); 10.6. **9./18.**; 10.7. **9./20.**; 10.8. Tilva (*Tâlva*); 10.9. Szub Tilva alatti (*Sub Tâlvă*; magh. *alatti* „de sub” traduce rom. *sub*); 10.10. Nieges (?); 10.11. Szatu batrin (*Satul Bătrân*); 10.12. Kruci (*Cruci*); 10.13 Ogasu Dorchi (*Ogaşul Dorchii*; o redare dubioasă în maghiară; nume topic nesigur); 10.14. Dialu Latzku (*Dealul Laţcu*); 10.15. **10./13.**; 10.16. **9./19.**; 11.1 Temes f. (*Timiş*); 11.2. **4./13.**; 11.3. Vallisora patak (*Pârâul Vălişoara*); 11.4. Rege falu (*Satul Vechi*, cf. *Sat Bătrân*, situat în apropiere); 11.5. Valisora nyilas (*Gura Vălişoarei*); 11.6. Maieru (*Măierul*, ogoare; cu privire la acest toponim provenit dintr-un nume relict, v. Ioniţă 1985, 108); 11.7. Padurenz patak (*Pârâul Pădurenţi*); 12.1. Kulmia feri (*Culmea Ferii*); 12.2. Kukuiu ku palcsinului (*Cucuiul*

cu Paltenul, redat şi cu genitiv: *Paltenului*); 12.3. Padurenti mare patak (*Pârâul Pădurenţiu Mare*; cele două cursuri de apă – *Pădurenţiu Mare* şi *Pădurenţiu Mic*, spaţiul dintre ele, *Între Pădurenţe*, precum şi zona *Pădurenţiu*, este locul pe care se afla aşezarea umană *Padwrentz*, menţionată la a. 1468, localizată corect – „pe lângă Goleţ" – de Pesty Frigyes II 1878; pe când presupunerea că ar fi vorba de „satul Pădureni-Făget" nu are nici un temei; cf. Suciu II 1978, 382); 12.4. **7./4.**; 12.5. Padurenti mik patak (*Pârâul Pădurenţiul Mic*); 12.6. Dosu Csernecului şi Fereuca (*Dosul Cernicului* şi *Feruţa* sau *Fereuţa*?); 13.1. **12./1.**; 13.2. **12./3.**; 13.3. Între Padurenti (*Între Pădurenţi*, ceea ce confirmă existenţa celor două pâraie: *Pădurenţiul Mare* şi *Pădurenţiul Mic*); 13.4. **7./4.**; 13.5. **12./5.**; 13.6. Dosu Csernicului (*Dosul Cernicului*); 14.1. **12./5.** 14.2. Pojana Gergutka (*Poina Gherguţă*); 14.3. Brasila şi Pojana fluturi (*Brăcila* şi *Poina Fluturi*; probabil, *Poiana cu Fluturi*; cât despre antroponimul *Brăcilă*, l-am refăcut pe baza lui *s* maghiar care redă sunetul românesc *ş*, apropiat de sunetul *č* (pronunţat ca *ş*), dar cum scribii nu respectau redarea fidelă a sunetelor, poate fi vorba şi de *Brătilă*); 14.4. **9./12.**; 14.5. Viru Rakiti (*Vârful Răchitei*); 14.6. Dosul Csernicului (*Dosul Cernicului*); 14.7. Ogasu ku ferigu (*Ogaşul cu Ferigul*; nomenclatura botanică populară nu cunoaşte o formă masculină sau neutră a lui *ferigă*, denumire a mai multor specii de plante din familia Dryopterius – dar şi din altele –, aşa că denumirea este *Ogaşul cu Ferigă*); 15.1. **9./16.**; 15.2. **9./13.**; 15.3. **9./18.**; 15.4. Carina alba (*Ţărâna Albă*); 15.5. **11./7.**; 15.6. **9/20.**; 16.1. **9./20.**; 16.2. Ogasu Nieges (*Ogaşul*; presupunerea că este vorba de numeralul *négyes* „patru" trebuie luată cu prudenţă, deşi în toponimie se obişnuieşte ca ogaşele, mai ales, dar şi alte repere topice să fie numite cu ajutorul numeralelor); 16.3. **10./10.**; 16.4. Rudienica (*Rudeniţa*?); 16.5. **15./5.**; 16.6. Latiku hegy (*Vârful Laţcu*); 16.7. Gugului (*Gugului*, cu absenţa apelativului; în cazul de faţă poate fi vorba de un nume de persoană, nu de *Gugu*, oronim; v. Ioniţă 1982, 200-201); 17.1. Majeru (*Măierul*); 17.2. Djalu Latzku (*Dealul Laţcu*); 17.3. Padurencz (*Pădurenţi*; dată fiind valoarea suf. *-enţi* pl. al lui *-eanţ* care arată originea locală; cf. *gătaianţ* < *Gătaia*, *domăneanţ* < *Doman* etc., *pădureanţ*, cu pl. *pădurenţi* „oameni veniţi din zona pădurilor", fiind vorba de cei care au întemeiat aşezarea amintită mai sus, *Padurentz*); 17.4. Temes f. (*Timiş*); 17.5. Kopacs (*Copaci*); 18.1. Nemanu (*Nemanu*); 18.2. **7./4.**; 18.3. Kulmia feri... (*Culmea Ferii*; hidronimele *Fera Mare* şi *Fera Mică* curg în afara hotarului Petroşniţei; despre semnificaţia acestora, v. Ioniţă 2004, 70); 18.4. **13./2.**; 19.1. Intre Padurenţi (*Între Pădurenţi*); 19.2. **12./5.**; 19.3. Dosu Csernicului (*Dosul Cernicului*); 20.1. Viru Fereuca (*Dosul Fereuţa*): 20.2. **19./3.**

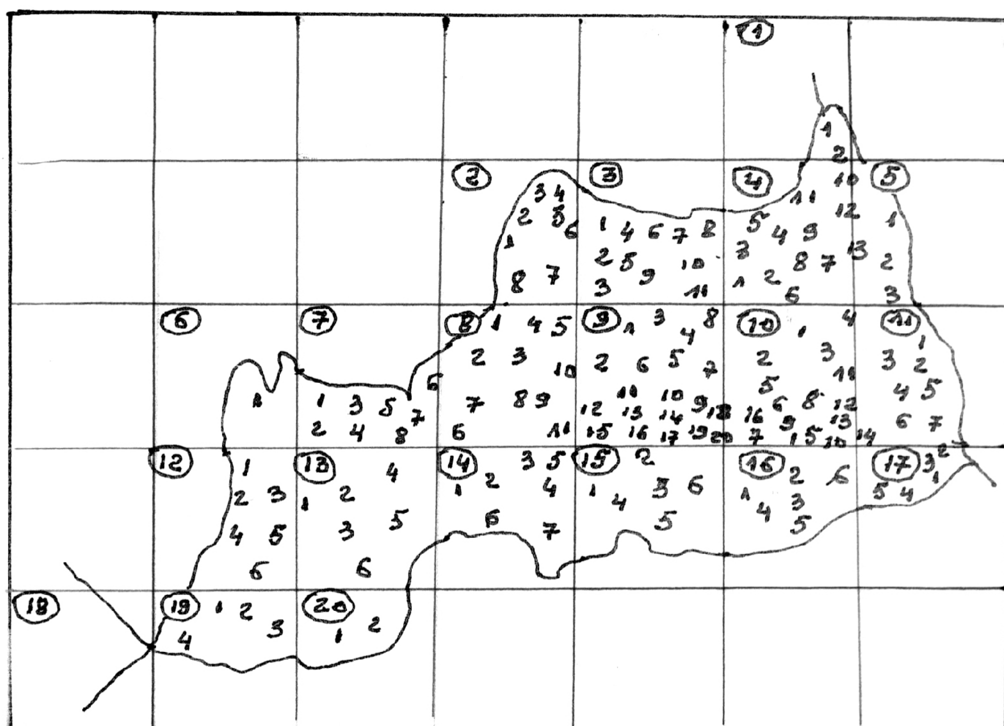
Mapa cadastrală a localităţii Teregova

1.1. Gradiste (*Grădişte*); 1.2. Gradiste patak (*Pârâul Grădiştea*); 2.1. **1./1.**; 2.2. **1./2.**; 3.1. **1./1.**; 3.2. Obirsia Gradistiei (*Obârşia Grădiştii*); 4.1. **1./2.**; 4.2. Molidu mare (*Molidu Mare*); 4.3. **1./1.**; 4.4. **3./2.**; 4.5. Keja Gradistie (*Cheia Grădiştii*,

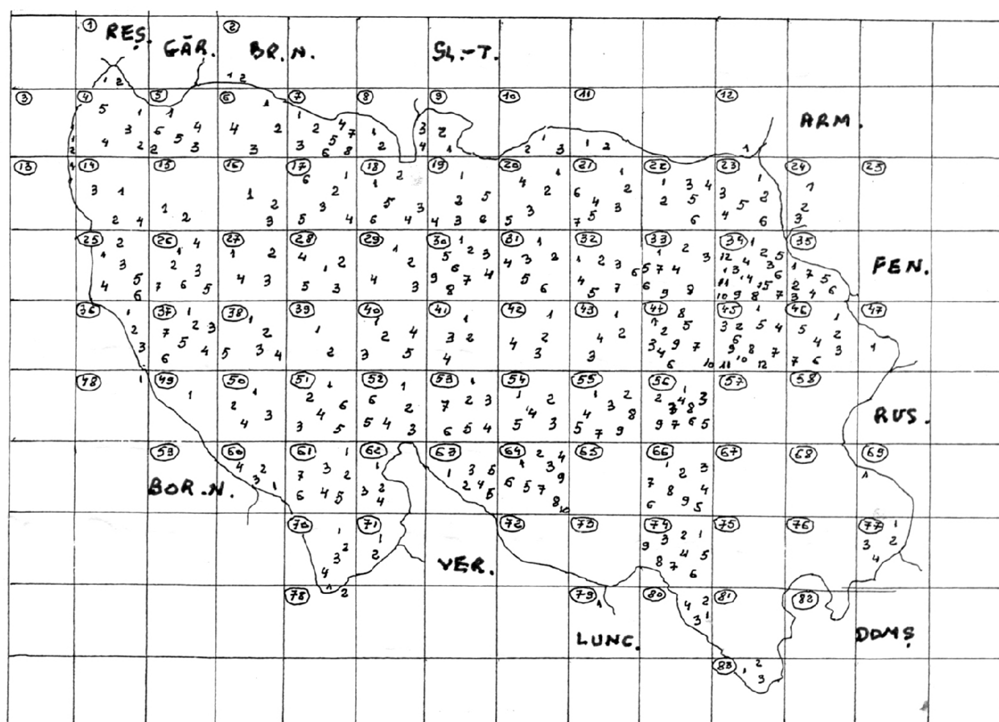
singularul neobişnuit ca apelativ topic; probabil „Cheile…”); 51. **1./2.**; 5.2. **4./2.**; 5.3. Bolvan (*Bulvanul*); 5.4. Kraku Bolvan (*Cracul Bulvan*); 5.5. Inter Molidu patak (*Pârâul Între Molizi*); 5.6. **1./1.**; 6.1. **1./2.**; 6.2. Semenik patak (*Pârâul Semenic*); 6.3. Dosu Semenik ului (*Dosul Semenicului*); 6.4. **1./1.**; 7.1. **1./2.**; 7.2. **6./2.**; 7.3. Fatia czum („Faţa ?”); 7.4. Polomp (*Polomul*); 7.5. **6.3.**; 7.6. Suhara (*Suhara*); 7.7. Temes folyo (*Timiş*); 7.8. Kraku lung (*Cracul Lung*); 7.9. **7./4.**; 8.1. **7./4.**; 8.2. **7./8.** 8.3. **7./7.**; 8.4. Dosu temesului (*Dosul Timişului*); 9.1. **7./7.**; 10.2. Krak Sellului (probabil „Crăcuşelul”); 10.3. Doronia (*Doroanea*); 11.1. **10./3.**; 11.2. Priluk (*Preluca*); 12.1. Biban (*Bibanul*); 13.1. **1./1.**; 14.1. **1./1.**; 14.2. **5./5.**; 14.3. **4./4.**; 14.4. **5./5.**; 15.1. **5/ 5.**; 15.2. **1./1.**; 16.1. **1./1.**; 16.2. **6./3.**; 16.3. **6/2.**; 17.1. Kraku lung (*Cracul Lung*): 17.2. Kapu Tilvi (*Capul Tâlvei*); 17.3. **6./3.**; 17.4. Fatia tilvi (*Faţa Tâlvei*); 17.5. Parassza (*Păroasa*); 17.6. **6./2.**; 18.1. **17./1.**; 18.2. **8./3.**; 18.3. **8./4.**; 18.4. Stihovaie (*Ştihoaia*, pădure; v. Ioniţă; 1982, 94); 18.5. Stremba (*Strâmba*); 18.6. **17./4.**; 19.1. **8./3.**; 19.2. **8./4.**; 19.3. Kneste (?); 19.4. **18./4.**; 19.5. Ogasu bradu Mosului (*Ogaşul Bradul Moşului*); 19.6. **10./2.**; 20.1. Dorania (*Doroanea*); 20.2. **7./7.**; 20.3. **10./2.**; 20.4. **6./3.**; 20.5. **19./5.**; 21.1. **11./2.**; 21.2. Tomnacika (*Tomnatica*); 21.3. Liskova patak (*Pârâul Liscov*); 21.4. **20./1.**; 21.5. Doronia patak (*Pârâul Doroanea*); 21.6. Doronia (*Doroanea*, vârf); 21.7. Kraku kamili (*Kracul* ?); 22.1. **11./2.**; 22.2. **21./2.**; 22.3. **12./1.**; 22.4. Tilva bibanului (*Tâlva Bibanului*); 22.5. Frincs (*Frânci*; de regulă numele colectiv (al neamului) unei persoane se formează cu suf. *-eşti* sau *-oni*, uneori şi cu *-enţi*, dar şi cu pluralul gramatical al numelor comune; cf. *Becinegi*, la Câlnic; şi aici este vorba probabil, de pl. *Frânci* de la *Frâncu* – cf. Constantinescu 1963, 277); 22.6. Tilva Ferenciku (*Tâlva* ?); 23.1. Korilov patak (*Pârâul Corilov*): 23.2. Biban patak (*Pârâul Bibanului*); 23.3. **12./1.**; 23.4. **22./5.**; 23.5. Ferenzi patak (*Pârâul Ferenţ*; probabil o transpunere maghiară, *Ferenţ*, a lui *Frâncu*); 23.6. Ogasu Ferenkului (*Ogaşul Frâncului*; forma care întăreşte cele spuse mai sus despre *Frânci*); 24.1. **23./ 2.**; 24.1. **12./1.**; 24.2. **22./3.**; 24.3. **7./7.**; 25.1. **5./5.**; 25.2. **1./1.**; 25.3. Semenik (*Semenic*); 25.4. Rosecz (*Roşeţ*; cf. *Roşeţ(i)*, n. fam. actual la Teregova); 25.5. Semenik havas (*Muntele Semenic*); 25.6. Parassza (*Păroasa*); 26.1. **1./1.**; 26.2. **25./6.**; 26.3. Parossza patak (*Pârâul Păroasa*); 26.4. Kraku Parossza (*Cracul Păroasa*): 25.6. Poiana Parossza (*Poiana Păroasa*); 26.6. Fracza (sic!) Parossza (*Faţa Păroasa*); 26.7. **7./2.**; 27.1. **26./5.**; 27.2. Facza Parossza (*Faţa Păroasa*); 27.3. **25./3.**; 27.4. **16./2.**; 28.1. **16./2.**; 28.2. Pojana Tilvi (*Poiana Tâlvii*); 28.3. Fatia Tilvi (*Faţa Tâlvii*); 28.4. **27./2.**; 28.5. **6./2.**; 29.1. **28./3.**; 29.2. Csula (*Ciula*) 29.3. Izvoru di pesti *(Izvorul de Peşti*); 29.4. Teregova patak (*Pârâul Teregova*); 30.1. Mlaka boboru (*Mlaca* ?); 30.2. **18./3.**; 30.3. Bradu Mosului (*Bradul Moşului*); 30.6. Prihodin (*Prihodul*; supra 117); 30.7. Kaku trestji (*Cracul Trestiei*); 30.8. Varatica (*Văratica*); 30.9. Izvorul di pesti (*Izvorul de Peşti*); 31.1. **11./1.**; 31.2. **7./7.**; 31.3. **9./2.**; 31.4. **30./6.**; 31.5. **30./ 4.**; 31.6. Pojen (*Poieni*); 32.1. **11./1.**; 32.2. **7./7.**; 32.3. **21./2.**; 32.4. **31./6.**; 32.5. **18./ 3.**; 32.6. Tilva popi (*Tâlva Popii*); 32.7. **21./3.**; 33.1. **21./2**.; 33.2. **32./6.**; 33.3. **22./ 5.**; 33.4. Frincs patak (*Pârâul Frânci*); 33.5. Tilva bogdanu (*Tâlva Bogdanului*):

33.6. Faca Tomnecisie (*Faţa Tomnatecii*): 33.7. Kotou (*Cotul*); 33.9. **23./6.**; 34.3. Dosu pogerului (*Dosul Pogărului*); Tilva lu pogerului (*Tâlva Pogărului*); 34.5. Dosu reu (*Dosul Rău*); 34.6. Guşatului (*Guşatului*, fără apelativ topic); 34.7. Hideg (*Pârâul Hideg*); 34.8. Matesonia (*Mateşoanea*); 34.9. Kraku dsirisor (*Cracul Dirişor*; despre sensul lui *Dirişor*, cu privire la amendarea terenurilor pentru a le face proprii culturilor, v. Ioniţă 1982, 144); 34.10. Prislop (*Pasul Prislop*); 34.11. **33./4.**; 34.12 Kotou patak (*Cotul Pârâului*); 34.13. **33./7.**; 34.14 Primiec (*Primez*; *primez* are, pe lângă alte sensuri, referitor la toponimie şi pe cel de „perdea de pădure care se află între două păduri" – DLR); 34.15. Tilva lu Pitoroanie (*Tâlva lui Piţăroane*; sufixul indică un derivat feminin din *Piţăroń* < *piţărău*; v. Ioniţă 2004, 177-178); 35.1. **34./5.**; 35.2. **34./6.**; 35.3. Tilva lu Gusatului (*Tâlva Guşatului*); 35.4. **34./7.**; 35.5. Glinov (*Glinovul*); 35.6. Glinov patak (*Pârâul Glinov*); 35.7. **7./7.**; 36.1. **25./6.**; 36.2. **7./2.**; 36.3. Kraku Rosecz (*Cracul Roşeţ*); 37.1. **17./5.**; 37.2. **7./2.**; 37.3. Facza parossza (*Faţa Păroasă*); 37.4. Pojana Rosecz (*Poiana Roşeţ*); 37.6. **25./4.**; 37.7. Vadureu (*Vadul Rău*, pădure; nu este nici un curs de apă; posibil ca lat. *vadum* să fi dezvoltat şi un sens special, nu numai pe cel de „trecere prin apă", ci „loc de trecere", sinonim cu *prihod* – supra 117); 38.1. **26./5.**; 38.2. **7./2.**; 38.3. Murdila patak (*Pârâul Murgilă*); 38.4. Murdila (*Murgilă*, deal; pentru semnificaţia acestui nume topic în legătură cu poziţia astrelor, respectiv a Soarelui privit dinspre vatra satului, v. Ioniţă 1982, p. 79; v. şi supra 117); 38.5. Murdila (*Murgila*, arătură, fâneaţă); 39.1 Polju tilvi (? *Tâlvii*); 39.2. **29./4.**; 40.1. **29./4.**; 40.2. Tamás (*Tămaşul*); 40.3. Purkariu (*Purcariul*); 40.4. Bradului (? *Bradului*); 40.5. **40./3.**; 41.4. **30./8.**; 41.2. **30./7.**; 41.3. **29./4.**; 41.4. **40./3.**; 42.1. Tilva Vasilja (*Tâlva Văsilea*?); 42.2. Tilva Vasilju (*Tâlva Vasilu*; pren. *Vasile* este rar în momenclatura onomastică a Banatului; faptul că apare în această formă, masculină, dar şi feminină, ca în 42.1. *Tilva Vasilja*, face ca numele topic să devină şi mai obscur); 42.3. Pojen (*Poieni*); 42.4. **30./7.**; 43.1. Temnacica (sic!) (*Tomnatica*); 43.2. Dosu Temnacisie (*Dosul Tomnaticii*); 43.3. Pojen patak (*Pârâul Poieni*); 43.4. **42./3.**; 44.1. **21./1.**; 44.2. **18./3.**; 44.3. **42./3.**; 44.4. **43./3.**; 44.5. 8./3.; 44.6. Vala timisului (*Valea Timişului*); 44.7. Facă tomnecisie (*Faţa Tomnaticii*); 44.8. Tilva kukotia (*Tâlva* ?); 44.9. **34./13.**; 44.10. **34./14.**; 44.11. **33./6.**; 45.1. **33./7.**; 45.2. **34./14.**; 45.3. **34./9.**; 45.4. **34./7.**; 45.5. Dsirisor patak (*Pârâul Dirişor*); 45.6. Lunka iciecole (*Lunca* ?); 45.7. Lunka znaman (*Lunca Znamenul;* pentru *znamn* „piatră care se pune la mormânt", v. Ioniţă 1982, p. 182); 45.8. Pentole patak (*Pârâul* ?); 45.9. Lunga gargeonului (*Lunca Gărgăunelui*); 45.10. Lunka Pentole (v. **45.8.**); 45.11. Gargaon (*Gărgăunele*); 45. 12. **44./7.**; 46.1. **35./6.**; 46.2. **35./5.**; 46.3. Hideg, teren arabil în stânga râului *Hideg*; 46.4. **45./8.**; 46.5. **45./7.**; 46.6. Kriva patak (*Pârâul Criva*); 46.7. Sest (*Şestul*); 47.1. **35./5.**; 48.1. Tilva Nerganitza (*Tâlva Nergăniţa*); 49.1. **48./1.**; 50.1. **38./5.**; 50.2. Murdila (*Murgila*, deal); 50.3. **38./3.**; 51.1. **38./5.**; 51.2. **38./3.**; 51.3. Între Dialuri (*Între Dealuri*); 51.4. Kulmia Ratkonie (*Culmea Rătcoane*); 51.5. **39./2.**; 51.6. Ratkonie (*Rătcoane*); 52.1. Purkariu (*Purcariu*, izlaz); 52.2. Purkariu (*Purcariu*, arabil); 52.3. Purkariu patak (*Pârâul Purcariu*); 52.4. Obirsia Purkariu (*Obârşia Purcariu*);

52.5. **51./5.**; 52.6. Stina frinkului (*Stâna Frâncului*); 53.1. Purkariu (*Purcariul*, toată secţiunea arătură); 53.2. Dosu Purkariu (*Dosul Purcariului*); 53.3. **52./3.**; 53.4. Cserbu (*Cerbul*); 53.5. Tilva Punci (*Tâlva* ?); 53.6. Prisaka (*Prisaca*); 53.7. Csertezu lui Rajesko (*Certejul lui Raescu*); 54.1. **40./3.**; 54.2. **42./3.**; 54.3. Garistie (*Gărâşte*); 54.4. Cserbu (*Cerbul*); 54.5. Kaprariu (*Căprariul*); 55.1. **54./3.**; 55.2. **42./3.**; 55.3. **54./3.**; 55.4. **54./4.**; 55.5. Facza cserbului (*Faţa Cerbului*); 55.6. Cserbu patak (*Pârâul Cerbul*); 55.7. Dosszu leului (*Dosul Leului*); 55.8. Loco di sus (*Locul de sus*); 55.9. Facza seringeului (*Faţa* ?); 56.1. Vala timisului (*Valea Timişului*); 56.2. **44./7.**; 56.3. **45./11.**; 56.4 Stupin (*Stupini*); 56.5. Kerur (?); 56.6. Kerur patak (*Pârâul* ?); 56.7. Stupin patak (*Pârâul Stupini*); 56.8. Valsiaua (*Vâlceaua*); 56.9. **55./8.**; 56.10. Pilcu di fasie (*Pâlcul de Fagi*): 57 şi 58 lipsă; 59 fără denumiri; 60.1. Szirbului patak (*Pârâul Sârbului*); 60.2. Szirbului (v. **60.1.**, fără apelativ); 60.3. **38./5.**; 60.4. **51./5.**; 61.1. Între dialuri (*Între Dealuri*; de aici izvorăşte *Murgila*); 61.2. **38./5.**; 61.3. Sudorie (*Sudoarea*? *Sudoria*?); 61.4. Suduria patak (*Pârâul ?*); 61.5. **51./5.**; 61.6. **60./2.**; 61.7. Kulmia Ratconie (*Culmea Rătcoane*); 62.1. **51./5.**; 62.2. Suduria (v. **61.3.**; de data aceasta inscripţionat *Suduria*); 62.3. Obirsia Purkariu (*Obârşia Purcariului*); 62.4. Certeja Haiducilor (*Certeja Haiducilor*; şters cu roşu); 63.1. Dosu Purkariu (*Dosul Purcariu*); 63.2. **62./3.**; 63.3. **53./7.**; 63.4. **53./6.**; 63.5. **53./5.**; 64.1. **53./5.**; 64.2. **54./5.**; 64.3. **54./4.**; 64.4. **55./6.**; 64.5. Korkanu (*Corcanul*); 64.6. Mastakan (*Măstacănul*); 64.7. Leo (*Leul*); 64.8. Kersobetz (*Cârciobăţul*); 64.9. *Laz*; 64.10. Lazi Patak (*Pârâul Lazului*?; ridică semne de întrebare notarea *Lazi*, care conduce spre un antroponim *Laza*, dar este foarte probabil vorba de *Lazu*, frecvent în hotarul Teregovei); 66.1. **55./8.**; 66.2. Djalu mare (*Dealul Mare*); 66.3. Fontina latzi (*Fântâna* ?); 66.4. **56./5.**; 66.5. **41./3.**; 66.6. *Laz*; 66.7. Leo patak (*Pârâul Leului*); 66.8. Izvoru lasului patak (*Izvorul Pârâului Lazul*?; şters cu roşu); 66.9. *Breazova*; 67 şi 68 lipsă; 69.1. Kriva (*Criva*); 70.1. **62./1.**; 70.2. Prislopilui John (*Prislopii lui Ion*?); 70.3. Mehadica patak (*Pârâul Mehadica*); 70.4. **60./1.**; 71.1. **51./5.**; 71.2. **70./3.**; 72 şi 73 lipsă; 74.1. *Breazova*; 74.2. *Laz*; 74.3. Klokotics (*Clocotici*); 74.4. Klokotics patak (*Pârâul Clocotici*); 74.5. Tegovitza (sic!) patak (*PârâulTeregoviţa*); 74.6. Teregovitza (*Teregoviţa*, loc arabil); 74.7. **51./5.**; 74.8. Csercses (*Certej,* livadă); 74.9. **66./8.**; 75 şi 76 lipsă; 77.1. Valia szatului (*Valea Satului*); 77.2. Pades (*Padeşul*); 77.3. Plopis (*Plopişul*); 77.4. Valia lu ban (*Valea lui Ban*); 77.5. Fontina kotani (*Fântâna Cătanei*); 78.1. **51./ 5.**; 78.2. **71./2.**; 79.1. Kraku lung (*Cracul Lung*); 80.1. **77./4.**; 80.2. Luban patak (*Pârâul lui Ban*); 80.3. **69./1.**; 80.4. Kriya patak (*Pârâul Criva*); 81 şi 82 lipsă; 83.1. Potok (*Potocul*); 83.2. **82./2.**; 83.3. Ogasu potokului (*Ogaşul Potocului*).

Mapa cadastrală a localităţii Petroşniţa
(fiecare carou reprezintă o filă, iar cifrele din carouri localizează obiectivele topice)

Mapa cadastrală a localităţii Teregova
(v. mapa Petroşniţei; filele 57, 58, 65, 67, 68, 72, 73, 75, 76, 81 lipsesc din mapă)

Conscripţia localităţii Gârlişte (extras)

Istoricul Valeriu Leu a copiat cu minuţiozitate Conscripţiile Bisericii Ortodoxe din Gârlişte (jud. Caraş-Severin) şi mi-a încredinţat materialul acum 12 ani. De atunci, am mai folosit sporadic, mai ales în articolele găzduite de ziarul „Timpul”, unele date, precum şi în cele care aveau ca temă antroponimia, apărute în reviste de specialitate din ţară. În momentul redactării acestui text, un articol mai amplu se găseşte la Redacţia SCO din Craiova.

Înainte de a vă prezenta spectrul antroponomastic de la sfârşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui următor, m-am gândit şi am hotărât să aleg din toate pociumburile (numerele de casă) Gârliştii din acea vreme 100 de case, luate la rând, dar nu începând de la un capăt sau de le altul, ci de undeva de pe la mijloc. De ce o sută? Pentru că în felul acesta putem trage şi unele concluzii exprimate procentual în legătură cu demografia (naşteri, decese, căsătorii, număr de copii etc.) dar şi privitor la unele cutume, cum ar fi criteriile după care se acordau numele de botez nou născuţilor. Evident, în această sută de familii, familii caracteristice bănăţenilor, adică locuind câte două până la patru generaţii sub acelaşi acoperiş, vom găsi date interesante, căci Valeriu Leu, cu acribia-i cunoscută, a notat tot ce s-a putut nota din conscripţiile localităţii. Intenţionam să renunţ la unele date, să stabilesc un sistem de sigle şi prescurtări, apoi m-am hotărât să dau expunerii o formă narativă, cu observaţii, consideraţii proprii care, evident, nu au pretenţia de a fi totdeauna exacte şi că nu ar putea fi corectate.

Aşadar să începem cu o familie modestă, puţin numeroasă.

1. *Ugilă Duda* (783) nu este căsătorit legitim cu *Icoana*, căreia nici nu i se menţionează anul naşterii, căci, obişnuit, acolo unde perechea care reprezintă „capii de familie” este unită prin căsătorie, se menţionează la persoana feminină „muere”, adică „nevastă”. Din concubinajul lor a rezultat un fiu, *Rusalin* (821), răposat de tânăr, în anul 1838. Cât despre *Udilă* (redat în pronunţie locală *Ugilă*, acest nume de botez nu se întâlneşte în repertoriul onomastic românesc, cel puţin în Constantinescu 1963 sau în Iordan 1983. În ultima sursă este menţionat ca nume de familie şi este explicat din blg. *Hudil*, ceea ce este puţin probabil să fie aşa. Dar pentru că el apare ca nume de botez, cred că motivaţia sa este alta; ea se înscrie în seria acelor nume de botez străvechi legate de credinţe, cum sunt *Aflat, Lepădat, Străin* (v. Ioniţă 2004, 22). Cuvântul *a udi* este menţionat în DLR cu următoarele sensuri: „**1.** (învechit) a scăpa de un pericol; a scăpa cu viaţă”, prezent în scrierile lui Coresi; **2.** (Prin Ban. şi sud-vestul Transilv.) A rămâne într-un anumit fel; a ajunge într-o anumită situaţie”. La Oraviţa şi în jurul acesteia se spune „Ugiţi cu sănătate!”. DLR mai consemnează şi alte sensuri derivate din cel primar, de sub **1.**, care îl explică pe *Udilă*, având aceleaşi motivaţii ca şi celelalte nume de botez amintite.

2. *Vichentie Frenţ* (807), căsătorit cu *Anna*, care au avut un fecior, *Todor* (836), mort la vârsta de cinci ani, în 1841. Cu un an înainte s-a născut *Elisaveta* (840).

3. *Ispas Susa* (773), răposat la 67 de ani în 1840. Soaţa sa se numea *Maria* (775). Nu au avut decât un copil, *Ianoş* (797), decedat (838). Acesta s-a căsătorit cu *Florina* (812), deci mai tânără cu 15 ani decât el, în dreptul căreia se menţionează „măritat”, evident după moartea soţului. Această gospodărie nu prezintă date clare după care să se poată urmări raporturile matrimoniale, filiaţia etc. Ne vom mărgini să-i înşirăm aşa cum apar în fila conscripţională cu datele respective. *Păun* „fecior” (800) nu poate fi decât fiul lui *Ispas* şi *Maria*. Acesta se căsătoreşte cu *Ruja* (806) şi au 6 copii: *Ioan* (828), *Călinic* (831), *Iancu* (834), *Maria* (837), *Petru* (841), *Fiu* (844). Se pare că între membrii de drept ai familiei sunt acceptaţi alţi doi membri: *Petru* (813) şi *Teodor* (819); la *Petru* se menţionează „dus din casă”; *Teodor* moare la 20 de ani (839); *Brânduşa* apare ca „muere” (819) a lui Teodor; aceştia au un fiu, *Branco* (841).

4. *Rusalin Susa* (799), căsătorit cu *Icoana* (799) şi decedat la 42 de ani (841). Din căsătoria lor au rezultat următorii: *Anghel* (821), decedat (837), *Achim* (823); după 10 ani se naşte *Ruja* (833), apoi *Floarea* (836); *Duma* (841) decedează în acelaşi an; se menţionează cununia lui *Achim* cu *Cătălina* (821) care au o fată, *Romaniţa* (842).

5. *Mihai Susa* (785); în aceeaşi gospodărie apare *Achim Andreş* (788) căsătorit cu *Floarea* (789); nu se poate şti ce legătură erau între *Mihai Susa* şi *Achim Andreş*; dar din căsătoria acestora rezultă: *Sorinca* (818) care „s-au măritat la Ţerova”; *Ioan* (820); *Duma* (823) se cunună în 1843 cu *Maria* (824); rămân în aceeaşi gospodărie, după căsătorie (840) *Ioan,* a cărui nevastă se numeşte *Sarra* (823); au o fată, *Romaniţa* (441).

6. *Branco Susa* (778), căsătorit cu *Ioliana* (781), au un fecior, *Alexa* (820), care se cunună (838) cu *Cetina* (819); apoi mai au o fată, *Opriţa* (840); în aceeaşi gospodărie trăieşte *Moisi*, „fecior” (809), *Ruja* (fără nici o menţiune), apoi *Sâmza*, nevasta lui *Moise*, orientându-ne după anul naşterii (811); aceştia au 3 copii: *Maria* (832), *Avraam* (834) şi *Iulinca* (839).

7. *Craciun* (*Crăciun*) *Susa* (761) şi *Paun* (*Păun*) *Fila* (790); *Opriţa*, în dreptul căreia se menţionează „muere”, născută (790) este soţia lui *Păun Fila*; *Ileana* (818) „mărit.”; *Liodiana* (826), probabil soră cu cea menţionată anterior, deşi e născută la un interval de 8 ani; în continuare în gospodărie, mai apare *Giurgi Petco* „gi[nere] ”, cun[unat] în 835 cu *Ileana*, menţionată mai înainte (818) care au doi copii: *Moisii* (837) şi *Evdochia* (644).

8. *Cătălina Susa* (775), probabil văduvă, decedează (835); are un fecior, *Alexa* (800), care se căsătoreşte cu *Maria* (800); în (822) au o fată (822) „măritată”, apoi pe *Luca* în (831), decedat la 8 ani (839); ulterior se mai nasc: *Cătălina* (834), *David* (837) şi *Iancu* (844).

9. *Dumbrăviţa Fila* (773); la data întocmirii conscripţiei era decedată; rămâne după ea *Ioliana* (822); mai apare în gospodărie *Ioan Stângu* (802), „nep(ot)”, fiul *Iolianei*, cu tată necunoscut; acesta se căsătoreşte cu *Anna* (803); au 4 copii: *Fira* (826), „măritat[ă]”, deci plecată din gospodărie; *Floria*, fată (828), decedată la 5 ani

(833), *Alexie* (832) şi *Paun* (*Păun*) (836). Mai apare *Maria* (829) „f. fiastră”, adică” fiică vitregă (DA).

10. *Ianoş Fila* (791), căsătorit cu *Teodora* (810); au doi copii: *Elisaveta* (829), care „au răposat” (nu se menţionează când); *Filip* (840); în aceeaşi gospodărie figurează: *Mihai*, „fecior” (817), cununat (834) cu *Brânduşa* (812), cu doi copii: *Safta* (838), decedată în (841) şi *Maxim* (844).

11. *Ianoş Mâţu Stan* (797); nu figurează căsătorit; cu trei feciori: *Ioann* (822), *Mihai* (825) şi *Petru* (828); la acelaşi număr de casă mai sunt menţionaţi: *Paun* (*Păun*), „fecior” (813), care e puţin probabil fiul lui *Ianoş Mâţu Stan*; *Păun* se căsătoreşte cu *Stana* (809); aceştia au trei copii: *Moisii* (835), decedat după un an (836), *Florinca* (838) şi *Avram* (843);

12. *Stana Bârţu* (780), fără bărbat, cu doi copii: *Păun* (804) şi *Lupu* (812).

13. *Miuţa Fila* (764), cu un copil, *Ioann* (801), căsătorit cu *Teodora* (801); aceştia au 3 copii: *Lazăr* (821), *Maria* (825), *Gheorghe* (830); *Lazăr Fila* se căsătoreşte (839) cu *Elena* (819).

14. *Branco Susa* (807), căsătorit cu *Cetina* (809), cu 5 copii: *Damian* (829), *Iova* (832), *Moisii* (836), decedat (840), *Ioann* (839) şi *Floaria* (844).

15. *Magdalina Susa* (775), văduvă; are un fecior, care se căsătoreşte cu *Ilinca* (811); au 4 copii: *Maria* (833), *Filip* (835), *Eva* (838) şi *Carolina* (842).

16. *Ianoş St. lu Păun* (784), căsătorit cu *Cătălina* (795), cu 4 copii: *Martin* (819), *Ruja* (823), măritată la Goruia; *Opra*, fată (828) şi *Antimia* (835), decedată în acelaşi an (835).

17. *Iancu Bârţu* (784), căsătorit cu *Fruga* (784); În casă se mai află un nepot, *Dia* (831) şi *Ianoş Pasăre*, „de suf[let]” (810).

18. *Paun (Păun) Marile* (803), „au răposat în 1 aug.; soţie *Cătălina* (803), cu două fete: *Anna* (828); şi *Lia* (832), menţionat în dreptul întregii familii: „mutat”; rămâne în pociumb: *Maria*, cumnată (816), măritată.

19. *Dragoi (Drăgoi) Susa* (798), răposat (838), cu *Sâmza* soţie (fără anul naşterii), cu următorii copii: *Simeon* (829) „lu *Dragoi* (*Drăgoi*)” (829); *Mihai* (831), *Simioana* (835), *David* (838), decedat (839).

20. *Sâmza Lepa* (790), văduvă, cu 3 copii: *Versavia* (821), „măritată”, *Teodor* (818), *Martin*, „feciorul ei” (813), căsătorit cu *Marta* (813), în dreptul căreia se menţionează: „eşit”; nu se poate determina a cui fecior este *Ioan*, în dreptul căruia se menţionează: „au răp[osat] în (834)”.

21. *Vintu (Vântu) Giura* (770), decedat (834); este înregistrat întâi fiul *Petru* (791), apoi *Maria*, „muere” (796), decedată (835), după ce dă naştere la 4 copii: *Martin* (820), *Strain* (*Străin*) (825), *Anastasia* (829) şi *Constantin* (830), decedat în (836).

22. *Ianoş Duda* (793), căsătorit cu *Maria* (803); în gospodărie se mai află 5 copii: *Cătălina* (821), *Icoana* (fără anul naşterii), în dreptul căreia se menţionează:

„fias[tră]”, apoi *Alexa* (833), *Florinca* (836), decedată (840) şi *Traian* (840); în gospodărie mai apare *Martin Truia.*

23. *Paun (Păun) Mâţu* (788), căsătorit cu *Călina* (892); au 2 copii: *Mihai* (819) şi *Simioana* (822), „măritată”; în aceeaşi gospodărie trăieşte şi *Vidu Mâţu*, „fr[ate] (802), precum şi *Ioan Mâţu*, un alt frate (807), decedat în (837), căsătorit cu *Călina* (812), care au 3 copii: *Elisaveta* (835), decedată (838), *Dochia* (838), decedată (842) şi *Damaschin* (841).

24. *Gheorghe Mâţu* (771), decedat (834), văduv, cu un copil, *Ianoş* (797), căsătorit cu *Maria* (798); aceştia au patru copii: *Alexa* (825), *Teodora* (829), *Magdalina* (834) şi *Ioan* (837).

25. *Stana Mâţu* (769), văduvă, cu următorii aflaţi în gospodărie: *Martin* (861), căsătorit cu *Maria* (801); aceştia au 7 copii: *Florinca* (822), *Opriţa* (824), *Sâmioana* (827), *Mihail* (831), decedat (833), *Daniil* (834), *Alexa* (838), *Constandin* (844).

26. *Flora Mâţu*, căsătorit cu *Opra* (792); au 3 copii: *Petra* (814), „măritată la Nr. 16”; *Persida* (818) şi *Martin* (820).

27. *Matei Dragoi (Drăgoi)* (769), căsătorit cu *Maria* (781), decedată (832); au 4 copii: *Fira* (814), *Liodiana* (818), „măritată la Goruia”, *Sâmza* (821); *Iancu*, copilul cel mai mare (810) se căsătoreşte cu *Maria* (812) şi au 4 copii: *Damaschin* (835), *Moisii* (838), *Sofia* (841) şi *Vesălin* (844).

28. *Stana Vitoran* (748), decedată la data întocmirii conscripţiei, văduvă, are 4 copii: *Iancu* (785), *Cătălina* (795), *Florinca* (818), *Elena* (828); *Florinca* se căsătoreşte cu *Todor Guşcă,* gin[ere] (819); au 3 copii: *Gheorghe* (839), *Brânduşa* (841) şi *Maria* (844). Situaţie bizară, căci ultimii doi nu puteau fi copiii Stanei Vitoran, din punct de vedere biologic.

29. *Paun (Păun) Stoia* (796), căsătorit cu *Colia* (794); au o fată, *Ianna* (819); mai apare *Petru* „f. fiastru” (816) în dreptul căruia se menţionează: „s-a dus din casă”; *Mihai Stoia* (819) s-a căsătorit cu *Stana* (812) şi au un copil, *Iosif* (841).

30. *Martin Truia* (753), decedat în 28 aug. (fără an), necăsătorit, probabil văduv; în, casă, se mai află un copil, *Păun* (787), căsătorit cu *Sanda* (787), cu 6 copii: *Alexa* (816), *Mădru* (818), „mutat la socru”, *Ioann* (820), *Măniţa* (sau *Măriţa*?) (823) şi *Floria*, fată (826); *Alexa*, amintit, s-a căsătorit (834) cu *Parascheva* (816), cu 2 copii: *Adam* (835) şi *Matei* (841); *Ioan* s-a căsătorit (843) cu *Jivana* (921).

31. *Petru Marile* (793), căsătorit cu *Teodora* (795), decedată în (832), au următorii copii: *Lina* (817) care s-a căsătorit cu *Anghel Bojin* (817); apoi *Sarra* (823), *Maria* (829), decedată în (839); *Lina* şi *Anghel* au avut 3 copii: *Parascheva* (836), decedată în (838), *Achim* (839) şi *Maria* (843).

32. *Sorinca Lupuleţ* (779), răposată la data întocmirii conscripţiei, văduvă cu un copil: *Toma* (804), căsătorit cu *Cetina* (807), care au 5 copii: *Anna* (831), *Mihai* (833), *Andrei* (836), *Sorinca* (839) şi *Gheorghe* (842).

33. *Paul Andreş* (777), căsătorit cu *Cătălina* (777); au 3 copii: *Ruja* (813), *Simioana*, ambele căsătorite, prima la Goruia; apoi *Flora*, fecior (809), căsătorit cu

Floria (809), care au avut 8 copii: *Elena* (832). *Parascheva* (835), răposată în acelaşi an; *Damaschin* (837), răposat în (842), *Pavel* (844), *Grigore* (843?), *Toma* (848), *Crişana* (852), *Martin* (857).

34. *Lupu Andreş* (765), decedat (839), văduv, avea un fecior, *Cinca* (797), căsătorit cu *Anca* (799), care au avut 6 copii: *David* (871), *Pau* (824), *Anastasia* (829), *Gheorghe* (832), *Ioan* (836), decedat (837); *Martin* (841), decedat (842).

35. *Ioan Bologa* (783), căsătorit cu *Călina* (785), cu 3 copii: *Parascheva* (821), *Mihai* (825), *Gheorghe Cinca* (814), probabil copilul soţie; acesta se căşătoreşte cu *Parascheva* (821), care au doi copii: *Iacov* (835) şi *Călina* (fără anul naşterii).

36. *Paun (Păun) Sâmu* (794), răposat (834); necăsătorit (văduv); în casă se mai afla: *Maria*, „fiastră" (819), măritată le Goruia; *Anna*, fiica lui (822) şi *Filip* (832), răposat (834); la acelaşi număr de casă se mai găsesc *Trăilă Petco* (812) cu soţia lui *Iagoda* (813); aceştia au 4 copii: *Ioan* (834), *Danil* (838), *Maria* (839), *Martin* (843).

37. *Mihai Bârţu* (767); în acelaşi pociumb se mai află *Maria*, „slujnică" (766), decedată (840); de asemenea, *Petru Susa*, gin[ere] (803), căsătorit cu *Simioana* (810).

38. *Mădru Muju* (792), răposat (836), cu soţia *Măriţa* (790), în dreptul căreia se specifică: „măritat", probabil după decesul lui *Mădru Muju*; au avut un fecior, *Petru* (826), decedat (836).

39. *Petru Muju* (763) „au răposat" (fără an); nu e menţionat căsătorit, dar la acelaşi număr apar şi *Muju Muju* (800) cu soţia sa *Simioana* (800), răposată (835).

40. *Damaschin Bârţu* (796), căsătorit cu *Erina* (804), cu 5 copii: *Paun* (823), căsătorit cu *Măriţa* (820); de asemenea, *Maria* (826), *Susana* (831), decedată (833), *Eva* (837) şi *Florinca* (842); *Păun* şi soaţa sa *Măriţa* au avut un copil, *Alexa* (842).

41. *Căta Andrei Sfeia* (774); nu figurează cu soţie; un copil, *Petru* (803), căsătorit cu *Sorinca* (805); au 3 copii: *Maria*, măritată (879), apoi pe *Magdalena* (829) şi *Sarafin* (834), decedat (839); la acelaşi număr figurează *Andrei Andrei* (794), cu doi feciori: *Ioann* (825) şi *Atanasie* (831).

42. *Sâmu Stângu* (770), văduv, cu un copil, *Martin* (802), căsătorit cu *Teodora* (802) cu copiii: *Miuţa* (823), *Cocora*, fată (826), *Elisaveta* (831), *Alimpie* (834), decedat (839); *Miuţa* (823), căsătorit cu *Liogiana* (fără anul naşterii); mai apare *Anghel* (817), cu menţiunea „feciorul lui *Simu*".

43. *Teodor Pasăre* (802), căsătorit cu *Magdalin* (sic!) (809), cu 4 copii: *Simeon* (829), decedat (833), *Maria* (833), decedată (838), *Mihai* (836), *Carolina* (841).

44. *Ivan Cornia* (806), căsătorit cu *Eva* (804); au avut 5 copii: *Liodiana* (827), *Susana* (834), *Anastasia* (837), *Todora* (840) şi *Ioan* (843).

45. *Alexa Lupuleţ* (770), căsătorit cu *Alexandra* (772), decedată (842); au avut 3 copii: *Ilia* (802), căsătorit cu *Cătălina* (805); apoi (838); aceştia au avut 2 copii: *Ioann* (834) şi *Floaria* (838), răposată (839).

46. *Păun (Păun) Truia* (772), căsătorit cu *Floaria* (774); au avut 2 copii: *Micu* (811), decedat (835) şi *Ioan*, căsătorit cu *Parascheva* (807), care au avut 6 copii:

Anuţa (826), *Ianos* (828), *Maria* (831), *Elena* (834), *Evdochia* (838), *Mihail* (841), mort după naştere.

47. *Fiu Lupuleţ* (778), cununat (800), răposat (848), căsătorit cu *Vida* (778), decedată (848); au avut doi copii: *Brânduşa* (819) „măritată la *Martin Giura*, decedată (667) şi *Vidu* (803), cununat (827), răposat (872); căsătorit cu *Cătălina* (809), au avut 5 copii: *Alexa* (831), răposat (835), *Ioan* (836), *Ana* (840), *Păun* (843).

48. *Iancu Lupuleţ* (765), răposat (842), căsătorit cu *Florinca* (765); au avut doi feciori: *Martin* (803), *Rusalin* (816), căsătorit cu *Maria* (fără anul naşterii).

49. *Cetina Liuba* (765), răposată (838), văduvă cu un copil, *Iancu* (796), răposat (838), căsătorit cu *Anna* (796) au avut 4 copii: *Brânduşa* (819), „măritată la Goruia"; *Vidu* (821), *Ioan* (824), *Petru* (832) răposat (fără indicarea anului); mai figurează *Anna*, „fiastr[ă]"; *Vidu* se căsătoreşte cu *Sofia* (822), răposată (842), au un copil, *Iancu* (842), decedat în acelaşi an.

50. *Macu Bârţu* (791), căsătorit cu *Liodiana* (791); au un copil, *Dumitru* (fără anul naşterii), căsătorit cu *Florinca* (811), cu 4 copii: *Filip* (831), *Dimitrie* (833), *Simion* (835), *Selvia* (840).

51. *Ianăş Stângu* (764), căsătorit cu *Maria* (770), cun copil *Martin* (810), căsătorit cu *Magdalina* (808), cu 4 copii: *Constandin* (832), *Mia*, fecior (835), decedat 6839), *Maria* (838), *Florinca* (841); un alt copil al lui *Ianăş Stângu*, *Petru* (819), căsătorit cu *Florinca* (818), cu un copil, *Nicolae* (841).

52. *Mihai Stângu* (800), căsătorit cu *Anca* (798), decedată (881); au avut 6 copii: *Sâmzâiana* (819), *Vasile* (821), *Anghel* (826), *Filip* (829), decedat (833); *Simioana* (835), decedată (835), *Moisii* (840); *Vasile*, amintit, s-a căsătorit cu *Magda* (82l); au avut un copil, *Nicolae* (842), decedat în acelaşi an.

53. *Ianăş Truia* (795), decedat în (833), căsătorit cu *Maria* (798), avut 4 copii: *Mihai* (816), *Crăciun* (818), care s-a cununat (843) cu *Maria* (826); apoi *Truia* (822) şi *Lazar* (831).

54. *Miuţa Sâmu* (806), căsătorit cu *Maria* (763), au avut 3 copii: *Achim* (833), *Draghina* (836) şi *Damaschin* (839).

55. *Iosif Stângu* (775), văduv, cu un copil, *Mihai*, (805), căsătorit cu *Simioana* (810), au avut un copil, *Daniil* (834), decedat în 836.

56. *Martin Stângu Grui* (780), decedat în (842), văduv, cu un copil, *Maria* (811), căsătorită cu *Martin Andreş* (814), venit ginere; au avut 4 copii: *Magdalina* (833), decedată (fără an), *Petru* (836), *Anuţa* (841), decedată (843), *Simioana* (844).

57. *Măriţa Sâmu* (768), decedată (837), văduvă, are un copil, *Flora Sâmu* (800), căsătorit cu *Florinca* (800), decedată (835); recăsătorit cu *Maria*, cu care are 3 copii: *Crăciun* (822), căsătorit cu *Maria* (822), apoi pe *Eufimia* (832) şi *Gheorghe* (833). *Crăciun* se căsătoreşte cu *Maria* (822).

58. *Marian Linţa* (777), căsătorit cu *Anca* (777); în familie se mai găseşte *Mihai Pasăre* (795), care se căsătoreşte cu *Teodora* (801); aceştia au 3 copii: *Filip* (826), *Salia* (833), răposată (837) şi *Vechentie* (837), decedat (843).

59. *Damaschin Fila* (798), decedat (865$), căsătorit cu *Brânduşa* (800), decedată (830); au 4 copii: *Vida* (819), decedată (874), „măritată la *Petru Negru*" (850); *Liodiana* (821), *Florinca* (823), *Spasoc* (828), „răposat la Mehadia băi". În aceeaşi gospodărie mai figurează: *Ruja* (fără an de naştere sau altă specificaţie), *Iancu Liuba* (fără an de naştere), căsătorit cu *Maria* (fără an de naştere) şi *Petru*, feciorul lor (843).

60. *Nicolae Muju* (794), căsătorit cu *Călina* (795), decedată (842); au 4 copii: *Cocora* (825), fecior, *Marta* (829), *Ruja* (835), *Iancu* (840).

61. *Gheorghe Avram* (776), decedat (844), căsătorit cu *Erina* (777), fără copii.

62. *Sanda Aron* (785), văduvă; *Ispasoe Truia* gin[ere] (804) căsătorit cu *Opriţa* (814), probabil fata *Sandei Aron*; aceştia au următorii copii: *Teodora* (832), *Ioann* (834), decedat (839), *Sâmzâiana* (836), decedată (839), *Elena* (839), *Simion* (842), decedat (fără data morţii).

63. *Paun (Păun) Poamă* (803), căsătorit cu *Fira* (807); aceştia au 6 copii: *Florinca* (825), *Anastasia* (829), *Evodchia* (831), *David* (834), *Romaniţa* (837), decedată (844) şi *Dimitrie* (840).

64. *Andrei Vulpie* (804), căsătorit cu *Simioana* (804), cu trei feciori: *Damaschin* (831), *Ioann* (835) şi *Petru* (844).

65. *Paun (Păun) lu Lepa Lepa* (797), căsătorit cu *Maria* (797), au 6 copii: *Cătălina* (823), *Sevastian* (828), *Daniil* (830), *Ianoş* (833), *Ioann* (836) şi *Liodiana* (841).

66. *Iovan Muju* (791), căsătorit cu *Ioliana* (790), fără copii.

67. *Floaria Sîmu* (792), văduvă; oricum nu figurează ca fiind căsătorită, dar are 8 copii: *Greţco* (817), căsătorit cu *Simioana* (822), care au o fată, *Persida* (842); apoi ceilalţi copii: *Liodiana* (821, răposată (833), *Crăciun* (824), *Păun* (824), probabil gememni, *Ioan* (828), *Iac* (828), *Erina* (831), *Mihai* (835).

68. *Matei Puia* (802), căsătorit cu *Crăciuna* (803), au 4 copii: *Maria* (826), *Toma* (821), *Luca* (833), *Andrei* (837), în dreptul căruia se menţionează: „S-au dus"; la acelaşi număr mai figurează: *Anna*, „soru-sa" (819), probabil a lui *Matei Puia*.

69. *Petru Guşca* (787), căsătorit cu *Păuna* (799); au un copil, *Voina,* băiat (821).

70. *Voimir Lazar (Lazăr)* (771), căsătorit cu *Maria* (770); împreună cu ei locuieşte *Ioan*, nepot (824).

71. *Paun (Păun) Lupuleţu* (793), căsătorit cu *Sâmza* (803); au avut 5 copii: *Flora* (825), *Ioan* (830), răposat (836); *Todor* (835), răposat (83…); *Gheorghe* (839), *Gruia* (842), răposat (843).

72. *Ianoş Duda lu Adam* (778) „dus"; mai figurează: *Antimia* „slujnică" (770), decedată.

79. *Solomia Duda* (789) şi *Păun*, fiul ei (824).

74. *Trailă (Trăilă) Sfeia* (779), răposat (839), căsătorit cu *Fira* (790), răposată (833); au avut 3 copii: *Brânduşa* (823), *Ioan* (825), *Zaharia* (830), răposat (834).

75. *Petru Jurchela* (803), căsătorit cu *Maria* (817), au avut 2 copii: *Eufimia* (832) şi *Pavel* (835).

76. *Vasile Stângu* (808), căsătorit cu *Păuna* (812); au avut 5 copii: *Carolina* (831), *Eva* (894), *Maria* (838), *Axentie* (840) şi *Nicolae* (844).

77. *Teodor Blaj* (800), căsătorit cu *Magdalina* (815) „cat[olică]", cu doi copii, botezaţi în biserica catolică: *Maria* (833), *Ruja* (fără anul naşterii).

78. *Martin Negru* (775), răposat (843), căsătorit cu *Solomia* (776), decedată (841); în aceeaşi familie se mai găseau: *Cumbria* (813), măritată; *Ianoş* (800), căsătorit în casă cu *Maria* (804); au avut 6 copii: *Parascheva* (829), *Matei* (832), *Martin* (836), *Ioan* şi *Trăilă* (gemeni) (839), *Petru* (644), decedat (863).

79. *Florinca Stângu* (763) „decedată", văduvă; l-a avut de copil pe *Lupu* (799), căsătorit cu *Sanna* (fără anul naşterii); apoi pe *Anna* (831), *Ianoş* (833), *Măda*, fată (838), decedată (842), *Măriţa* (841), decedată (642).

80. *Mihai Duda* (793), căsătorit cu *Chirana* (795), având 6 copii: *Sarra* (815), *Ioan* (817), *Gheorghe* (822), „s-a dus într-o altă casă"; *Marta* (829), *Petru* (833), răposat (835), *Ioan D.[uda]* (817), cununat (840) cu *Magdalina* (818); mai figurează: *Simioana*, fiică (842) şi *Flore Fila*, fără nici o specificaţie.

81. *Craciun (Crăciun) Cocârlă* (778), căsătorit cu *Stana* (778), răposată (841); *Cisu* (814), fiul lor, căsătorit cu *Maria* (fără anul naşterii), decedată (840), care au avut 3 copii: *Ioliana* (833), *Drăghina* (836), decedată (836), *Flora* (837).

82. *Măran Linca* (779), căsătorit cu *Maria* (778), decedată (871); au avut 4 copii: *Simioana* (819), *Parascheva* (828), *Petru* (831) şi *Matei* (825).

83. *Giurgi Băsărabă* (796), căsătorit cu *Raveca* (797), cu 3 copii: *Persida* (818), *Cătălina* (821) şi *Alexa* (824).

84. *Cisu Muju* (790), răposat (fără dată), văduv; în aceeaşi casă *Păun Bojin* (fără anul naşterii), căsătorit cu *Semenica* (790); au avut 3 copii: *Bojin* (824), *Iosif* (830), decedat (833) şi *Constantin* (834), decedat în acelaşi an.

85. *Nicolae Bojin* (771), văduv ; în aceeaşi familie se mai găseau: *Simioana*, „fata lui" (817), răposată (835); apoi *Petru Stângu* (761), căsătorit cu *Parascheva* (798), cu 5 copii: *Ianoş* (822), *Maria* (825), *Ana* (829), *Teodora* (834); *Ianoş*, acelaşi menţionat mai sus, dar de data aceasta cu anul naşterii 821, probabil o eroare, căsătorit cu *Vida* (820), cu un copil, *Gheorghe* (840). Căsătoria lui *Petru* cu *Parascheva* este incertă, căci diferenţa de vârstă e prea mare: 37 de ani!

86. … (şters) *Băsărabă* (801), căsătorit cu …. (şters) (802), au 5 copii: *Alimpie* (829), decedat (832), *Anna* (832), *Mihail* (834), *Petru* (836), răposat (839) şi *David* (839).

87. *Blagoe Fila* (795), căsătorit cu *Ruja* (795), au 5 copii: *Cetina* (816), *Mihai* (822), căsătorit cu *Anna* (822), cărora li se naşte un copil, *Alexa* (843); apoi *Petru* (826), *Filip* (829), *Elena* (830), răposată (843); în acelaşi an (834) se naşte o altă fată care ia numele celei moarte, *Elena*.

88. *Martin Andraş* (794), căsătorit cu *Simioana* (794), cu 5 copii: *Ilena* (818),

„măritată la *Lazar Fila*”; apoi *Dulia*, băiat (820), *Ioan* (828) *Raveca* (832), *Duma* (820), cununat (838) cu *Măriţa* (819); aceştia au 2 copii: *Simioana* (840), decedată (891), *Magdalina* (843).

89. *Ianoş Careba* (763), căsătorit cu *Stana* (793), cu 2 copii: *Măriuţa* (819) şi *Alimpie* (828).

90. *Ianoş Negru* (800), căsătorit cu *Antimia* (800), cu 6 copii: *Crişana* (820), măritată la *Gheorghe Bojin*; *Petru* (824), *Iancu* (827), *Chirana* (830), *Maria* (833), decedată (835), *Marian* (836); după acesta se menţionează: *Petru* (824), feciorul său, s-a căsătorit cu *Moşana* (823), cu un copil, *Elena* (843), răposată în acelaşi an.

91. *Opra Negru*, văd[uv] (785), cu cei 3 copii ai săi: *Trăilă* (817), *Ioan* (822)cu menţiunea „s-a dus la n-ru *Crăciun Bănuş*” şi *Dimitrie* (825).

92. *Trailă (Trăilă)….* (şters) (817), cununat (834) cu *Icoana* (818); apare menţionată şi *Sorinca* (813), ca soţie, răposată la o dată incompletă: „26 fe…”; mai sunt menţionaţi: *Crăciun* (836), *Maria* (838) şi *Maria Sorincăi* (842), decedată fără indicarea datei.

93. *Vasile Bojinca* (797), căsătorit cu *Elena* (797); au 8 copii: *Ioan* (819), căsătorit cu *Maria* (818); apoi *Euxentie* (821), *Nicolae* (822) cu menţiunea: „Dus în Ţara Moldoviei”; *Maria* (824), „s-au măritat la Ticvani”; *Danil* (829), *Iulius* (834), *August* (836) şi *Sofronie* (fără anul naşterii), decedat (839).

94. *Florinca Popovici* (770), răposată (anul?); după acesta e menţionat *Petru Popovici* Par[oh?] (794), căsătorit cu *Sâmza* (794); urmează *Damaschin* „feciorul”(819), *Sofia* (821), *Ioachim* (824), *Alexandru* (827), *Eliana* (830); *Damaschin* se căsătoreşte cu *Maria* (821); au o fată, *Selvia* (843); în acelaşi pociumb mai apare, cu ştersături: „*…n Bojinca*” (801) „dus în Ţara Moldovei”.

95. *Gheorghe Labod Giurgi* (805), căsătorit cu *Vida* (804), au 5 copii: *Giurgi* (828), *Ioann* (831), decedat (834), *Floarea* (833), *Nicolae* (836), *Damaschin* (830?); mai apare *Opriţa* „sora lu *Gheorghe* (815); cu menţiunea: „s-au mutat”.

96. *Iovanca Laboda* (760), văduvă, cu un copil, *Vidu Labod* (796), căsătorit cu *Simioana* (794); aceştia au 4 copii: *Vida* (813), *Mihai* (826), căsătorit cu *Persida* (824); apoi *Ioan* (830) şi *Simeon* (830), deci gemeni.

97. *Danciu Negru* (787), răposat (865), căsătorit cu *Cosana* (782); au 4 copii: *Călina* (814), *Sâmzâiana* (822), *Păuna* (828), *Avram* (808), căsătorit cu *Călina* (809); au 5 copii: *Eva* (831), *Constantin* (834), *Cosana* (837), *Evdochia* (840) şi *Martin* (843).

98. *Iancu Manile* (*Mănilă*?) (806), căsătorit cu *Ruja* (802); au 4 copii: *Matei* (828), *Cătălina* (832), *Cetina* (837), *Sofia* (841).

99. *Flora Laboda* (766), căsătorit cu *Domniţa* (769); au 2 copii: *Păun* (819), *Ianoş Labodă* (797), care nu putea fi decât feciorul (dintr-o altă căsătorie) a lui *Flora Labodă*; acesta s-a căsătorit cu *Zina* (804); au o fată, *Mărina* (831).

100. *Dumitru Bârţu* (800), căsătorit cu *Călina* (804); au 4 copii *Persida* (823), *Ruja* (826), *Pavel* (837), *Liogiana* (840)

*
* *

Analizând acest eşantion antroponomastic, reprezentativ pentru localitatea Gârlişte, căci însemnează o sută de gospodării şi un număr de 640 de persoane (303 b. şi 337 f.) care au trăit în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului următor, deci acum cca două secole, putem trage o serie de concluzii: ce nume de botez erau date în vremea respectivă, pe ce criterii erau acordate, apoi, comparându-le cu cele actuale, vedem ce prenume au dispărut din nomenclatorul antroponomastic, de ce origine sunt. Acestea ar fi câteva chestiuni de ordin lingvistic, dar ne dezvăluie şi multe aspecte sociale.

În acelaşi timp, eşantionul ne oferă o oglindă demografică destul de fidelă: indicele de natalitate, cel de morbiditate şi mortalitate; media de vârstă ş.a.

1. În primul rând, iată **tabloul numelor de botez** (masculine şi feminine), în ordine alfabetică, în dreptul fiecăruia trecându-se o cifră care reprezintă frecvenţa:

a. Nume de botez masculine: *Achim* 2, *Adam* 1, *Alexa* 1, *Alexandru* 1, *Alexie* 1, *Alimpie* 3, *Andrei* 3, *Anghel* 3; *Blagoe* 1, *Bojin* 1, *Branco* 3; *Călinic* 1, *Cisu* 3 (un nume de botez *Cisu* nu apare în sursele onomastice – Constantinescu 1963 sau Iordan 1983; este vorba, foarte probabil, de redarea unui prenume *Tisu*, cum apare la Constantinescu 1963, 389 sub titlul *TISA*; cf. *Tis* b., în Ardeal), *Cocora 1* (v. poz. 60)*, Constantin* 3, *Crăciun* 5; *Danciu* 1, *Damaschin* 6, *Damian* 1, *Daniil* 4, *David* 3, *Dia* 1, *Dimitrie* 2, *Drăgoi* 1, *Dulia* 1, *Duma* 3, *Dumitru* 2; *Euxentie* 1; *Filip* 6, *Fiu* 2, *Flora* 6; *Gheorghe* 8, *Giurgi* 3, *Greţco* 2, *Grigore* 1, *Gruia* 1; *Iac* 1, *Iana* 1, *Iancu* 8, *Ianoş* 18, *Ilia* 1, *Ioachim* 1, *Ion* 38, *Iosif* 2, *Iova* 1, *Iovan* 1, *Ispas* 1 (în seria variantelor lui *Ispas*, cred că trebuie încadrat şi *Ispasoe*, precum şi *Spasoe*, nemenţionate de Constantinescu 1963), *Iulius* 1, *Ivan* 1; *Lazăr* 2, *Luca* 3, *Lupu* 3; *Macu* 1, *Martin* 13, *Matei* 6, *Maxim* 1, *Mădru* 2, *Măran* 1, *Marian* 1, *Micu* 1, *Mihai* 10, *Mihail* 4, *Miuţa* 3, *Moisii* 5, *Muju* 1; *Nicolae* 5; *Paul* 2, *Pavel* 3, *Păun* 13, *Petru* 13; *Rusalin* 3; *Sarafin* 1, *Sâmu* 1, *Sevastian* 1, *Simion* 5, *Sofronie* 1, *Spasoe* 1, *Străin* 1; *Teodor* 4, *Todor* 3, *Toma* 3, *Traian* 1, *Trăilă* 5, *Truia* 4 (acesta este un hipocoristic al numelui de botez *Dimitrie*, menţionat sub formele *True, Truea, Truiu* – Constantinescu 1983, 43 –, cunoscut în Câlnic, jud. Caraş-Severin, în forma *Truică* n.f.), *Ugilă* 1; *Vasile* 2, *Vesălin* 1, *Vichentie* 1, *Vidu* 5, *Vintu* 1, *Voimir* 1, *Voina* 1; *Zaharia* 1.

b. Nume de botez feminine: *Alexandra* 1, *Ana* 12, *Anastasia* 4, *Anca* 2, *Antimia* 3, *Ancuţa* l, *Brânduşa* 7, *Carolina* 3, *Călina* 6, *Căta* 1, *Cătălina* 13, *Cetina* 6, *Chirana* 2, *Colia* 1, *Cosana* 2, *Crăciuna* 1, *Crişana* 2, *Cumbria* 1; *Dochia* 1, *Domniţa* 1, *Drăghina* 1, *Dumbrăviţa* 1; *Elena* 9, *Eliana* 1, *Elisaveta* 4, *Erina* 2, *Eufimia* 1, *Eva* 5. *Evdochia* 3; *Fira* 3, *Floria* 8, *Florinca* 12, *Fruga* 1; *Iagoda* 1, *Icoana* 3, *Ileana* 1, *Ilinca* 2, *Ioliana* 4 (acelaşi cu *Iuliana*, pereche feminină a lui *Iulian* – v. Constantinescu 1973, 9), *Iovanca* 1, *Iuliana* 1; *Jivana* 1; *Lia* 1, *Lina* 2, *Liodiana* 8; *Magdalina* 7, *Maria* 44, *Mariţa* 6, *Măda* 1, *Marina* 1, *Măriuţa* 1, *Moşana* 1; *Opra* 4, *Opriţa* 3; *Parascheva* 10, *Păuna* 5, *Persida* 5, *Petra* 1; *Raveca* 1, *Romaniţa*

1, *Romanţa* 1 (probabil acelaşi, rezultat dintr-o eroare de înscriere), *Ruja* 10; *Salia* 1, *Sanda* 1, *Sanna* 1, *Sarra* 3, *Safta* 1, *Sâmza* 7, *Sâmzâiana* 4, *Selvia* (probabil *Silvia*) 2, *Semenica* 1, *Simioana* 10, *Sofia* 4, *Solomia* 2, *Sorina* 1, *Sorinca* 4; *Teodora* 6, *Todora* 1; *Versavia* 1, *Vida* 4; *Zina* 1.

2. Majoritatea covârşitoare a prenumelor sunt de origine biblică, dar nu se poate spune că ele au fost acordate totdeauna, sau de regulă, după sfântul prăznuit în apropierea naşterii celui numit într-un fel sau altul. Cei interesaţi pot urmări şi această latură a lucrurilor, căci în conscripţii, deşi nu se face consecvent, se menţionează data botezului. Aşa, de pildă, *Todor* din familia de la (1) s-a născut în jurul zilei când este sărbătorit *Sf. Mare Mc. Teodor Stratilat* (8 febr., iar botezul a avut loc în 16 febr.), dar criteriul principal este cel al tradiţiei (a se vedea că frecvenţa cea mai mare o au, detaşându-se net de celelalte, numele de botez *Ion* şi *Maria*, deseori dându-se nume după cel al mamei, tatălui sau al bunicilor: în familia (97) o fetiţă este botezată cu prenumele *Cosana*, cel al bunicii. Am ales acest exemplu care nu poate fi pus pe seama întâmplării, dată fiind raritatea prenumelui, *Cosana*.

Acordarea unor nume de botez cu motivaţie mistică, de genul lui *Aflat*, *Lepădat*, probabil şi *Străin*, dar şi *Ugilă* (supra 127), poate fi observată chiar şi în această scurtă secvenţă de antroponimie locală: *Elena* este repetat după decesul celei născute anterior, după cum se vede din familia (87), sau *Străin*, precum şi *Ugilă* (*Udilă*), s-ar putea motiva la fel, deşi nu există nici o mărturie directă în acest sens. Influenţa sârbocroată este vizibilă, căci întâlnim destule nume de botez (şi masculine şi feminine) care au fost preluate de la vecinii noştri: *Blagoe, Branco, Greţco* (absent din DO), *Iovan*, *Vidu* (dar acesta poate fi şi un hipocoristic al lui *Ovidiu*), *Voina, Voimir*; apoi dintre cele feminine: *Cumbria, Iagoda, Jivana* etc. Când nu sunt direct împrumutate, sunt calchiate după modele sârbocroate.

Deşi nu multe, dar destule la un total de câteva sute, întâlnim nume de botez obscure pe care un cercetător cu posibilităţi de documentare mai bogate le-ar putea desluşi. Citez doar câteva: *Alimpie* este o variantă locală a sfântului *Alipie Stâlpnicul*; *Dia* este explicat de Constantinescu 1963, 355, din *Radu*; *Dulia*; cf. *Dulea* tot din *Radu* (Ibidem); *Iac*, cf. *Iacă* < *Iacov*; *Măran* poate proveni din *mare*, dar şi din *măr* ş.a.m.d. Nu este în intenţia mea să dau explicaţii tuturor prenumelor evidenţiate în această secvenţă de antroponimie, ci doar să atrag atenţia că autorii monografiilor trebuie să aibă în vedere şi antroponimia ca subramură lingvistică. Aspectele lingvistice nu se opresc la aceste scurte observaţii. Ele pot aborda procedeul de formare al diminutivelor şi hipocoristicelor, prezente în număr mare ca prenume în şirul antroponimelor din cele o sută de gospodării: *Achim, Sâmu, Căta, Sâmza* ş.a.

3. Despre întreg spectrul numelor de familie nu ne putem pronunţa doar din partea prezentată, dar din lista lor putem desprinde câteva idei. Iată-le, mai întâi, în ordine alfabetică:

Andraş, *Andrei Sfeia* (nume de familie întâlnit şi în Câlnic, venit din Sacu din jud. Caraş-Severin, nemenţionat în cele două surse bibliografice citate până acum), *Andreş*

(dacă nu e acelaşi *Andraş*), *Aron*, *Avram*; *Băsărabă* (2), *Bârţu* (7), *Blaj*, *Bojincă*, *Bologa*; *Careba*, *Cocârlă*, *Cornia*; *Drăgoi*, *Duda*, *Duda lu Avram*; *Fila* (3), *Frenţ*; *Giura*, *Guşcă*; *Jurchela*; *Labod(a)*, *Labod Giurgi*, *Lazăr*, *Lepa*, *Liuba*, *Lupuleţ* (5), *Marile* (probabil *Marila* sau *Marilă*), *Mâţu*, *Muju* (5), *Negru* (3), *Pasăre*, *Poamă*, *Popovici*, *Puia*, *Sâmu*, *Sfeia*, *Stângu* (7), *Stoia*, *Susa* (9); *Truia* (2); *Vitorian*, *Vulpie*.

a. În primul rând, se observă numărul mare al unor familii, de regulă grupate, cum este cazul familiilor *Susa* (3,4,5,6,7,8), *Bârţu*, *Stângu* ş.a.

b. Când cercetăm numele de familie trebuie să ţinem seama că sursa lor originară se află în prenume sau în supranume (porecle) şi că într-un stadiu iniţial a existat un nume unic.

c. Uneori, pentru înlăturarea confuziilor sau din alte cauze, se impun precizări suplimentare: *Duda lu Avram*, *Labod Giurgi* etc.

4. Inerent, în şirul numelor de familie vom găsi nume obscure, greu de explicat, dar trebuie să ţinem seama că, în cursul înscrierii lor în acte oficiale, se produc „accidente”, care se perpetuează şi denumirile rezultate devin „denumiri enigmatice”. Acestea se adaugă mai des decât s-ar crede. Am dat exemplul lui *Beua* (Câlnic, jud. Caraş-Severin) care a fost transcris la un moment dat în acte *Bena* şi aşa s-a perpetuat în anii următori.

5. Cercetătorilor, conscripţiile dintr-o anumită epocă, le mai dau prilejul să stabilească starea demografică a comunităţii:

a. Secvenţa conscripţională înregistrează un tip de gospodărie în care locuiesc trei, chiar şi reprezentanţi ai patru generaţii; în cuprinsul aceleaşi gospodării locuiesc fraţi, fiecare cu familia sa; în general, fetele pleacă nurori în alte familii; căsătoriile se fac în sat sau în localităţi apropiate (Goruia, Ticvaniu Mare), rareori la distanţă mare, cum e cazul căsătorii în Ţerova [5].

b. Deşi se înregistrează un singur caz de căsătorie între un membru al bisericii ortodoxe cu o nevastă de confesiune catolică, urmaşii nu sunt botezaţi după confesiunea mamei [77]. Între numele de botez, feminine mai ales, găsim prenume aparţinătoare hagiografiei catolice: *Carolina* [15], *Sarra* [5].

c. Mortalitatea este mare, dar se compensează prin natalitate; oricum, se pare că sporul de populaţie nu este prea mare. Se poate ghici că între 1834-1835 (cu anul de vârf acesta din urmă) a bântuit o molimă care a secerat mai ales pruncii, dar şi persoane la vârste tinere.

d. Prezenţa mare a capilor de familie fără neveste presupune că acestea au decedat la naşterea primului copil; uneori faptul e probat de data înregistrării deceselor.

Departe de a epuiza informaţiile pe care ni le oferă antroponimia unei localităţi, am dat doar câteva exemple, convingătoare sper, pentru a ne folosi de documentele de care dispun localităţile noastre, păstrate în arhivele zonale sau la biserici.

TERMENI EUFEMISTICI
PE BAZA *ALR II -1. SUPLIMENT*

Materialul lexical care stă la baza articolului de faţă provine din ALR II – 1. S şi a rezultat din răspunsurile date la întrebările (indirecte) 4877 şi 4886, respectiv h 10 şi 12, comparate cu răspunsurile obţinute la întrebările 4876 („Penisul berbecului”) şi 4887 („Organul genital al oii”), respectiv h 11 şi h 13. *

Materialul din ALR II – 1. S nu a fost excerptat în vederea includerii în dicţionarul-tezaur al limbii române (DA şi DLR), sau, dacă acest lucru s-a făcut, nu a existat un punct de vedere unitar şi nici consecvent, chiar şi în cadrul aceluiaşi colectiv de redactare. De exemplu, DLR, tom VII, partea 1, litera N, menţionează s. v. *naştere,* la sensul **I.1.** „(Regional) organul genital al femeii” şi citează ca sursă ALR II – 1. S, h 12, de unde s-ar putea deduce că această sursă a stat în vederile colectivului de redactare; dar pentru *născătoare,* deşi sensul amintit este menţionat, trimiterea la ALR II – 1. S nu se mai face, cu toate că termenul este răspândit în 6 puncte pentru f. şi în 2 pentru f_1. Tot aşa pentru *născut,* este menţionat doar sensul „organ genital feminin”, extras dintr-o singură sursă, în contextul a două fragmente de descântec, şi lipseşte înţelesul „organ genital bărbătesc”, pe care ALR II – 1. S îl menţionează în punctele 284 şi 349.

Diferenţa dintre ceea ce reiese din lucrările lexicografice amintite şi ceea ce oferă ALR II – 1. S nu este deloc neglijabilă. Aşa, de pildă, în timp ce DSLR (care şi-a extras materialul din DA şi DLR, material publicat sau aflat în fişiere) menţionează pentru *penis* (cuvânt-titlu) 10 sinonime, dintre care doar 6 aparţin graiurilor populare (luând în consideraţie indicaţiile *învechit, popular, regional),* adică *mădular, membru, mătărângă, pasăre, pistol* şi *sulac,* ceilalţi fiind consideraţi argotici *(coinac, sulă, şarpe, ştremeleag),* în ALR II – 1. S găsim 33 de termeni, cărora li se adaugă 11 expresii perifrastice. Tot aşa, pentru *vulvă,* DSLR menţionează doar pe *plod,* în timp ce ALR II – 1. S conţine 35 de termeni şi 10 expresii perifrastice. Apoi nu este clar dacă titlurile *penis* şi *vulvă* cuprind sinonimele pentru „organul genital” (exterior) masculin, respectiv feminin, cu referire atât la om, cât şi la animele. Totodată DSLR nu a preluat din DA şi DLR, aşa cum se va vedea, toate denumirile eufemistice, în speţă sinonimele pentru cele două noţiuni.

Din aceste motive, dar şi pentru că ALR II – 1. S nu se găseşte cu uşurinţă la îndemâna celor interesaţi, am considerat că ar fi util să prelucrăm cele două hărţi (10 şi 11), comparându-le cu hărţile 11 şi 13.

---

* S-a notat cu b. „organul genital bărbătesc” (h 12), cu f. „organul genital femeiesc” (h 10), cu $b._1$, „penisul berbecului” (h 11), cu $f._1$ „organul genital al oii” (h 13); h = hartă.

Pentru aceasta, am întocmit o anexă pe baza căreia se pot completa sursele lexicografice existente nu doar prin simpla consemnare a cuvântului aşezat în ordine alfabetică, ci şi prin succinte explicaţii semantice, comparaţii, precum şi cu, atunci când a fost cu putinţă, sugestii etimologice.

1. Unii termeni pot fi socotiţi neutri, fără vreo nuanţă stilistică mai mult sau mai puţin evidentă, deşi nu s-ar putea spune că nu au, totuşi, o oarecare astfel de nuanţă, cum se întâmplă la pronumele demonstrative *aceea, aia, haia,* căci ele exprimă uneori dispreţul, dar folosirea lor se datorează şi faptului că la întrebarea pusă cel chestionat nu a găsit repede numele noţiunii, exprimat eufemistic, iar pe cel considerat obscen, din pudoare, îl evită. În această categorie îşi găsesc locul şi denumiri ca *gaură* sau *vână.* În general, însă, fiind vorba de cuvinte socotite „ruşinoase", vom întâlni un mare număr de denumiri care exprimă atitudinea pudică, sentimentul de jenă, impuse de normele etice. Astfel de termeni sunt: *ocară, ocara ei,* neologismul *pardon;* apoi, o largă răspândire înregistrează însuşi cuvântul *ruşine,* singur sau în cuprinsul unor sintagme ca: *partea ruşinoasă bărbătească, partea femeiască de ruşine, partea ruşinoasă de dinainte.* Denumirile *urâciune* şi *hâzenie* au fost înregistrate în câte un singur punct, *urâciune* ca nume acordat organului genital femeiesc, iar *hâzenie* şi celui femeiesc, şi celui bărbătesc. Dispreţuitoare este şi denumirea *javră.*

O situaţie aparte o au termenul *membru* şi sinonimul său mai vechi, *mădular,* raporturile de sinonimie extinzându-se şi la alte domenii, nu numai la cel anatomic, căci *mădular* este menţionat cu sensul „2. (învechit) Membru al unei societăţi, al unei organizaţii, al unui grup etc." (DA, s. v.). Mai frecvent este *membru,* neologism intrat şi în graiuri, după cum reiese şi din precizarea făcută de anchetator pentru punctul cartografic 728: „A auzit de la doctor". În general, *membru* desemnează „organul genital bărbătesc", nefiind nevoie de precizări suplimentare, deşi se întâlneşte, o dată, şi o asemenea menţiune din partea subiectului anchetat (punctul 365).

2. O altă categorie, în parte cuprinzând termeni lipsiţi de nuanţe stilistice, este cea referitoare la funcţia de a procrea, atât a organelor genitale femeieşti (în cea mai mare parte), cât şi a celor bărbăteşti. Trebuie să facem observaţia că în cazul acestei categorii, pe de o parte, vom întâlni confuzia dintre organul genital exterior şi părţi ale aparatului genital, luat în totalitate, iar, pe de altă parte, multe dintre aceste denumiri ar putea fi încadrate la cele metaforice, căci ele sunt fie metonimii, fie sinecdoce.

Matcă, cu sens „învechit şi regional", este sinonim cu *mitră,* iar sintagma *matca copilului* înseamnă „placentă"; cf. ALRM I/II, h 289. Însuşi termenul *mitră* este înregistrat în câteva puncte ca termen neologic; cf. „Aşa zic cei care au învăţat carte" (punctul 235). Arhaismul *trup,* cu semnificaţia „organ genital", atestat în scrierile vechi (vezi DLR, s. v.), s-a conservat ca denumire pentru organul genital bărbătesc în 15 puncte – cf. şi *trupul omului* (punctul 4); „se vede *trupul"* (punctul 872) –, dar şi pentru organul genital femeiesc, în 7 puncte. NALR – Banat I consemnează sintagma *trupul omului* pentru „testicole" (h 151/53, 58). Şi neologismul *vulvă* a fost înregistrat în forma sa literară *(vulvă)* sau *vulfă,* precum şi *vâlvă,* ultimul ca rezultat al etimologiei populare.

Dar, cum menţionam la începutul acestui paragraf, cele mai multe denumiri sunt creaţii interne ale limbii române, unele dintre ele vechi, întâlnite în primele documente scrise: *fătăciune,* termen frecvent pentru $f._1$ (în 12 puncte), dar şi pentru f. (punctul 399), sens menţionat de DA: „4. Partea genitală a vacii, *fătătoare*[2], soţie, pipotă”. *Fătăciune* pentru $f._1$ este concurat de *fătătoare,* iar pentru f. cel mai frecvent este *naştere* şi *născătoare,* folosit sporadic şi pentru $f._1$. *Născut* se foloseşte deopotrivă şi pentru f. şi pentru b., cu precizarea, într-un singur punct: *născutul femeilor* (349).

Tot cu privire la funcţia de procreare, dar şi cu un vădit caracter de sinecdocă sau metonimie, sunt termenii *pântece* „uter”, *plod* (în 2 puncte pentru f. şi în 4 pentru $f._1$), precum şi arhaicul *zgău* (219).

3. Denumirile metaforice, în sens larg, pe care le vom menţiona la un loc, fie că este vorba despre metaforă propriu-zisă, fie de metonimie sau sinecdocă, sunt cele mai numeroase. Denumirile din categoria termenilor metaforici, date numai/şi organelor genitale ale bărbatului şi ale femeilor (le-am exclus pe cele date numai pentru $b._1$ şi $f._1$) reprezintă cca 70% din totalul acestora. În cele ce urmează le vom menţiona în ordine alfabetică, referindu-ne la toate cele patru situaţii: b., $b._1$, f., $f._1$).

băbură f. A fost înregistrat doar în punctul 105 (Dobra – Hunedoara). Originea acestuia este, foarte probabil, scr. *babura* „ardei gras”, cuvântul neavând nici o legătură cu *băbură* „picături de ploaie mari, care uneori sunt amestecate cu grindină”, cu circulaţie în Banat, sau *băbură* „flacără foarte mare”, în graiul moţilor, ambele cu etimologie necunoscută; *băbură* „organ genital femeiesc” lipseşte din DA, precum şi din DSB.

căţut b. Cuvântul nu aparţine graiurilor dacoromâneşti, ci doar aromânei, ca variantă a lui *cuţit* (DDAr, 357).

ciocan b. Înregistrat într-un singur punct (646); cf. termenul argotic *a ciocăni* vb. tranzitiv cu sensul „a avea raporturi sexuale”.

cur b., f., $f._1$. Este puţin probabil să continue pe lat. *culus,* care a evoluat în română ca şi *colus* „anus”. Este vorba, mai degrabă, de o sinecdocă, *cur* fiind socotit mai puţin obscen.

daravelă b. şi f. Variantă a lui *daraveră* „s.f. 1. Păţanie; încurcătură; bucluc, belea. 2. Treburi, interese…”. Acest eufemism este explicabil dacă avem în vedere urmările neplăcute ale unor relaţii intime comise contrar normelor etice, explicaţie valabilă şi pentru *dănănaie* „istorie”, deci „întâmplare neplăcută în privinţa urmărilor, în cazul de faţă”, „treabă”

dugheană; v. *marfă*.

firfă f. Înregistrat doar la aromâni; cf. *firfiriţă* „fetişcană” (DDAr, 551).

fluier b. Înregistrat în acelaşi punct (272) în care se spune *veseleancă* pentru f. Foarte probabil că la originea amândurora stă vreo anecdotă cu caracter licenţios.

ghioc f. Este notat *giotu* (478). Sensul propriu al cuvântului este „scoică albă a unui melc de mare…”, de unde s-a dezvoltat sensul bine cunoscut: „scoica cu care ghicitoarele «dau» şi în care «caută» norocul sau prezic viitorul cuiva” (DA, s.v.). Evident, eufemismul are la bază asemănarea dintre cele două noţiuni.

hădărag b. Cuvânt cu diverse înţelesuri, care au comună ideea de „băţ scurt”, cu anumite întrebuinţări („parte a îmblăciului”, „titirezul morii” etc).

hodrobroanţe pl. b. Este, fără îndoială, o variantă a lui *hodrobele,* care, prin Transilvania, înseamnă „obiecte, lucruri trebuincioase la drum…”, mai cu seamă că termenul a fost înregistrat în zona Bihorului.

instrument f. Termen echivalent cu *sculă, unealtă* etc, pentru care nu mai este nevoie de explicaţii.

izmene pl. b.; cf. „ţi se văd *izmenele”,* obiectul vestimentar fiind considerat de natură intimă.

mandravelă b. Deşi termenul a fost înregistrat pentru graiurile aromâne, DDAr nu glosează cuvântul. În dacoromână *mandravelă* semnifică „minciună”, ca termen argotic, a cărui etimologie nu este cunoscută.

marfă b.; cf. „are *marfă* mare” (228). Printre alte sensuri ale lui *marfă,* DLR consemnează şi: „3. (învechit) Avut, avere…”; termenul se înscrie în aceeaşi arie semantică (proprie) cu *dugheană.*

maţe pl. b.; cf. „ţi se văd *maţele”.* Trebuie avut în vedere că *maţ* are şi sensul învechit de „pântece”; apoi, concludentă este şi expresia argotică „iaca maţul”, care înseamnă „nu vei obţine nimic”. Adesea, în expresie, *maţ* este înlocuit cu termenul românesc (obscen) cunoscut pentru *penis.*

pantă f. Este vorba de o variantă a lui *pată,* cum de altfel consemnează şi DLR, citând LEXIC REG. 17, iar motivaţia este limpede.

pasăre b., f., b.$_1$. Glosat şi în DLR, în forma diminutivată *(păsărică):* „2.(Eufemistic) Organ genital femeiesc sau bărbătesc (la copii)”. În graiul din jurul Reşiţei am înregistrat, cu referire specială la organul genital al fetiţelor, termenul *sinfereangă* „garoafă”.

patir f. Cuvântul provine din explicaţia suplimentară dată de informatorul din punctul 723, care spunea că la armată a învăţat o poezie pornografică, unde organul genital femeiesc era numit *pitcutină, pipoaşcă, patiru* năzdrăvanul”. Este, probabil, o deformare a cuvântului *potir,* cu referire la părţile componente ale florii.

pierjă f. Variantă a lui *perjă* „s.f. (Mold.) Specie de prună care se despică uşor de pe sâmbure” (DLR). Termenul eufemistic a fost însă înregistrat în sudul Dobrogei, concurent cu *pipoaşcă.*

pipoaşcă f. (vezi mai sus *patir*). Propriu-zis, cuvântul înseamnă: „1. (Prin Olt.) Pipotă”. Tot aici se menţionează: „2. (Regional; eufemistic) Organul genital al femelelor unor animale (în special al iepei); popular *fătătoare*” (DLR, s. v.).

pipotă, termen imprecis în privinţa căruia se atribuie ca denumire eufemistică: celui femeiesc, sau celui bărbătesc? DLR, s.v., îl menţionează doar ca „2. (Regional; eufemistic) Organ genital al vacii” „(popular) *fătătoare”;* dar în rândul expresiilor menţionează pe „a fi rău de *pipotă*” = a fi afemeiat.

pitcutină f. Întâlnit în expresia menţionată mai sus (vezi *patir),* neglosat în DLR, dar, probabil, înrudit cu *pitcocit,-ă* „adj. (Regional; cu sens neprecizat, probabil) Nedezvoltat, mic, închircit”.

poartă f. Numai la aromâni, cu precizarea: „După ce naşte femeia se zice *poartă”.*

podoabă b., f. Pentru b.: „Mare podoabă are!” (vezi cele spuse sub *marfă).*

puică f. Aceeaşi motivaţie ca şi în cazul lui *pasăre, păsărică.*

puţă b., f., $f._1$, $b._1$. Cuvânt cu o foarte largă răspândire, mai cu seamă, orientându-ne după ALR II – 1. S, cu referire la organele genitale ale oii şi ale berbecului, ceea ce pare a fi în neconcordanţă cu răspândirea reală a cuvântului, socotit cel mai puţin „ruşinos” dintre termenii referitori la organele genitale. Acesta este şi sensul principal pe care îl dă DLR: „s.f. 1. (Popular) Penis (la copii şi la unele animale tinere)”.

sărsam b.; cf. *sărsamul* de dinainte”. Cuvântul are sensul propriu: „s.n. (învechit şi regional; mai ales la pl.) 1. Unealtă, sculă; instrument” (DLR, s.v.). Tot aici se menţionează; „(Regional; eufemistic) Penis (Vâlcele – Turda) MAT. DIALECT. 1, 92. + (Regional) Organul genital al calului (Turnu -Arad). DR V, 312)”.

sculă b.: cf. „*scula* omului”. Cuvântul se încadrează în aceeaşi arie motivaţională cu *instrument, unealtă.*

soache b. Numai la aromâni; nu îl menţionează DDAr.

sulac(i) b. Şi în varianta *şulac,* înregistrat într-un singur punct pentru b., dar în 14 puncte pentru $b._1$. Cuvânt derivat din *sulă,* termen eufemistic general pentru b. şi are sensul propriu de: „s.n. şi s.m. 1. Un fel de sulă lungă şi ascuţită, din metal, din lemn etc. cu întrebuinţări diverse”, apoi „IV. s.n. (Popular; eufemistic) Penis (la animale)”, dar şi „penis (la om)” (DLR, s.v.). *Sulă* nu este înregistrat în ALR II – 1. S ca termen eufemistic, deşi este răspândit. „II. P. anal. (Popular şi familiar; eufemistic) Penis” (DLR).

sulachi b. Numai la aromâni, un derivat evident din *sulă,* pe care, însă, DDAr nu-l înregistrează.

suvelniţă f. Numai la aromâni, cu sens propriu „s.f. pl. suvelniţă, suveică” (DDAr, 1141).

treabă b. şi f.; cf. „Nume dat organului genital. Cf. NOVACOVICIU, C. B. II, 7; DR V, 312, ALR I 1 103/251, 934” (DLR). Cuvântul şi-a diversificat sensurile, căci înseamnă, de asemenea: „(Şi la pl.; determinat prin „muieresc”) Menstruaţie ALR II 4 210/27, 172”; intră, în acelaşi timp, în alcătuirea unor locuţiuni, ca: „Expr. *A-şi face treaba* – „a urina, a defeca” sau *a-şi face treaba* (cu cineva) = „a-şi satisface nevoile sexuale”; expresie veche, căci o găsim în scrieri de la 1646 şi 1688 (cf. DLR).

ţiegă (ţieghe) b.: cf. *„ţiega* calului” (172). Cuvânt necunoscut în această formă, ci doar ca *ţeg* (pl. *ţeguri),* variantă a lui *teh²,* cu sensurile „par”, „bucată lungă de lemn”, „bâtă”, „nuia”, acesta din urmă în forma *ţeg* (DLR).

trişcă b. cu sensul „fluier”, menţionat de DLR cu „Etimologia necunoscută”. Motivaţia este aceeaşi ca la *fluier (supra).*

unealtă b. şi *unealtă muierească* f. Vezi cele spuse la *instrument.*

veseleancă f. Cuvânt derivat din adj. *vesel,-ă,* cu suf. *-eancă,* sufix vechi (vezi Laura Vasiliu, în FCLR, I, p. 227). Cât despre motivaţie, vezi cele spuse sub *fluier.*

vâjoi f. Termen expresiv, glosat de DI, cu referire la actul urinatului.

4. O bună parte dintre termenii eufemistici pentru $f._1$ şi $b._1$ au fost amintiţi şi în cele spuse până acum. Unii termeni sunt, însă, specifici numai pentru $b._1$ şi $f._1$.

ciolhă f.$_{1}$. Cuvânt obscur în privinţa originii, înseamnă propriu-zis: „1. (Ieud, în Maramureş) Trunchi găunos”, apoi „2. P. anal. (Nordul Transilv.) Organul genital al iepei” (DA, s.v., după care sunt date sinonimele, în număr de 17).

floare f.$_{1}$, însoţit de diminutivul acestuia, *floricică* f.$_{1}$.

pişătoare b.$_{1}$ şi f.$_{1}$, derivat din *a pişa* vb.

prihod f.$_{1}$. Sensul propriu al cuvântului este: „s.n. (Mold. şi Ban.) Loc în pădure pe unde trece vânatul…”; „loc de trecere peste un deal”; în general, predomină ideea de „pătrundere; trecere”, încât sensul de „organ genital al oii” este echivalent cu cel al lui *poartă (supra).* DA îl menţionează cu înţelesul de „organ genital al calului”, dar şi „al iepei”.

produn f.$_{1}$. Variantă a lui *produh* „s.n. 1. (învechit şi popular). Copcă (în gheaţă)”; „3. (Sud-vestul Transilv. şi nordul Olt.) Organ genital la vacă sau la iapă”.

pupăză f.$_{1}$. Înregistrat într-un singur punct (102). DLR îl glosează astfel: „4. (Prin Transilv. şi nord-estul Olt.) Organ genital al femeii şi al iepei. Cf. CIAUŞANU, V. 193. ALR I 1 099/107, 295”.

râlă b.$_{1}$. DLR nu consemnează cuvântul cu acest sens, ci doar „s.f. (Regional) 1. Minciună, calomnie”, care este puţin probabil să aibă vreo legătură cu termenul în discuţie. Nu este exclus să fie o deformare a lui *râncă*[1] „s.f. 1. Organ genital al armăsarului” (DLR, s. v. *rândunică).*

râmă b.$_{1}$. În acest caz fie că este vorba de sensul eufemistic dezvoltat din *râmă* „s.f. Vierme cu corp lung…”, fie de o deformare a aceluiaşi *rằncă*[1], amintit mai sus.

râncă b.$_{1}$. Termen înregistrat în 6 puncte, al cărui sens l-am menţionat mai sus, sub *râlă.*

sfredel b.$_{1}$. Termen născut prin comparaţie cu *sfredel* (unealtă).

La capătul acestor observaţii, se poate concluziona:

a. În primul rând, ALR II – 1. S trebuie utilizat ca sursă pentru dicţionarul-tezaur al limbii române, renunţând la o falsă pudoare manifestată până acum.

b. Cele peste 70 de denumiri dezvăluie bogăţia de mijloace la care recurg vorbitorii limbii române pentru a denumi două noţiuni vitale, dar care, inerent, cad sub incidenţa tabuurilor de limbaj. Mai numeroase sunt cele de natură metaforică, între care un loc aparte îl ocupă denumirile referitoare la funcţia de procreare. Multe sunt, de asemenea, cele care pleacă de la comparaţia cu un obiect familiar vorbitorilor. În acest caz, nu de puţine ori, ele conţin o nuanţă de umor. Denumirile cu o mai pronunţată notă de dispreţ se regăsesc în seria celor acordate pentru organul genital femeiesc, pe când denumirile date celor bărbăteşti exprimă o anumită făloşenie, mândrie etc. Nu se întâmplă la fel în cazul denumirilor acordate organelor genitale ale oii şi ale berbecului (ale animalelor, în general), unde acestea, când nu sunt neutre, nenuanţate, sunt dezmierdătoare.

ANEXĂ

TERMENI EUFEMISTICI PENTRU ORGANUL GENITAL FEMEIESC (f.) ŞI PENTRU CEL BĂRBĂTESC (b.)

ALR II – 1. Supliment. Hărţile 10 şi 12, în comparaţie cu h 11 (b.$_1$) şi 13 (f.$_1$)

aceea f. (399), *aia* f. şi b. (858), *haia* f. şi b. (833)
băbură f. (105)
căţut b. (010)
ciocan b. (646)
ciolhă f.$_1$ (246, 279, 334,)
cur b. (102); f. (64, 102, 386, 666); f.$_1$ (64, 537, 836)
daravelă b. (791); f. (791)
dădănaie b. (192)
dugheană f. (646)
fătăciune f. (399); f.$_1$ (157,182, 192, 353, 362, 365, 386, 762, 784, 791, 928, 987)
fătătoare f.$_1$ (36, 53, 64, 76, 130, 235,250, 260, 272, 282, 399, 414, 886, 899)
firfă f. (010)
floare f.$_1$ (310); *floricică* f.$_1$ (95)
fluier b. (272)
gaură f. (2, 310, 325)
ghioc f. (478)
hădărag b. (279, 399)
hâzenie b. şi f. (362)
hodrobroanţe pl. b. (325)
instrument f. (812)
istorie b. (812)
izmene pl. b. (334); cf. „ţi se văd izmenele”
javră f. (228, 431)
mandravelă b. (010)
marfă b. (228); cf. „are marfa mare”
matcă f. (605)
maţe b. (346); cf. „ţi se văd maţele”
mădular b. (8, 36, 105, 182, 250)
membru b. (414, 514, 520, 531, 537, 551, 605, 682, 728, 791, 836, 928, 987); cf. „A auzit de la doctor” (728); „membru bărbătesc” (365)

mitră f. (182, 235, 728); cf. „Aşa zic cei care au învăţat carte” (235)

naştere f. (36, 53, 182, 250, 386, 399); f.$_1$ (8, 105)

născătoare f. (8); f.$_1$ (833)

născut b. (284, 349); f. (47, 284, 334); *născutul femeilor* f. (349)

nătărângă, variantă pentru *mătărângă* b. (666)

ocară b. (886); *ocara ei* f. (886)

pantă f. (260)

pardon b. (705)

pasăre b. (95); *pasărea omului* b. (260); *păsărică* f. (928); *pasăre* b.$_1$ (95, 102, 141, 219, 228, 250, 365, 551)

patir f.; vezi *ruşine* (723)

pierjă f. (987)

pipoaşcă f. (987); vezi şi *ruşine* (723)

pipotă f.$_1$ (219, 349, 431, 514, 520, 531); cf. „a fi rău de pipotă” (= afemeiat)

pişătoare b.$_1$ (310); f.$_1$ (310, 728)

pitcutină f.; vezi *ruşine* (723)

pântece f. (95); „uter”

plod f. (346, 362); f.$_1$ (2, 27, 29, 47)

poartă f. (010); cf. „După ce naşte femeia se zice poartă”.

podoabă b. (723); cf. „Mare podoabă are!”; f. (769, 784)

prihod f.$_1$ (141, 172); organul genital al calului şi al iepei.

produn f.$_1$ (833); cf. *produh* „copcă de gheaţă”.

puică f. (182)

pupăză f.$_1$ (102)

puţă b. (012, 405); f. (605); b.$_1$ (157, 182, 316, 405, 431, 463, 646, 728, 769); f.$_1$ (76, 272, 431, 463, 646)

râlă b.$_1$ (8)

râmă b.$_1$ (47,53)

râncă b.$_1$ (399, 414, 478, 514, 520, 531)

ruşine b. (463, 723, 848, 958); *partea ruşinoasă bărbătească* b. (365); *ruşine* f. (130, 463, 514, 531, 537, 723, 843); *partea femeiască de ruşine* f. (414); *partea ruşinoasă de dinainte* f. (365); în pct. 723 s-a adăugat că, la armată, informatorul a învăţat o poezie pornografică în care organul genital femeiesc mai era numit *pitcutină, pipoaşcă, patiru năzdrăvanu.*

sarsam b. (325); *sarsamul de dinainte* b. (53)

sculă b.; cf. *scula omului* (310)

sfredel b.$_1$ (27, 235, 386)

soache b. (010)

sulac(i), şulac b. (876); cf. „tot sulac”; b.$_1$ (2, 130, 192, 705, 723, 784, 791, 812, 833, 836, 876, 899, 958, 987)

sulachi b. (010)

suvalniţă f. (010)

toc (tioc) b.$_1$ (537)

treabă b. (2, 455, 478); f. (219); *treaba femeii* f. (310)

trişcă b. (219); cf. *fluier* sin. cu *trişcă*

trup b. (37, 76, 95, 310, 316, 325, 349, 353, 431, 762, 872, 899, 958); *trupul omului* b. (4); cf. „se vede trupul" b. (872); f. (47, 76, 325, 455, 872, 890); *trupul de la femeie* f. ~ *omului* (= ouăle; cf. NALR – Banat 151 / 53, 58); cf. *a se face trup* „a se întrupa, a lua fiinţă" (353); *trupul femeii* f. (958); *la trupul* f. (762); *trupul ei* f. (605); *trupul muierii* f. (4); f.$_1$ (8, 325, 872, 958)

ţiegă (ţieghe); cf. *ţiega omului* b. (172)

unealtă b. (130); *unealta muierească* f. (172)

urâciune f. (192)

veseleancă f. (272, 279)

vâjoi f. (520)

vână b. (334, 386); b.$_1$ (172, 279, 284, 334, 346, 349, 353, 362, 705)

vulvă f. (682); *vulfă* f. (551); *vâlvă* f. (876); f.$_1$ (876)

zgău f. (219).

DR, s.n., III-IV, 1998-1999, p. 57-65

IV.
VARIA (II)

Etimologia internă

Am folosit adesea sintagma „demonul etimologiei”. Adevărul este că omul de rând nu-şi prea pune problema de unde provine un cuvânt sau altul. Cuvântul e un semn, se identifică de cele mai multe ori cu obiectul în sens larg. Observaţia este cu totul valabilă în cazul cuvintelor comune, dar şi aici intervine etimologia populară, provocată de coliziunea omonimică. Cu totul altfel se petrec lucrurile în compartimentul numelor proprii, mai cu seamă în toponimie, dar şi în antroponimie, de exemplu, unde „demonul etimologiei” solicită fantezia oamenilor.

Etimologia ca subramură a lingvisticii nu este o preocupare apărută spre vremurile noastre, căci despre ea se vorbea şi în Grecia antică: era considerată arta de a găsi adevăratul sens al unui cuvânt, dar ca disciplină cu adevărat ştiinţifică, etimologia poate fi considerată existentă abia începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Din cauza caracterului ei interesant şi fascinant, etimologia i-a atras pe mulţi. Însă, parte dintre ei, au ignorat legile fonetice, istorico-lingvistice de care trebuie să se ţină seama. Toate acestea sunt valabile nu numai pentru cuvintele care au pătruns în limba română din idiomuri diverse, direct sau indirect, ci şi pentru cele care s-au născut în interiorul limbii române, prin aşa numita etimologie internă.

În această privinţă, am insistat asupra folosirii în prea mică măsură a posibilităţilor pe care le oferă diversele mijloace de creaţie lexicală şi cu altă ocazie (Ioniţă 2002, 135 ş.u.). Dacă derivarea, compunerea, schimbarea categoriei gramaticale, abrevierea au stat în atenţia celor care au stabilit etimologiile unor cuvinte formate pe terenul limbii române, analiza unor factori de natură metaforică, înţelegând prin aceasta şi celelalte figuri de stil (metonimia, sinecdoca etc.) care au dus la naşterea unor sensuri noi, de multe ori însoţite de modificări şi ale formei cuvântului-temă, nu prea au fost luate în seamă, drept care, nu de puţine ori, s-a recurs la termeni străini, aparţinând de regulă idiomurilor popoarelor cu care limba română a intrat în contact, indicându-se astfel etimologii hazardate. Am căutat explicaţii etimologice în interiorul limbii române în diverse ocazii şi pentru cuvinte aparţinătoare lexicului comun, şi pentru nume proprii, mai cu seamă pentru toponime, unde „demonul etmologiei” bântuie cu o mai mare înverşunare decât oriunde. Prestigioasa operă a lui N. Densuşianu (*Dacia preistorică*) a fost fetişizată, dacomania au dus la soluţii etimologice aberante. Nu este nici o contradicţie în termeni când apreciem ca fiind prestigioasă opera lui N. Densuşianu amintită mai sus, şi când afirmăm totodată că a stat uneori la baza soluţiilor aberante de felul aceleia formulată de

doi „etimologişti” care asociau numele localităţii *Apadia* de un termen nedovedit, dar pretins a fi sanscrit, şi aduceau ca argument suplimentar cântecul studenţesc *upai-dia-upaida*.

Este adevărat că avem câteodată surpriza unor înrudiri care, dacă ar rămâne doar simple afirmaţii, ar părea soluţii fanteziste, dar dacă se recurge, în demersul etimologic, la legile fonetice, la motivaţiile de ordin istoric, economic, social etc., atunci înrudirile par fireşti.

„Cuvinte înrudite”

Acest articol nu aduce contribuţii proprii, ci doar extrage pentru a pregăti terenul unor explicaţii ulterioare, câteva exemple dintr-o carte cu titlul asemănător celui pus în capul articolului de faţă (Graur 1980).

Găsim aici o sumedenie de cuvinte româneşti şi străine (peste 5000, după cum reiese din indicele final) înrudite între ele, care se întâlnesc toate, în etimoane primare şi comune, de origine latină.

Grupate două câte două, ele intrigă la prima vedere, căci ce legătură ar putea fi între *capot* şi *eşapament*, între *ciur* şi *concert*, *diferenţă* şi *luceafăr*, între *gravidă* şi *greaţă* etc.? În legătură cu ultima pereche mi-aţi putea reproşa că legătura nu e chiar aşa de greu de înţeles.

Aşadar, înrudirea dintre *greaţă* şi *gravidă* e clară. Voi adăuga doar (între paranteze indic pagina din lucrarea lui Al. Graur) că lat. *gravis* a dat în română *greu* (*grav* a pătruns mai târziu, ca neologism); *gravida*, în latineşte „însărcinată”, a intrat, de asemenea, tot ca neologism, în română, în forma cunoscută: *gravidă*. *Greaţă* s-a format însă în interiorul limbii române, cu ajutorul suf. *-eaţă*, ca *verdeaţă* din *verde* cu etimonul latin *viridis*; iar din *greaţă* provine vb. *îngreţoşa* (p. 48; cf. DA, s.v.).

Pentru celelalte nu voi da explicaţii suplimentare, mulţumindu-mă să reproduc lanţul semantic propus de Al. Graur: 1. *capot* / *eşapament*: lat. *capa* „manta” > rom. *capă* neol.; apoi lat. *capella*, dim. > rom. *capelă*, neol.; fr. *capot* > rom. *capot*; lat. **excappo* (refăcut) „a ieşi din manta, lăsând-o în mâinile celor care te ţineau” > rom. *a scăpa*; fr. *échapper*, de unde fr. *échappement* > rom. *eşapament* (p. 26). 2. *ciur* / *concert*. Peripeţiile în acest caz sunt extrem de încurcate, aşa că le voi rezuma: lat. *cerno* „a alege, a distinge” > rom. *a cerne*; dintr-o altă rădăcină latină *cribrum* a rezultat în româneşte *ciur*; lat. *certo*, din aceeaşi familie cu *cerno* şi *cribrum*, care însemna „a încerca să obţii hotărârea, a dezbate”; cf. neol. *a discerne, a cerne*, aş zice, a rezultat rom. *a se certa*, respectiv *ceartă*; apoi din lat. *concertus* „pregătit în comun” a rezultat it. *concert*, de unde rom. *concert* (p. 29). 3. *diferenţă* / *luceafăr*; lat. *fero* „a purta” cu derivatul *fertilis* a dat în rom. *fertil* neol.; acest verb era foarte productiv în latină şi cu ajutorul a diverse prefixe, a dat *confero, profero, refero, suffero*, cuvinte cărora cititorul le va găsi uşor corespondenţii semantici româneşti (toate neologisme); *fero*, împreună

cu *lux, lucis* „lumină” a produs cuvântul compus *lucifer* „cel care dă lumină, luminosul”, de unde rom. *luceafăr* (p. 41-42).

Şi în completarea temei în discuţie, mă opresc asupra cuvântului *lucru* asupra căruia adastă şi un tânăr cercetător într-o carte închinată termenilor legaţi de muncă. Aici se acceptă că originea lui *lucru* este lat. *lucubro*, susţinută de mulţi lingvişti, deşi pare puţin forţat să crezi că lat. *lucubro* „a lucra la lumina lămpii”, fiind deci înrudit cu *lumină*, respectiv lat. *lumen*, după cum explică şi lucrarea pe care ne-am luat-o de pretext (Graur 1980). De ce nu ar fi mai de crezut că etimonul lui *lucru* ar fi lat. *lucrum* „câştig, profit”, observaţie pe care o făceam şi în legătură cu o lucrare despre formulele de salut în limba română (Pietreanu 1984), şi mă întrebam: salutul *bun lucru* nu conţine cumva în sine o urare ca persoana care depune o anumită activitate (lucru) să aibă câştig, profit de pe urma sa? Evident, numai lucru bine făcut, poate conduce spre câştig, dar să-i atragi atenţia celui pe care îl saluţi să ia lucrurile în serios, să muncească bine etc. e puţin îndoielnic.

Vă amintiţi sintagma *şedinţă de lucru* sau *vizită de lucru*? Un fost şef pe care îl aveam ca ziarist îmi atrăgea mereu atenţia să scriu un articol *lucrativ*. Mi-a exprimat puţin nedumerirea, întrebându-l dacă va fi pe placul său, îmi dă ceva în plus la salar, câştig mai mult? Până la urmă lucrurile s-au lămurit, şeful meu voia un articol care să mobilizeze masele la lucru, deci să fie mobilizator, nu profitabil. Nu ştiu dacă a înţeles că *lucrativ* înseamnă „(o activitate care aduce) câştig, profit”, că este „rentabil, profitabil”

Metamorfoze

Cuvintele, de-a lungul vremii, fie se înnobilează în privinţa înţelesului, fie se degradează. Dintre vorbele străine cele mai vulnerabile de a-şi degrada sensurile sunt cele de origine turcească.

Pentru puţinii cititori care nu ştiu ce înţeles are cuvântul *chilipir*, precizaz că înseamnă „lucru cumpărat cu un preţ mic, un fel de marfă de ocazie”, dar şi „câştig întâmplător”, un fel de „profit neaşteptat”. Şi la turci, în zilele noastre înseamnă acelaşi lucru, dar mai demult avea înţelesul de „jaf”, „pradă de război”. Aceeaşi soartă a avut-o şi sinonimul lui, *pleaşcă* (de origine sârbească, dar nu pot afirma chiar sigur, căci Gămulescu, 1974, nu-l glosează printre elementele sârbocroate; este, mai degrabă, slav vechi, cum indică DLR, s.v. *plaşca*[1]). Când a intrat cuvântul în limba română, avea acelaşi sens cu al lui *chilipir* (mă refer la sensul vechi), de „jaf”, „pradă”. Acum, ca locuţiune adverbială, *de pleaşcă* înseamnă „gratis”, „degeaba”.

Cuvântul *derbedeu*, cu o pletoră sinonimică extraordinar de bogată (am numărat circa 45 de termeni, în DSLR) este tot de origine turcească, unde *derbeder* i se spunea celui care „umblă din poartă în poartă”, căruia în română i se spune *uliţar* sau *uliţarnic*, apoi *bate-poduri*. În Banat i se zice *văndraş* sau „umblă vandra”, un cuvânt de origine maghiară, dar împrumutat şi de unguri, din germană.

Cui nu-i este cunoscută expresia *a-şi lua catrafusele*? Cuvântul *catrafuse* este lăsat de DA fără etimologie, în timp ce SDEM, folosindu-se de mai multe izvoare, face, cu prudenţă, câteva observaţii, stabilind legătura dintre *catrafuse* şi *catavasie*, termen bisericesc, cu referire la cărţile de ritual bisericesc. Dicţionarul citat crede că s-a născut în situaţia când unii slujitori ai bisericii, ce cântau *catavasia* în biserică , duminica sau la alte sărbători, îşi luau apoi cărţile (catrafusele) şi plecau în altă parte. Deformarea este posibilă, căci DA notează şi variante ca: *catâlfoásă* şi *catraváse*, de asemenea cu sens degradat: „rămăşiţă de tot felul de lucruri, aruncate fără nici o noimă”. Şi în limba rusă, *catavasie* s-a degradat semantic, căci are sens peiorativ de „învălmăşeală”.

Ştiţi ce este *caterinca*, nu? De văzut nu s-a mai văzut demult, dar ea e pomenită într-un cântec, care curând va fi uitat şi el. *Caterincă* este tot una cu *flaşnetă*, cuvânt de origine germană (cf. *Flaschnet*), cuvânt care a puit în expresia „mai tacă-ţi flaşneta”, pe când *caterincă* a rămas o amintire, cum spuneam; odinioară era o cutie purtată pe după umeri, cu nişte mecanisme în interiorul ei şi care cânta, dacă flaşnetarul învârtea de o *cocaie* (= manivelă). Şi originea cuvântului *caterincă* este puţin ciudată: numele îi vine de la un vechi cântec german numit „Charmante Katharin”, adică „Şarmantă (= frumoasă, încântătoare) Caterina”. Noi am luat numele propriu ca etimon pentru lădoiul muzical, iar ruşii l-au luat pe cel comun, zicându-i *şarmanka*.

Cine ar bănui că între italianul *Dame Giana* şi banala noastră *damigeana*, fie plină, fie goală, este vreo legătură? Cuvântul s-a născut ca o poreclă în italiană, cu referire la cine ştie ce *Geana*, *Geanina* (= *Ioana*) zdravănă şi pântecoasă, apoi a trecut în limba română, golit şi sărăcit de sensul său metaforic. Principalul este ca damigeana să fie mereu plină…

Mă întorc la cuvintele de origine turcească, mai bine cele derivate cu sufixul de agent *-giu.*: *geamgiu, barcagiu*. Să-l luăm pe *chiulangiu* al cărui sens nu are rost să-l mai dau… Numai că greşesc: nu *chiulangiu* s-a născut din *chiul*, acesta de origine turcească, deoarece în turcă *kiulahci* însemna „vânzător de *chiulafe*, un fel de căciuli turceşti. Şi *chiulafă* a fost o vreme viu în limba româna, căci îl întâlnim în scrierile din epocă (A. Pann, V. Alecsandri, N. Bălcescu). Zicala cunoscută azi, „La aşa cap, aşa căciulă”, circula, în respectiva epocă, în forma: „La aşa cap, aşa chiulaf”. În culegerile populare (a lui Zanne, de pildă), *a avea chiulac* era tot una cu *a avea cap*, expresia de azi.

Evoluţia cuvântului, care făcea parte din terminologia uni meserii onorabile la vremea aceea, spre un calificativ depreciativ este asemănătoare cu cea a lui *papugiu*, care la turci însemna „servitorul ce păzea pantofi lăsaţi din picioare la intrarea în casă”, în româneşte, neexistând obiceiul, a căpătat sensul cunoscutului *papucar* „cizmar”. Asta la început, căci la 1837 este menţionat documentar un oarecare „Chir Dumitrache, papugiu ot mahalaoa Popa Nanu” (cf. DA). În prezent însă, *papugiu* i se spune unui „om de nimic, care se ţine de înşelăciuni”, cu alte cuvinte e un „potlogar”. Cred că ştiţi ce este un *potlog*… E petecul care se pune unei încălţări rupte.

Anul acesta (adică în 1998, când am scris articolul) a dat şi pacostea *cărăbuşului-de-mai*, insectă atât de inofensivă, în aparenţă. Cuvântul *cărăbuş* purtat de mai multe soiuri (*cărăbuş-de-hrişcă, cărăbuş-de-popuşoi* ş.a.) este o adaptare românească a tc. *carabaş* care a luat, în româneşte, forma substantivelor terminate în *-uş* (*cara* înseamnă în turceşte „negru", iar *baş* „cap"). În treacăt fie spus, *Cărăbaş* este şi nume de familie sau poreclă în Banat. Chiar şi *cari* pl. lui *car*, insecta care macină lemnul, este înrudit cu *cărăbuş*. Cineva m-ar putea contrazice, căci DA scrie că vorba *cariu* (aşa se scria la data redactării lui) este latinească la origine, dar bănăţeanul îi zice *cărăbete*, iar acesta nu e străin de *cărăbuş*.

Unii (şi acum călătoresc atâţia!) se vor fi mirând că prin gări sau la aeroport, în Serbia, pe unele uşi scrie *izlaz*, pe altele *ulaz*, ceea ce semnifică „ieşire", respectiv „intrare". Românul ştie că *izlazul* este *izlaz* şi ar fi anapoda să ieşi din aeroport sau din gară direct în izlaz. *Izlaz* s-a păstrat la noi alături de *imaş*, de origine maghiară. Iar *laz*, cuvântul temă nu înseamnă altceva decât (în fază iniţială, vreau să spun) decât un loc lăzuit, târsât, defrişat pentru a-l face propriu agriculturii sau păşunatului.

Şi iarăşi un turcism. Pentru ceea ce se spune *get-beget*, putem folosi alte sinonime: *neaoş, veritabil, autentic*. Acest *get-beget*, care nu se mai prea foloseşte, nu şi-a schimbat sensul originar, căci şi turcescul *ged bi ged* avea sensul „din moşi strămoşi". Chiar dacă s-a îndepărtat puţin de sensul primar, metamorfoza nu este chiar aşa de spectaculoasă.

Închei cu o mărturisire. Când am citit o poezie a lui Puşkin scrisă în rusă, deslu-şind-o în toate frumuseţile sale, am dat peste rus. *dâhanie* „răsuflare" şi se găsea într-un context duios, liric, poetic, cum vreţi să spuneţi, căci era vorba de răsuflarea iubitei pe care, după multă vreme, poetul încă o mai simţea că-i mângâie obrajii. L-am asociat cu rom. *dihanie*, înrudit desigur, căci, şi în vorbirea veche românească, *dihanie* însemna „suflare", dar şi „vietate", „animal sălbatic". Însă, chiar şi cineva nefamiliarizat cu etimologia îşi va da seama că rom. *animal* este înrudit cu lat. *anima* „a însufleţi", iar *suflet* cu *a sufla*, din care derivatul său *răsufla*. Aşadar, am putea spune că metamorfoza care s-a petrecut cu un cuvânt vechi slav, evoluând în rusă, este asemănătoare cu cea pe care a suferit-o lat. *anima*.

„Cât îi hăul şi părăul"

Am pus titlul acestui mic articol între ghilimele pentru că expresia e cunoscută, face parte din seria celor consemnate de dicţionare (v. DELR, 180, DA s.v., DELLR, 282). De regulă se foloseşte fără partea a doua, care creează perechea rimată: *hău / părău*, adică „Cât (e) hăul" şi înseamnă „niciodată", „în nici un chip". Mi-am zis, la prima vedere, ascultând şoapta „demonului etimologiei" că *hău* cuvânt cu înţelesul de „prăpastie", „genună" e înrudit cu neologicul *haos*, dar DA ne asigură ca etimologia e

necunoscută. Este adevărat ca autorii o apropie de alb. *haus*, iar *haos* este socotit un grecism.

Se mai spune şi „Cât îi hăul şi dudăul”, dar acest lucru nu aduce nici un element clarificator, cuvintele *părău* şi *dudău* fiind întrebuinţate doar din motive de expresivitate. Mai ales că *dudău* alt nume dat *cucutei*, are şi înţelesul (colectiv) de „bălării, buruieni”.

Înlocuirea unor cuvinte cu altele se întâmplă, mai ales, atunci când cele înlocuite îşi pierd sensul din conştiinţa lingvistică a vorbitorilor sau devin din ce în ce mai rar folosite. Aşa s-a întâmplat cu primul cuvânt din expresia *cu chiu şi vai*, pe care nu o dată am auzit-o sau am citit-o în forma *chin şi vai*. *Chiu* este o interjecţie ca şi *vai* şi, folosite împreună în expresia amintită, sugerează că un anumit lucru este făcut cu greu. Este adevărat că interjecţia *chiu* se întrebuinţează în două împrejurări diferite: unul de bucurie (cf. „chiuie de bucurie, la auzirea veştii”). Alecsandri îl foloseşte într-un anumit loc astfel: „Chiu! şi vivat fericit! / Boierul s-a căftănit / Chiu, chiu, chiu şi ha, ha, ha, / Trăiască Măria Sa”. Dar tot Alecsandri scrie: „Haide iar, murgule, hai, / Hai la munte, sus pe plai / Să scăpăm de chiu şi vai” (cf. DA, s.v. *chiu*). Înlocuirea lui *chiu* cu *chin* este rezultatul unei etimologizări populare.

Hău, pierzându-şi şi el caracterul viu în vorbire şi fiind foarte apropiat formal de *tău* „lac”, „cantitate foarte mare de apă; apă foarte adâncă”, iar în Transilvania „apă stătătoare; baltă”, l-a înlocuit în expresia pomenită pe *hău*. Altfel nu se explică fragmentul preluat din Dosoftei: „Sări şearpele gios în căscătura tăului şi căzură dealurile îmbe (= amândouă) preste şearpe, de vindecară tăul şi-l asemănară de se feace şes” (cf. DLR).

Tău ne prilejuieşte încă un alt aspect. În primul rând, are o vechime apreciabilă în limba română. El apare în *Psaltirea Hurmuzachi* (sec. al XV-lea), apoi în diverse alte scrieri, dar mai ales în texte de literatură populară, cuvântul nebucurându-se de prea multă atenţie din partea scriitorilor de mai târziu, deşi apare, sporadic, la Ioan Budai-Deleanu, Sadoveanu, Galaction ş.a.

Pe ultima sa treaptă de degradare semantică, cuvântul *tău* a devenit „noroi, mocirlă, mlaştină”, ba chiar banală „băltoacă”, formată din apa de ploaie, „apărie”, în general.

M-a atras acest cuvânt, mai cu seamă după ce i-am aflat povestea, greu de rezumat; aş aminti totuşi că *tău* se înrudeşte cu magh. *tó* „lac”, de unde a intrat în limba română; am mai putea spune că *tău* se mai înrudeşte, indirect, şi cu numeroase alte cuvinte turanice, ba chiar şi cu japonezul *toro* „râu, vâltoare, bulboacă”. Degradarea lui s-a produs dinspre est spre vest, căci în multe limbi turanice din Asia el şi-a păstrat sensul „nobil” de „lac”, „iezer”; ba se înrudeşte şi cu magh. *tenger* „mare”. Prezenţa pe largi spaţii, din Orientul îndepărtat, până în America, a unor cuvinte (care au radicali comuni), am semnalat-o când am scris despre *cătun* (Ioniţă 2004, 66 ş.u.) sau despre prezenţa radicalului *carp*- (Ioniţă 2002, 92 ş.u.).

Dată fiind răspândirea lui largă şi bogăţia de sensuri, precum şi sfera comună cu cea a lui *părău*, înclin să cred că iniţial expresia a existat sub forma „Cât îi tăul şi părăul”.

Bulvanul – buştean şi idol

Numele topic *Bolvaşniţa* apare pe teritoriul judeţului Caraş-Severin în două zone îndepărtate una de alta: *Bolvaşniţa*, comună, aflată la cca 15 km sud de Caransebeş şi *Valea Bolvaşniţa*, sat aparţinător de comuna Mehadia, între ele aflându-se o distanţă de aproximativ 50 de km. Despre localitatea Bolvaşniţa, date amănunţite din diverse domenii (aşezare, istorie, cu caracter economic, social şi cultural) a apărut recent o monografie (Liuba 2005).

Despre originea numelui topic *Bolvaşniţa* a scris învăţatul bănăţean, profesor la Cluj-Napoca, Emil Petrovici, hotărând că şi în cazul uneia, precum şi al celeilalte localităţi, la bază stă un antroponim *Bolvan*, provenit din numele comun *bolvan*. Nu sugerează măcar în treacăt că originea acestora ar fi numele comun, fără intermediarul antroponimic (Petrovici 1970, 289-291). Îşi susţine aserţiunea pe existenţa obişnuită în antroponimia românească a numelui de persoană *Bolovan*, „pe care îl găsim chiar şi în cartea de telefoane a oraşului Bucureşti" (Idem, p. 289, n. 42). Cât despre etimologia numelui comun *bolovan*, tot aici, E. Petrovici, precizează că provine din slavul *bolvan* (cf. v. slv. *bolŭvanŭ*, blg. *balvan, bolvan, bulvan*, scr. *balvan, bolvan*). În graiurile din Banat este înregistrat în variantele *bălvan, bâlvan* şi *bulvan* şi provine după opinia celui care a cercetat cu amănunţime elementele sârbocroate din graiurile bămaţene din scr. *balvan* (Gămulescu 1974, 86) şi are diverse înţelesuri: „buştean", „grindă", „bârnă" şi-l bănuieşte a fi de origine turcă sau tătară, preluând părerea altor cercetători. Citim în Cronica Banatului: „…pe sub acea cale sînt găuri mari, afunde, în 4 muchii, pentru *bîlvani* (s.V.I.), grinzi groase în găuri băgate…" (Stoica de Haţeg 1981, 84). La Buchin se spune *bulvan* şi tot sub forma *bulvan* apare şi în scrierile lui Tata Oancea: „Întâlnim mulţime de trăsuri ce coboară cu bulvani de brazi lungi cât o zi de vară…" (Oancea 1970, 216). Alte numeroase atestări sunt consemnate de DSB III, 87-89.

Ca nume comun, respectiv toponim, se găseşte în diverse locuri ale Banatului: un teren arabil de la Begheiu Mic se numeşte *Bulvanu*, amintind, ca atâtea alte nume topice de pe cuprinsul Banatului de câmpie, de întinderea pădurilor de altădată; la Nădrag, întâlnim *Bulvanu Mare* şi *Bulvanu Mic*; la Căvăran (Constantin Daicoviciu), o pădure se cheamă *Bulvănosu*, derivat evident din *bulvan* cu suf. *-os, -oasă*, care arată o caracteristică a locului; la Soşdea, localitate aşezată la marginea Pustei bănăţene, se află locul numit *Bulvănişte*, derivat evident din acelaşi *bulvan*, cu ajutorul suf. colectiv-local şi care indică prezenţa bulvanilor pe aceste locuri.

Aşa cum arătam şi mai sus, originea antroponimică a acestui nume topic (şi mă refer la *Bolvaşniţa*, ca şi la altele cu aceeaşi terminaţie: *Jidoştiţa, Fratoştiţa, Iardaştiţa* ş.a.) este îndoielnică, în sensul că nu provin din nume de persoană, ci din nume comune care indică o caracteristică a locului, cum de altfel admite şi E. Petrovici în cazul unora din cele înşirate (op. cit., 290-291), în concluziile articolului său.

Numele unor astfel de nume topice sunt slave (unele, dar nu toate), cum este cazul lui *Fratoştiţa* şi al lui *Jidoştiţa*, unde substantivele comune româneşti (*frate, jidov*

„uriaş”) au devenit antroponime preluate apoi de slavi şi reluate de români. În alte situaţii şi tema, şi sufixul sunt amândouă slave: *Bucoşniţa* (cf. *bukŭ* „fag”). Altele, ca *Petroşniţa*, este greu de spus dacă e vorba de numele propriu *Petru* sau de paronimul comun *piatră*. Înclinăm spre cea de a doua ipoteză pentru motivele arătate în altă parte (Ioniţă 1982, 208).

În cazul localităţii *Braloştiţa* din jud. Dolj, cum apărea într-un document de la 1582 (Petrovici 1970), v. şi *Bratovoeşti*, derivat din tema slavă *brat* „frate” cu sufixele *-ov* (slav) şi *-eşti* (românesc), nu este altceva decât un calc al numelui topic hibrid *Fratoştiţa*, o traducere a rom. *frate* şi sufixul slav, comun tuturor numelor topice discutate până aici. Cât despre frecvenţa temei *frate* în şirul oiconimelor din diverse zone ale ţării, v. Ind., 140 (col. 2).

Închei cu o curiozitate care şi-ar fi găsit locul la articolul anterior, cel cu privire la metamorfozele pe care le suferă cuvintele de-a lungul vremii (supra 151). În rusa veche cuvântul avea sensul de „idol”, iar în cea actuală, de „prost, stupid”. Sensul vechi rusesc apare şi în scrierile vechi româneşti, la Mardare, de pildă, dar şi la Coresi, orientându-ne după exemplele pe care le dă DA, care indică şi varianta *pehlivan*, de origine turcească, ca o dovadă de decădere semantică a cuvântului, dacă ne referim la sensul său din limba română.

„Ce e verde s-a uscat”

Titlul acestui articol a fost formulat astfel pentru a păstra modul frivol, dar şi atractiv, folosit de autorul acestor rânduri, când îşi scria articolele în „Timpul”, având ca ţintă cititorii de la sate (dar nu numai pe acestea). Oricum, *verde* este nucleul a ceea ce urmează.

O nevinovată anecdotă şcolărească surprinde în simplitatea ei o stare de fapt a limbii, căreia i-am putea zice „o stare de graţie” citând pe un celebru lingvist. Iată mai întâi anecdota. Un copil, aflat în faţa unor fructe, legume (nu ştia ce-s) de un roşu aprins, îşi întreabă tatăl ce sunt acele necunoscute fructe. „Sunt *roşii*, copile”, i-a răspuns părintele său. Alăturea se găseau alte pătlăgele, în faza de gogonele, aşa cum le ştie fiecare. „Dar astea?” „Tot roşii”, a răspuns cel întrebat. Uimit, copilul s-a mirat: „Dar ele sunt galbene!” „Dragul meu, l-a lămurit tată-său, acestea sunt galbene pentru că sunt verzi”.

Ne aflăm în faţa a trei denumiri de culori, fiecare aflată într-o altă ipostază, diferită de a celorlalte.

Culoarea roşu, fiind o caracteristică principală a legumei în faza matură, după ce s-a copt, cunoaşte şi alte denuiri regionale (*pătlăgele, părădăisi*) a trecut asupra obiectului, în întregime, aşa cum s-a întâmplat şi cu *vânătă, vinete*, dată fiind culoarea lor (albastru închis, vânăt, în graiurile bănăţene, dar şi în altele). Procedeul, trecerea denumirii culorii pe care o au plantele, fructele ş.a. asupra denumirii lor, obişnuit:

albăstrele, gălbinele, roşioare ş.a.; chiar şi *viorelele*, cu singularul *viorea*, a însemnat la început, „limpede, clar", apoi „albastru deschis", „violet".

Culoarea *galben* are, în anecdotă, o stare neutră. Ea este culoarea legumei aflată într-o fază indermediară, între *crud* şi *copt*, premergătoare coacerii. Ea nu conţine nici o conotaţie semantică metaforică. Nu se aflâ în situaţia când culoarea este împrumutată ca denumire obiectului cum este cazul monedei de aur, denumită *galben;* cf. zicalei „Cine nu cruţă paraua, nici de galben nu-i e milă". Paraua fiind inferioară ca valoare galbenului.

În anecdota noastră, culoarea *verde* îşi dovedeşte virtuţile polisemantice bogate pe care le are. Aici cuvântul este sinonim cu „necopt, crud"; cf. *caise verzi, mazăre verde* ş.a., unde nu se are în vedere culoarea, ci starea de *crud, necopt*. *Verde* şi *crud* se asociază în cunoscutele versuri bacoviene: „Verde crud, verde crud…", unde *crud* este complimentar lui *verde*, fiind vorba, de altfel, de *verde deschis*. Mai mult chiar, *verde* devine perfect sinonim cu *crud* când este vorba de altfel de lucruri, decât legumele sau fructele. Despre pieile animalelor se spune că sunt crude atunci când sunt proaspăt obţinute, după jupuire, neajungând să fie prelucrate, nu sunt argăsite, direse, cum spun bănăţenii. Slavici foloseşte pe *verde*, în scrierile sale, cu sensul de „proaspăt"; cf. „Îi aducea în toate dimineţile coşurile cu peşte verde şi pe cele cu peşte uscat" (cf. DLRLC IV, s.v. *verde*).

Verde a dezvoltat o mai bogată pletoră semantică decât alte culori – dacă n-oi greşi; în versurile „Să fii verde la război / Să scapi ţara de nevoi", care îi aparţin lui V. Alecsandri, *verde* înseamnă „viguros, voinic, îndrăzneţ, viteaz". Folosit cu valoare adverbială, *verde*, împreună cu vb. *a spune* are sensul de „răspicat, făţiş"; cf. *a spune verde-n faţă* (ceva, cuiva).

Toate aceste valenţe semantice se găsesc şi în *viridis*, etimonul lui *verde*. „proaspăt, tânăr, viguros", care se folosea şi în latină; cf. *viridia aetas* „vârsta tinereţii"; *viridis caseus* însemna „brânză proaspătă". *Viridis*, într-o formă refăcută, **viridaria* se spunea păsării căreia noi îi zicem *ciocănitoare* (Beltechi 1978, 127).

Limba cucului

Nu am în vedere planta *limba-cucului*, de aceea l-am şi scris aşa cum se vede în titlu (fără cratimă), ci faptul că îi spunem păsării cunoscute *cuc*, pentru că astfel „se prezintă" el: *cucu*! Dar nu numai cucul îşi spune numele, ci şi altele dintre păsări; poate de aceea se şi zice că „Fiecare pasăre pe limba ei piere".

Chestiunea este că oamenii percep, interpretează strigătul (cântecul păsărilor) diferit de la un popor la altul şi, evident este redat diferit în limba fiecăruia. Chiar dacă diferenţele nu sunt prea mari, căci bănuim cu uşurinţă că *kikeriki*, cum spun nemţii, sau *cocorico* francez reprezintă acelaşi cântat al cocoşului din România care vorbeşte româneşte, nu? şi zice: *cucurigu*.

În cazul altor păsări, mai puţin cunoscute şi cu cântece (strigăte) mai subtile, interpretarea e mai diferenţiată de la receptor la receptor.

M-am „legat” de acst aspect, cu dorinţa de a vedea în ce măsură cântecul păsărilor (şi-i voi spune cântec, chiar şi când este un lugubru ţipăt) stă la baza denumirii lor.

Oamenii de ştiinţă care s-au preocupat de studiul zburătoarelor sau cei care au vrut să le desluşească numele, au făcut observaţii pertinente, în sensul că foarte adesea denumirile date păsărilor au ca punct de plecare cântecul lor. Ciudăţenia este că nu totdeauna lingviştii (etimologiştii) au luat în serios astfel de observaţii, ele pârându-li-se nu îndestul de fondate „ştiinţific”.

Cunoscutul folclorist S. Fl. Marian atrăgea atenţia că ignorarea unor factori, cum sunt obiceiurile păsărilor, cântecul acestora, a datinelor şi credinţelor despre ele, este sursa comiterii a „o mulţime de erori” şi a „unei munci zadarnice” (Marian I 1883, 87).

Pasărea cunoscută sub denumirea de *ştioi* (prin Oltenia şi Banat), de fapt două specii cu acelaşi nume, amândouă însă „păsări răpitoare de noapte, înrudite cu bufniţa” nu are originea numelui cunoscută, căci în DLR figurează cu „etimologie necunoscută”. Alături de *ştioi* se găseşte şi varianta *ştoi*, dar şi *ştui*. Despre strigătul *ştioiului*, M. Băcescu ne spune că este un „cântec monosilabic prelungit; un fluierat melodios, uşor tânguitor: *tiu-tiuu* sau *ştiu-ştiuu* şi zice „că de la fluierat le vine şi numele” (Băcescu 1961, 268). Sugestia lui Băcescu este absolut plauzibilă, iar prudenţa DLR neîndreptăţită. Terminaţia denumirii în *-oi* este frecventă în lumea păsărilor: *cintezoi*, *cioroi*, *piţigoi* ş.a.

Să ne oprim puţin şi asupra piţigoiului, cu multe alte denumiri, printre care majoritatea au în compunerea lor particula fonetică *piţ-, ţiţ-* (*-ţâţ*). Nu văd de ce nu am recunoaşte în unele dintre denumiri cântecul păsării şi trebuie să-l explicăm etimologic din *a piţiga* „a pişca”, care, la rândul său, este socotit cu „etimologie necunoscută”(v. DLR).

Tot M. Băcescu redă cât se poate de fidel cântecul pasării prin: *piţi-gui chiţi-ghe*, de unde provine, conchide el denumirile de *piţigoi*, sau *ţiţidoi* (Băcescu 1961, 133). Primăvara, cântecul piţigoiului este mai ascuţit, mai vioi şi este interpretat prin sintagma „simţ-a-vară”, adică „simt (cf. varianta populară *simţ*) că vine vara”, iar toamna este mai grav, perceput ca *tivic, tiviţi*, tălmăcit prin „cârpiţi, cârpiţi (că vine iarna)”.

Nu am posibilitatea să verific numele piţigoiului în alte limbi, ştiu doar că în maghiară piţigoiului i se spune *cinege, cinke.* Nu amintesc aceste forme de felul cum percem noi cântecul piţigoiului, *chiţi-ghe*, amintit mai sus? Evident, nu putem afirma că am împrumutat „formula” de la maghiari, ci că piţioiul şi-a dat singur nume, bineînţeles şi cu „o mână de ajutor” din partea oamenilor. Aceste chestiuni (în parte) le-am mai spus (Ioniţă 2004, 125), aşa cum am amintit că multe dintre păsări îşi iau numele de la denumirea mediului, ecosistemului în care trăiesc; cf. denumirile *mărăcinar, pietrar* sau *pietroşel, prundăraş, urzicar, tîrsic* ş.a. (ibidem) sau *scheuşană*; cf. *scai* > *scăiuş* (Ioniţă 2002, 192).

Sunt însă şi alte criterii care stau la baza denumirii păsărilor, cum ar fi comportamentul acestora (un exemplu în acest sens este *codobatura*). *Vânturei*, şi-au luat numele de la comportamentul lor, care a atras atenţia oamenilor. Pasărea se opreşte

din zbor, bate din aripi, fără să înainteze, se vântură, bate vântul (aerul) cu aripile. Din acelaşi motiv, francezii îi spun *ventrel* (cf. *vent* „vânt”) sau *besvent* (cf. *beser* „a săruta”, dar „şi a avea relaţii sexuale”). Acest ultim termen are exact înţelesul unei denumiri româneşti cu caracter licenţios. Germanii o numesc *Windwahl*, care are aproximativ aceeaşi semnificaţie.

Dacă păsării denumită *codobatură*, cu o mulţime de variante (*coţobaie*, *cotorbatură* ş.a.) îi provine numele, după cum socoteşte DA, dintr-un termen din latina populară **coda-batulla* (cf. lat. literară *cauda-tremula*); în foarte multe alte idiomuri din limbile de origine latină se găseşte latinescul originar (cf. DA), alteia i se spune *cap-întortură* pentru că întoarce mereu capul, într-o parte şi alta. Apoi, rudă cu *vânturelul* este pasărea numită *închinător*, căruia i se zice aşa pentru că, în timp ce flutură în vânt, înclină (închină) capul (Băcescu 1961, 205).

Dacă nu s-ar avea în vedere orice mică particularitate a păsărilor, modul lor de viaţă etc., am fi mereu puşi în situaţia de a le explica greşit denumirile. De exemplu, *vânturelul* se mai numeşte şi *vindereu* pe care am fi tentaţi (DLRM şi DEX chiar comit eroarea) de a-l explica din magh. *vándor-sólyom*, adică „şoim călător” sau din germ. *Wanderer* „călător, drumeţ”, dar această pasăre este cea mai puţin călătoare dintre toţi şoimii europeni, aşa că motivaţia numelui este tot rom. *vânturare*, provenit din lat. *ventulare* (cf. *ventus*). În orice caz ne găsim în faţa unai confuzii dintre acelea care, de regulă, nasc etimologii populare.

Poezia în grai

În ultima vreme poezia în grai a luat un avânt greu de definit. Nu este intenţia mea să apreciez valoarea a tot felul de producţii în grai, modul cum sunt redate regionalismele, în speţă lexicul specific Banatului, fonetismul, dar trebuie să constat că bântuie hazardul care face din poezia în grai bănăţean, apreciată cândva de un Titus Maiorescu sau G. Călinescu, un fenomen cu „circuit închis”, căci fiecare redă cum crede el de cuviinţă cutare sau cutare cuvânt. Şi doar au un model în persoana prodigiosului Tata Oancea, care reducea cât se poate mulţimea nuanţelor fonetice, încât poezia lui, ca, de altfel, şi a lui Victor Vlad Delamarina era percepută şi dincolo de fruntariile Banatului. De asemenea, glosarele, dicţionarele unor cuvinte din graiul bănăţean de multe ori nu precizează nici opera, nici zona în care circulă cuvântul. Apoi redarea fonetică mai mult încurcă pe cel interesat.

Cuvântul *bedreág* este explicat de Tata Oancea prin „forţat, strâns”, iar DSB III îl consemnează cu două sensuri: (**a**) „şurub”, exemplificat cu *a pune pe cineva la bedreag* „a forţa (pe cineva) să facă (ceva)”, înregistrat în zona Oraviţei, informaţie provenită din revista „Vasiova” a lui Tata Oancea (IV/1932, nr. 3-4, p. 14); (**b**) „butuc de lemn pe care se taie carnea la măcelar (Chişoda, Giroc). DSB mai dă şi varianta *bedreac*, în fond acelaşi cuvânt cu consoana finală desonorizată, dar îl lasă fără explicaţie etimologică.

În primul rând, sensul „şurub" s-a născut pe calea metaforei, urmând traseul invers decât cel al expresiei *a strânge cu şurubul* (pe cineva) „a-l forţa". Cred că, iniţial, s-a împrumutat vreun derivat al germ. *betragen* „a asupri, a strâmtora, a strânge", apoi, prin asociere cu expresia românească amintită, *a strânge cu şurubul*, s-a născut *bedreag* „şurub". Cât despre înţelesul dat de cei de la Chişoda şi Giroc este greu de a găsi vreo explicaţie.

În lista celor cca 200 de cuvinte de la sfârşitul volumului (Pătruţ 2003, 143-150) găsim pe *brezel* „arbust", fără vreo altă precizare. Nu figurează în nici o sursă lexicografică. Cred că vorba este un diminutiv creat de români din scr. *breza* „mesteacăn", ipoteză foarte probabilă, căci mesteacănul este de talie mică, în afara unor exemplare izolate.

Burtalez este definit de Şt. Pătruţ „om cu burta mare", un derivat a cărui temă este evident *burtă*. Bizară este terminaţia *-(l)ez*; am pus pe *-l-* între paranteze, căci este o consoană de sprijin. DI conţine câteva derivate, mai bine spus cuvinte terminate în *-ez*, excluzând, bineînţeles, pe cele de natură neologică (*englez, francez* etc.), dar un suf. -*ez* nu avem în limba română. Probabil însă că *-ez* este o deformare a unui sufix frecvent -*eţ*, dacă avem în vedere că pentru *hârleţ* „cazma" DI conţine şi varianta acestuia, *hârlez* aşa încât iniţial cuvântul să fi fost **burtăleţ*. Mai adaug în continuare şi alte derivate din *burtă*: *burtălău, burtea, burticos, burtios, burtucan, burtulag, burtuş*.

Un cuvânt cu o largă răspândire nu numai în subdialectului dacoromân, ci şi în cele sud-dunărene, în subdialectul istroromân de exemplu, este vb. *a storî* (*sturî*). El este socotit (învechit şi regional). Cea mai veche mărturie apare în scrierile lui Ţichindeal. Sensul lui *a storî*, după cum i-l stabileşte DLR, este „a se chinui, a se istovi". Scriban citează expresia *i se sturî cu (de) ceva*, adică „a i se urî". În forma *sturî*, dar cu alt sens „a ucide", „a nimici"; cf. *sturât* „mort, ucis, nimicit".

Prin vestul Olteniei este consemnat ca sinonim cu *a seca*: „m-am lovit la deget de m-am sturât", unde găsim un sens apropiat de cel menţionat mai jos de DLR: „a stâlci"; cf. „L-am sturât în bătaie". Şi în Banat îl întâlnim cu acest sens. De la sensul „a stâlci" s-a ajuns la cel de „a nimici", apoi „a omorî". De altfel, se şi spune hiperbolic: „L-am omorât în bătaie", chiar şi când nu a rezultat moartea celui bătut.

Verbul are şi aspect intranzitiv, cu înţelesul „a muri", cum îl consemnează Em. Novacoviciu. Din colecţia *Arhivele folclorului*, vol. III, p. 37 reiese că a fost înregistrat la Şopotu Nou.

În scrierile lui Ţichindeal cuvântul capătă sensul da „a se ruina": „Mulţi gâlcevindu-se pentru un lucru, / Apoi hai la proţes, până se storesc / Şi tot ce au cheltuiesc". Acelaşi sens reise din notaţia lui Scriban: „L-am storât de bani"(cf. DLR).

În graiurile bănăţene, cuvântul capătă un sens atenuat: „a stoarce". Pentru „a stoarce", REW indică altă etimologie: *extorquere* „herausdrehen (= a scoate afară învârtind)", încât ar reieşi că dr. *a storî* este înrudit cu *a stoarce*; cf. sp. *estorcor* ş.a. Sensul înregistrat în Oltenia („a fura") trebuie luat cu prudenţă sau explicat prin faptul că a fost dedus din expresia *a furat de-a stins*, iar *a stins* = *a nimicit*. Tot în Oltenia, unde

cuvântul este mai bine reprezentat, *storât* (despre lucruri de mâncare, în forma *sturât*) înseamnă „a lua fără milă, distrugând, rupând”.

Iată un cuvânt prea bine cunoscut în graiurile bănăţene, glosat de DLR, care indică drept surse pe Lucian Costin şi Em. Novacoviciu şi pe care îl socoteşte de origine sârbocroată, indicaţie îndoielnică, dovadă că nu-l regăsim printre elementele sârbocroate ale limbii române (Gămulescu 1974). Este vorba despre *pohod*. Există doua cuvinte *pohod*: *pohod*[1] cu sensul „obicei”, „nărav”, provenit din scr. *povod* (DLR) şi *pohod*[2], variantă fonetică a lui *povod* cu circulaţie atât în Moldova, cât şi în Banat, deci în două zone aflate la extremitatea apuseană a dialectului dacoromân şi la cea răsăriteană. Atestările acestuia sunt numeroase în scrieri de la Dosoftei la Alecsandri. În loc. adjectivală *în* (sau rar *de*) *povod* „(despre cai) dus de căpăstru, care este prins la căruţă alături de calul de la oişte”, sinonim cu *lăturaş*. *A lua vitele în pohod* înseamnă „a mâna vitele de dinapoi, ducându-le de frânghie” sau *a lua* (pe cineva) *în povoduri*, „a-şi bate joc (de cineva), a lua în râs, a lua peste picior”. Etimologia indicată de DLR este dublă (rus. *povod* şi scr. *povod*), lucru de înţeles pentru cele două arii unde circulă cuvântul, îndepărtate una de alta.

Ceea ce contrariază este că sensurile lui *povod* din scr. nu justifică pe *pohod* (variantă a lui *povod*), de aceea bănuiesc că şi acest cuvânt se găseşte printre acele elemente vechi slave conservate în graiurile apusene ale dacoromânei despre care încercam să dovedesc conservatorismul Banatului nu numai în privinţa elementelor latine, ci şi în a celor vechi slave (Ioniţă 2002, 100); v. slv. va fi avut şi sensul din limba rusa actuală, adică acela de „frâu”, „căpăstru”. În acest caz, de la *frâu, căpăstru*, alunecarea de sens spre *nărav* este posibilă, căci *în frâu* sunt ţinuţi (puşi) caii nărăvaşi, nu doar cei lăturaşi.

Amintesc titlul unei poezii a lui V. Alecsandri (*Pahod na Sibir*), care, tradus liber, ar însemna „Drumul (celor exilaţi) în Siberia”. Din *pohod* s-a născut în rusă *pohoditi* „a merge, a se deplasa”, care a trecut şi în româneşte, exact cu acelaşi sens, dar cu o circulaţie foarte neînsemnată (cf. DLR, s.v. *pohodi*). Calului dus de căpăstru i se spune *povodnic* exact ca în scr., unde *povodnic* are acelaşi sens.

„Filiera sârbă”

Cei care cunosc graiurile bănăţene vor fi observat că băn. *cáfă* sau *sármă*, deşi definesc acelaşi lucruri ca şi *cafeá* şi *sarmá* şi nu au nevoie să li se dovedească originea lor comună, adică turcească, cu deosebirea că variantele bănăţene nu au intrat în graiurile româneşti apusene direct din turcă, ci prin intermediul sârbocroatei, pe când celelalte, cu circulaţie în spaţiul României vechi, au pătruns direct din limba turcă.

Dacă în acest caz, înţelesul nu s-a modificat, în altele, sensurile sunt diferite aşa cum este situaţia lui *babalâc*, azi cu sens peiorativ, însă la origine avea un înţeles „nobil”, căci era adresat bătrânilor (venerabili). În prezent, apropiat fiind de dr. *babă,* „şi-a

pierdut nuanţa respectuoasă de odinioară şi a primit, dimpotrivă, un sens peiorativ" (DA). În treacăt spus, în limba turcă *babalyk* însemna „moşneag".

În Banat, precum şi în Haţeg şi în împrejurimi, *babaluc(ă)* apare în expresia *din babalâc*, care „nu are un sens precis", notează DA. La Câlnic, dar nu numai aici, ci în mai multe părţi ale Banatului Montan, *din babaluc* are înţelesul „din moşi-strămoşi". Nici inventarul elementelor sârbocroate din dacoromână nu-l menţionează cu sensul mai înainte amintit (Gămulescu 1974). Gămulescu îl consemnează în schimb, pe *băbălucă* „un personaj imaginar cu care se sperie copiii", contaminare cu scr. *babaruga*, cu acelaşi sens (p. 84).

Din numeroasele înţelesuri pe care le are cuvântul *bucluc*, provenit din tc. *bokluk* „gunoi", „ceartă", „şicană", „dezordine", a mai rămas doar vie şi nevătămata expresia *a dat de bucluc* sau *am intrat în bucluc*. În schimb, bănăţenii au luat cuvântul, turcesc la origine, din scr. (*bokljuk, bokluk*) cu un sens apropiat de cel al originarului turcesc, căci înseamnă „gunoi de grajd", „bălegar".

Influenţa directă a turcismelor în Banat a fost negată şi de L. Şăineanu; de fapt, el este primul care a sesizat pătrunderea lor, în graiurile bănăţene, prin mijlocirea graiurilor sârbocroate. Sintetizând aceste elemente intrate prin „filieră sârbă", D. Gămulescu dă şi alte exemple (op. cit., p. 53-64) de unde reţinem doar pe cele cunoscute, mai răspândite şi cu o anumită vitalitate în subdialectul bănăţean.

Avlie, prezent în Banat şi în sudul Transilvaniei, înseamnă „curte" sau „obor", cum se spune în alte părţi pentru „curtea casei". În alte locuri, şi-a restrâns sensul, însemnând doar „curtea bisericii", de unde, prin extensie: „cimitir".

O evoluţie cu totul diferită a suferit-o tc. *sipahi* care a dat în româneşte arhaismul *spahiu* „militar din corpul de cavalerie al armatei Imperiului Otoman", însă în Banat, prin intermediul sârbocroatei (cf. *spahija*) a pătruns cu sensul de „boier, moşier", din care apoi a derivat *spăiluc* „moşie", *spăioane* „nevasta moşierului". La Câlnic, chiar cuvântul primar (*spăie* = *spă-í-e*) înseamnă „moşie".

Nu cred că mai este nevoie să atrag atenţia asupra diferenţei dintre *divan* (cf. *divanul ad-hoc*), dar şi piesa de mobiliar (*divan*) şi *divan*, de unde provine verbul *a divăni*, din subdialectul bănăţean.

Uzdin

Gândul să găsesc o explicaţie numelui de localitate *Uzdin*, despre care nu cred că mai este nevoie să spun unde se găseşte şi de câtă faimă se bucură printre aşezările locuite de românii din Voivodina, dar chiar în întreg Banatul, m-a urmărit multă vreme, dar am tot amânat „să iau taurul de coarne". Asta până într-o zi când am citit sub semnătura unei ziariste, care scria că publicaţia „Tibiscus", cu apariţie în Uzdin, dă sub semnătura cuiva o explicaţie pentru numele localităţii cu pricina. Nu am reuşit să identific numărul din „Tibiscus", deci nu am citit opinia direct din sursă. Ştiu doar cât a scris

ziarista respectivă, cu precizarea că opiniile despre etimologia Uzdinului au apărut în revista amintită cu nr. 3 din anul 2003. Poate ar trebui să ignor ipotezele cu privire la *Uzdin* pentru că ele sunt hazardate, cum e aceea că şi-ar trage numele dintr-o împrejurare în care cineva a adus numele din Rusia, în cel de al doilea război mondial.

Nu răspund celui care a avansat o asemenea ipoteză, dar le împărtăşesc cititorilor câteva coincidenţe, unele nu pure întâmplări, cum sunt cele motivate de mişcările de populaţii dovedite istoric. Am arătat într-un articol, pornind de la dovezile pe care le aduce Ştefan Meteş într-o carte despre emigrările româneşti din Transilvania, care arată că există o serie de aşezări cu nume identice (Şiria, Pecica, Şemlac, Nădlac ş.a.), cum se explică unele toponime socotite enigmatice de toponomaşti ruşi (Ioniţă 2002, 94 ş.u.). Iată, de exemplu, un cunoscut geograf rus se numeşte *Jebel*, Banatul are o localitate cunoscută aproape de Timişoara, *Jebel*, Thomas Edward Lawrence, cel care a scris *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, menţionează pe o schiţă finală a volumului că în Orientul Apropiat, în Arabia, *jebel* înseamnă „munte". Aceasta mă face, după ce menţionez că munţii sunt departe de pusta timişeană, să susţin că *Jebel* a fost în spaţiul Banatului un nume de persoană (aceeaşi părere o avea şi regretatul Ioan Pătruţ, părere împărtăşită într-o discuţie cu profesorul). Nu e de mirare, căci rom. *munte* a intrat în antroponimia românească (Constantinescu 1963, 329). Mai adaug faptul că în cei trei ani cât am dăscălit în Jebel, i-am cunoscut pe unii cu nume ca *Lifa*, *Codârnai*, *Regep* ş.a., ca să nu mai pomenesc de turcismele graiurilor din Pustă, nu toate intrate prin „filieră sârbească", ba chiar şi de motivele florale care se observă pe costumele populare ale femeilor. Deci, astfel de „coincidenţe" (ghilimelele nu sunt justificate pentru toate cazurile), aşa că nu trebuie să ne lăsăm derutaţi. Revenind la numele topic Uzdin, iată sugestiile pe care le fac…

a. În limbile slave există un cuvânt panslav *usto* (Schultz 1957, 75), unde *ušće* este glosat cu sensul „Flussmundung (= gură de vărsare a unui râu, a unei ape curgătoare)". Aici ni se dau câteva exemple din diverse ţări de origine slavă. Tot cu exemple din „lumea slavă", provenite din *ustje* „Mundung (= vărsarea unui râu)": *Uste, Ustinje, Ustiprača, Ustje* ş.a., răspândite din Rusia până în Slovenia şi Croaţia. Sunt nevoit să fac o remarcă. Nu ştiu din ce cauză, teritoriul românesc, cu o toponimie atât de puternic influenţată de graiurile slave, lipseşte din rândul ţărilor cercetate.

Argumentul că au fost avute în vedere doar popoarele (ţările) de origine slavă nu rezistă, căci Grecia este inclusă (Šmilauer 1970, 187).

Apelativul topic *gură* este foarte răspândit în toponimia multor ţări, aşa încât nu are rost să dau exemple. Cât despre slv. *usto* este înrudit cu lat. *os*, cu acelaşi sens, căci originea lor este comună şi se află în indo-europeanul *as*. Mai pot spune cu toată convingerea că, metaforic, de la *gură* la *frâu* (cu referire la căpăstrul calului) nu e decât un pas, dovadă că în ruseşte *uzda* înseamnă „frâu", că *s* se transformă cu uşurinţă în perechea sa sonoră, *z*. Aici adaug, dacă este nevoie, că *zăbală* „parte a căpăstrului…" este şi denumirea unei *bubuliţe* (se foloseşte, de regulă, la plural) care se face în colţul guri, iar bănăţenii îi spun *frâne* (v. NALR – Banat, I, h. 74).

Trebuie avută în vedere vatra de formare (de aşezare) a localităţii, precum şi existenţa, în apropiere, a unei ape curgătoare cu gura de vărsare în alta.

Cât despre existenţa vreunui *Uzdin* ca nume de persoană în Rusia, nu are nici o legătură cu *Uzdin*, localitatea bănăţeană, decât prin faptul că au un radical comun, cel arătat mai sus. *Uzdin*, vreun rus notabil sau anonim, se înrudeşte etimologic cu *Ustinov* (şi cine nu-l ştie pe marele actor Peter Ustinov, de origine rusă?), iar un *Ustinov* (sau vreun eventual **Ustin*) este corespondentul românescului *Gurău, Gură-dulce, Gură-gata* şi multe altele, provenite din sb. comun *gură* (v. Constantinescu 1963, 290).

Nu pot trece cu vederea că actuala localitate din Bihor, *Păgaia*, apare în documentele maghiare sub denumirea de *Usztató* şi că la 1612 era menţionată o localitate, azi dispărută, în apropierea Făgetului, cu numele maghiar *Uszte* (Suciu II 1968, 29; 417). În limba maghiară *tó* înseamnă „lac" iar *usztat* „a da drumul pe apă".

Socotind cele spuse până acum doar simple ipoteze, nici nu intru în detalii privind transferurile de sens, mai ales în cazul denumirilor maghiare.

Silvă (sihlă)

Pe tot teritoriul limbii române (şi mă refer nu numai la cel al actualului stat român) se spune *pădure*, cuvânt provenit din lat. *padulem* iar acesta având ca strămoş pe *paludem* „mlaştină". Evident, în limba română există şi alte cuvinte care se referă la spaţii acoperite cu vegetaţie arboroasă: *codru, huci(ag)* etc. Ce s-a întâmplat însă cu lat. *silva* „pădure". S-a păstrat în româneşte?

Luându-ne după atestările din DLR, *silvă* apare, chiar dacă poartă menţiunea „rar", întocmai ca în latină, *silva*; apoi (prin Bucovina), în forma derivată, *silvană*, dar cu un sens ciudat: „poiană". Ciudat, în aparenţă, căci cele mai multe poieni de acum sunt pe locuri altădată împădurite.

Mai răspândit, *silvă* se întâlneşte în forma *sihlă* „pădure deasă (de copaci tineri)", adică „hăţiş". În diverse locuri apare, de asemenea, în forme derivate: *sihlete, sâhlar, sâhlărie, sâhlişte*, ba chiar şi *ţihloacă*. Există o specie de cocoş sălbatic numit *cocoş-de-sihlă*. În zona localităţii Gherla, *Sihlă* este numele dat unei zâne a pădurii; cf. *Păduroi* şi *Păduroaică*, personaje fantastice, care apar adesea în descântece sau în legende (DLR).

Apoi, în foarte multe localităţi din Transilvania, cuvântul şi-a restrâns sensul, semnificând diverse specii vegetale: brad, molid, pin, ba chiar şi „trunchi de copac". Şi lat. *silva*, chiar dacă „poetic" este menţionat cu sensurile: „copăcel", „arbust, „ramură" (DLtR, s.v.).

În forma *silhă* este numele unei plante, cunoscute şi sub denumirea de *coada-calului*. În DLR, spre sfârşitul articolului *silhă* sunt date peste 20 de variante fonetice ale cuvântului, variante în care cu greu mai recunoaştem lat. *silva*; v. *săhelbe, seleherb, salbă, salhă* ş.a.

Cu suf. *-iş*, după modelele *păduriş, tufiş* ş.a. s-a creat şi un *sihliş* „loc acoperit cu sihlă”, apoi cu suf. *-os, -oasă* a luat fiinţă adjectivul *sihlos,-oasă*, identic semantic. Cu alt sufix, *-ui*, s-a născut *silhui,-uie* „păduros; greu de străbătut”.

Figurat, cuvântul a ajuns să însemne „zăpăcit”, „sălbatic”, cuvânt care apare în literatura ardelenilor (Coşbuc, Rebreanu, Lăncrăjan). Dovadă a prezenţei lui *sihlă* (*sâhlă*) stau mărturiile din toponimie. La anul 1480, în documentele vremii, apare satul *Sâlha*, azi înglobat la satul Coşteiu de lângă Lugoj. În secolul următor era pomenit, undeva între Ezeriş şi Zorlenţu Mare, o localitate notată în documente *Zelha*, ceea ce este redarea unui *Silha* şi tot cu această formă se pomeneşte în zona actualei localităţi bănăţene *Sâlha* o fortificaţie menţionată „castelum Zehla”.

Sub denumirile de tipul *Silvaş, Silivaş* din Transilvania se ascunde numele de localitate *Silva*.

În încheiere, aş menţiona actuala localitate *Jelna* din jud. Bistriţa Nasăud, care în anul 1333 era menţionată *Silva*. Documentele străine l-au redat în diverse feluri: *Silna, Zolosim, Zolna* etc. Apoi a fost numită *Senndorf* (în germană), *Kiszsolna* (în maghiară), aşa că nu este de mirare că azi se numeşte *Jelna*, în care nu se mai recunoaşte lat. *silva*.

Un hidronim relict: *Nermeş*

Când am explicat originea numelui topic *Marga* dintr-un lat. *malga* (Ioniţă 2004, 31-32), termen conservat în multe idiomuri romanice, cu termeni înrudiţi legaţi de păstorit, de spaţiul păşunilor alpine etc., s-au găsit sceptici zicând că e mai cuminte şi mai comod să spui că *Marga* vine de la hipocoristicul *Marga* al numelui *Margareta*.

Am reamintit aceste fapte pentru că denumirea unui pârâu care colectează apele tuturor pâraielor din hotarul Margăi (*Apa Borlovei, Apa Fătăciunii, Apa Cerbului,* apoi *Pârâul cu Aglici, Pârâul cu Boji*) şi pe care le varsă în râul Bistra, poartă un nume obscur: *Nermeş*.

Am constat şi data aceasta că DTB nu-l menţionează. Mai de mirare este că, atunci când discută denumirea localităţii *Nermed*, compară pe acesta cu denumirea unui alt sat arădean (*Nermiş*), când mai la îndemână era *Nermeş*. Oricum, despre originea (probabilă) atât a lui *Nermed*, cât şi a lui *Nermiş* (Arad) şi-au spus părerea învăţaţi ca Gustav Kisch şi Nicolae Drăganu, precum şi Emil Petrovici.

DTB IV (p. 87-88) rezumă aceste păreri şi le exprimă într-o idee demnă de reţinut: originea lui *Nermed* ar putea fi maghiară; cf. *Nermygh*, atestat documentar la 1477, lângă Hălmagiu, în care partea finală *-egy* este echivalentă cu *ügy, vighy* „apă”. E. Petrovici spune, însă, în final: „elementul de la început nu-mi aminteşte nici o formă ungurească cunoscută mie” (Petrovici 1935, 11-12). Autorii DTB notează scurt: „Pentru prima parte a numelui, cf. *Nera*”, iar despre *Nera*, mai toată lumea care a fost atrasă de acest hidronim a ajuns la concluzia că este de origine autohtonă, unde se află un radical comun cu cele din alte denumiri de ape din Europa ca: *Norin* (Dalmaţia), *Nerete* (Valea

Vardarului), *Neretva* (Herţegovina), precum şi în câteva hidronime baltice: *Neretha*, *Nereta*, *Nerica*. Radicalul respectiv (*ner-, nar-, nor-*) s-ar găsi, după opinia învăţatului sârb Pitar Skok, şi într-o inscripţie etruscă, precum şi în limba greacă. Se cuvine să avem în vedere opiniile lui Cicerone Poghirc, precum şi ale lui Gheorghe Ivănescu (când discută apa *Nărujei* din Vrancea).

„... scrisâul va rămâne"

Istoricul Valeriu Leu a avut inspirata iniţiativă să publice un inventar al unor cărţi vechi aflate în patrimoniul Eparhiei Caransebeşului. Valoarea acestui demers este multiplă: pe lângă că se aduce la cunoştinţa celor interesaţi existenţa unor astfel de opere, cele mai multe exemplare ale acestui tezaur conţin însemnări vechi care consemnează nu numai pe cei care le-au achiziţionat, ci şi diversele evenimente care s-au petrecut şi pe care slujitorii bisericii sau cei care aveau cărţile în posesia lor au crezut de cuviinţă să le consemneze (Leu 1996).

La sfârşitul însemnărilor pe care le fac, revine adesea ca un laitmotiv, formula: „am scris cu mâna de ţărână...; mâna va putrezi iar scrisoarea în veac va rămânea". Aceste puţine şi simple cuvinte sunt încărcate de profunde semnficaţii. Pe deoparte, conştinţa că viaţa omului e trecătoare, pe de alta credinţa că slova scrisă va dăinui „în veac".

Aflăm din aceste însemnări, naive uneori, despre întâmplări petrecute cu ani în urmă, despre oameni şi locuri. Apoi în însemnările lor descoperim cuvinte vechi, înţelesuri uitate ale acestora, sau altele decât cele pe care le ştim noi.

Luăm cunoştinţă de soarta acestor cărţi, căci „Îşi au şi cărţile soarta lor", care au trecut din mână în mână, au fost cumpărate, vândute, devenind bunuri cărora cei care au făcut însemnări pe ele le lasă urmaşilor drept *moşie*, aşa cum apare o însemnare pe un *Chiriacodromion* editat la Bucureşti, în 1732; „Această sfântă şi dumnezeiască carte a părintelui şi duhovnicului din Vermeş, s-a cumpărat [...] ca să fie de moşie..." (Leu 1996, 34; v. şi Ioniţă 2004, 196).

Iată, de pildă, cum a ajuns un *Triod*, tipărit la Bucureşti, 1746, la biserica din Moniom. În deceniul al optulea din sec. al 18-lea, se găsea la Biniş, căci într-o zi de 8 aprilie a anului 178... (indescifrabil, n. V.I.), Rusalin Iancovici (deducem dintr-o însemnare ulterioară că îl chema Iancovici) pentru că, prima oară când îi apare numele, acesta nu poate fi citit decât în parte), autorul însemnării împins de un impuls liric scrie: „... iar eu scriu cu mâna de ţărână, dar cine va udi în urma me să mă pomenească [...]. Mâna aşa este ca o floare ce înfloreşte primăvara şi când o loveşte soarele pică ca şi când n-ar fi fost, aşa şi mâna mea va putrezi...". În aceeaşi carte, în secolul următor (datare aproximativă făcută de V. Leu), preotul Flaviu Speriosu îşi scrie doar numele. Cam în aceeaşi vreme, apare însemnarea: „Acest Straşnic (= carte care conţine ritualul oficierii slujbelor în Săptămâna Mare", denumire echivalentă cu *Triod*, n. V.I.) bisericesc s-a cumpărat în anul 1843 în preţi 17 fl[orinţi] cr[ăieşti] Zaharie Capeţan paroh adm. în

Moniom". Şase ani mai târziu, învăţătorul Nicolae Laioş, originar din Valea Bolvaşniţa, îşi scrie şi el numele pe respectivul *Triod*, folosind formule consacrate.

O altă însemnare care îmi dă prilejul să adaug un amănunt nu lipsit de importanţă, ignorat când am scris *Monografia localităţii Câlnic* (Ioniţă 1997). Folosindu-mă de însemnările preotului Gheorghe Păleanu, în capitolul despre Biserică, notam că „în anul 1864, s-a acoperit biserica folosindu-se ţiglă" (p. 39). Însemnarea făcută pe o *Cazanie* (Râmnic, 1748), care aparţinea Bisericii din Câlnic, conţine următoarea însemnare: „Spre aducere aminte precum că [în] octombrie 1867 a 3-a oară am acopurut (= acoperit) s.[fânta] biserică cu ţiglă [care a fost] stricată de vânt eu [...] maor Pavel George Spichian [din] Vasiova montană" (Leu 1996, 193).

În altă parte, găsim notate următoarele: „Acest Triod iaste [al] bisericii răsăritului a satului Socolar. Şi s-au *precaăutat* (s. V.I.) prin mine, Rafail Miloşevici în Biserica Albă, 30 avgust 1821" (Leu 1996, 205). Cuvântul subliniat în text, refăcut fonetic, îndepărtând pe -*a*- din motive asupra cărora nu insist şi preschimbând pe *prea* cu *pre* (adesea fiind prefixe care se confundă), este *precăutat*. Dicţionarele nu-l menţionează, dar este vizibil un derivat al lui *căuta* cu sensul, iarăşi lesne de dedus, *a procura*, ca să folosesc un neologism. Adică preotul ţine să atragă atenţia că respectivul *Triod* a fost procurat de el din tiparniţele sau depozitele bisericeşti de la Biserica Albă, respectiv Bela Crkva (Serbia-Muntenegru).

În sursele lexicografice de care dispun, am încercat să găsesc printre înţelesurile lui *a căuta* un exemplu apropiat semantic şi nu am găsit ceva care să se suprapună perfect, dar nu mi-a scăpat din vedere că *a căuta*, cuvânt cu o foarte bogată pletoră semantică, înseamnă şi „a se preocupa", „a se îngriji", sensuri de la care limba alunecă fără greutate spre *a procura, a dobândi, a achiziţiona* (ceva), căci, se cere evident din partea celui care face achiziţia preocupare şi grijă.

Iată un alt exemplu, mai ciudat. *A umbri* înseamnă „a face (a ţine) umbra", iar în forma sa reflexivă, *a se umbri*, „a sta la umbră". Nu intră în discuţia noastră sensurile figurate: „a dezonora", „a păta (morala cuiva)", „a compromite". În aceeaşi sursă citim: „Sfânta Cruce [...] să păzască şi să apere pre toţi împărăteştii ostaşi [...] şi *să umbrească* (s. V.I.), diasupra capului lor şi diasupra *să umbrească* a tinerului meu fiu Iosif şi sfânta şi preacinstita cruce în zioa de războiu" (Leu 1996, 193). Cu ce am putea înlocui în acest context pe *a umbri*? Nu putem decât să recurgem la o sintagmă ca: „să stea scut (să apere), să ocrotească". Un atare sens nu este atestat de dicţionare, nici chiar de recentul DLR, Litera U.

Mergând mai departe, *a umbri* ne duce cu gândul la binecunoscutul derivat românesc *umbrelă*, căci umbrela nu ne ţine doar de umbră, ci ne şi fereşte de ploaie, de intemperiile vremii.

Însemnările de pe cărţi răstoarnă adesea datele primei atestări ale cutărui sau cutărui neologism. Luăm numai un exemplu. DLRLC dă o primă atestare a vb. *a devasta*, desprinzându-l din opera lui G. Ibrăileanu, deci aproape de zilele noastre. Un învăţător din Mehadia, nota la 1 iunie 1910, cam în aceeaşi vreme cu atestarea din Ibrăileanu,

următoarele: „servind din an(ul) 1888” […] ca „apa Belareca a ajuns până la treptele sf[intei] biserici […], iar la locuitorii din această uliţă a intrat apa în sobi (= odăi) *devastând* (s. V.I.) tot” (Leu 1996, 188). Prezenţa neologismului *a devasta* în vorbirea (scrierea) unui modest învăţător spune multe şi constituie, în acelaşi timp, o dovadă de cultură aleasă a dascălului respectiv. Şi apoi, prezenţa cuvântului *a devasta* mai dovedeşte prezenţa sa timpurie în vorbirea păturii intelectuale bănăţene.

Postfaţă

Acest al treilea volum de ***Contribuţii lingvistice***… (v. Ioniţă 2002, Ioniţă 2004) a fost tipărit în următoarele împrejurări.

Prof. dr. Vasile C. Ioniţă este de aproape şapte ani colaboratorul postului nostru de radio (Studioul Regional Radio Reşiţa). După o perioadă de început, în care a îndrumat colectivul postului în diverse forme (verificarea modului cum erau redactate materialele, apoi câteva luni de cursuri care vizau limba română corectă, dar şi stilistica exprimării), a început colaborarea efectivă susţinând rubricile: „Să vorbim româneşte”, „Arhiva numelor de locuri” (preschimbată apoi în „Povestea vorbei”), „Revista presei culturale”, „Graiul dulce din Banat”, în completarea unei emisiuni bilunare şi, în sfârşit, prezentarea unor cărţi primite de studioul nostru de la autori sau de la edituri. De un real succes se bucură emisiunea zilnică (de luni până vineri) întitulată „Aşa, vă place istoria?”, iniţiată de prof. Vasile C. Ioniţă, materialul conceput de iniţiator şi prezentat de Ada Botezan. Această rubrică vizează epoci diverse (din Antichitatea îndepărtată şi până în contemporanietatea imediată), episoadele alcătuind teme unitare şi prezentate într-o modalitate lejeră, nu frivolă, pigmentată cu anecdotică istorică, filonul fiecărui episod păstrând mereu adevărul istoric, preluat din diverse surse, cu precizări care constituie esenţa temei alese. În sfârşit, monitorizează emisiunile noastre, notând abateri, atunci când le constată, de la normele ortoepice, morfologice sau stilistice (având în vedere stilistica jurnalistică), fişele de monitorizare fiind material de analiză cu membrii studioului.

În ceea ce priveşte datele biografice şi activitatea lingvistului şi scriitorului) Vasile C. Ioniţă, ne-am permis să reproducem secvenţa care îl priveşte din volumul prof. univ. dr. Marcu Mihai Deleanu, autorul unui volum închinat mişcării filologice din jud. Caraş-Severin (*Reşiţa filologică*, Editura Timpul, Reşiţa, 1999).

S-a născut la 24 martie 1932, în satul Poiana, comuna Dolhasca din judeţul Suceava, fiul lui Costache şi Zoiţa.

A urmat cursurile şcolii primare în satul natal şi în oraşul Călăraşi-Târg din Basarabia, apoi Şcoala Normală „Mihai Viteazul” din Chişinău (1943-1944) şi, în continuare, cursurile Şcolii Normale „Spiru Haret” din Buzău (1944-1951). Învăţător, după care a urmat Şcoala de Ofiţeri de Artilerie A.A. din oraşul Braşov.

Din anul 1953 până în 1959 a fost ofiţer la Regimentul de Artilerie A.A. din Reşiţa, de unde s-a retras din motive de boală, „contractată şi agravată în timpul şi din cauza serviciului militar”. A revenit în învăţământ ca învăţător (director de cămin cultural) în comuna Jebel (judeţul Timiş).

După trei ani de stagiu în mediul rural, se înscrie la Institutul Pedagogic din Timişoara, iar după absolvirea acestuia continuă cursurile la „fără frecvenţă” ale Facultăţii de Filologie

de la Universitatea din Timişoara*. În 1980 obţine titlul de doctor în filologie**, avându-l ca îndrumător pe prof. dr. doc. Romulus Todoran de la Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca.

În paralel cu studiile, a funcţionat ca profesor de limba română şi de limba franceză la diverse şcoli din Reşiţa, a fost inspector şi preşedinte al Comitetului pentru Artă şi Cultură din Reşiţa, lector (cenzor) al Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, redactor la ziarul „Flamura” din Reşiţa şi, înainte de a ieşi la pensie (1990), traducător principal de franceză şi rusă la fostul CCSITEH Reşiţa.

În prezent locuieşte în Cartierul Câlnic-Reşiţa, pe Strada Nergăniţa Nr. 19, unde continuă activitatea de cercetare în domeniul lingvisticii (onomastică, dialectologie, istorie a limbii şi etimologie).

I. CĂRŢI

1. Glosar toponimic Caraş-Severin, Reşiţa, 1972, 90 p. (Casa Corpului Didactic a Judeţului Caraş-Severin). **Referinţe:** M.M. Deleanu, **Un deceniu…,** p. 26.

2. (În colaborare cu Octavian Răuţ), **Studii şi cercetări de istorie şi toponimie,** Reşiţa, 1976, 108 p. + 4 planşe. (Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin). **Referinţe:** M.M. Deleanu, **Un deceniu…,** p. 49. Se adaugă: Ion Mureşan, în „Mitropolia Banatului” (1978, nr. 10-11, p. 770-771).

3. Banatul, parte integrantă şi individualitate distinctă în contextul istorico-geografic şi al spiritualităţii româneşti. Contribuţii bibliografice. 1. Graiul bănăţean. Listă bibliografică alcătuită de…, Reşiţa, 1976, 40 p. (C.J.C.E.S. Caraş-Severin; Biblioteca judeţeană). **Referinţe:** M.M. Deleanu, **Un deceniu…,** p. 29.

4. Nume de locuri din Banat, Editura „Facla”, Timişoara, 1982, 276 p. **Referinţe:** Eugen Beltechi, în CL (1983), nr. 2, p. 171-172; Traian Blajovici, în „Familia” (1982), nr. 8, p. 2; Vasile Cica, în „Revista Muzeelor şi Monumentelor” (1983), nr. 1, p. 92; Florica Dimitrescu, în „Forum” (1982), nr. 9 , p. 87-88; Vasile Frăţilă, în „Flamura” (1982), nr. 3362, p. 2; Viorica Goicu, în „Orizont” (1982), nr. 27, p. 3; D. Onciulescu, în „Drapelul roşu” (1982), nr. 11642, p. 6; Ion Popescu-Sireteanu, în „Convorbiri literare”; Ion Penişoară, în „Limbă şi literatură” (1983), nr. 2, p. 171-172; Emil Suciu, în „Limba română” (1983), nr. 2, p. 72-75.

5. Metafore ale graiurilor din Banat, Editura „Facla”, Timişoara, 1985, 220 p. **Referinţe:** Simion Dănilă, în „Drapelul roşu” (1985), nr. 12577, p. 2; Vasile Frăţilă, în „Orizont” (1985), nr. 39, p. 4-5; Alexandru Graur, în „România literară” (1985), nr. 37, p. 5; Gheorghe Jurma, în „Flamura” (1985), nr. 3545, p. 2; Th. N. Trâpcea, în

---

* Între anii 1963-1971 (cf. *Dicţionarul scriitorilor din Caraş-Severin,* Reşiţa, Editura „Timpul”, 1998) [M.M.D.]

** Cu teza *Toponimia văii superioare a Timişului (Banat). Studiu monografic*. [M.M.D.]

„Drapelul roşu", (1985), nr. 12621, p. 2; Th. N. Trâpcea, în „Neuer banater Zeitung"; Valeriu Rusu, în „Săptămâna" (1985), nr. 39, p. 7.

6. Monografia localităţii Câlnic, Editura „Timpul", Reşiţa, 1997, 160 p. + 2 schiţe cartografice.

7. Sabin Pautza. Eseu monografic, Editura „Timpul", 1997, 104 p.

II. ARTICOLE

1. Cercetarea onomasticii din Câlnic (jud. Caraş-Severin). I. Toponimia, în SLLFolc, II (1971), p. 77-92.

2. Lexic dialectal din Câlnic (jud. Caraş-Severin), în SLLFolc, II, (1971), p. 313-327.

3. Toponime slave în Valea Bârzavei, în „Banatica", III (1975), p. 379-397.

4. Note de toponimie bănăţeană, în SLLFolc, III (1976), p. 299-309.

5. Relicte lexicale în toponimia Banatului, în „Studii de onomastică", I (1976) (Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie şi Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară), p. 208-221 (abreviat: **Studii…).**

6. Contribuţii la cercetarea onomasticii din Câlnic (jud. Caraş-Severin). II. Antroponimia, în SLLFolc, III (1976), p. 69-86.

7. Valori stilistice în toponimie, în „Analele Societăţii de Limbă Română", VII (1976) (Societatea de Limbă Română din P.S.A. Voivodina), Zrenjanin, p. 176-191.

8. Identificarea pe baza toponimiei actuale a unor aşezări dispărute (I), în „Banatica", IV (1977), p. 463-470.

9. Toponime slave în Valea Bârzavei, în „Actele Simpozionului dedicat interferenţelor lingvistic-dialectale şi paralelismelor filologice iugoslavo-române" – Pancevo – Zrenjanin (1977), p. 153-164 (abreviat: **Actele…**).

10. Note lexicale (I). Etnografie – toponimie, în „Studii şi comunicări de etnografie-istorie" (Muzeul Judeţean de Etnografie şi Istorie Locală – Caransebeş), II (1977), p. 199-208.

11. Mărturii ale numelor de locuri, în „Mitropolia Banatului" (1977), p. 505-509.

12. Mărturii de viaţă pastorală în toponimia Banatului, în „Studii şi comunicări de etnografie-istorie", I (1975), p. 263-274.

13. Structură şi sistem în toponimie. Contribuţii la studiul toponimiei Banatului, în SLLFolc, IV (1978), p. 225-230.

14. Limba i-a unit pe români dintotdeauna, în „Mitropolia Banatului" (1978), nr. 10-11, p. 109-111.

15. Paralelisme româno-sîrbocroate în toponimia Banatului, în **Actele…**, Bucureşti, 1979, p. 215-220.

16. Valori ale sufixelor în toponimia văii superioare a Timişului, în **Studii...**, II (1981), p. 68-82.

17. Toponimie şi arheologie, în **Studii...,** III (1982), p. 116-123.

18. Aspecte ale graiurilor oglindite în toponimie, în „Studii şi cercetări dialectale", II (1983), p. 46-55.

19. Note lexicale, în „Limba română" (1983), nr. 3, p. 203-205.

20. Observaţii cu privire la lexicul dialectal din DLR. Probleme de etimologie internă, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" (1985) nr. 2, p. 221-227

21. Note etimologice, în SCL (1985), nr. 6, p. 542-544.

22. Fapte de etnografie şi implicaţiile lingvistice ale acestora, în „Tibiscum" (1988), p. 107-112.

23. Etimologia cuvîntului *mocan* şi implicaţiile lui etimologice, în SCL (1989), nr. 5, p. 477-487.

24. Numele jocurilor populare – categorie onomastică, în „Limbă şi literatură" (1989), p. 297-307.

25. Cu privire la oronimul Carpaţi, în SCL (1989), nr. 1, p. 53-55.

26.Aspecte ale procesului de denominaţie în toponimie, în „Limba română" (1992), nr. 6, p. 342-348.

27. Despre vechimea şi valorile sufixului onomastic *-oń (-oańe),* în „Limba română" (1992), nr. 11-12, p. 601-605.

28. Etimologii, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară" (1992), nr. 3, p. 93-95 [etimologiile cuvintelor *poiede* şi *teică*].

29. Între metaforă şi metonimie. Cu privire la astronime, în „Limbă şi literatură" (1992), nr. 1, p. 23-29.

30. Note lexicale şi etimologice, în „Studia Philosophia, Historia, Philologia", I-II (1992) (Univesitatea din Timişoara. Facultatea de Litere şi Filosofie şi Academia Română. Filiala Timişoara), I (1992), p. 335-345

31. Numele topic *Clifa,* în „Limba română" (1992), nr. 3, p. 142-143.

32. Valeriu Branişte despre limbă, în „Revista noastră" (1992), nr. 2, p. 10.

33. *Păgubitor şi păgubos,* în „Timpul" (1992), nr. 45, p. 2 [confuzii semantice].

34. *Aflat şi Lepădat,* în „Timpul" (1992), nr. 65, p. 2 [motivaţii etimologice ale celor două nume proprii].

35. Sfântul Gheorghe şi Iovan Iorgovan, în „Timpul" (1992), nr. 75, p. 2 [motive foclorice comune].

36. De ce Negoteşti?, în „Timpul" (1992), nr. 185, p. 2 [vechea denumire a oraşului Oţelu Roşu].

37. Din nou despre Negoteşti, în „Timpul" (1992), nr. 191.

38. *Abure şi bleasc,* în „Timpul" (1992), nr. 220, p. 2 [sensuri în subdialectul bănăţean].

39. „Limba vechilor cazanii", în „Timpul" (1992), nr. 246, p. 2 [cuvântul **pută** în subdialectul bănăţean]

40. Analize gramaticale, în „Limba română” (1993), nr. 4, p. 161-163 [soluţii pentru cele patru texte propuse de Gh. Constantinescu-Dobridor în LR (1991), nr. 5-6, p. 297-298].

41. Contribuţii etimologice, în „Limba română” (1993), nr. 6, p. 279-281 [**sarsalam, sfârtoană, sfrîntos,-oasă, sinboie, sînferei, sirac**[1]**, sîrsaică, şcorţi**].

42. Lat. **arcia* în limba română, în SCL (1993), nr. 12, p. 129-133.

43. (În colaborare cu Hans Gehl) **Ethnographische deutsche Entlehnunge in den banater rumänischen Mundarten,** în „Zeitschrift fur Dialektologie und Linguistik”, Heft 2 (1993), Stuttgart, p. 158-199.

44. Cheamăt de ploaie, în „Timpul” (1993), nr. 20, p. 2 [etimologia cuvântului **cheamăt**].

45. Străzile Reşiţei, în „Timpul” (1993), nr. 40, p. 2 [denumiri vechi ale străzilor din Reşiţa extrase dintr-un almanah maghiar].

46. Pădurile Banatului, în „Timpul” (1993), nr. 65, p. 2 [etimologiile toponimelor **Gherman**, **Percosova**].

47. Ca la uşa cortului, în „Timpul” (1993), nr. 70, p. 2 [etimologiile cuvintelor **a şcorţi, scorţos, scort**].

48. Câte nu scorneşte omul!, în „Timpul” (1993), nr. 144, p. 2 [sensuri şi etimologii ale cuvintelor: **scorni, scornaci, scorneală, scornitură, Scorniceşti, scornice, cornice**].

49. Calcutta, un oraş oarecare, în „Timpul” (1Ł93), nr. 169, p. 2 [înrudiri etimologice între numele comun rom. **cătun** şi numele topice **Calcutta, Taşchent, Samarcand** ş.a.].

50. Seninările cele înalte, în „Timpul” (1993), nr. 179, p. 2 [etimologia cuvîntului **seninare** „stâncă”].

51. Tune-n ei!, în „Timpul” (1993), nr. 214, p. 2 [etimologia lui **a tuna** „a lătra”].

52. Nume de oameni din alt veac, în „Timpul” (1993), nr. 234, p. 2 [antroponime din conscripţiile bisericii din Gârlişte].

53. „Nămaiul din Nemeia”, în „Timpul” (1993), nr. 244, p. 2 [etimologia numelui topic **Nămaiul**.

54. Proverbele: cuvinte şi interpretări, în „Limbă şi literatură” (1993), n. 3-4, p. 30-37.

55. Numele comun *măciucaş* şi numele propriu *Măcicaş,* în „Limba română” (1993), nr. 10, p. 479-484.

56. Analogii toponimice, în CL (1993), nr. 1-2, p. 129-136.

57. Morile cu ciutură, în „Timpul” (1994), nr. 19, p. 4 [etimologia numelui de moară **îndărătnica**].

58. Dezvăieratul zilei, în „Timpul” (1994), nr. 20, p. 4 [etimologia cuvîntului **dezvăierat**].

59. Domogled, în „Timpul” (1994), nr. 34, p. 4 [etimologia toponimului **Domogled**].

60. Câştig, în „Timpul” (1994), nr. 54, p. 4 [sensurile cuvântului **a câştiga** în graiul de la Câlnic].

61. Uliţa Oarbă, în „Timpul” (1994), nr. 69, p. 4 [motivaţia numelui topic **Uliţa Oarbă** ş.a.].

62. Marga, în „Timpul” (1994), nr. 98, p. 4 [etimologia numelui topic **Marga**].

63. Icoană, în „Timpul” (1994), nr. 27, p. 4 [antroponimul **Iconia**].

64. Rusalin, în „Timpul” (1994), nr. 123, p. 4 [etimologia antroponimului **Rusalin**].

65. Un toponim ciudat: *Morenţ,* în „Timpul” (1994), nr. 163, p. 4.

66. **Uzoni,** în „Timpul” (1994), nr. 193, p. 4 [etimologia antroponimului **Uzoni**].

67. Iuta, în „Timpul” (1994), nr. 238, p. 4 [etimologia numelui topic **Iuta**].

68. Banater Ortsnamen als Spiegel deutsch-rumänischer wirtschaftlicher und sprachlicher Beziehungen, în „Materialien”, Helf 4 (1994), p. 239-255 (Institut fur donauschwăbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen).

69. Şup, în „Timpul” (1995), nr. 3, p. 4 [etimologia cuvântului **a şupi** şi derivaţii].

70. Bejna, în „Timpul” (1995), nr. 23, p. 4 [etimologia numelui topic **Bejna**].

71. Văliug, în „Timpul” (1995), nr. 178, p. 4 [etimologia numelui topic **Văliug**].

72. Termeni juridici cutumiari, în „Timpul” (1995), nr. 198, p. 4 [sensuri ale expresiilor din subdialectul bănăţean **a se da pe ţinere, a se preda**].

73. Pogăniş, în „Timpul” (1995), nr. 203, p. 4 [etimologia numelui topic **Pogăniş**].

74. „Rămânut”, „udit”, în „Timpul” (1995), nr. 213, p. 4 [participiul verbului **a rămâne** în graiul de la Câlnic].

75. Contribuţii etimologice: *urlă*[1]*, urlă*[2]*, urloi,* în „Limba română” (1995), nr. 1-2, p. 117-123.

76. Colojoară, în „Timpul” (1996), nr. 48, p. 4 [etimologia antroponimului **Colojoară**].

77. Tulbure, în „Timpul” (1996), nr. 54, p. 4 [etimologia antroponimului **Tulbure**].

78. Pruneică, în „Timpul” (1996), nr. 279, p. 4 [semnalarea cuvântului şi etimologia acestuia].

79. Din „Cronica Banatului” (I), în „Timpul” (1997), nr. 21, p. 4 [etimologia cuvintelor **a tutăi** şi **tuta**, interjecţie].

80. Din „Cronica Banatului” (II), în „Timpul” (1997), nr. 55, p. 4 [cuvinte nementţionate în DA şi DLR: **clainoade** pl., **crăire, feri, neprorupt**].

81. Din „Cronica Banatului” (III), în „Timpul” (1997), nr. 61, p. 4 [sensuri neconsemnate de DA şi DLR ale cuvintelor: **zăcătoare, prăurie**].

82. Jocurile copiilor, în „Timpul” (1997), nr. 2, p. 4 [motivaţii ale unor jocuri].

83. Un toponim ciudat: *Fera,* în „Timpul” (1997), nr. 250, p. 4 [etimologia numelui topic **Fera**].

84. Onomasticon (I), în „Timpul” (1997), nr. 232, p. 4 [antroponime extrase din: Valeriu Leu, **Cartea veche românească din bisericile Eparhiei Caransebeşului,** Editura „Banatica”, Reşiţa, 1996, parte din ele absente din inventarele antroponimice româneşti cunoscute].

85. Onomasticon (II), în „Timpul” (1997), nr. 238, p. 4.

86. Şezişte, în „Timpul” (1998), nr. 29, p. 4 [un calc, **şezişte** după **selişte**].

87. A se prepurta, în „Timpul” (1998), nr. 35, p. 4 [sensuri ale cuvântului în graiul de la Ilidia].

88. Ţuţălul şi ţoaşca, în „Timpul” (1998), nr. 77, p. 4 [etimologia cuvîntului **ţoaşcă**, neconsemnat în DLR].

89. Ai carte…, în „Timpul” (1998), nr. 89, p. 4 [etimologia cuvântului **taboră** „carte poştală”].

90. „La Poşmândre”, în „Timpul” (1998), nr. 94, p. 4 [etimologia cuvîntului **poşmândre** pl.]

91. Nume trăznite, în „Timpul” (1998), nr. 100, p. 4 [antroponime insolite; motivaţii ale acestora]

92. Arii laterale, în „Timpul” (1998), nr. 214, p. 4 [**şiştoare, şutoare,** elemente conservatoare în Banat şi Moldova].

93. Glimpe, în „Timpul” (1998), nr. 244, p. 4 [conservarea grupului fonetic lat. **gl** în **glimpe,** atestat în graiul de la Ilidia].

94. Ţăgui, în „Timpul” (1998), nr. 262, p. 4 [etimologia lui **ţăgui(e)**].

95. Pârvu, în „Timpul” (1999), nr. 35, p. 4 [etimologia probabilă a cuvântului **pârve** pl. „soi de bureţi”]

96. Arhitectura casei bănăţene, în „Timpul” (1999), nr. 59, p. 4 [sensuri şi etimologii ale cuvintelor **scrivală** şi **top,** neatestate în DLR].

97. Măier, în „Timpul” (1999), nr. 71, p. 4 [noi argumente în sprijinul originii latine a rom. **măier,** discutat în **Nume de locuri din Banat** (p. 159-160; 237) şi **Metafore ale graiurilor din Banat** (p. 108)].

98. Carabă, în „Timpul” (1999), nr. 77, p. 4 [clarificări privind originea cuvântului **carabă**].

99. Caş iriş de la Fârliug, în „Timpul” (1999), nr. 2, p. 4 [sensuri şi sugestii etimologice privind cuvintele **iriş** şi **ipene**].

100. Porecle etnice, în „Timpul” (1999), nr. 136, p. 4 [etimologia cuvântului **bozgor**].

III. COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE

1. Sesiune de comunicări pe teme de limbă şi literatură (Reşiţa, 2 februarie 1972): **Sufixul *-ame (-amă)* în graiul unui sat de pe Valea Bârzavei**.

2. Şedinţa de lucru a Filialei S.Ş.F. din Reşiţa (20 martie 1973) [împreună cu Marcu Mihai Deleanu]: **Din poeziile creatorului popular Gheorghe Bălău**.

3. Sesiunea de toamnă pe teme de limbă şi literatură (organizată de Filiala S.Ş.F. Reşiţa, 12 noiembrie 1973): **Toponime slave în Valea Bârzavei**.

4. Şedinţa de lucru a Filialei S.Ş.F. din Reşiţa (25 martie 1974): **Elemente arhaice în graiul bănăţean din Câlnic**.

5. Al III-lea Simpozion iugoslavo-român (Zrenjanin, 9-13 octombrie 1974): **Toponime slave în Valea Bârzavei**.

6. Şedinţa de lucru a Filialei S.Ş.F. din Reşiţa (15 iulie 1975): **Consecinţele unei false omonimii**.

7. Sesiunea de comunicări „Toponimie şi Istorie" (Institutul de Lingvistică din Bucureşti şi Filiala S.Ş.F. din Târgovişte, 9 noiembrie 1975) [împreună cu Octavian Răuţ]: **Termeni agro-pastorali în toponimia Banatului**.

8. Sesiune de onomastică (Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj, 21-22 noiembrie 1975): **Relicte lexicale în toponimia Banatului**.

9. Sesiune de comunicări pe teme de limbă şi literatură (Oţelu Roşu, 26 mai 1976): **Un nume de loc străvechi: *„Ciumul Zăvoiului"***.

10. Şedinţa de lucru a Filialei S.Ş.F. din Reşiţa (6 iulie 1976): **Note de toponimie: *Bucuroasa, Bucuruşu, Muru, Cârpa, Jigoria, Gugu***.

11. Simpozion privind relaţiile culturale, literare şi lingvistice româno-iugoslave (Bucureşti, 21-25 octombrie 1976): **Paralelisme toponimice româno-sârbocroate**.

12. A V-a sesiune jubiliară a Societăţii de limbă română din Voivodina – R. S. Iugoslavia, 24-27 martie 1977: **Contribuţii la studiul onomasticii din Voivodina**.

13. Sesiune de comunicări a cadrelor didactice şi studenţilor (Institutul de Subingineri din Reşiţa, 13 mai 1977): **Un apelativ comun păstrat în toponimie: *cernă***.

14. Sesiunea ştiinţifică a Institutului Politehnic „Traian Vuia" (Timişoara, 14 mai 1977): **O serie sinonimică în toponimia Banatului: Bucurosul – Mirele**.

15. Sesiune naţională de vocabular şi sintaxă (Timişoara, 27-28 noiembrie 1977): **Reflexe ale lexicului românesc sud-dunărean în toponimia Banatului**.

16. Sesiunea „Toponimie şi istorie" (Focşani, 17-18 decembrie 1977): **Identificarea aşezărilor dispărute, pe baza toponimiei actuale**.

17. Al V-lea simpozion de onomastică (Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj, 16-17 noiembrie 1978): **Valori ale sufixelor în toponimia văii superioare a Timişului (Banat)**.

18. Sesiunea de comunicări „Limbă şi dialect. Unitate şi diversitate în limba română" (Băile Herculane, 29-30 iunie 1979): **Termeni dialectali păstraţi în toponimia Banatului**.

19. Al VI-lea Simpozion naţional de onomastică (Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj, 16-17 octombrie 1981): **Toponimie şi arheologie**.

20. Al IV-lea Simpozion de dialectologie (Societatea de Ştiinţe Filologice din R.S.R., Universitatea Bucureşti, Sibiu, 31 octombrie – 1 noiembrie 1986): **Isoglose dialectale onomastice**

21. Manifestare ştiinţifică (Academia R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, 9-14 octombrie 1987): **Din onomastica medievală bănăţeană (sec. 15-18)**.

22. Cel de al VII-lea Simpozion naţional de onomastică (organizat în cadrul „Zilelor academice clujene", de Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj, 29 noiembrie – 1 decembrie 1987): **Cu privire la unele categorii onomastice**.

23. Sesiune de comunicări ştiinţifice dedicată celor 25 de ani de existenţă a Centrului de Ştiinţe Sociale – azi Institutul de Cercetări Socio-Umane – (Timişoara, 8-10 decembrie 1988): **Note lexicale şi etimologice**.

24. Colocviul „Romanitate – romanitate" (Universitatea Sorbona, Paris, 21-28 aprilie 1991): **Consecinţele ofensivei totalitarismului asupra subconştientului cu privire la creaţia literară**.

25. Congresul al IV-lea al filologilor români (Societatea de Ştiinţe Filologice din România, Timişoara, 4-6 iulie 1991): Complexul metasemantic ***senin*** **„serein"** – ***senin*** **„ciel"** – ***senină*** **„roche (haute)"**

26. Sesiune de comunicări „Emilian Novacoviciu (1862-1936). 130 de ani de la naştere" (Inspectoratul pentru Cultură al Judeţului Caraş-Severin, Inspectoratul Şcolar al Judeţului Caraş-Severin, Biblioteca Judeţeană „Paul Iorgovici" Reşiţa, Răcăşdia, 8 septembrie 1992): **Contribuţia lui Emilian Novacoviciu la elaborarea DA**.

27. Al VIII-lea Simpozion naţional de dialectologie (Academia Română, Filiala din Cluj, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj, Şcoala Generală din Belinţ), Belinţ, 13-14 octombrie 1994: **Termeni eufemistici în ALR II –** ***Supliment,*** **h. 10 şi h. 12**.

28. Petru Oallde (1939-1994) – In memoriam (Reşiţa, 19 aprilie 1996): **Învăţătoarea Maria Drăgan de la Câlnic**.

29. Sesiune de comunicări „Interferenţe etno-lingvistice româno-croate" (Uniunea Croaţilor din România şi Filiala din Reşiţa a S.Ş.F., Reşiţa – Caraşova, 7-8 iunie 1996): **Vatra de aşezare a caraşovenilor**.

30. Simpozionul „Cultură populară şi influenţe interetnice" (Caraşova şi Reşiţa, 6-7 iunie 1997): **Noţiunea de „casă": universalii şi influenţe**.

31. Colocviul internaţional „Sextil Puşcariu" (Universitatea „Babeş-Bolyai", Academia Română, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj, Cluj-Napoca, 3-5 iulie 1998): **Relaţia semantică între „moră" fiinţă supranaturală şi „moră" ridicătură de teren**.

*

* *

Dat fiind faptul că, de la data apariţiei volumului amintit, au trecut 7 ani, adăugăm în câteva cuvinte, pe lângă cele spuse, titlurile lucrărilor care au apărut în această perioadă, nu înainte de a menţiona absenţa prof. Vasile C. Ioniţă de la multe manifestări din ţară la care este invitat, absenţă determinată de starea sănătăţii sale. Şi am mai adăuga un fapt mărunt în aparenţă, dar util multora, faptul că publică săptămânal în ziarul „Sud-Vest"-ul o rubrică permanentă „Cum scriem, cum vorbim" şi colaborează la revistele de specialitate din ţară (Cluj-Napoca, Timişoara, Bucureşti, Iaşi).

Aşadar, între 1999 şi 2007, an în care cel pe care vi-l prezentăm împlineşte vârsta de 75 de ani, şi-a onorat titlul de „Membru de Onoare al Societăţii de Ştiinţe Filologice din România” cu următoarele cărţi:

1. Capricii. Amintiri. File de jurnal, corespondenţă, Editura „Timpul”, Reşiţa, 1999, 176 p.

2. Societatea Română de Radiodifuziune. Studioul Regional Radio Reşiţa, **Uite cine, ce şi cum vorbeşte, Texte comentate privind limba română**, Editura „Intergraf”, Reşiţa, 2004, 166 p.

3. Contribuţii lingvistice. Onomastică. Lexicologie 1. Editura „Eurostampa”, Timişoara, 2002, 238 p.

4. Contribuţii lingvistice. Onomastică. Lexicologie 2, Editura „InterGraf”, Reşiţa, 2004, 257 p.

5. Aripi Frânte, Editura „InterGraf”, Reşiţa, 2004, 253 p.

6. Meandre, Editura „InterGraf”, Reşiţa, 2005, 277 p.

7. Oglinzi infidele, Editura „InterGraf”, Reşiţa, 2005, 109 p.

În final, adăugăm că titlurile de la poziţiile **5** şi **6** reprezintă memorialistică, iar cel de la poziţia **7** o povestire.

Doru Dinu Glăvan

BIBLIOGRAFIE

ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol. I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj. 1938; vol. II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea* de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR II = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, vol. I: *Corpul omenesc, boale (şi termenii înrudiţi)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturi, curtea, focul, mobilierul, vase, scule* de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

ALR II - 1.S = *Supliment la ALR II. Termenii consideraţi obsceni*, Sibiu-Leipzig, 1942.

Anon. Carans. = *Anonimus Caransebesiensis [Dictionarium valachico-latinum]*, în „Tinerimea română”, seria nouă, vol. I, fasc. III, p. 326 - 380.

AUBLLR = *Analele Universităţii Bucureşti. Limbă şi literatură română*, Bucureşti, I, 1954.

Barclay 1992 = William Barklay, *Analiza semantică a unor termeni din Noul Testament*, Wheaton, Illinois U.S.A., 1992.

Basista 2005 = Duşan Basista, *Moniom. Oameni şi locuri*, Editura Fotomat Marketing, Reşiţa, 2005.

Băcăuanu, Donisă, Hârjoabă 1974 = V. Băcăoanu, V. Donisă, I. Hârjoabă, *Dicţionar geomorfologic cu termeni corespondenţi în limbile franceză, germană, engleză, rusă*, ES, Bucureşti, 1974.

Băcescu 1961 = Mihai Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului român*, Bucureşti, 1961.

Beltechi 1978 = Eugen Beltechi, *Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)*. În SLLFolc, IV, p. 115-128.

Birta 1993 = Ivan Birta, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, Bukurešt, 1993.

Blaga 1977 = Lucian Blaga, *Elanul insulei. Aforisme şi însemnări*. Prefaţă, text stabilit şi note de George Gană. Ediţie îngrijită de Dorli Blaga şi George Gană, Cluj-Napoca, 1977.

Bojan 1970 = Maria Bojan, *Numiri populare ale Căii Lactee*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 63-71.

Cadastru = Oficiul Judeţean de Cadastru, Geodezie şi Cartografie al Judeţului Caraş-Severin (fostul OCOT), *Cadastrul anilor 1974-1909*.

CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj, I, 1956 ş.u.

Cleopa 1991 = Arhim. Ilie Cleopa, *Călăuza în credinţa ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 1991.

Conea, Badea, Oancea 1972 = I. Conea, I. Badea. D. Oancea, *Concluzii istorice în lumina unor toponime din Ţara Haţegului*, în „Lucrările Simpozionului de Toponimie, Bucureşti, 1972.

Coman I, II = Mihai Coman, *Mitologia populară românească*, vol. I (1986), Bucureşti; vol. II (1988), Bucureşti.

Constantinescu 1963 = N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.

Corneanu 1981 = Nicolae Corneanu, Mitropolitul Bantului, *Temeiurile învăţăturii ortodoxe*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1981.

Crişan 1986, = Ion Horaţiu Crişan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Bucureşti, 1986.

Culianu 1893 = N. Culianu, *Cursu de cosmografie pentru usulu scoalelor secundare*, Iaşi, 1983.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, tomurile I-III, Bucureşti, 1913-1948.

DDAr = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974.

Deleanu 1999 = Marcu Mihai Deleanu, *Reşiţa filologică*, Reşiţa, 1999.

DELR = Colectiv, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, Bucureşti, 1969.

DELRLC = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, I-IV, 1955-1957, EA, Bucureşti.

Densuşianu 1986 = Nicolae Densuşianu, *Dacia preistorică*. Text stabilit de Victorela Neagoe. Studiu introductiv şi note de Manole Neagoe, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986.

DER = *Dicţionarul enciclopedic român*. I-IV, Bucureşti, 1962-1966.

DEtR = Al Cioranescu, *Diccionario rumano etimologico*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958 - 1966.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, EA, 1975.

DI = *Dicţionar invers*, EA, Bucureşti, 1957.

DLR = *Dicţionarul limbii române*. Literele M-U; Z, 1965-2005.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, EA, 1958.

DOOM-2 = *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

DR = „Dacoromania”, Cluj I, 1920-1921 ş.u.

DR s.n. = „Dacoromania”, serie nouă, Cluj-Napoca I, 1994-1995 ş.u.

DSB = *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, redactor coordonator Vasile Şerban, vol. I-II, redactor Sergiu Drincu, vol. III-IV redactor Maria Purdela Sitaru, Timişoara, TUT, 1985-1988.

DSLR = Luiza Seche şi Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Bucureşti, ED, 1982.

DTB = Vasile Fraţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului. I - VII (A-O)*, Timişoara. 1984-1994.

Eliade I 1981= Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, I. - *De la epoca de piatră la misterele din Eleusis*, Bucureşti, EŞE, 1981.

Eliade II 1986 = Mircea Eliade, *Istoria religiilor şi ideilor religioase,* II. - *De la Gautama Buddha până la triumful creştinismului*, Bucureşti, EŞE, 1986.

Evseev 1983 = *Cuvânt, simbol, mit*, Timişoara, Editura Facla, 1983.

FCLR = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I-VI, Bucureşti, EA, 1959 - 1972.

Felecan 2004 = Oliviu Felecan, *Noţiunea „muncă". O perspectivă sociolingvistică în diacronie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia şi Editura Mega, 2004.

Feneşan 1981 = Costin Feneşan, *Documente medievale bănăţene (1440-1655)*, Timişoara, Editura Facla, 1981.

Fochi 1976 = Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la Chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român*, Bucureşti-Pancevo, 1974.

Gheţie - Mareş 1974 = Ion Gheţie şi Alexandru Mareş, *Graiurile daco-române în secolul al XV-lea*, Bucureşti, EA, 1974.

Frăţilă - Bercea 1985 = V. Frăţilă, L.P. Bercea, *Bibliografia onomasticii româneşti (1944-1984)*, Timişoara, TUT, 1985.

Graur 1972[1] = Alexandru Graur, *Nume de locuri*, ES, Bucureşti, ES, 1972,

Graur 1972[2] = Alexandru Graur, *Toponimia – ştiinţă de graniţă*, în AUBLLR, XXI, 1972, nr. 1-2, p. 65-68.

Graur 1980 = Alexandru Graur, *Cuvinte înrudite*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Hinţescu 1985 = I. C. Hinţescu, *Proverbele românilor*, Timişoara, Editura Facla, 1985.

Ichim-Tomescu 1984 = Domniţa Ichim-Tomescu, *Astronimele subclasă onomastică*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 3, p. 203-211.

Ind. = Ion Iordan, Petre Gâştescu, D.I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, EA, 1974.

Ioniţă 1982 = Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1982.

Ioniţă 1985 = Vasile Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat*, Timişoara, Editura Facla, 1985.

Ioniţă 1987 = Vasile C. Ioniţă, *Cu privire la unele categorii onomastice*, în SO, IV, p. 39-47.

Ioniţă 1997 = Vasile C. Ioniţă, *Monografia localităţii Câlnic (judeţul Caraş-Severin)*, Reşiţa, Editura Timpul, 1997.

Ioniţă 2002 = Vasile C. Ioniţă, *Contribuţii lingvistice. Onomastică. Lexicologie 1*, Timişoara, Editura Eurostampa, 2002.

Ioniţă 2004 = Vasile C. Ioniţă, *Contribuţii lingvistice. Onomastică. Lexicologie 2*, Reşiţa, Editura InterGraf, 2004.

Ioniţă 2005 = Vasile C. Ioniţă, *Scurtă introducere privind studiul astronimelor*, în „Studia in onorem magistri Vasile Frăţilă”, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005.

Iordan 1979 = Iorgu Iordan, *Influenţa modei asupra numelor de persoane*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 41-49.

Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, EA, 1963.

Karpenko 1981 = I.A. Karpenko, *Nazvanja zvezdonogo neba*, Moskva, 1981.

Kernbach 1989 = *Dicţionar de mitologie generală*, Bucureşti, EES, 1989.

Leu 1999 = Valeriu Leu, *Cartea veche românească din bisericile Eparhiei Caransebegului*, Reşiţa, Editura Banatica, 1999.

LR = „Limba română”, Bucureşti, I, 1952 ş.u.

LEXIS = *LEXIS. Dictionnaire de la langue Française*, Paris, Libraire Larousse, 1975.

Liuba 2005 = Constantin Liuba (şi colectiv), *Bolvaşniţa. Monografie*, Caransebeş, Editura Dalami, 2005.

Marian I 1883 = Simion Florea Marian, *Ornitologie poporană română*, vol. I, Cernăuţi, 1883.

MGT = *Mestnye geografičeskie terminy*, Moskva, 1970.

Mihailović 1966 = V. Mihailović, *Srpskohrvatski nazivi vetrova*, în „Priloži proučivan u jezika”, II, Novi Sad, 1966.

Milleker 1915 = Millecker Bódor, *Délmagzarország középkori földdrajsa*, Timişoara, 1915.

Moldovanu 1985 = D. Moldovanu, *Un fenomen ignorat în anchetele dialectale: resemantizarea toponimelor*, în ANL, XXX, 1985, p. 23-32.

Murzaev 1959 = M. G. Murzaev, *Slovar' mestnyh geografičeskih terminov*, Moskva, 1959.

NALR-Banat, I = *Noul atlas lingvisticromân pe regiuni*, I, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, sub conducerea lui Petru Neiescu, Bucureşti, EA, 1980.

Neiescu - Beltechi - Mocanu 2006 = Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Nicolae Mocanu, *Atlas Lingvistic al Regiunii Valea Timocului. Contribuţii la atlasul lingvistic al graiurilor româneşti dintre Morava Dunăre şi Timoc*, Cluj-Napoca, 2006.

Nuţă 1981 = I. Nuţă, *De la nume proprii la nume comune în terminologia viticolă*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 201-210.

Oancă 1981 = T. Oancă, *Toponime provenite din antroponime în Câmpia Băileştiului*, în LR. XXX, 1981, nr. 3.

Oancă 2003 = T. Oancă (redactor responsabil), *Dicţionar de frecvenţă a*

numelor de familie din România (DFNFR), I (A-B), Craiova, Editura Universitaria, 2003.

Otescu 1907 = I. Otescu, *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, Bucureşti [1907], în „Analele Academiei Române, memoriile Secţiei Literare” Seria II, Tom XXIX, p. 427-510.

Pamfile 1915 = Tudor Pamfile, *Cerul şi podoabele lui. După credinţele poporului român*, Leipzig-Viena, 1915.

Pătruţ 1980 = Ioan Pătruţ, *Onomastica românească*, Bucureşti, ESE, 1980.

Pătruţ 2003 = Ştefan Pătruţ, *Tata Oancea şi literatura dialectală a Banatului*, Lugoj, Editura Dacia Nova, 2003.

Pesty II, 1878 = Pesty Frigyes, *A Szörényi bánság és szöreny vármegye története*, vol. II, Budapesta, 1878.

Petrovici 1935 = E. Petrovici, *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti, 1935.

Petrovici 1970 = *Studii de dialectologie şi toponimie*. Volum îngrijit de I. Pătruţ, B. Kelemen şi I. Mării, Bucureşti, EA, 1970.

Podolskaia 1978 = N.V. Podolskaia, *Slovar' onomasticeskoi terminologii*, Moskva, 1978.

Popescu-Neveanu 1978 = Paul Popescu-Neveanu, *Dicţionar de psihologie*, Bucureşti, Editura Albatros, 1978.

Popović 1955 = I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, 1955.

Radan 1971 = Mihai Radan, *Aspectul arhaic al flexiunii nominale în graiurile caraşovene*, în SLLFolc 511, 1971.

Radan 1973 = Mihai Radan, *Influenţa limbii române asupra graiurilor caraşovene din judeţul Caraş-Severin*, în SLLFolc III, 1973.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a IV-a, Heidelberg, Carl Winter Universität, 1968.

Roşianu 1976 = Ion Roşianu, *O problemă de onomastică în discuţie: categoriile antroponimice*, în LR XXV, 1976, nr. 3, p. 289-301.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice”, Bucureşti, I, 1959 ş.u.

SCO = „Stucii şi cercetări de onomastică”, Craiova, I, 1995 ş.u.

SDEM = N. Raievski, M. Gabinski (redactori), *Scurt dicţionar al limbii moldoveneşti*, Chişinău, 1978.

Seche 1962 = Luiza Seche, *Despre formaţiile de tip „eminescian”, „arghezian” în critica noastră contemporană*, în LR, II, 1962, nr. 5, p. 556-567.

Simu 1937 = T. Simu, *Originea caraşovenilor*, Lugoj, 1937.

SLLFolc = „Studii de limbă, literatură şi folclor”, I-IV, Reşiţa, 1969-1978.

Šmilauer 1970 = Vladimir Šmilauer, *Handbuch der slavischen Toponomastik*, Praga, 1970.

SO = „Studii de onomastică”, I, Cluj-Napoca ş.u.

SRJA, II = Akademija Nauk SSSR. Institut Russkogo Jazyka, *Slovar' russkogo jazyka*, II, Moscova, 1983.

Stoica de Haţeg 1981 = Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*. Studiu introductiv ediţie, glosar şi indice de Damaschin Mioc, Timişoara, Editura Facla, 1981.

Suciu I, II (1967, 1968) = C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, I (1967), II (1968), Bucureşti.

Superanskaia 1970 = A.V. Superanskaia, *Terminologičny li ţvetovye nazvanja rek?*, în MGT, p. 120-124.

Tomici 1973 = M. Tomici, *„Unitatea” graiurilor caraşovene*, în SLLFolc II, Reşiţa, 1971.

Ţeicu 1998 = Dumitru Ţeicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timişoara, Editura Banatica, 1998.

Vvedenskaia - Kolesnikov 1981 = Vvedenskaia - Kolesnikov, *Ot sobstvenyh imen k naritatel'nym*, Moskva, 1981.

Vulcănescu 1985 = Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Bucureşti, EA, 1985.

INDICE DE CUVINTE

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

Y

Z

CUPRINS

SPICUIRI DIN REFERINŢE

„Înscriindu-se ca o încununare a unor mai vechi preocupări ale autorului, lucrarea lui V. Ioniţă [*Nume de locuri din Banat*] este prima sinteză asupra numelor de locuri din Banat, studiate într-un cadru istoric şi din perspectivă lingvistică" (**Viorica Goicu**).

„Meritul de netăgăduit al cărţii [*Metafore ale graiurilor din Banat*] constă în aceea că, într-o vreme când etimologii noştri se găsesc în impas, raportarea la fondul latin şi prelatin, la celelalte limbi cu care româna a venit în contact de-a lungul istoriei sale dovedindu-se insuficientă pentru a explica originea miilor de cuvinte româneşti cu etimologie necunoscută, Vasile Ioniţă îşi îndreaptă privirea spre depozitul nu îndeajuns explorat al limbii, aşa-zisa etimologie internă..." (**Simion Dănilă**).

„O carte similară [*Nume de locuri*...], cu privire la toponimia bănăţeană, nu s-a mai publicat la noi [...]. Vasile Ioniţă elaborează un studiu istorico-lingvistic fundamentat pe materialul toponimic recoltat de pe întreg cuprinsul Banatului de-a lungul a 15 ani..." (**Vasile Cica**).

„Iată că un cercetător din Reşiţa, Vasile Ioniţă, găseşte în cartea sa [*Nume de locuri*...] o explicaţie mai plauzibilă [cu privire la originea toponimului Armeniş], care având toate şansele de a fi exactă va putea fi acceptată de lingvişti. Şi aceasta pentru că autorul nu a ignorat istoria, adăugându-i cercetarea la faţa locului, inclusiv mărturiile de tradiţie populară" (**Simion Dima**).

„Autorul volumului [*Sabin Pautza. Eseu monografic*...], Vasile C. Ioniţă, doctor în filologie, decupează într-o manieră personală, elementele biografice esenţiale şi mai ales aprecierile asupra operei, realizând un portret convingător, o carte antrenantă şi utilă, o contribuţie la istoria muzicii româneşti" (**Gheorghe Jurma**).

„Prezenta monografie [*Monografia localităţii Câlnic*...] oferă date convingătoare despre trecutul istoric şi despre prezentul Câlnicului, despre împlinirile oamenilor, oferind totodată modelul unei lucrări ştiinţifice bine documentate" (**Mircea Popa**).

„Articolul *Terminologie onomastică* din [*Contribuţii lingvistice*...] este un vast studiu privind instrumentele cu care operează sau de care se serveşte, în general, onomastul. Autorul realizează, pe scurt, etimologia acestor termeni, oferind indicii concludente ce susţin folosirea respectivelor noţiuni intrate deja în vocabularul de specialitate" (**Adela Stancu**).

„Conţinutul lucrării [*Nume de locuri*...] reflectă o amplă informare din bibliografia internă şi internaţională de specialitate, folosită cu abilitate, o bună cunoaştere şi utilizare a metodologiei cercetării toponimice..." (**Gheorghe Dragu**).

„Autorul, modest, consideră lucrarea [*Nume de locuri*...] ca pe un prim pas pe drumul unei viitoare monografii, deşi ne dă o lucrare perfectă, care ne orientează deplin

în toponimia Banatului. Lucrarea se bazează pe o bogată bibliografie, aduce explicaţii judicioase şi un număr mare de macro şi microtoponime…” (**Dimitrie Onciulescu**).

„Dintre cele trei discipline lingvistice [onomastica, dialectologia, etimologia], etimologia este domeniul care exercită şi asupra lui Vasile Ioniţă, ca în cazul majorităţii lingviştilor, cea mai mare atracţie […]. Ca toţi cei care vor să se facă înţeleşi […] Vasile Ioniţă scrie limpede, argumentat; ca metodă generală, pune întotdeauna, alături de termenii ştiinţifici noi pe care îi utilizează, şi definiţiile lor. De aici, un aer teoretic, savant, fără ostentaţie, al cărţilor sale care i-au făcut pe unii să vadă în *Nume de locuri*…, un curs sau un manual de toponimie (Vasile Ioniţă chiar are în manuscris o asemenea lucrare voluminoasă, lucrare teoretică: *Onomastica. Despre numele proprii în limba română*) (**Simion Dănilă**).

„Nu se află în lume – spunea Hasdeu – nici un silogism şi nici o filiaţiune posibilă, cari să conducă pe un om serios de la «par» la «averea miresei». Iată însă că V. Ioniţă descoperă această legătură între *pociumb, par* şi *zestre*,ca şi alte subtile resorturi [cu referire la *Metafore ale graiurilor…*]. Astfel, pornind de la vechea practică românească de a însemna în vatra viitorului sat locul fiecărei gospodării prin baterea unor ţăruşi […], *pociumb* devine sinonim cu «casă», cu «familie». Şi, pentru că întemeietorul, cel care bătuse pociumbul, a transmis odată cu numele său şi *casa* cu *averea* (= *pociumbul*), a fost el însuşi numit *pociumbul* (sau *ştiompul, stâlpul*) casei; deci *pociumb* ajunge sinonim cu *moşul, strămoşul* […]. În mod firesc – conchide autorul – […] *ştiomp* (*ştiump*) a căpătat un sens nou: *zestre, moştenire* «avere». Prin urmare uimirea lui Hasdeu […] în faţa unei filiaţiuni etimologice «aberante» nu mai apare atât de îndreptăţită” (**Simion Dănilă**).

„Fără îndoială, studiul [*Nume de locuri*…] se adresează în primul rând oamenilor de ştiinţă şi lingviştilor, dar şi tineretului care doreşte să afle câte ceva ce nu se află în cărţile noastre de istorie” (**Theodor Trâpcea**).

„În încheiere, remarcăm faptul că, în contextul atâtor proze care apar acum, îndrăzneţe, călcând tabuuri, unele chiar deşănţat îndrăzneţe, povestirea lui V. Ioniţă [*Oglinzi infidele*] e de «modă veche», aparţine prozelor idilice de altădată. Autorul a afirmat categoric că-şi socoteşte proza o singură «joacă» şi că nu va mai fi urmată de o altă încercare. Dar Vasile Ioniţă a fost un imprevizibil în multe ocazii, aşa că nu se ştie…” (**Constantin Telescu**).

„E o pornire care a venit firesc după Revoluţie, când unii autori şi-au scrutat biografia pentru a se întreba ce au făcut bine sau nu, delimitându-se de ceilalţi, de mediul în care au trăit. Pentru acest adevăr al lui, Vasile Ioniţă aduce multe argumente, într-o scriere coerentă, cursivă, captivată. Cartea [*Capricii*…] trebuie citită ca atare, fără patimă, chiar dacă ea ar putea stârni – şi ar fi bine s-o facă – alte lucrări cu aceeaşi (altă) atitudine polemică” (**Gheorghe Jurma**).

„Având o pregătire foarte serioasă […] explică o seamă de expresii româneşti vechi [cu privire la *Contribuţii…2*], cercetează originea unor cuvinte cu etimologie necunoscută sau greşită, îl interesează raporturile dintre etnografie şi toponimie sau dintre toponimie şi arheologie […] Îl preocupă unii termeni juridici cutumiari, cuvinte vechi păstrate în unele jocuri de copii, arhitectura casei bănăţene, poreclele etnice […]” (**Ion Popescu-Sireteanu**).

„…lucrarea [*Nume de locuri*…] nu e originală numai prin bogatul material faptic inedit, cules pe teren, sau prin structură şi mod de exprimare, ci şi prin contribuţia de detaliu privind interpretarea toponimiei bănăţene, istoria şi etimologia unor nume de locuri. Pentru aceasta, într-o viziune modernă de interdisciplinearitate, în explicaţii şi analiză, lingvisticii i se asociază istoria, geografia, etnografia, botanica etc.” (**Eugen Beltechi**).

„Bazat pe o bibliografie bogată şi, mai ales, pe cunoaşterea atentă a numelor de locuri din Banat, Vasile Ioniţă ne-a dat o monografie deosebit de serioasă şi, deci, utilă care, desigur, ar trebui urmată de altele, pentru toate regiunile ţării noastre, lucrări ce ar putea oferi noi argumente ale permanenţei şi continuităţii noastre pe acest teritoriu” (**Florica Dumitrescu**, cu privire la *Nume de locuri*…).

„Printre lucrările întreprinse la Reşiţa, lingvistica poate reţine lucrările profesorului Vasile Ioniţă privitoare la onomastică şi toponimie [cu privire la o comunicare premergătoare volumului *Metafore ale graiurilor*…]. Autorul are sub tipar volumul *Nume de locuri din Banat*, precum şi un interesant studiu despre semnificaţiile numelor de plante […]. După câte ştim o asemenea analiză se întreprinde pentru prima oară în cercetarea noastră lingvistică…” (**Alexandru Niculescu**).

„Vasile Ioniţă s-a apropiat în lucrarea sa, *Metafore ale graiurilor din Banat* cu pasiune şi ştiinţă, de unul dintre aceste laboratoare de creaţie, consacrând un studiu aprofundat cu privire specială asupra unor cuvinte şi expresii şi asupra unor nume de plante” (**Valeriu Rusu**).

„Cartea pe care o avem în faţă [*Nume de locuri*…] prezintă interes din două puncte de vedere: în primul rând pentru că ne pune la dispoziţie o mare parte a numelor de locuri din Banat, mai ales a aşa-ziselor microtoponime […]. În al doilea rând, pe baza nomelor bănăţene, se discută aici cele mai importante probleme teoretice ale toponimiei, ceea ce înseamnă că lucrarea este în acelagi timp un tratat general” (**Alexandru Graur**).

„Publicarea prezentului glosar, întocmit de prof. Vasile C. Ioniţă [*Glosar toponimic*…] reprezintă o contribuţie utilă la cunoaşterea toponimiei bănăţene şi ar fi de dorit să însemne un îndemn pentru cei mai mulţi profesori şi învăţători din ţară” (**Ioan Pătruţ**).